ALEXANDRU VLAHUȚĂ

IUBIRE

Tehnoredactor: *Tatiana Covali*
Corector: *Elena Bivol*
Redactor de carte: *Tudor Palladi*
Editor: *Anatol Vidraşcu*
ISBN 978-606-600-222-6

elefant.ro

Cuprins

POEZII PUBLICATE ÎN TIMPUL VIEŢII AUTORULUI

A. ÎN VOLUME

ÎN PERIODICE

ROMÂNIA PITOREASCĂ

PICTORUL N. I. GRIGORESCU

Textele ediţiei de faţă sunt reproduse după:

Alexandru Vlahuţă. *Scrieri alese.* Vol. I, III. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii şi bibliografie de Valeriu Râpeanu. Colecţia „Scriitori români”. Editura pentru literatură. Bucureşti, 1963—1964.

Alexandru Vlahuţă. *Iubire. Poezii.* Prefaţă de George Sanda. Colecţia „B.P.T.” Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965.

Alexandru Vlahuţă. *Poezii*. Antologie, postfaţă şi bibliografie de Ion Roman. Seria „Arcade”. Editura Minerva. Bucureşti, 1974.

Alexandru Vlahuţă. *Scrieri alese*. Vol. I—II. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note, comentarii, indici şi bibliografie de Valeriu Râpeanu. Editura „Ştiinţa”. Chişinău, 1992.

Alexandru Vlahuţă. *Pictorul N. I. Grigorescu. Viaţa şi opera lui comentată de I. D. Ştefănescu.* Ediţia a II-a. Editura „Scrisul Românesc”. Craiova, 1939.

Textele, cu unele excepţii privind particularităţile de limbă şi stil ale autorului, respectă normele ortografice în vigoare.

POEZII PUBLICATE ÎN TIMPUL VIEŢII AUTORULUI *A. ÎN VOLUME*

PĂCATUL

Păcătuit-a omul în vremuri fericite,
Când nu-i lipsea nimica, nici hrană, nici odihnă,
Când n-avea a se teme de zile amărâte,
Când roabă-i era lumea — şi el domnea în tihnă.
Pământul, încă proaspăt, pătatu-s-a de sânge
Când lumea era largă şi oamenii puţini,
Când nimenea, sub soare, n-avea de ce se plânge,
Când cerul n-avea trăsnet — şi nici pământul spini.
Şi vreţi ca astăzi omul să nu păcătuiască?
Când grijile-l apasă, nevoile-l muncesc,
Când el se vede-n lume menit să pătimească,
Când rălele-l frământă, şi poftele-l robesc!
Şi vreţi să n-avem Caini, când e nepotrivire,
Şi ură şi cruzime în neamul omenesc,
Când neagra duşmănie şi lacoma râvnire
De-a pururea-ncuibate în inimi clocotesc!
Nu, nu; din nopţi pierdute în vremuri depărtate
Blăstemul stă pe oameni, în veci vor suferi,
Şi râvna, şi ispita, şi negrele păcate
Născutu-s-au cu lumea, cu lumea vor pieri!

IERI, AZI, MÂINE

Ieri!... cenuşa ce păstrează forma încă neschimbată,
Din ce-a ars în focul vremii; lacrima deja uscată,
Sau un zâmbet de pe buze, spulberat de-al sorţii vânt;
Ieri... poveste, cu eroii — oase putrede-n mormânt.
Astăzi?... lampă ce se stinge, stea plecată spre-asfinţit,
Visuri nebătute încă de-al ursitei vânt cumplit,
Piscul nalt, pe care dorul, vânător, stă şi pândeşte
Ţărmul unde amintirea cu dorinţa se-ntâlneşte.
Mâini?... o strângere din umeri a enigmei întrebate;
Rai sau iad, în care ochiul niciodată nu străbate,
Cui de aninat speranţe, prunc ce nu poate grăi.
Mâine... mâine, cine ştie câţi din noi vom mai trăi!

PE DEAL

Pe cer câţiva nouri încă, palizi, zdrenţuiţi de soare,
Se topesc ca fulgii iernii, pe pământ umbra lor moare.
Sus — nemărginire-albastră, jos e mărginitul verde.
În potop de umbră satul, sub copaci stufoşi, se pierde.
Stâncile îşi scot din dealuri a lor frunţi îmbătrânite;
Iar pe vale-şi duce gârla undele-i neliniştite.
Stânca zice gârlei: — Spune-mi, pentru ce eşti trecătoare?
Pentru ce, şi zi şi noapte, şi pe lună şi pe soare,
De al vremii bici gonită, tu alergi neîncetat?
Nu vezi eu cum râd de vreme şi de zboru-i necurmat?
Ea mă bate cu aripa-i, bici cu plumb în vârf, şi eu
Dorm pe căpătâi de veacuri, pacinică, ca Dumnezeu!
— Tu, răspunde gârlă stâncei, tu ai somnul drept ursită,
Eu în mine port viaţă. Dormi. Eu sunt neadormită!
Şi port grai în a mea undă, şi din leagăn la mormânt
Merg, şi-n mersul meu spun lumii că-i cumplit al
vremii zbor,
Că-s zădărnicii, nimicuri toate câte-s pe pământ,
Şi că totu-i trecător!

LUNA ŞI NOAPTEA

LUNA
Noapte, tu eşti sclava neagră a veciei, iară eu
Sunt regină. De pe tronul întunericului tău,
Revărs valuri de lumină; ş-un popor întreg de stele
Furnică-n razele mele.
Fără mine, neştiută, vecinic ai fi pribegit,
Ca un ghem de întuneric dat de-a dura-n nesfârşit.
Umilită, pleacă-ţi fruntea şi-naintea mea te-nchină.
Noapte, sunt a ta regină.
NOAPTEA
Lună, tu eşti sclava albă, fulg ursit în veci să meargă.
Eu, mai veche decât vremea, şi decât lumea mai largă,
Neclintită-s, şi nici cuget că-n cuprinsul ţării mele
Furnică popor de stele.
Şi de n-aş fi eu să-mbrobod faţa ta-n ştergar cernit,
Dacă n-aş fi-ntunecoasă, tu în veci n-ai fi lucit.
În genunchi dar, a mea poală pleacă-te a-mi săruta,
Lună, sunt regina ta!

DORMI ÎN PACE

Dormi, iubito, dormi în pace. N-am venit să-ţi tulbur somnul,
Nici să plâng... La ce-am mai plânge pe-adormiţii întru Domnul!
Am venit să cuget. Uite, nicăiri nu pot mai bine
Gândurile să-mi desfăşur, şi să stau la sfat cu mine
În mai bun răgaz. Aicea, simt că-s mult mai înţelept,
Ş-ale lumii toate parcă le văd limpede şi drept.
Cât de clare mi se-nşiră toate din trecut, în minte,
Când de-a crucii muche rece îmi lipesc tâmpla fierbinte.
. . . .
E uscat-acuma ţărna ce te copere, şi mie
Parcă tot nu-mi vine-a crede că eşti dusă pe vecie.
Uneori te ţin departe şi mă-ntreb de ce nu-mi scrii...
Dornic căutând în cale-ţi, parcă tot aştept să-mi vii.
A, cât de pustie-i lumea şi viaţa fără tine!
Câteodată, stând aicea, la mormântul tău, îmi vine
Ca o furie nebună. Ş-aş voi atunci, aproape,
Faţă-n faţ-acolea, lângă piatra astei triste groape,
Să-mi descind-acela care, cu puternica lui dreaptă,
Lumile le cârmuieşte, şi-n văzduh astrii îndreaptă,
Şi eu, viermele din tină,
Să-i cer astfel socoteală — lui, izvorul de lumină:
Doamne, dacă nu se mişcă nici un pai de pe pământ
Fără ştirea şi voinţa ta, şi dac-al tău cuvânt
Este singura poruncă cărei toate se supun;
Dacă tu eşti drept, puternic şi nemărginit de bun,
Spune, pentru ce adesea lovitura ta-i nedreaptă?
Pentru ce ne surpi credinţa-n judecata ta-nţeleaptă?
De ce — fulger — cazi pe-un templu, spinteci bolta ta sfinţită
Şi în ţăndări crăpi icoana Maicii Domnului, trăsnită?
De ce-aşterni omătul iernei peste floarea lui april
Ş-un linţoliu pe obrazul visătorului copil?
Pentru ce iai două inimi, căror *tată* zici că eşti,
Şi, topindu-le în focul tinereţii, le urseşti
Dor cu dor să-şi împletească, prinse-n dragoste nebună,
Şi când se iubesc mai dulce şi-şi fac visuri împreună,
Din senin îţi vine-o toană: zvârli ţărâna peste una,
Iar pe cea stingheră — neagra jale pentru totdeauna!

. . . .
Doamne, iartă-i pe aceia cari-ncep să se-ndoiască.
Sunt dureri prea grele-adesea pentr-o inim-omenească!
O, de-ai şti cât am iubit-o şi cât sufăr, m-ai ierta
Că-ntr-un timp pierdui credinţa în dumnezeirea ta!
Era tânără, frumoasă. — Vai, şi cum o mistuise
Boala. Parc-o văd, când mâna-i slabă întinzându-mi zise:
“Ce te uiţi aşa la mine... M-am făcut urâtă... ştiu!”
Şi-ncepu să plângă,-ntr-însa plânsul doar mai era viu!
Ochii mari, dar stinşi, sub alba-i frunte i se adâncise,
Şi pe vinetele-i buze un surâs încremenise.
Cum părea de-mbătrânită-n nemblânzita morţii gheară!
Când, sub galbena lumină a unei făclii de ceară,
Îşi da duhul, liniştită, ca un Mesia pe cruce,
Am simţit atuncea, Doamne, că din suflet mi se duce
Pân’ şi drojdia credinţei ce-o purtam fiinţei tale.
Şi mi-am zis: Desigur, pasul pe-a vieţii noastre cale
Nimeni alt nu ni-l îndreaptă: dumnezei ne suntem noi.
Lumea asta-mbătrânită în mizerii şi nevoi
Singură se cârmuieşte. — Piatră, floare, astru, om,
Toate-au izvorât, în noaptea vremilor, dintr-un atom,
Rând pe rând, una din alta, fără ştirea nimănui.
Tot ce *Biblia* ne cântă — decât o poveste nu-i.
Iehova, erou din basmul *Bibliei* — iadul cu munci,
Îngeri, rai... o-nchipuire!...
Astfel cugetam atunci.
Dar, când părăsii odaia plină de îngheţul morţii
Şi ieşii sub minunata boltă înstelat-a nopţii,
Luna galeşă-n văzduhuri, de a pururi plutitoare,
Revărsa atâta farmec, şi-n aşa sfântă splendoare
S-arăta vederii mele, că mă-nfiorai deodată
Şi-mi zisei: E cu putinţă să fim tot dintr-o bucată?
Eu — clipa de lut, şi dânsa — veşnicia de lumină!
Eu urăsc şi plâng, ea trece zâmbitoare şi senină...
Eu mă târâi prin noroaie, ea pluteşte-n cer albastru...
Câtă depărtare, Doamne, de la vierme pân’ la astru!
Dar cum lunecă prin stele, fără să le-atingă?... Cine
Mân-atâtea lumi, cu pază, pe cărările senine?
. . . .
A, ce mic, şi ce netrebnic m-am simţit atunci-naintea
Marii străluciri ce-n raze-i inima-mi scălda şi mintea!
Şi adânc smerit, cucernic, pocăit în faţa lunii,
Slavă şi-nchinare-adus-am bunului stăpân al lumii.
Dormi, iubito, dormi în tihnă. N-am venit să-ţi tulbur

somnul.
Am venit să-mi plec genunchii ş-a mea inimă spre
Domnul.

LA VATRA RECE

I

Oblonitu-mi-a fereasta
Gerul, cu-a lui flori de gheaţă,
Şi, în toată casa asta,
Eu sunt singura viaţă.
Dac-ar fi un foc în sobă,
Mi-ar părea că suntem doi,
Aş mai sta cu el de vorbă,
Mai uitând cele nevoi;
Ne-am pricepe-nde noi plânsul,
Eu cenuşă — el scântei,
Câte nu mi-ar spune dânsul
Dun poveştile cu zmei!
Anevoie vremea trece
Când urâtul greu te-apasă.
Ce ursuză-i vatra rece!
Parc-aş sta c-un mort în casă.

II

Se aude-n horn nebunul
Viscol, aprig vâjiind,
Şi din străşini, câte unul,
Cum cad ţurţurii plesnind;
Sună-n crengile lovite
Uscat zgomot ca de oase,
Şi vârtejuri, repezite,
Bat în uşă mânioase.
Se arată-n neguri luna,
Albe stelele sclipind;
Şi de ger s-aud întruna
În pod corzile trosnind.
Mi-ar prii, pe-o aşa iarnă,
O-mpietrită amorţire
Îndelung să mi s-aştearnă
Peste cuget şi simţire —
Să adorm, capul să-mi scutur
De povoara cugetării...
Cât aş da să văd un flutur

Tăind para lumânării!

DIN PRAG...

O, dar e mişelnic lucru singur zilele să-ţi curmi!
Ce cumplit îmi vânturi mintea, şi cu ce-ndârjire-mi scurmi
Noaptea gândurilor mele, Moarte, când îţi stau în faţă!
Simt că-nnebunesc... Mă turburi. Fugi cu neagra ta povaţă.
Înţeleg, împărăţia ta, cu veşnica-i odihnă,
Este singura-mi scăpare. — O să fiu acolo-n tihnă:
Nici urât, nici dor; nici cobea neprielnicelor gânduri
N-or mai răscoli cenuşa rece, ţintuită-n scânduri.
În sicriu dormi somn de piatră. — Nici un zgomot, nici o grijă;
Viermii nu te mai întreabă de-ai fost aur, de-ai fost schijă,
Cap de geniu, ori de vită — tot o hârcă scofâlcită,
Goală, batjocoritoare gură, pururea rânjită.
Ş-o să dorm, în întuneric şi în linişte eternă.
N-o să-mi pese căpătăiul de-mi va fi pietroi, ori pernă.
De-mi va putrezi sicriul şi găteala de pe mine,
Pentru galbenele-mi oase nu va fi nici rău, nici bine.
Neastâmpăraţii şoareci dacă-n capul meu şi-or face
Cuib, nesupăraţi de nimeni, vor petrece-acolo-n pace.
Poate-o lacrimă, pe piatra ce-mi va coperi mormântul,
Va cădea din ochii mamei, poate scutura-va vântul
Mâţişorii vrunei sălcii peste groapa mea — totuna.
Plâns de mamă, plâns de creangă... tot nimic eu nu voi şti,
Fie că-n senin ori nouri va sta soarele ori luna,
Fie că va da zăpadă, ori că iarba va-nverzi.
Însă, uite, mă-nspăimântă întunericul de veci,
Nentreruperea acestei linişti împietrite, reci:
Să nu mai revin în viaţă niciodată?... *Niciodată?...*
E grozavă vorba asta!... Limbă nemaidezgheţată,
Humă, nemaiîncălzită de simţiri şi de idei!
Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei.
Viforoasă mi-e viaţa, şi deşartă, şi amară.
Ce trudit mă simt sub cruda suferinţilor povoară!
Mi-i greu capul, ca de-o noapte petrecută-ntr-o orgie.
Parc-aş fi de-un veac pe lume... O paragină pustie...
Spulberatu-mi-s-a pân’ şi scrumul visurilor mele.

Ş-acum gândurile toate, ca de plumb, mi le simt grele.
Mi-a rămas inima rece şi-mpietrită de durere,
Şi mi-i silă de-un prieten, de-un cuvânt de mângâiere,
De-o privire ce-mi zâmbeşte veselă, de mine însumi.
Aş voi să nu-mi întrebe nimeni cugetul şi plânsu-mi.
Ca un vânt printre ruine simt că-mi vâjie-ntre tâmple...
E-ntuneric şi cenuşă... Tot aştept să mi se-ntâmple
Vro nenorocire mare ca să mă mai mişte-oleacă,
Să mai fulgere în noapte-mi, ca urâtul să-mi mai treacă.
Ca să mor!... Să mă întunec pe vecie?... Prea e crud.
Să nu mai gândesc nimica, nici să văd, nici să aud?
Să nu mai primesc văpaia soarelui de primăvară,
Ori să-mi răcoresc viaţa la un amurgit de sară,
Şi s-ascult, pe gânduri, doina — trişca de la târlă,
Sau duiosul plâns al apei şopotind noaptea pe gârlă?
. . . .
A, e negrăit de lesne să-ţi repezi un glonţ în creier!...
Dar pe cer scânteie luna, dar în iarbă cânt-un greier,
E-o mişcare, e un farmec care-n veci nu se mai curmă...
Şi când te întorci şi cugeţi, lung privind ce laşi în urmă,
Simţi că nu-i chip să te saturi, *c-a trăi i-o fericire.*
Primeşti orice suferinţă, dar eterna nesimţire,
Nu. — Durerea are-un capăt. — Moartea-ţi zice:
Niciodată.
Altă viaţă?...Altă lume?... i-o poveste minunată;
Însă, ca să-i dea crezare, în veci mintea-mi n-o să poată.
Eu o lacrimă de-aicea nu mi-aş da-o pentru toată.
Nesfârşita fericire din viaţa de apoi.
Câteva lopeţi de ţărnă... Rămâi ţărnă şi gunoi!
Bine e să ştii, la moarte, că o dungă laşi — un nume,
Ca-i săpat la zidul nopţii, c-ai muncit să-ţi scoţi în lume
Din al creierului zbucium, ca pe-un diamant, *ideea.*
Urma-ţi fi-va cunoscută pe-unde ţi-ai purtat scânteia...
Ş-o scânteie-n alergare e o rază... Mângâiere !...
Dulce-i să ţi-o ştii la fundul vieţii pline de durere.
Ah, fugiţi, gânduri nebune, soli ai negrului mormânt!
Nu mă-ndur. — Pe cer sunt stele, flori şi păsări pe pământ.
Ş-apoi... e mişelnic lucru singur zilele să-ţi curmi...
Ţi-i zadarnică ispita, Moarte, o, degeaba-mi scurmi
Şi-mi mai vânturi mintea,-n lături, fugi cu neagra ta
povaţă!
Înaintea morţii mele — moartea dragostei de viaţă.

RĂSPUNS LA O CRONICĂ RIMATĂ

Aşa-i: spre bolţile tăriei,
Cu jind, la ce să mai cătăm,
Când toţi, sub fundul pălăriei,
Câte-un crâmpei de cer purtăm?
Tu zici: crâmpeile-s la fel...
Pe osebitele cărări
Toţi ne-ndreptăm către un ţel,
Unii pe jos — alţii călări.
E drept că-n cele patru scânduri
Prostia cea mai guralivă
Şi capul cel mai dat la gânduri
Vor amuţi deopotrivă.
Dar, pân-atunci, unul îşi strânge
Sub bolta lui, şirag de stele,
Altu-şi mânjeşte, ori îşi frânge
Partea-i de cer în bucăţele.
Unii în fel de fel de chipuri
Frământă tainele vieţii:
Răstoarn-a mărilor nisipuri,
Străbat şi scotocesc planeţii,
Întreabă funduri de prăpăstii
Ş-ale Eghipetului mumii,
Şi-n oasele fosili de bestii
Cat rostul şi urzeala lumii.
Iar alţii zilele-şi petrec
În al orgiilor vârtej:
Un trai nesăbuit şi sec,
Întins pe patimi ca un vrej!
C-o idioată nesimţire
Îşi râd de tot ce-i demn şi sfânt
Le toacă gura în neştire,
Se bat cu morile de vânt.
Şi pe când tu-ntr-o sferă mică,
Ca vai de lume, te strecori,
Ei strălucesc, şi se ridică,
De goi ce sunt şi de uşori.
Nimic nu pune frâu acestor
Neruşinaţi, terfichi limbuţi,
Şi, pentru ochiul lor de chestor,
Lumea e goală de virtuţi!...

Prostii le par ştiinţi şi arte,
Nebuni poeţii, de legat:
Zbârnâie toţi, din dible sparte,
Un cântec vechi şi nesărat!...
Ei singuri se pricep la toate,
Ei filozofi, ei cântăreţi,
Prin ei se mişc-a lumii roate,
Cu roiul spornic de vieţi!
Şi numai pentru dânşi-anume
Urzit-a Dumnezeu pământul,
Cu toate câte sunt pe lume;
Şi numai lor li-i dat cuvântul!
. . . .
Acum, răspunde de socoţi
Că ceru-i hărăzit de-a valma,
Deopotrivă pentru toţi,
Ori li s-a măsurat cu palma...

* * *

De e, sau nu e cer, mă-ntrebi?
Ar fi nedrept să-ţi spun că nu-i;
Dar fiecare-ndeosebi
Menită-şi are partea lui:
Măreţ pluti-va printre veacuri
Maestrul dulce, Eminescu,
Iar gos, cu-al lui bagaj de fleacuri,
Toncescu fi-va tot Toncescu!...
Căci cum să cred c-ar sta alături
Cu scumpele mărgăritare
Gunoiul ce cu scârbă-l mături
În întuneric şi uitare!
Furlandisindu-se-n saloane,
Cu mintea stearpă şi-n doi peri,
Să facă curte la cucoane
Sunt meşteri *fanţii-cavaleri!*
Dar cum socoţi că toţi smintiţii
Şi trântorii de cafenele,
Înfumuraţi şi plini de viţii,
Să aib-acelaşi cer şi stele
Cu cei ce luptă şi-şi adună
În fagur sfintele gândiri,
Şi-şi dau viaţa pe-o cunună

Din mâna dreptei Nemuriri?

* * *

Politici, oratori de stradă,
Stupizi, ce se socot isteţi,
Făţarnici patrioţi — grămadă,
De vorbe goale precupeţi,
Şi literaţi de poruncеală
Răsară-n cale-ţi, cât de deşi,
Tu ţine însă socoteală
Că-s mulţi chemaţi — puţini aleşi.

LA ICOANĂ

Noaptea s-a lăsat pe vale, şi cătunu-i adormit.
În bordei sărac, la vatră, suflet trist şi chinuit,
Fără somn, tânăra mamă copilaşu-şi ţine-n poală,
Şi plângând îl netezeşte pe obrajii arşi de boală.
De cu sară mititelul încetase să mai ţipe:
Se ducea, văzând cu ochii, viaţa-i fărâmită-n clipe.
Peste ochii mari şi tulburi cad pleoapele-obosite,
Somnu-l biruie — adoarme. Suflări repezi, ca gonite
De al morţii frig, din urmă, trec mai slabe, mai
curmate...
Ea tresare; cum le-ascultă, şir de fulgeri îi străbate
Întunericul din suflet. — Pe păreţi, în bezna rece,
Fâlfâind ca o aripă, para focului se trece.
Iat-o scoborând la vale, galbenă şi istovită,
Cu odorul strâns la sânu-i; cu privirea aţintită
Spre biserica cu sfânta, ea-şi sileşte-ncetu-i pas.
De trei nopţi şi două zile bate drum făr’ de popas;
Ş-ar fi ocolit pământul făr-a se simţi trudită:
Ea credea profund, orbeşte... Mare şi nenchipuită
E credinţa ce-ntr-un suflet înnoptat şi trist încape!
“Nu se poate făcătoarea de minuni să nu mi-l scape,
Îşi zicea mereu în gându-i, inimă de piatră fie,
Şi-ncă s-ar zdrobi de milă. Toată jalea mea pustie
Mi-oi preface-o-n rugăciune la picioarele preasfintei;
Ş-în cucernică-nchinare, şi plângând sta-voi nainte-i,
Pân’ ce l-oi vedea din somnu-i ochii mari blând
deschizându-şi,
Zâmbitor cătând spre mine, şi mânuţele tinzându-şi...
Cum să nu-nţeleagă sfânta glasul sfintei mele plângeri?
Eu atâta am pe lume, pe când ceru-i plin de îngeri!”
Blândă, cu Isus în braţe, din argint, Fecioara cată
Cu iubire spre spăsita mamă, jos îngenuncheată:
Parc-ascultă şi-nţelege...
— O, îndură-te, priveşte-l,
Şi din ochii tăi c-o rază de viaţă încălzeşte-l!
Căci tu ştii ce farmec dulce-i să-ţi lipeşti pruncul
de piept,
Aţintit să-ţi steie-asupră-i, şi prin somn, ochiul deştept,
Şi cum inima-ţi tresare, c-un scâncit când el te cheamă
Să-l acoperi cu iubirea şi cu paza ta de mamă.

Vezi-l, tânjitor, cum doarme-n frumuseţea-i îngerească...
Cum putere-ar fără dânsul mama lui să mai trăiască?
Te îndură — din văpaia vieţii tale dă-i viaţă,
Să-mi cuprindă iar grumazul cu micuţele lui braţe.
Ca şi mine strângi la pieptu-ţi lumea-ntreagă-n fiul tău...
O, de-ai şti cu ce-ntuneric copere sufletul meu
Ochiu-i stins — şi ce pustie mi-ar fi viaţa fără dânsul,
N-ai putea să stai, o clipă, rece, ascultându-mi plânsul!...
Dar deodată-şi rupse vorba — limba-i amuţise-n gură,
Spre copil şi-ntoarce iute lacoma-i căutătură...
Era mort. — Înmărmurită, stătu drept, cu pruncu-n braţe,
Cu ochi groaznic de mânie ea privi icoana-n faţă...
— Cum? Tu n-ai simţit, preasfânto, milă de
cumplita-mi jale?
Eu, sărmana, plâng, cerşindu-ţi raza îndurării tale,
Şi tu, rece şi cu pumnii încleştaţi, mi-l dai vederii?...
Astfel înţelege cerul lacrima, limba durerii?
S-a sfârşit orice nădejde!... Şi privirea ta de lemn
Aţintită stete-asupra-mi, fără ca să-mi dea un semn
C-a mea rugă-i ascultată şi durerea mea-i crezută!...
Ia-ţi şi lutul... Ca şi dânsul împietrită eşti şi mută!...
Şi — c-un hohot lung — cadavrul îl aruncă-n faţa sfintei,
Care, huruind greoaie, la pământ căzu-nainte-i.
Şi durerea i se sparse-n neagră deznădăjduire,
De mânie-i scapăr' ochii — ea strigă în aiurire:
— O, desigur, n-ai fost mamă, şi de porţi un prunc
la sân,
E-o minciună!... Ce smintită-s unei scânduri să mă-nchin!
Şi izbind icoana-n faţă cu piciorul, „e-o minciună!”
Mai răcni-ntr-un râs sălbatic, şi porni... Era nebună.

SONET

Lăsaţi-mă singurătăţii mele.
Mi-albeşte capul, în vârtejul lumii,
Pe frunţi de valuri stă cununa spumii,
De mult ce se frământă între ele.
De visuri inima pustie nu mi-i...
Senin mă urc pe-a lor înalte schele,
Străbat albastre văi, plutind prin stele,
Pământul ducă-şi droaia lui de mùmii!
Tihnit, ascult a gândului poveste,
Mă-nşel, şi cred că tot ce-a fost mai este.
Ce dulce-i astă amăgire-a vieţii!
Tăceţi s-adorm, nu voi să prind de veste
Că mi s-a stins văpaia tinereţii,
Ş-asupră-mi anii grei şi-aştern nămeţii.

LUI EMINESCU

Tot mai citesc măiastra-ţi carte,
Deşi ţi-o ştiu pe dinafară:
Parcă urmând şirul de slove,
Ce-a tale gânduri sămănară,
Mă duc tot mai afund cu mintea
În lumile de frumuseţi,
Ce-au izvorât, eterni luceferi,
Din noaptea tristei tale vieţi...
Şi te-nţeleg — te simt aproape:
Cu-aceeaşi suferinţă-n faţă,
Cu ochii gânditori şi galeşi,
Sătul de trudnica-ţi viaţă.
A, nu mă mir că ţi se dete
O zodie atât de tristă,
Că, zbuciumat de-atâtea patimi,
Râvneşti pe cei ce nu există,
Şi că potop de negre gânduri
Se strâng şi ţi se zbat sub frunte:
Pe veci întunecaţii nouri
Sunt fraţii vârfului de munte!
O, dacă geniul, ce scoase,
Ca din adâncul unei mări,
Din fundul inimii zdrobite,
Comoara asta de cântări,
Nu te-ar fi ars — zvâcnindu-ţi tâmpla
De flăcările năbuşite,
Ce-ţi luminau ale gândirii
Împărăţii neţărmurite,
Şi de-ar fi fost lăsat prin lume
Să treci ca orice om de rând,
Ce lesne-ai fi pus frâu durerii
Şi răzvrătitului tău gând!
Şi cât de fără de păsare
Ai fi privit atunci la toate
Mizeriile-n cari lumea
Ursită-i pururea să-noate!
Dar ţi-a fost dat să fii deasupra
Acestor inimi seci şi strimte.
Şi *tu* să-nduri toată durerea
Pe care lumea n-o mai simte.

Să plângi tu plânsul tuturora...
Din zbuciumul eternei lupte.
Să smulgi fulgerătoare versuri,
Bucăţi din inima ta rupte...
S-aprinzi în bolta vremii astri
Din zborul tristului tău gând...
Văpaie!... Ce-o să-i pese lumii
Că tu te mistui luminând?

SONET

Dar nu-nţelegi că e cu neputinţă
O clipă să mai gust din cele duse?...
Cu farmecul durerilor răpuse,
Din preajmă-mi fugi, deşartă năzuinţă!
Astâmpără-te, dor de vremi apuse,
Prilej de nesfârşită suferinţă!...
S-a stâns, cum nici n-ar fi avut fiinţă,
Frumosul vis, ce-atât de drag îmi fuse!
Uitare, vin' cu liniştea ta dulce,
Zi gândului că-i ceasul să se culce:
E noapte, stânge lampa amintirii;
Lumina-i bate-n criptă de morminte...
Întunec-o, s-adorm de-aci-nainte,
C-am zis de mult adio fericirii!

SONET

Vuind s-azvârl şuvoaiele devale
Pe deal stă zarea de brânduşi albită.
În aer i-o căldură liniştită,
Pe bolţi un nor de-argint se rupe-n pale.
Sar apele din matca prididită;
Un cocostârc, pe mal, păşeşte-agale,
Dând spaimă-n broaştele ce-i fug din cale.
Ies aburi calzi din pajiştea-ncropită.
Şi nici un sloi n-a mai rămas pe gârlă;
Doinind, s-aude trişca de la târlă.
Iar mieii, strânşi în cârduri, zburdă-n soare:
Pământu-ntreg, ca-n prima dimineaţă,
Se umple de lumină şi viaţă,
Iar inima-mi se-ntunecă şi moare.

CE TE UIŢI CU OCHII GALEŞI?...

Ce te uiţi cu ochii galeşi la copacii trişti şi goi,
Şi oftezi, dând pas gândirii să mai lunece-napoi?...
Lasă frunzele pustiei şi bătăilor de vânt!
Tinereţe, farmec, visuri... toate-s ţăndări de vas frânt,
Ce de mult pieriră-n valma răzvrătitelor talazuri.
Strânge-ţi gândurile-acasă, nu le mai lăsa-n poghiazuri,
Palide-n puterea nopţii să mai tremure pe drum...
Nici te mai uita în urmă-ţi la grămezile de scrum...
Nu vezi tu că îndărătu-ţi e-ntuneric şi pustiu!...
Şi n-auzi cât de sinistru sun-a groapă ş-a sicriu
Glasul tinereţii duse ş-al iluziilor şterse?...
Înţelege că-i zadarnic pe-un mort lacrimi să se verse!...
Negreşit, avut-ai zile de noroc şi de iubire...
Cine n-are-n lumea asta partea lui de fericire?
Ai trăit şi tu în basme... Te credeai şi tu o zână,
Ş-aşteptai, ca să te fure, vreun făt-frumos să vină,
De-ţi roteai pe lanul vieţii ochii mari şi visători,
Nu-ntâlneai decât podoabe, fluturi, pajişte şi flori!
Şi când pentru-ntâia dată mândru-ţi răsări în cale
El — atât de mult doritul rege-al visurilor tale —
Îţi păru că de când lumea îţi era ştiut şi drag...
O, de câte ori, în urmă, de cu vreme stând în prag
Şi uitându-te în cale-i, cu ochi lacomi şi fierbinţi,
L-aşteptai, sfârşit să puie dulcii tale suferinţi,
Şi mureai pân' să se stingă razele în asfinţit.
Mai curând să vie sara, când, sfios, al tău iubit
Se rupea din întuneric...
Ah, cât de încet mai vine,
Îţi ziceai zărindu-i umbra. Pân' s-ajungă lângă tine,
Îţi părea o veşnicie de-aşteptare şi de dor.
Tu-l sorbeai din ochi, privindu-l. El s-apropia uşor...
Tresăreai, înfiorată ca de-un farmec din poveşti,
Şi nemaiştiind ce cugeţi şi-n ce lume mai trăieşti,
Îi cădeai în braţe, moale de-a plăcerii dulce lene.
Ca un flutur prins în pară tremurau a tale gene
De atingerea şi focul pururea-nsetatei guri.
Când steteai a ta iubire pân' la moarte să i-o juri,
Găseai prea nencăpătoare, prea îngust-a ta viaţă.
Dar cum cade frigul vremii peste inimi şi le-ngheaţă,
Risipind atâtea visuri şi atâtea jurăminte,

Şi cum râzi singur de tine când îţi mai aduci aminte
Ce clădiri durai vieţii din nimicuri şi păreri,
Şi ce mult credeai în vraja nebuniilor de ieri!
Nu mai răscoli cenuşa năruitelor poveşti!
Straşnica veghere-a vremii cu nimic n-o amăgeşti.
După anii duşi în neguri nu te mai uita cu jale,
Dă-i pe veci uitării. Morţii nu se mai întorc din cale.
Când sub perii albi, zbârcită, fruntea-ncepe să se plece
Ca sub cea mai grea povară, inima-i o vatră rece.
Lumea basmelor ce încă îţi mai picură-n auz
A sfărmat-o pasul vremii, ca pe-o boabă de hurmuz.
Lasă altora de-acuma visul tău de-odinioară,
Alţii să-şi mai poarte dorul când pe ceruri se strecoară
Luna, cu nespusu-i farmec şi cu veşnica-i văpaie...
Peste noaptea ta boceşte cântecul de cucuvaie.
Când din luptele vieţii, ca un vechi oştean, trudită,
Ai rămas cu fruntea ninsă şi cu faţa ciocârtită,
Ce mai caţi cu ochii galeşi la copacii trişti şi goi,
Şi oftezi, dând pas pândirii să mai lunece-napoi?
Lasă frunzele pustiei şi bătăilor de vânt:
Nimărui de veci nu-i dată fericirea pe pământ.
Dumnezeu trece făclia dragostei din mână-n mână,
Noaptea cade grea şi rece peste inima bătrână!

ÎN AMURG...

Vâslaş ce-aleargă împins în zare
De oarba sete a fericirii,
Pe câmp de ape fără cărare,
Omul e pururi prad-amăgirii;
Căci scris e dorul să şi-l agaţe
Numai de umbre şi de năluce,
Ce-n a lui veşnic întinse braţe
Zadarnic cearcă să le apuce.
Şi când viaţa abia-i o rază
Atât de slabă şi trecătoare,
Când ştie bine că-naintează
Înspre-a pieirii de veci vâltoare,
De ce vâsleşte şi se răpede
Cu-atâta pripă şi nerăbdare
Dup-o nălucă de foc ce-o vede
Fugind în noapte-i, din zare-n zare?
. . . .
Asta-i ascunsa firii dorinţă
Ce-nspre repaus veşnic o-mpinge:
Orice lumină i-o suferinţă;
Scăpare-i noaptea-n care se stinge.
Tremurătoare, viaţa bate,
C-o frică oarbă şi nenţeleasă,
La poarta păcii neturburate,
Din care omul n-a vrut să iasă;
Căci chinul vieţii cine l-ar cere?
Ce stea de sineşi s-ar mai aprinde
Când ar şti bine că i-o durere
Din întuneric a se desprinde!...
Unde mă duceţi, visuri deşarte?
De ce, luceafăr, te-afunzi în zare,
Mă laşi în urmă-ţi tot mai departe,
Pe câmp de ape — fără cărare?
Unde-s acele limanuri sfinte
Chinul amarnic să mi-l omoare?...
Mai înainte! Mai înainte!
Îl cheamă glasuri amăgitoare;
Şi omul trece pe-ntinsa mare
Cu valuri răpezi şi ape-adânci,
Călător, veşnic în nerăbdare,

Împins de vânturi, lovit de stânci.
Târziu, când simte că e aproape
Clipa în care valul, sub dânsul,
Să se desfacă şi să-l îngroape,
Se uită-n urmă, şi-l umple plânsul;
Căci tot trecutu-i pare-o comoară
De fericire, rămasă-n drum.
Păn' şi durerea-i de-odinioară
Plină de farmec o vede-acum,
Şi nu se-ndură să se despartă
De-atâtea visuri — veştede foi,
Ci-n năzuinţa-i oarbă, deşartă,
Dă să-şi întoarcă barca-napoi...
(Copil ce umblă s-adune stele
De pe oglinda blândelor ape)
Dar cad trudite braţele-i grele,
Cârmă şi vâsle lăsând să-i scape!
Gându-i adoarme în nemişcare,
Ochii s-acopăr, stinşi, sub pleoape,
A nefiinţei eternă mare
Valu-şi desface ca să-l îngroape;
Căci, rupţi din valu-i, s-azvârl în soare
Nenumăraţii stropi de viaţă,
Şi-n al ei haos recad, când moare
Clipa de care, lacomi, s-agaţă.

SONET

Ce mult aş vrea să mai iubesc o dată,
Să simt din nou a vieţii primăvară,
În drumul meu pustiu să mai răsară,
Ca din poveşti, o zână adorată.
Să scriu răvaşe lungi, şi-n orice sară
Să trec pe la fereastra-i luminată,
S-o văd la geam, cum umbra şi-o arată,
Şi ore-ntregi s-aştept să-mi mai apară.
Din ochii mari, privirea ei fierbinte
Asupră-mi blând şi dureros să cadă,
Şi-ntr-un suspin ea să-mi citească gândul...
Frumosu-i chip să farmece-a mea minte,
Şi ca pe-un astru-n sufletu-mi purtându-l,
Să fiu copil, şi visurilor pradă!

DELENDUM

Haide, suflete, ridică-ţi leghioanele de gânduri,
Şi-mbrăcate-n za eternă întocmeşte-le în rânduri,
Bate-te cu tine însuţi, zbuciumă-te nopţi întregi,
Ca durerea ta în ritmul sfânt al versului s-o legi!
Şi m-aşez să scriu la masa de hârţoage încărcată...
Mintea-mi arde-nvălmăşită — tâmplele încep să-mi bată.
Am atins abia condeiul, şi m-au apucat fiori...
Parcă văd cum stau la pândă, pătimaşi şi cârtitori,
Nevoiaşii noştri critici — spadasinii damblagii,
Cari, neputând să muşte, morfolesc arta-n gingii!
Trebui să respecţi bontonul, să-ţi găteşti versul în frac,
Dacă ţii ca prin saloane să poţi fi lumii pe plac.
Nu-ţi lăsa simţirea caldă, plină, vie şi întreagă
Să zbucnească, şi veşmântul, care-i vine, să-şi aleagă;
Ci ţi-o-mbracă-n floricele, şi-i dă-ncunjur pe departe.
Plângi, urăşte şi blestemă după regula din carte.
Fii galant — nesocoteşte-ţi patima-n care te zbaţi,
Nu cumva să superi nervii criticilor delicaţi:
Poezia e „un cântec dulce, un parfum ceresc!...”
De-aşa artă *parfumată*, o, vă foarte mulţumesc!
Când mi-i inima-ncărcată, şi când gândurile-n muncă
Bat şi rup zăgazul păcii, şi din matca lor s-aruncă,
Toate lacome,-nsetate d-a ieşi din haos, clare,
Ferecate-n cetluita versurilor încleştare.
Când viaţa mea întreagă mi-e în flăcări, zbuciumată,
Nu cumva c-are să-mi fie grija să deschid îndată
Şi să văd cum mă învaţă codul bunelor manieri
Să-mi vărs patima pe droaia îngâmfaţilor bucheri,
Să apuc de piept pe falşii zei, să-i târâi din altar,
Şi, smulgând masca ştiinţei de pe chipul lor murdar,
Să-i denunţ în gura mare, ca să vadă-ntreaga lume
Cine sunt aceşti iluştri hoţi de slavă şi renume!
O, lăsaţi-mă, cu nervii voştri de cucoană mare,
Voi ce vreţi să-mi puneţi arta la regim şi la-nfrânare,
Şi-mi strâmbaţi din nas la toată vorba mai de-a dreptul
spusă!
V-ar plăcea să şadă smirna, şi la colţ să fie pusă
Biata artă, ca micuţii cari nu-s astâmpăraţi!...
A, atunci, şi voi, desigur, aţi fi critici minunaţi!...
. . . .

Iată droaia de nevolnici, straşnicii stihuitori,
Literaţi, ce pentr-o odă bagă muzele-n fiori,
Cântăreţi, lihniţi de pompe şi de sărbători solemne,
Cari ţin, cu tot prilejul, să s-arate, să se-nsemne,
Iată-i toţi, porniţi să ieie nemurirea cu asalt:
Pentru ei nu-i poartă-nchisă, şi nici scaun prea înalt.
Sunt bătrâni cu barbe albe, tineri fără de musteţi,
Ucenici şi capi de şcoală, poeţi mari şi mici poeţi,
Donchişoţi ce-n a lor piele de mândrie-abia-şi încap:
Suliţi de carton în mână, şi cu chivere pe cap,
Urieşi cu talpa-n tină şi cu creştetul în nori,
Dornici de eternitate şi de statui visători!...
Toţi împinşi de-aceeaşi sete, pe volume-ntregi călări,
Se-mbulzesc — se duc să spargă noaptea veşnicei uitări,
Şi-n a gloriei lumină cu-a lor scrieri să răsară,
Să rămâie-n nesfârşitul timp, ca nişte stâlpi de pară!
O, ridiculă cohortă de milogi neputincioşi,
Ce spurcaţi cu-al vostru cântec graiul bunilor strămoşi,
O, vânturători de fraze, scripcari sarbezi şi smintiţi,
Nu vedeţi în ce mocirlă de prostii vă bălăciţi?
Ce? Pentru c-aţi pus la mustru nişte biete vorbe goale
Ş-aţi umplut, cu chiuita, de cerneal-atâtea coale,
Pentru c-aţi scâncit la lună, ca toţi barzii răsuflaţi,
Un amor străin, şi patimi vechi, ce nu le-nţelegeaţi;
Credeţi că-i de-ajuns ca lumea să vă dea-n genunchi
uimită
Şi în veci a ei uitare şi dispreţ să nu vă-nghită?
Dar de când neruşinarea, spuma frazelor umflate
Şi ridicula-ngâmfare drept talent pot fi luate?
De când gloria se vinde, ca femeile de stradă,
Oricărui neghiob, ce-n cale-i, cu ochi dulci, vine să-i cadă?
Leneşi, ignoranţi, cu capul plin de fumuri şi de pleavă,
Din nimic cum vreţi să iasă şi să faceţi o ispravă?
Arta nu-i de voi. În lături, stârpituri făr’ de simţire,
Ce daţi zor lumii blajine cu de-a sila să v-admire!...
Dar la glorie-n ce vremuri şi în care ţar-ajung
Astfel de paiaţi de bâlciuri şi guşaţi de Câmpulung?
O, bâiguitori de fleacuri, lăutari neruşinaţi,
Ce daţi buzna pe la chefuri şi părăzi, ca să cântaţi,
De v-ar scăpăra o clipă mintea, să vă priviţi bine,
Aţi intra-n pământ de scârbă, de oroare şi ruşine!...

MAMEI

Din vremile apuse ş-atât de fericite,
Aducerile-aminte adesea mă-mpresoară.
Ce de viaţă-n urmă!... Ca un potop mă-nghite
Comoara mea de visuri, pierduta mea comoară
Din vremile apuse ş-atât de fericite!
Cum se desfac, din noapte, icoane vechi şi sfinte!
Şi ca din cărţi, trecutul fantastic mi s-aşterne;
Atâtea dulci vedenii îmi picură în minte,
Cu durerosul farmec al pierderei eterne!...
Cum se desfac, din noapte, icoane vechi şi sfinte!
Figura ta cuminte, duioasă şi senină,
Răsare, scumpă mamă, din vremile acele,
Ca o madonă sfântă, scăldată în lumină.
Ce clară stă-n pervazul copilăriei mele
Figura ta cuminte, duioasă şi senină!
O lene grea se lasă din cerul cald de vară.
De soare-i plină casa. Tu-ncet, păşind pe scânduri,
Laşi storurile groase şi dai muştele-afară.
Apoi, prostii de-a mele asculţi şi cazi pe gânduri.
O lene grea se lasă din cerul cald de vară.
Curg valuri mari de umbră şi se-mpânzesc pe vale.
Din şes, privim spre codru, cum soarele se-neacă.
În mirosul de iarbă, tăcuţi păşim agale,
Şi bolta răcorită mai jos parcă s-apleacă,
Curg valuri mari de umbră şi se-mpânzesc pe vale.
Stai dreaptă-n strana vechii biserici de la ţară;
Eu bat la sfinţi mătănii, şi-i pup, şi-i rog cuminte,
Cum blândele-ţi poveţe de mic mă învăţară.
Tu, palidă-n extazul înduioşării sfinte,
Stai dreaptă-n strana vechii biserici de la ţară.
Din cărţi cu slovă veche şi cu figuri frumoase,
O lume ca de visuri, cu totul minunată,
Mi-o scoţi, şi pe-ndelete începi a mi-o descoase.
Cât farmec e-n această viaţă, adunată
Din cărţi cu slovă veche şi cu figuri frumoase!
La patul meu, tăcută, veghind neadormită,
Încet pe fruntea-mi arsă de friguri, mâna-ţi luneci,
În mine-ţi stă viaţa... întreaga ta ursită;
Şi după cum mi-s ochii, te bucuri sau te-ntuneci,
La patul meu, tăcută, veghind neadormită.

Din câţi copii pe lume-s, nici unul nu-i ca mine.
Şi cât mă vezi de mare în planurile tale!...
La zodii chiar s-arată cum am s-ajung de bine,
Şi ce măriri m-aşteaptă în norocoasa-mi cale!
Din câţi copii pe lume-s, nici unul nu-i ca mine...
Ce dureros se stinse deşarta-ţi aşteptare!
Pierdut, te văd, din cruda vieţii vijelie,
Nenorocită mamă, şi plâng că nu-s în stare
O slabă mângâiere să-ţi dau, cât de târzie,
Ce dureros se stinse deşarta-ţi aşteptare!
De fiul tău departe, stingheră şi trudită,
Nemaiavând puterea de-a te ruga şi plânge,
Azi îţi priveşti, cu silă, viaţa amăgită,
Cum a rămas pustie şi cât de trist se stânge,
De fiul tău departe, stingheră şi trudită.
Ca pete mari de umbră pe-o mirişte uscată,
Aşa, pe-a noastră urmă, trec stoluri lungi de gânduri.
Nimic nu mai există din câte-au fost odată,
Ş-asupra noastră anii pustii trec, rânduri-rânduri,
Ca pete mari de umbră pe-o mirişte uscată.

CUM CURGE VREMEA...

Cum curge vremea şi ne-ngroapă!
Ia vezi ce mare te făcuşi:
Mai ieri, erai numai de-o şchioapă,
Când te pierdeam printre păpuşi;
Când te dam huţa pe picioare,
O minunică răsfăţată,
Şi te-ntrebam care-de-care:
Ce eşti mata — băiat, ori fată?
Parcă te văd cum înainte
Ne ieşi la toţi, şi-n gât ne sai;
Mama-ţi tot zice: *fii cu minte*...
Tu parcă altă grijă n-ai!
Zâmbind, dai gurii noastre pradă
Obrajii rumeni şi rotunzi;
Şi toate laşi să ţi se vadă,
Căci n-ai de ce să ţi le-ascunzi.
Sub scară, jos, într-o rochiţă
Păn' la genunchi — aproape goală,
Spui vorbe dulci şi dai guriţă
Unui pisoi ce-ţi toarce-n poală.
Când uşile, ca de furtună,
Trosnesc, izbite de părete,
Ştim că vii tu, cea mai nebună
Şi mai drăguţă dintre fete.
Râzând, de toate cele plină
Pe mânuşiţi şi pe obraz,
Tu umpli casa de lumină,
De fericire şi de haz...
Fireşte, azi eşti *domnişoară,*
Nu ne vorbim ca mai-nainte...
Privirea ta mă înfioară,
De serioasă şi cuminte.
Şi, totuşi, nu ştiu cum îmi vine,
Când văd aceşti doi ochi ce cată
Aşa frumoşi şi mari la mine,
Şi ştiu că-i sărutam odată!...

LINIŞTE

Amicului meu Delavrancea
Tinere, ce-ţi strângi în palme tâmplele înfierbântate,
Pe cand mintea ta, în friguri, ca o flacără se zbate,
Năbuşită înlăuntru, dacă, după nopţi de trudă,
Migălind vorbă cu vorbă, c-o-ndărătnicie crudă,
Ai ajuns să-ţi legi în stihuri vro durere, sau vrun vis,
Nu-ţi întemeia o lume de iluzii pe ce-ai scris,
Nici nu te-mbăta de vorba cui ar sta să te admire!
În dezordinea vieţii înecând a ta gândire,
Şi spărgând smalţul de forme şi de amăgiri ce-ascunde
Miezul urilor eterne ş-al durerilor profunde,
Vei vedea cât de fatală-i duşmănia celorlalţi,
Când deasupra lor talentul ţi-a dat aripi să te-nalţi
Şi când leneşa lor minte, dată pe gândiri uşoare,
Se împiedică de-o muncă ce-o cutremură ş-o doare.
Fermecaţi de-o ciripire liniştită şi dulceagă,
Adormiţi de vorbe goale, cum vrei tu să-ţi înţeleagă
Versul încărcat de gânduri, şi cum crezi c-au să te ierte,
Când îi smulgi din pacea frazei sunătoare şi deşerte?...
Nu, nu te-aştepta să-ţi fie cu flori calea sămănată,
Munca de artist e crudă, şi e trist-a ei răsplată.
Ars de-a pururea de setea formelor nepieritoare,
Cu dorinţa ta maestrul neputând să se măsoare,
Câte visuri nu-ţi întuneci tu, cinstit, preot al artei,
În discurajarea tristă de-a vedea cât de departe-i
Strofa ce-ai purtat-o-n minte de cea scoasă la lumină!...
Ameţit, trudit, pe mână capul greu ţi se închină,
Şi suspini amar de mila frumuseţii care-ţi moare
Zugrumată-n închisoarea vorbelor nencăpătoare.
Şi dac-ai putut alege şi-ntrupa vreo icoană
Din deşarta, viforoasa existenţei tale goană,
Cum vrei tu ca în pervazul altor minţi, altă lumină
Îmbrăcând-o, să rămâie tot icoana ta, senină?
Fiecare în îngusta-i minte, când va fi s-o prindă,
Strâmbă şi mototolită, ca-ntr-un ciob prost de oglindă,
Va vedea-o-n el, pătată de-a lui proprie prostie.
A, sunt fericiţi aceia căror' nu li-i dat să ştie
A creării dureri sfinte, şi pe care îi îmbată
Ritmul generos în care îşi scriu proza nesărată,
Toaca bunelor silabe, şi duioasa-ncredinţare

Că-nsemnaţi cu stemă-n frunte, ce-au scris ei e lucru mare!
Al acestora-i triumful: vecinic feţele senine,
Drepţi, înfumuraţi, c-un zâmbet protector privesc la tine.
Ei sunt veseli: au o gloată de naivi ca să-i admire,
Şi se-ngraşă de prostie, de noroc şi nesimţire.
Căci cuvintele blajine şi nimicurile lor,
Dezmierdând frumos urechea, cad în gustul tuturor.
S-or găsi şi pentru tine, suflet generos şi mare,
Ş-încă mulţi, ca să-ţi arunce un cuvânt de-ncurajare.
Vei avea cinstea să intri şi prin casele bogate,
Unde ţi-or întinde mâna, c-o-ngrijită bunătate,
Doamne mari, cari-şi vor face ochii mici ca să te vadă,
Tineri parfumaţi, de spirit, sclivisiţi ca de paradă,
Şi domni gravi, plini de afaceri, ce te-or întreba discret:
Cam ce sumă să câştige cu-a lui versuri un poet!...
Şi vei sta cu ei la masă... A... dar ia aminte bine,
Că-n *bonton* sunt pravili grele pentr-un necioplit ca tine,
Te păzeşte, să nu vătămi a lor gusturi rafinate.
În discuţii — orice-ar zice — lasă-i, dă-le lor dreptate.
Anecdota, calamburul — acolo fiind la preţ —
Cată-le prin almanahuri, şi vei trece de isteţ.
Păn-atunci, neavând spirit, nu prea-ntinde vorba multă;
Nici să taci aşa întruna, căci tăcerea ta-i insultă...
După masă — se-nţelege — doamnele te vor ruga,
Cu obişnuitul zâmbet, ca să le citeşti ceva.
Tu, mişcat de-atâta cinste, îţi scoţi foile îndată,
Sfiicios cătând la lumea ce-mprejurul tău stă roată,
Te închei frumos la haină şi... începi. Una suspină,
Alta râde, face semne şi s-apleacă spre vecină.
Conversaţia începe: de copii, de slugi, de rochii...
„Are haz”, şopteşte gazda, spionându-te cu ochii.
„Uf, ce anost! Cine-i ăsta?” într-un colţ se-ntreabă două.
„De, închipuie-ţi, săracul!... de poveşti ne arde nouă?”
. . . .
„A, s-a isprăvit!...” Din vorbă se-ntrerup pentr-un moment;
Fiecare se sileşte să-ţi arunce-un compliment:
„Inspirat aţi fost de muze!... Prea frumoasă poezie!”
Nu uita c-aci se cere să roşeşti de modestie.
Datoria ta făcută — poţi să te retragi cuminte.
Doamnele-şi reiau în pace vorba lor de mai nainte.
Spune-acum dacă-ţi surâde o asemenea viaţă,
Şi de crezi că e o soartă fericită şi măreaţă

De-a lăsa acestor oameni dreptul să te umilească!
Căci, pentr-un sărac ce simte, nu e rană sufletească
Mai grozavă decât mila rea şi dispreţuitoare
Cu care-l privesc bogaţii din deşarta lor splendoare!
Ce? Atâta timp să cauţi dureroasa întrupare
A unei lumini de-o clipă ce-n viaţa ta răsare,
Şi din haosul de gânduri s-alegi sfintele icoane,
Ca să faci frumos cu ele la boieri şi la cocoane?
Dar ar fi să te cutremuri de dezgust şi de ruşine
Când ai şti cu ce-ngâmfare, ce de sus privesc la tine
Toţi neghiobii ce-ţi dau mâna socotind că-ţi fac onoare!
Şi mai vii să-nfrângi dispreţul nesimţirii zâmbitoare
Ş-al biletelor de bancă — cu ce-ai scris — cu ce-ai gândit?
Cine vrei să te-nţeleagă, saltimbanc nenorocit?...
A, nu-ţi tăvăli talentul prin saloanele bogate,
Unde capul nu gândeşte, unde inima nu bate
Decât dup-o anumită şi stupidă învoială,
Unde omul i-o păpuşă, şi viaţa o spoială!
Fugi de zâmbetul făţarnic şi de strângerea de mână
A acestor măşti ce firea omenească o îngână...
Fugi. E-un vicleim ridicul, monoton din cale-afară;
Veşnica deşărtăciune ţine capătul de sfară!
Suflet înecat de gânduri sfinte şi nepieritoare,
Lasă-ţi clipele vieţii înţelept să se strecoare,
Răsărind de pe-a lor urme dungi neşterse de lumină;
Şi de vrei să-ţi deie arta mângâierea ei senină,
Ca un pustnic te închide în odaia ta săracă,
Şi dorinţelor deşerte porunceşte-le să tacă:
Lumea ce ai fost visat-o neaflând-o nicăirea,
Caută-ţi în tine însuţi liniştea şi fericirea.

TOT ALTE VREMI...

Tot alte vremi s-au aşternut.
Din ce în ce mai rar,
Icoane şterse din trecut
Încet şi trist răsar.
În urma mea s-a-ntunecat,
Cum nici n-aş fi trăit...
Mai clare-s câte le-am visat
Şi-n cărţi le-am fost citit.
Şi de-ar fi fost să nu te ştiu,
De mult puteam să mor —
Un beduin într-un pustiu,
Sub lună călător.
Dar chipul tău în veci mi-a stat
Ca o lumină-n gând.
Şi ani întregi te-am aşteptat,
De-atâta dor plângând.
Căci singura-mi iubire-ai fost
Şi singurul meu vis,
Ce-n stepa fără adăpost
O cale mi-a deschis.
În fine, mi te-ai arătat,
Tu, chip frumos şi sfânt;
Pierdut, în faţa ta am stat
Cu ochii în pământ,
Gândind că s-ar putea să pleci,
Stingher şi dornic iar,
Să plâng în urma ta pe veci,
Chemându-te-n zadar.
Tu însă te-ai înduioşat
Şi mâna mi-ai întins,
De tine m-am alăturat
Şi-n braţe te-am cuprins.
De-acum nici voi să mai ascult
La glasurile din trecut.
Fiinţa mea cea de demult
În noapte s-a pierdut.
În urmă stă un larg pustiu,
Un vis nelămurit.
Din tot trecutul meu nu ştiu
Decât că te-am iubit.

IULIA HASDEU

Pe catafalc întinsă, de flori împresurată,
Stă albă şi frumoasă. La cap îi ard făclii.
În jurul ei s-adună mulţimea-nfiorată,
Ce-n plâns fără de lacrimi durerea şi-o arată,
Căci gurile sunt multe şi minţile-s pustii.
Ea doarme, şi pe chipu-i de sfântă luminează
Misteriosul zâmbet al liniştii de veci.
Pe lustrul frunţii joacă a geniului rază,
Şi-n maiestatea morţii ea pare că visează,
La piept ţinându-şi crucea sub degetele-i reci.
Aşa o iau pe braţe în haina-i de mireasă,
Şi-n cântece de preoţi o culcă în sicriu.
Cu tălpile-nainte încet o scot din casă.
Plângând, ai săi o cheamă. În urma ei se lasă
Pe toate-ngheţul morţii — muţenie, pustiu.
Cu ochii plini de lacrimi, duiosul ei părinte
Pe migălite rânduri stă nopţi întregi plecat:
Sunt gândurile moartei, sunt urmele ei sfinte...
Ş-acum el înţelege:
Să poarte-atâta minte
Un cap aşa de tânăr, a fost de neiertat.

UNDE NI SUNT VISĂTORII?...

Nu ştiu, e melancolia secolului care moare,
Umbra care ne îneacă la un asfinţit de soare,
Sau decepţia, durerea luptelor de mai-nainte,
Doliul ce se exală de pe-atâtea mari morminte,
Răspândindu-se-n viaţă, ca o tristă moştenire,
Umple sufletele noastre de-ntuneric şi mâhnire,
Şi împrăştie în lume o misterioasă jale,
Parc-ar sta să bată ceasul stingerii universale;
Căci mă-ntreb, ce sunt aceste vaiete nemângâiate,
Ce-i acest popor de spectri cu priviri întunecate,
Chipuri palide de tineri osteniţi pe nemuncite,
Trişti poeţi ce plâng şi cântă suferinţi închipuite,
Inimi laşe, abătute, făr-a fi luptat vrodată,
Şi străine de-o simţire mai înaltă, mai curată!
Ce sunt braţele acestea slabe şi tremurătoare?
Ce-s aceşti copii de ceară — fructe istovite-n floare?...
Şi în bocetul atâtor suflete descurajate,
Când, bolnavi, suspină barzii pe-a lor lire discordate,
Blestemând deşertul lumii ş-al vieţii, în neştire,
Când îşi scaldă toţi în lăcrimi visul lor de nemurire,
Tu, artist, stăpânitorul unei limbi aşa divine,
Ce-ai putea să ne descoperi, ca un făcător de bine,
Orizonturi largi ş-atâtea frumuseţi necunoscute,
Te mai simţi atras s-aluneci pe aceleaşi căi bătute,
Să-ţi adormi şi tu talentul cu-al dezgustului narcotic,
Ca în propria ta ţară să te-arăţi străin, exotic?...
Cum, când eşti aşa de tânăr, e o glorie a spune
C-ai îmbătrânit şi sila de viaţă te răpune,
Că nimic pe lumea asta să te mişte nu mai poate,
Că te-ai zbuciumat zadarnic şi te-ai săturat de toate?
Ştii tu încă ce-i viaţa? Ai avut tu când pătrunde,
Nu problemele ei vaste, încâlcite şi profunde,
Dar un tremurat de suflet, licărirea ta de-o clipă,
Când atâtea-ţi schimbă vremea c-o bătaie de aripă,
În vertiginosul haos de privelişti, ce te-nşală,
Sub imensa şi eterna armonie generală?...
Eşti de-abia în pragul lumii. Ţi-i aşa de sprinten gândul.
Câte n-ar şti el să prindă în viaţă aruncându-l!
Câte frumuseţi ascunse vi s-arată numai vouă,
Fericiţi poeţi: natura, lumea pururea e nouă!

Pe sub ochii tăi tablouri lunecă strălucitoare,
Glasuri, şi colori, şi forme tu le laşi să se strecoare,
Legănând a tale gânduri adormite, ca pe-o apă,
Când atâtea adevăruri nerostite încă-ţi scapă!
Ştiu. Am fost şi eu ca tine amăgit să cred că-n artă
Pot să trec la nemurire cu revolta mea deşartă;
Şi cu lacrimi stoarse-n silă — nu mi-aş mai aduce-aminte —
Am bocit şi eu... nimicuri, ce-mi păreau pe-atuncea sfinte!...
Dar când m-am uitat în juru-mi ş-am văzut că e o boală,
Şi că toţi începătorii, de abia scăpaţi din şcoală,
Ofiliţi în floarea vârstei de-un dezgust molipsitor,
Îşi zădărnicesc puterea, focul tinereţii lor,
Ca să legene-n silabe, pe tiparele găsite,
Desperări de poruncească şi dureri închipuite,
Când am înţeles c-aceasta e o modă care soarbe
Seva tinereţii noastre, am zis gândurilor oarbe,
Ce-şi roteau peste morminte zborul lor de lilieci,
Să s-abată lăsând morţii în odihna lor de veci,
Şi din florile vieţii să aleagă şi s-adune
În nepieritorul fagur adevăr şi-nţelepciune!
Câte nu-s de scris pe lume! Câte drame mişcătoare
Nu se pierd nepovestite, în năprasnica vâltoare
A torentelor vieţii! Câţi eroi, lipsiţi de slavă,
Nu dispar în lupta asta nesfârşită şi grozavă!
Şi, sub vijelia soartei, câte inimi asuprite,
Câţi martiri pe cari vremea şi uitarea îi înghite!
Şi când lumea asta toată e o veşnică mişcare,
Unde cea mai mică forţă împlineşte o chemare,
Şi când vezi pe-ai tăi cum sufăr, cum se zbuciumă şi
luptă
În campania aceasta mare şi neîntreruptă,
Tu, departe de primejdii, razna ca un dezertor,
Să arunci celor ce-aşteaptă de la tine-un ajutor,
Jalea şi descurajarea cântecului tău amar,
Şi să-ţi cheltuieşti puterea celui mai de seamă dar,
Ca să-i faci mai răi pe oameni, şi mai sceptici, şi mai
trişti?
Asta vi-i chemarea sfântă de profeţi şi de artişti?...
Unde ni-s entuziaştii, visătorii, trubadurii,
Să ne cânte rostul lumii şi splendorile naturii?
Unde ni-s sămănătorii generoaselor cuvinte,
Magii ocrotiţi de stele, mergătorii înainte,
Sub credinţele sfărâmate şi sub pravilele şterse
Îngropând vechea durere, cu-al lor cântec să reverse

Peste inimile noastre mângâiere şi iubire,
Şi cuvântul lor profetic, inspirata lor privire,
Valurile de-ntuneric despicându-le în două,
Splendidă-naintea noastră să ne-arate-o lume nouă!

VECHILOR ATENEIŞTI

Acei ce v-aţi legat viaţa
De-un vis frumos şi fericit,
Pentru a cărui întrupare
Cu-atâta dragoste-aţi muncit,
Voi toţi, cari-aţi păzit cu cinste
Stindardul sfânt ce-aţi ridicat,
Şi cari-aţi pus întâia piatră
Acestui strălucit palat,
Puteţi în adevăr fi mândri
Şi fericiţi c-aţi izbutit:
A prins fiinţa visul nostru —
De-acuma drumul e croit!...
Şi ce răsplată glorioasă!
În templul ridicat de voi
Sărbătorim un sfert de secol
Din lupta voastră de eroi!
Desigur, a fost grea chemarea
Şi lungă cale-aţi străbătut:
Dar azi puteţi întinde mâna
Şi zice: „Iată ce-am făcut!”
Acestea-s luptele ce-aruncă
Lumină-n calea tuturor,
Şi-acestea-s marile trofee
Ce onorează pe-un popor.
Aici de-a pururea vor curge
Izvoarele de gânduri sfinte,
De-aici va răsuna trivoga
Deşteptătoarelor cuvinte;
Şi roiul generos de tineri,
Această gloată de recruţi,
Ce umplu golurile triste
Ale eroilor căzuţi,
Atâtea forţe risipite
S-or încălzi de-acelaşi dor,
Şi-n larga tabăr-a vieţei
Îşi vor aduce jertfa lor,
Vor pune pace şi iubire
În inimile cari gem
Sub valurile de-ntuneric,
Ce-mping la ură şi blestem;

Vor şterge vrajba dintre oameni
Ş-or face traiul mai senin:
Aceasta-i nobila chemare
A luptătorilor ce vin,
Ostaşi cu fruntea luminată
De raza unui ideal,
Vibrând de marea suferinţă
Şi de suspinul general.
Acum ţi-s uşile deschise,
Ia-ţi locul, viguros popor,
Ş-ascultă-ţi însetat profeţii
Cu ochii duşi în viitor;
De-aicea vei ieşi mai mare,
Mai iubitor, mai solidar,
Căci toate patimile sterpe
Vor adormi-n acest altar,
În care vei veni, din lupte,
Viaţa să ţi-o răcoreşti,
Şi-n care pururea va arde
Făclia minţii omeneşti.

IUBIRE

Iubire, sete de viaţă,
Tu eşti puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare,
Şi, îmbătate de-al tău farmec,
Ce peste lume se aşterne,
În tremurarea lor de-o clipă
Visează fericiri eterne.
Din haos şi din întuneric
Te-ai smuls, fecundă şi senină:
Al tău surâs de *alma parens*
Fu prima rază de lumină.
Şi, de căldura ta, planeţii
Treptat se dezmorţesc, învie...
Pe toţi ca într-o mreajă-i leagă
Universala simpatie.
Tu faci să circule în lume
Puterea ta de zămislire.
Şi miliardele de forme
De-a lungul vremii să se-nşire.
Vieţile, ascunse-n germeni,
Din somn — cât le atingi — tresar,
Şi toate-n raza ta învie,
Şi toate mai frumoase par.
Prin tine, valuri de vibraţii,
Din depărtatele planete,
Trezesc în sufletele noastre
Dureri şi bucurii secrete;
Ş-acele nostalgii ce-adesea
Ne vin fără să ştim de unde,
Or fi ecouri ostenite,
Chemări din regiuni profunde.
E greu să-mi desluşesc ce cuget...
Dar tu-mi evoci o lume-ntreagă,
De care nu ştiu ce putere,
Ce doruri mistice mă leagă.
Mă simt mai bun, mai cald, mai vesel.
Viaţa toată mi s-arată
Frumoasă, şi într-o lumină
Cum n-am văzut-o niciodată!

Căci azi iubesc; din nou îmi pare
Că e întâia mea iubire.
Natura-mbracă pentru mine
Podoabe, ca să mă inspire:
Copacii înfloresc, în aer
Plutesc miresme-mbătătoare,
Acelaşi dor, acelaşi suflet
Palpită-n fiecare floare.
Iubesc, şi-n clipa asta toate
Câte răsar în primăvară
Sunt propriile mele visuri,
Aievea întrupate-afară.
Atins de farmecul vieţii,
Mă simt o forţă-n univers,
Şi glasul meu devine cântec,
Gândirea mea devine vers.

I

Ce noapte blândă se coboară
Peste pământul obosit!
Şi-i cald, ţăranii dorm afară,
Ş-ai noştri toţi au adormit
Eu singur stau ca un lunatic;
De-aţi şti voi gândurile mele!...
E-o lună parcă-i ziuă. Cerul
I-albastru tot, spuzit de stele.
Nici broaştele nu dorm. Ce sfadă!...
Şi după glas le înţelegi
Pe cele mai cu greutate:
Or fi făcând şi ele legi.
De pe gunoaie-aprinse fumul
Molatic se ridică-n cer,
Şi caii la păşune sună
Din piedicile lor de fier,
Departe-un fluier se aude,
Un cântec aiurit, duios,
Ce-n note lungi, tremurătoare,
Suspină lin, misterios,
În sfânta linişte a nopţii.
O stea alunecă de sus
Şi taie-o dungă albă-n aer...
Cine din lume s-o fi dus?
În capul satului e curtea.

Ce-or fi făcând acolo oare?
Or fi dormind — e miezul nopţii.
Şi ea?... Atât de gânditoare
Şi tristă m-a privit aseară!
Plânsese, ori mi s-a părut?
Ce-ar fi odată, mâna-i albă,
Când mi-o întinde, s-o sărut?...
Şi-n minte mi s-arată chipu-i
Atât de fraged şi de blând,
Cu ochii mari, senini, albaştri...
Ascund în fundul lor vrun gând?...
Şuviţe blonde-i cad pe frunte...
Un păr bogat şi mătăsos,
Ş-un gât ce-ţi dă fiori, ş-o gură...
Cum râde de copilăros!
O fi ştiind cât de frumoasă-i?
Un liliac orbit de lună,
În zbor, de străşini se loveşte.
Visez? Cine-a venit să-mi spună
Că ea-ntr-o vagă aşteptare
Se primblă singură pe-afară?
La vremea asta să nu doarmă?...
Sunt basme nopţile de vară!
Se poate gândurile mele
S-o fi atins, şi ea-n neştire,
Ca de o vrajă tulburată
De-această rază de iubire,
Să fi ieşit să cate-n stele
Tovarăşi, de urât să-i ţie.
Şi plec. Un glas parcă mă cheamă...
Ştiu bine că i-o nebunie.
Sunt nouă case pân-acolo,
Şi câinii dorm în bătătură.
Păşesc încet, aud cum suflă
Puternic vitele sub şură.
Îmi bate inima — m-apropii.
Zăresc ceva?... Ori mi se pare...
Ba da, o umbră e în poartă;
Şi nici un semn, nici o mişcare...
Ajung în dreptul ei... Cum tremur!
Şi trec cu ochii în pământ...
Îmi fac mustrări de stângăcia
Şi frica mea fără cuvânt.
Mă-ntorc... Aş fi trecut ş-acuma,

Căci pentru frică nu-s poveţe...
Dar ea-mi şopteşte: „bună seara”...
Tot fetele mai îndrăzneţe!
M-abat şi... şovăind, m-apropii,
Şi toate-mi par ca într-un vis...
E o lumină uimitoare,
Tot cerul parcă s-a deschis.
Copila aiurit zâmbeşte
Privirii mele arzătoare.
Ţiu minte că i-am zis atuncea:
„...Să nu răceşti... e cam răcoare...”
Şi-ncet i-am pus pe umăr mâna —
Aşa timid, tremurător...
Ştiu eu? Poate-a cuprins-o mila,
Că s-a lăsat încetişor,
Ca un copil, plecându-şi capul
Pe pieptul meu să i-l mângâi:
“Ce dulce e!... Toată viaţa
Vreau lângă tine să rămâi!”
Frumos îi mai miroase părul,
Miroase toată ca o floare.
Mă uit la ea — atâta farmec
Îmi arde inima, mă doare...
Ş-am sărutat-o mult şi lacom,
Am sărutat-o, scos din minţi,
Pe ochii reci, pe gât, pe gură,
Cu mii de sărutări fierbinţi.
Târziu ne-am despărţit... cu-ntoarceri,
Cu trăgăniri copilăreşti.
Ş-am urmărit-o cum se şterge,
Ca o minune din poveşti.
Şi mult am stat aşa, în noapte,
Să-mi desluşesc tot ce-am simţit.
Aveam în mâini căldura, forma,
Parfumul visului iubit.
În sat cocoşii prind să cânte.
Deasupra stelele clipesc.
Mişcarea lumii — întreruptă —
Reintră-n mersul ei firesc.
Şi când a doua zi, pe haină,
Mirat, găsesc un fir de păr,
Pricep că visul ce visasem
S-a petrecut în adevăr.
Mă-mbrac, mă pieptăn mai cu grijă.

Ce-i, Doamne, şi iubirea asta!...
Acum, eu cred că ea mă vede,
M-acoperă cu dulcea, casta
Şi visătoarea ei privire.
Iubit de *ea*, mă simt frumos,
Şi parcă nu mă-ncape lumea...
Ce mândru calc şi radios!
Văd satu-ntr-o lumină nouă.
Mă simt uşor, mi-e cald, mi-e bine,
Şi oamenii, mai veseli astăzi,
Privesc cu dragoste la mine;
Şi toate par înfiorate,
În aer e o sărbătoare...
Natura, în extaz, palpită
Ca-n primul răsărit de soare.
Pricep... ea a deschis fereastra,
Şi din albastra ei privire
S-a revărsat asupra lumii
O sfântă rază de iubire,
Şi toate-au tresărit atuncea
Ca de fiorul cel dintăi...
Iubito, farmecul acesta
Are ceva din ochii tăi!

II

„Vezi, să ne scrii cum-ei ajunge...”
Şi mama-n prag rămâne tristă.
Privirea mea caut-aiurea
O fluturare de batistă...
Mi-s ochii înecaţi de lăcrimi,
Şi trapul cailor stârneşte
Un nor de praf; în juru-mi totul
Se-ntunecă, se-nvălmăşeşte.
Pustie, nesfârşit de lungă,
S-aşterne vremea înainte,
Şi de pe-acum încep să-mi pară
Poveşti aducerile-aminte;
E-atâta fericire-n urmă,
Şi-atâta-mi pare de departe,
Încât mă-ntreb dac-am trăit-o,
Sau am citit-o într-o carte.
Mă văd în larma de la şcoală,
Pierdut, neînţeles de nime,

Cercând neliniştea-mi ascunsă
Şi dorul să mi-l pui în rime.
Viaţa mea se-nstrăinează
De tot ce se petrece-afară,
Şi s-adânceşte, visătoare,
În calmul nopţilor de vară...
O, am să-ţi scriu adesea, mamă,
Scrisori nebune, de prin stele,
Căci ştiu cine-o să le citească
Ş-o să priceapă ce-i în ele.
Tu, ascultându-le, vei crede
Că-s basme de pe altă lume,
Şi nu vei bănui nimica...
Vei râde, ca de nişte glume.
Iar dacă ochii ei albaştri,
Citind, se vor întuneca,
Şi pe obrazu-i trist şi palid
O lacrimă va luneca,
Tu fă-te că nu vezi, şi las-o
De tine faţa să-şi ascundă,
Gândeşte-te că sunt departe,
C-aştept — şi roag-o să-mi răspundă.

III

Cumplite-s nopţile de iarnă,
Şi lungi de nu se mai sfârşesc.
În urletele vijeliei
Sunt glasuri cari mă bocesc,
Şi mi-e urât, mi-e dor, mi-e jale,
Şi întunericul de-afară
Îmi face casa mai ursuză,
Singurătatea mai amară.
Tu nici nu bănuieşti, copilă,
Ce dureroasă nebunie
S-abate-n nopţile acestea
Peste viaţa mea pustie,
Şi cum mă mistui, şi mă zbucium
Ca-ntr-un ocean care mă-nghite,
Pierdut şi neştiut de nimeni
În golul vremii neclintite.
Mereu pe-aceleaşi pagini caut
Un semn, ştiut mai dinainte...
A, iat-o filă îndoită...

Icoana ta-mi răsare-n minte,
Te văd citind aceste rânduri,
Te simt gândindu-te la mine,
Urzind, pe-o clipă de iubire,
O lume de poveşti senine,
Te urmăresc în cartea asta,
Ca şi cum unele cuvinte
Ar mai păstra ceva din glasul,
Din respirarea ta fierbinte;
Ş-adesea când mă-neacă plânsul
De-atâta dor, de-atâta jale,
Eu îţi sărut aici privirea
Şi urma gândurilor tale...
Cine-a ţipat aşa?... Cum tremur...
Pare c-aud un pas pe scară,
Ascult, ţiindu-mi răsuflarea...
Nimic — e viforul de-afară.
O, liniştite nopţi de iuliu,
Atât de limpezi şi albastre,
Unde sunteţi?... Voi, poezia
Şi farmecul iubirii noastre!

IV

S-a luminat de ziuă; nu e
Ţipenie de om pe stradă,
A mele-s cele dintăi urme
În valurile de zăpadă;
Sunt ameţit de neodihnă,
În gând spui versuri latineşti,
Şi, după fiecare strofă,
Mă-ntreb dacă mă mai iubeşti...
În clasă: dascălul, la tablă,
Măsoară calea dintre stele;
Pe liniile lui mi-s ochii,
Dar unde-s gândurile mele!...
E vară, stau culcat în iarbă,
Miresmele de flori mă-mbată,
Încet îmi lunecă pe frunte
O mână albă, delicată:
Te văd — privirea mi se pierde
În ochii tăi adânci şi mari,
Şi ştiu că eşti a mea, şi totuşi
Parcă mă tem să nu-mi dispari.

Tăcerea, pajiştea, lumina
Ne farmecă, ne înfioară;
Viaţa, inimile noastre
Palpită-n tot ce ne-nconjoară...
Deasupra noastră două presuri
Pe-o ramură se giugiulesc,
Şi-n aer de plutesc miresme,
E că şi florile iubesc...
Figura ţi se luminează,
Şi ochii galeşi ţi s-aprind —
Ce gând îţi tremură pe buze
De mă priveşti aşa, zâmbind?...
“Acum ieşi, tinere, la tablă
Şi spune-ne ce-ai înţeles!”
Tresar... mă-ntreb unde mă aflu...
Şcolarii îmi fac semn să ies.
În hohotul de râs al clasei
Privesc în juru-mi sastisit
“Uitaţi-vă la el, şi-l plângeţi...
Nenorocitul... a dormit!”

SONET

Sunt zece ani. Ce curios îmi pare
Aspectul lucrurilor vechi, uitate!
Ca dintr-un somn, deodată deşteptate,
Parcă privesc c-un aer de mirare...
Mai strâmtă-i casa, toate-s micşorate,
Mă uit ca-n vis, şi caut prin sertare
Nimicuri scumpe... inima-mi tresare
De-o sfântă şi duioasă pietate.
Aceleaşi cadre-mpodobesc păreţii,
Din rame, cată lung şi trist la mine:
Poveşti pierdute-n haosul vieţii,
De farmecul de-odinioară pline,
Îmi readuc parfumul tinereţii...
Parfum de flori crescute pe ruine.

TACTICĂ...

“...De ce-mi stai pururea în cale,
Cu-acelaşi aer trist, pierdut?
Ce vânt vrăjmaş te-a abătut
Şi de ai tăi te-a rătăcit?
E-atâta-ntunecată jale
În tremurul privirii tale,
Şi pari aşa de ostenit!..."
“Peste viaţa mea pustie,
Zvârlită-n vijelii pe veci,
Ce milă te-a cuprins să-ţi pleci,
Copilă, ochii tăi frumoşi?
E o cumplită nebunie
În taina care mă sfâşie...
Nu te-ncerca s-o mai descoşi.
Pe mine-o nendurată soartă
De-a pururea m-a prigonit,
Şi nimenea nu m-a iubit.
E noapte-n juru-mi şi pustiu,
Şi nu ştiu ce blestem mă poartă
Pe-o lume sarbădă şi moartă,
În care n-am cerut să fiu!...”
Vezi, tânărul ştiuse bine
Cum s-o aducă din cuvânt...
Plecându-şi ochii în pământ
C-un lung suspin tremurător,
El aştepta... “O simt cum vine:
Un pas e între ea şi mine...
Cât e-ntre milă şi amor.”

* * *

Copila...-nvinsă...-nduioşată,
La piept îi cade suspinând,
Căci glasul lui, atât de blând,
A fost un cântec fermecat.
Deasupra lor luna s-arată
Frumoasă, ca nealtădată...
Ce taină mare s-a-ntâmplat?
Un semn, o vrajă, o poruncă...

A fost ceva nepriceput;
O vecinicie-ntr-un minut,
Căci timpul s-a oprit din zbor:
Şi pe când ei s-afundă-n luncă,
Din umbră Mefisto le-aruncă
Un hohot lung pe urma lor.

SONET

Cât ne iubeam, şi cum credeam odată
Că-i un amor ce nu se va mai stânge,
Că tot ce-n gândul nostru se răsfrânge
E-o lume veşnică ş-adevărată!
De multe ori, dorinţa de-a te strânge
La piept, mai caldă, mai pasionată,
Îmi deştepta o grijă-ntunecată:
„Când voi muri...” şi tu-ncepeai a plânge...
Poveste-i azi, şi nici măcar nu-i tristă,
Căci totul s-a sfârşit pe nesimţite;
Nici urmă din ce-a fost nu mai există.
Vezi tu, ce de iluzii risipite!
Un semn, o fluturare de batistă.
Şi ca un val uitarea ne înghite.

SONET

A revenit frumoasa primăvară;
Copacii parcă-s ninşi de-atâta floare;
Dorinţi copilăreşti, renăscătoare,
Fac inimile noastre să tresară...
Iubire e în razele de soare,
Şi farmec în a codrului fanfară,
Şi visuri dulci în liniştea de sară;
În cer şi pe pământ e sărbătoare.
Ascult, privesc, respir cu lăcomie,
Căci toată frumuseţea asta-mi pare
Că niciodată n-are să mai fie!
Şi-s fericit c-am fost o clipă-n stare
Să simt, în marea lumii simfonie,
A gândurilor mele întrupare.

PRIMA LECŢIE

Taci, că doarme păpuşa!

MIMI

În colţişorul ei, stăpână
Pe-un vraf de jucării stricate,
Din cărţi de joc, din hârtioare
Ea-şi face parcuri şi palate;
Vorbeşte, râde cu păpuşa...
Ce fericite-s amândouă
Că s-a putut, din vechi nimicuri,
Zidi o-mpărăţie nouă!
Păpuşa n-are nas, e cheală,
Ş-un braţ din umăr îi lipseşte,
Dar Mimi-o vede tot frumoasă:
Căci ea e *mamă*, ş-o iubeşte.
Stau şi mă uit, cu câtă grijă
A rezemat-o de-o cutie,
Şi-i duce bunătăţi la gură
Cu linguriţa, ş-o îmbie:
“Aşa, papă frumos, fii gigea,
Papă cu mama, să creşti mare...”
Apoi o şterge, o sărută
Şi-i pregăteşte de culcare:
Într-un pantof i-aşterne cârpe,
Îi face loc ş-o cuibăreşte:
„Închide ochii şi fă nani.”
Păpuşii nu-i e somn... scânceşte...
E răsfăţată, vrea să-i cânte,
Şi basme de-ale ei să-i spună...
O, e un chin pân’ s-o adoarmă.
Noroc că-i Mimi mamă bună!
Să nu te-ncerci s-o iai în braţe,
Ori s-o săruţi, că nu se lasă;
Ce-i ea, copil? Nu-şi vede capul
De supărări, de griji, de casă...
Mă umflă râsul... ce drăguţă-i
În demnitatea ei de mamă!
Şi cuget la o viclenie:

„Te fac eu să mă bagi în samă!...”
Pe-ascuns, din buzunarul hainei
Mă fac că scot o păsărică,
Şi-ncep să-nşir ce pene are,
Cât de frumoasă e şi mică...
“Ce bine-mi pare că nu-i nime
Să vadă ce am eu aici!...”
Dar cine-o fi? Aud prin casă
Un tropot de picioare mici...
Mă-ntorc. Cu ochii mari şi limpezi
Mă farmecă, linguşitoarea!
Ce cauţi, mamă de păpuşă,
Fudula mea de-adineoarea?
Se uită după păsărică,
Şi i se pare c-o şi vede;
Degeaba-i spun c-am amăgit-o,
C-am vrut să râd de ea... nu crede.
Cerşind, mânuţele-şi întinde
Şi de genunchii mei s-agaţă...
De-ai şti tu păsărica asta
Ce adevăruri te învaţă!

ICOANE ŞTERSE

Privesc de la fereastră, gânditor,
Cum soarele se lasă-n asfinţit,
Deasupra lui chenarul unui nor
Cu aur şi rubin pare tivit.
Albastrul cerului acolo-i şters;
Din nor bizare forme se desfac...
Cum le-aş aşterne-n ritmul unui vers!
Dar se topesc... Acum, parcă-i un drac,
În haină de argint înfăşurat,
Stă drept şi ţine-n mână un stindard.
Acu-i un urs... dar iată... s-a schimbat...
I-un popă — pletele-ncâlcite-i ard.
O clipă-l văd cu braţele în sus,
Dar flacările lacome-l cuprind,
Un nor de praf se-nalţă la apus,
Încet a nopţii umbre se întind...
În pacea asta sfântă din amurg
Ce trist lucesc a cerului făclii!
Iar clipele vieţii mele curg
Din ce în ce mai reci şi mai pustii.

ETERNUL CÂNTEC

E vechi de când lumea, dar celui de-l cântă
Ce nou i se pare!... S-ascultă uimit.
În el i-o legendă frumoasă şi sfântă,
Şi vorbele-o sfarmă cu zgomotul lor:
E cântecul inimii care-a murit,
Ş-al primului nostru amor.
E noapte, sunt singur, şi iar mi-aud gândul
Cum, notă cu notă, mi-l cântă în taină.
Ce dulce-i... Îmi vine să plâng ascultându-l...
De ce nu se poate o dată s-aştern
Săraca şi aspra cuvântului haină
Pe-al gândului cântec etern!
Ah, iată grădina... văd urmele mele
Pe prundul aleii. Pământul miroase,
Ş-albasrtu-i de cele dintăi micşunele.
Curg valuri de raze din cerul deschis;
E linişte-n aer, şi toate-s frumoase,
Şi toate le văd ca-ntr-un vis.
Şi crăngile-atârnă-ncărcate de floare
S-atingă pământul — ai crede că-s ninse
Sub alba podoabă ce tremură-n soare;
Iar tu, ca din basme, deodată mi-apari,
Înaltă şi zveltă, cu braţele-ntinse,
Cu ochii tăi limpezi şi mari...
Şi ce-a fost pe urmă?
Zadarnic! Cuvintele-s tulburi şi grele.
Se-ntunecă-n juru-mi, şi cântecul moare.
Nici farmecul celor dintăi micşunele,
Nici zâmbetu-ţi galeş, nici leneşu-ţi mers,
Nici crăngile albe-ndoite de floare,
Nimic nu-mi mai scapără-n vers!

TU EŞTI POET...

Eu vreau cântări de veselie.
Că tu eşti trist, ce-mi pasă mie?
Nici vreu să ştiu de ce te doare,
De grijile ce te frământă,
De inima ta care moare...
Tu eşti poet, deci cântă.
De te urăsc, de te sfâşie
Vrăjmaşii tăi, ce-mi pasă mie?
Zâmbind, tu rănile-ţi ascunde,
Şi-n stele sufletu-ţi avântă,
Cui te loveşte, nu-i răspunde...
Tu eşti poet, deci cântă.
De-ţi plâng ai tăi, în sărăcie,
Şi-i vezi murind, ce-mi pasă mie?
Tu du-mă-n alte lumi, senine,
Căci singura-ţi chemare sfântă
E să mă-nveseleşti pe mine;
Tu eşti poet, deci cântă.
Iar dac-un vânt de nebunie
Peste viaţa ta pustie
S-abate pentru totdeauna,
În noaptea care te-nspăimântă
Priveşte stelele şi luna
Surâzător, şi cântă.

SONET

M-am regăsit. Ce dor mi-era de mine,
Copilul visător de altădată!
Mă simt plutind — privirea mea-nsetată
Se pierde-n orizonturi largi, senine.
De-acum, ispititori, în van mai cată
Viclenii ochi... îi ştiu atât de bine!
O, nu mai tremur când mă uit la tine,
Şi azi te iert, căci rana-i vindecată.
Iar visul tău — ca pânza Penelopii —
Se ţese ziua, noaptea se distramă...
Noian de întuneric ne desparte!
Zădarnic zâmbitoare te apropii,
Şi glasul tău tremurător mă cheamă —
Tot mai străină-mi eşti, tot mai departe...

SONET

Din tot ce ne-a fost drag mai înainte
Poveşti rămân şi cântece-nvechite;
Ne fură clipele, pe nesimţite,
Din flori mirosul, sensul din cuvinte:
Şi-n liniştea-nserării, ce ne-nghite,
Ca frunzele uscate pe morminte,
Se scutură aducerile-aminte
Pe inimile noastre ostenite.
Ruini suntem, şi orice gând ne doare,
Căci e făcut din temeri şi regrete.
Te blestemăm, şi totuşi, cu ce sete
Întindem buzele tremurătoare,
Vrăjita-ţi undă să ne mai îmbete,
Viaţă — pururea fermecătoare!

SONET

Câţi ochi frumoşi şi visători, poete,
N-or fi plângând pe versurile tale!
A, de-ai putea să le-nsoţeşti în cale,
Te-ai consola văzând cu câtă sete
Le sorb fecioarele sentimentale,
Cum te-ndrăgesc, zeu palid cu lungi plete,
Şi-şi torc iluzii, şi dorinţi secrete,
Şi basme dulci, din cântecu-ţi de jale:
Pe cartea ta se-nvaţă să suspine
Atâtea inimi gingaşe, curate...
Tu nici le ştii. Înstrăinat de tine,
De dor te mistui în singurătate;
Doar filele, de sufletul tău pline,
Strâng amintiri duioase — flori uscate.

SONET

Vrăjit, tot şesul clocoteşte-n soare,
Şi-i zvon — e nuntă mare-n lumea mică:
O pulbere de glasuri se ridică
Din mii de guri, un templu-i orice floare.
Tu n-ai iubit, nu ştii ce va să zică
Puterea asta-n veci renăscătoare.
Şi totuşi o presimţi, căci visătoare
Te strângi de braţul meu, parcă ţi-e frică;
Clipeşti, şi buzele, nesărutate,
Îţi tremură, ca-n somn, de-o aiurire,
Şi inima neliniştită-ţi bate...
În jurul tău palpită-ntreaga fire;
Iar florile-s aşa de parfumate,
Că-n clipa asta tu respiri iubire!

SĂMĂNĂTORUL

Păşeşte-n ţarină sămănătorul
Şi-n brazda neagră, umedă de rouă,
Aruncă-ntr-un noroc viaţa nouă,
Pe care va lega-o viitorul.
Sunând, grăunţele pe bulgări plouă:
Speranţa, dragostea lui sfântă, dorul
De-a-mbelşuga cu munca lui ogorul,
Le samănă cu mâinile-amândouă.
Trudeşte, făcătorule de bine,
Veni-vor, roiuri, alţii după tine,
Şi vor culege rodul — bogăţia.
Tu fii ostaşul jertfei mari, depline:
Ca dintr-un bob să odrăslească mia,
Cu sângele tău cald stropeşte glia!

SFÂNTĂ MUNCĂ

Sfântă muncă e aceea
Ce răsplata-n ea-şi găseşte.
De-nţelegi tu asta, cheia
Fericirii tale-o ţii.
Urgisit de toţi să fii,
Tu de-a pururea iubeşte,
Iar ca să trăieşti în pace,
Nimic lumii să nu-i cei,
Binele te-nvaţ-a-l face
Ca albina mierea ei.

Minciuna stă cu regele la masă...
Doar asta-i cam de multişor poveste:
De când sunt regi, de când minciună este,
Duc laolaltă cea mai bună casă.
O, sunt atâtea de făcut, vezi bine,
De-atâtea griji e-mpresurat un rege!
Atâtea-s de aflat! — Şi, se-nţelege,
Scutarul lui nu poate fi oricine.
— Ce ţară fericită, maiestate!...
Se lăfăieşte gureşa Minciună.
Că numai Dumnezeu te-a pus — cunună
De-nţelepciune şi de bunătate —
Păstor acestui neam ce sta să piară,
Ce nici nu s-ar mai şti c-a fost, sărmanul,
De nu-şi afla sub schiptrul tău limanul,
De nu-ţi sta-n mână bulgăre de ceară.
Că tu sălbatici ai găsit aice,
Sălbatici, şi mişei, şi proşti de-a rândul,
Ş-o sărăcie cum nu-ţi dai cu gândul...
Dar faci un semn, şi-ncep să se ridice
Oştiri, cetăţi, palate — lume nouă,
Izvoarele vieţii se desfundă;
De pretutindeni bogăţii inundă;
Şi tu le-mparţi cu mâinile-amândouă.
Azi la cuprinsul tău râvneşte-o lume.
E-o veselie ş-un belşug în ţară,
Că vin şi guri flămânde de pe-afară.
Tot crugul sună de slăvitu-ţi nume.
Ia uită-te, pământul ce-mbrăcat e...
Cresc flori pe unde calci, şi râde firea.
Tu-mparţi norocul numai cu privirea.
Încai ţăranii zburdă pe la sate!...
Şi-i place regelui. E lucru mare
Cum farmecă pe regi Minciuna. Drept e
Că ea, de mult, pe-a tronurilor trepte
A fost cea mai aleasă desfătare.
. . . .
— Măria-ta, e un străin afară,
Cam trenţăros, dar pare-un om de seamă,
Şi... *Adevărul* parc-a zis că-l cheamă...

De unde-o fi... că nu-i de-aici din ţară.
Minciuna palidă-şi topeşte glasul:
— O, nu-l primiţi! Îl ştiu, e vestitorul
De rău, ce face pe-atotştiutorul
Şi vede prăbuşirea la tot pasul.
E cel ce împotriva ta conspiră.
Invidia în inima lui geme
Şi gura lui e plină de blesteme.
Tu nu poţi auzi ce vorbe-nşiră...
— Şi totuşi, zice regele, să vie!
Dovadă că chiar la palat Minciuna
Nu e biruitoare-ntotdeauna.
Fac şi monarhii câte-o nebunie...
Privind în ochii regelui, străinul,
Cu braţele pe piept încrucişate,
Răspică vorba: — Ţara, maiestate,
E-n durăt greu. Tu nu-i auzi suspinul,
Căci muzici cântă-n juru-ţi. Şi slugarnici
Adormitori, ca-n zid, te-mpresurară,
De nu mai poţi vedea pe cei de-afară,
Pe bunii tăi supuşi — cei mulţi şi harnici.
Că n-ai cercat spre ei să-ţi spinteci cale
Să ştii şi-n ţara ta ce suflet bate,
N-ai vrut decât spinări încovoiate
Şi guri deschise laudelor tale.
Că de-a fost om să-ţi steie *drept* în faţă,
Ca pe-un vrăjmaş, l-ai depărtat de tine.
Bătrânii pier. Dar oaste nouă vine,
Şi dureroase lucruri mai învaţă!
Părăzi, decor de teatru, luminaţii,
Tot ce pe vulg şi pe copii înşală,
Aceasta-i toată slava ta regală.
Pe tristul gol din juru-ţi — decoraţii!
Tu-n ţara asta nu vezi decât raiul
Ce-ai tăi ţi-l ticluiesc într-o clipită:
Ruină-i sub hârtia poleită,
Sub crăngi de brad trosneşte putregaiul,
Dar tu eşti fericit. Linguşitorii
Înalţă imnuri proslăvirii tale
Şi fac să n-auzi cântecul de jale
Cu care-şi adorm foamea prăşitorii.
. . . .
Nu ţi-ai iubit poporul, maiestate!
Sau nu l-ai înţeles, şi e totuna.

De sus şi până jos s-a-ntins Minciuna —
Ea leagă şi dezleagă-n ţară toate.
Iar ca să-ţi dea o spumă de mărire,
Ca pe-un copil te poartă şi-ţi arată
Sclipiri şi flori...
Afla-vei tu vrodată
Cumplita vremilor destăinuire?...
Şi ce speranţe se puneau în tine,
Ce vesel ţi-a ieşit poporu-n cale,
Cu pâine şi cu sare!... Osanale!
Mântuitorul lui credea că-i vine.
Ce vesel ţi-a ieşit poporu-n cale!
. . . .
Şi ce credinţă trist-o să-i rămână;
Că n-ai putut spre el întinde-o mână,
Din greaua platoş-a trufiei tale!
. . . .
C-acestea *nu* l-au deşteptat pe rege,
Că Adevărul a fost dat afară
Şi slugile l-au îmbrâncit pe scară,
Fireşte, de la sine se-nţelege.

* * *

Trec anii. Şi ce dulce-i amăgirea!
“Tu zeu eşti printre regi! Mărire ţie!...”
În jâlţu-i moale, tolănită, scrie
Cu pana ei de aur Linguşirea.
De-abia se isprăveşte-o sărbătoare,
Şi-ncepe alta. Muzicile cântă...
Îmbracă-te-n podoabe, ţară sfântă,
Să nu mai ştie nimeni ce te doare!
. . . .
Dar ce e, Doamne, vuietul acesta?
Ce-i hreamătul acesta care creşte?
Se zguduie pământul şi mugeşte,
Ca marea, când o biciuie tempesta.
Se-nalţă flăcări, braţe desperate,
Spre ceru-ntunecat, pustiu şi rece.
Năprasnic vântul nebuniei trece
Şi spulberă noianul de păcate.
În vaiete se prăbuşeşte-o lume
Clădită pe minciuni. Dar ce mânie!

Cum şuieră cumplita vijelie!
Sar fraţii între ei să se zugrume.
Uscata brazdă cere iarăşi sânge.
Femei cu părul despletit, nebune,
Şi-asmut copiii la omor. Genune,
Puhoi de ură ce zăgazu-şi frânge!
Deschide ochii mari bătrânul rege
Şi, tremurând, din jilţu-i se ridică.
Au cine liniştea lui scumpă-i strică?
Ş-al vremii rost el tot nu-l înţelege.

CUVÂNTUL

Ca-n basme-i a cuvântului putere:
El lumi aievea-ţi face din păreri,
Şi chip etern din umbra care piere,
Şi iarăşi azi din ziua cea de ieri.
El poate morţii din mormânt să-i cheme;
Sub vraja lui atotputernic eşti,
Străbaţi în orice loc şi-n orice vreme,
Şi mii de feluri de vieţi trăieşti.
Te-atinge doar, şi tu — o biată clipă
Ce tremură-ntre două veşnicii —
Priveşti de sus a lumilor risipă,
Şi toat-a lor zădărnicie-o ştii.
Aprinde-n inimi ură sau iubire,
De moarte, de viaţă-i dătător,
Şi neamuri poate-mpinge la pieire,
Cum poate-aduce mântuirea lor.

* * *

Voi, căror vi s-a dat solia sfântă
De preoţi ai acestei mari puteri,
Voi, în al căror suflet se frământă
Întunecate valuri de dureri,
Şi gânduri de-un întreg popor gândite,
Nu duceţi minunatul vostru dar
Ofrandă mâinilor nelegiuite,
Ci, ca pe sfânta masă din altar,
A-mpărtăşirii taină preacurată,
Aşa cuvântul să vi-l pregătiţi —
Ca mii de inimi la un fel să bată,
Şi miilor de veacuri să vorbiţi.

NUNQUAM RIDENTI

Ciuli urechile şi, fluturând din cap,
Se depărtă bodogănind:
— Că multe lighioane, Doamne, mai încap
Şi-n lumea asta!... Însă eu mă prind
Că nu e alta mai netrebnică sub soare
Ca secătura asta de privighetoare...
— Stai, frate, zice calul. Ce ţi s-a-ntâmplat
De eşti aşa de supărat?
— Tu n-o auzi?... Eu aş turba să stau mai mult
Aici. Ce naiba? Nu ca să-i ascult
Acelaşi şi acelaşi ţârlâit
Cu-aşa de lungi urechi am fost cinstit.
Ş-apoi — să-ţi spun — pe lângă că nu-mi place,
Dar, înţelegi că... nici nu-i serios
C-o astfel de dihanie s-avem de-a face,
Eu, care lui Isus Hristos
I-am înlesnit intrarea în Ierusalim,
Şi tu — căci noi şi la isprăvi ne potrivim —
Tu care duci la glorie-mpăraţi,
Noi, în sfârşit, de-atâtea fapte mari legaţi...
— Ci lasă-le păcatelor de fapte mari,
Şi vino s-ascultăm. Aşa-s de rari
Şi scumpe clipele aceste,
Când parcă zbori,
Când uiţi că ai să mori,
Când ţi se pare că trăieşti într-o poveste...
O, clipele aceste sunt aşa de rari!
Ş-un cântec e-un izvor de fapte mari.
Tu prea eşti serios de felul tău;
Nu ştii să râzi, şi asta-i foarte rău;
Nu-ţi faci idee cât îţi şade de urât
Când stai aşa posomorât.
Pe mine cântecul mă face visător,
Şi nu că-s cine ştie ce cunoscător,
Dar, uite, dimineaţa mai ales,
Când ronţăi iarba-nrourată-n şes,
Şi când încep privighetorile,
De parcă plâng şi florile
De-atâta viers, de-atâta duioşie,
Îmi uit de toat-a neamului robie:

Cu mii şi mii de ani mă-ntorc în urmă;
Stăpân pe verzi pustiuri pasc, în turmă,
Neştiutor de frâu,
Pe-ncântătorul ţărm al unui râu
În care, noaptea, dorm minunile cereşti...
O, caii năzdrăvani de prin poveşti,
Ce s-au ales la toate pricepuţi
Şi-n toate luptele biruitori,
De bună seamă că au fost crescuţi
De mici în cântec de privighetori...
Ia!...
Ş-amândoi tăcură.
Dar farmecul acesta, mai presus de fire,
Cu cât umplea un suflet de iubire,
Cu-atât umplea pe celălalt de ură.

TÂLCUL

Să fii tu, cârtiţă, judecătoare,
Ce zici?... Minune-ar fi o lume fără soare!

DREPTATE

Sfânt lăcaşul de la Putna mândru străluceşte-n soare,
Glasuri de argint răvarsă clopotele slăvitoare,
Străduind credinţa veche din mormânt s-o mai învie.
“Darnici domni erau pe vremuri, lăudaţi de-a pururi fie!...
Nestricat de viermi rămâne singur numele cel bun;
Darnici domni erau pe vremuri”, toate clopotele spun.
Ci aude Ştefan Sfântul, lângă spada lui culcat,
Cum cântările slăvirii până-n cripta lui străbat;
Şi făcându-şi roată gândul peste câte-a fost trăit,
Strigă din mormânt dreptatea Marelui Nedreptăţit:
“Domn am stat Moldovei mele, şi norodului părinte,
Dragi mi-s luncile, dragi codrii, toate apele mi-s sfinte...
Dar străjerul lor ş-a toate purtător de grijă cine-i?
Cine-n pace duce greul bogăţiei şi luminei,
Şi-n război cine-i viteazul fără slavă, fără nume?
Domnul milostiv de-a pururi, cel mai darnic domn
din lume
E săracul. El palate şi biserici şi podoabe
Fără preţ a dat Moldovei — *El*, cu mâinile lui roabe.
El mi-a fost puterea-n lupte, şi în linişte norocul.
Când ştergeam de sânge spada şi vroiam vremea şi locul
Biruinţii noastre scumpe c-un dar scump să le cinstim,
El comori căra Sucevei, ziduri mândre să zidim,
El făcea-n al clipei stâmpăr, cu durerea lui de ţară,
Din pământ stropit cu lacrămi flori de aur să răsară!”
Domnul tace, Sfântu-i nume în războiul vremii scut ni-i,
„Darnic e săracul”, cântă toate clopotele Putnii.

SLĂVIT E VERSUL

În vers e mântuirea când n-ai nimic de spus.
Se deapănă pe rânduri, ca firul de pe fus,
Din volbura de vorbe se deapănă uşor
Un cântec ce sporeşte, mai larg, tot mai sonor,
E opera vrăjită ce din nimic se-ncheagă,
Şi nu-i nici o nevoie ca lumea s-o-nţeleagă.
În vers e mântuirea când n-ai nimic de spus.
Pe trepte de dactile vin vorbe mari de sus,
Iar critica solemnă, ce-n gol vede-adâncime,
Ca un copil adoarme în leagănul de rime.
Slăvit e versul — cântec, miraj, întraripare —
E-n Nemurire-o carte de liberă intrare.
Tu ia doar la crestarea silabelor aminte,
Să nu prea bată-n struna ştiutelor cuvinte,
Ci-n răsuciri de fraze, cu vorbe de la tine,
Fă sunetele goale să ni se pară pline,
Cum, iscusit dispuse, oglinzile ne mint,
Dintr-o-ncăpere-ngustă făcând un labirint.
Nici şir, nici sens... Acestea ne-ar dezvăli secretul,
Am şti ce spui, ce cugeţi. Şi, pentru noi, poetul
Cu cât mai nenţeles e, cu-atât e mai profund.
Ce mici devin chiar zeii când nu se mai ascund!
Din patru-n patru versuri, şi plan, şi ritmu-ţi schimbă,
Ca tot ce scrii să pară că-i scris în altă limbă.
La *titlu* să iai seama: sonor, bombastic, vag,
Şi cu ceva macabru, să ne-nfiori din prag.
Căci titlul e alarma. Ca-n trâmbiţă să-l suni:
O inimă în flăcări, La casa de nebuni,
În criptă, Flori de sânge... Şi nu-i zor nicidecum
Ca titlul cu povestea să aib-acelaşi drum.
Amăgitor de gânduri, un motto mistic pune,
Să-şi tremure lumina — un far peste-o genune.
Sub el psalmodic versul silabele să-şi joace,
În fierbere de glasuri, ca apa la răstoace.
Iar toată poezia — cui sens ar vrea să-i cate —
Mai limpede să-i pară citită de-a-ndarate.
De-o scrii să fie pleavă în spulberarea vremii,
Au strigăt nou în plenul cinstitei Acadèmii,
Oricum ţi-ai prinde gândul, pe zor sau pe-ndelete,
Şi-n orice danţ retoric, tu nu uita, poete,

Că vorba-i ca şi omul — în lume sau în artă —
Cu atât mai jucăuşă, cu cât e mai deşartă.

TRIUMFUL AŞTEPTĂRII

Nebiruit e omul ce luptă cu credinţă!
El ştie că pe lume nimic zădarnic nu-i;
Că dincolo de truda şi jertfa clipei lui,
În taină, vremea ţese la sfânta biruinţă;
Că vuietele toate visează armonie,
Că... este o dreptate, şi... trebuie să vie!
Talazuri năvălească-l! vrăjmaşa lumii ură
Întunece-i viaţa în beznă de minciuni!
Copiii lui închidă-l în casa de nebuni!
Lovească-l orice mână! hulească-l orice gură!...
El simte cum îi creşte din inimă o floare
Cu-atât mai luminoasă, cu cât mai mult îl doare.
Te-ai întrebat vrodată din ce undire-nceată
De lacrimi tăinuite se naşte un izvor?
De mii de ani în piatră loveşte răbdător,
Strop după strop, s-o spargă... Drum greu a fost...
Dar... iată!
În valuri de lumină, chemat de dorul mării,
Un fluviu nou vesteşte *Triumful Aşteptării.*

VALURI

Visând împăratul să rupă hotarele ce-l îngrădeau,
Şi marea-i putere s-o-ntindă pe-ntregul pământ şi pe mări,
Tărie de vifor pusese în sufletul oştilor lui,
Ca nici un vrăjmaş să mai poată cu armele-a-i sta împotrivă;
Iar ochii de fiară flămândă rotindu-şi-i peste cuprinsuri,
Vedea cum noroadele toate în cale-i se pleacă-ngrozite,
Vedea cum cetăţi întărite, palate de piatră şi domuri,
Cu vâlva atâtor coroane, ca pleava se spulberă-n vânt.
Ş-a fost un blestem pe ursita sărmanelor neamuri de-atunci,
Că-n scrum şi-au văzut prefăcută întreaga lor muncă
de veacuri.
Scrâşnind luptătorii, în iureş, ca iarba sub coasă cădeau,
Năprasnic vârtejul pieirii din ţară în ţară trecea —
În urmă-i coloane de flăcări zbucneau din cetăţi năruite —
Şi-n vuietul crâncen al morţii, sub negrele stoluri de corbi,
Trufaş, împăratul călare, cu rânjet privindu-şi isprava,
Prin râuri de lacrimi şi sânge, pe punte de leşuri trecea.
Dar iată că tocmai în ceasul când braţele sta să-şi întindă,
Pământul întreg să-l cuprindă, un răcnet de leu, din adâncul
Sălbaticei Asii, îi spune că nu-i încă lupta-ncheiată.
“O, nu, Ilderim, nu e încă pământul pustiu de viteji:
Timur îţi stă-n faţă, iar spada-i e soră cu spada lui Mircea,
Şi ce s-a-nceput la Rovine, sfârşi-se-va la Angora!”
El zice, şi una spre alta s-azvârl întărtatele oarde,
Şi rânduri de rânduri izbite, cu vuiet de valuri se sparg.
Trei zile-şi ţin clipele tulburi pe stemele celor doi crai.
Se mişcă-n bulucuri mulţimea, se rupe şi iar se-mpreună,
Cad pâlcuri sub pâlcuri de-a valma, şi altele proaspete vin,
Iar hreamătul creşte şi scade, ca-n spulber de viscol purtat.
Ci iată că-n seara din urmă, strângându-şi în pinteni arapul,
Cărare-şi despică-n năvală Timur cu hangerul în mână.
Sporeşte cu el vălmăşagul — amestec de glasuri pripite...
Din mijlocul lor se aude un muget de fiară-njunghiată.
E prins Baiazid — şi deodată se stâmpără clocotul luptei.
E prins Baiazid — şi ostaşii rămân împietriţi ca de-o vrajă.
Mai sunt oare fulgere-n ceruri?... Pământul pe-al lui şi
l-a stins!
Timur îşi priveşte vrăjmaşul cu liniştea celui puternic.
O cuşcă de fier i s-aduce... În van, Ilderim, te mai zbuciumi,
Şi hainele-ţi rupi de pe tine, şi fruntea ţi-o sângeri de gratii!

Acesta-i palatul în care de-acum îţi rămâne să cugeţi
Ce şubrede ş-amăgitoare sunt toate măririle lumii...
Aşa l-au purtat prin oraşe, prin ţări pustiite de el.
L-au dus prin cetăţi ce, cu groază, de numele lui pomeneau;
Opreau la răspântii, ş-un crainic vestea de isprăvile lui;
Uimiţi ascultau trecătorii, privind la momâia din cuşcă —
O umbră de om ce scânceşte şi-şi leagănă capul mereu.
“Vedeţi, zice crainicul iarăşi, că *este*-o dreptate pe lume,
Că nici n-o grăbeşte durerea, cum nici n-o-ntârzie minciuna,
Ci singură ea îşi alege şi arma şi ceasul plinirii!”

ÎN PERIODICE

AH! CÂNTĂ-MI MEREU

D-şoarei M. G.
Menită din leagăn de blânda-ţi ursită,
Menită să cânţi,
În ceruri, cu gândul — copilă iubită,
În ceruri te-avânţi.
Şi multe din lumea în veci stătătoare,
Şi multe răpeşti,
Mistere frumoase şi fărmecătoare,
Mistere cereşti.
Şi vii de la îngeri cu taine sfinţite,
Şi vii pe pământ,
Şi spui lumei noastre de lumi infinite,
Şi spui al tău cânt.
Ş-ascultă pământul cuprins de uimire,
Ş-ascultă cu dor,
Şoptindu-i de îngeri, de cer, nemurire,
Şoptindu-i uşor.
Dar cerul se simte prădat de-a ta minte,
Dar ceru-i mâhnit,
Căci tu ai spus lumii a lui taine sfinte,
Căci tu l-ai smerit.
Pământul te-adoră răpit de-admirare,
Pământ sum şi eu.
Ah! cântă-mi. Îmi place cereasca-ţi cântare;
Ah! cântă-mi mereu.

OMUL

Mânat de soartă pe-a vieţii valuri,
Se duce omul fără-ncetare.
Şi-mpins de vânturi, lovit de maluri,
Aci se-afundă, aci apare.
Pătruns de chinuri, sărmanul plânge,
Şi mai nainte de-al său mormânt,
El moare-n lampa care se stinge,
El moare-n creanga ruptă de vânt,
El moare-n steaua care apune;
Şi tot ce cade şi tot ce tace
Moartea-i arată, de moarte-i spune,
Pân’ se cufundă barca-i în pace.

ACROSTIH

Eram pribeag pe-o lume obscură şi pustie.
Plângeam când tu, cerească şi vecinică făclie,
Lucind în ăaî mea cale, opritu-m-ai din mers
Şi ochii-mi, ca o mamă, de lacrime i-ai şters.
Eram străin, şi ţie ţi-a fost milă de mine.
„De unde vii şi unde te duci?” m-ai întrebat.
Nu ştiu. Steaua desprinsă din boltele senine
Mai ştie ea sărmana ce drum a apucat?
Atunci mi-ai zis: „Iubeşte, străin nu vei mai fi”.
Ferice sunt de-atuncea. În veci te voi iubi.

VIERME FUDUL

Lut însufleţit de raza vecinicei dumnezeiri,
Aluat în care cerul cu pământu-i plămădit,
Tainică verigă care leagă cele două firi:
Vecinicia de-o clipire, infinitul de finit.
Vierme tăvălit în tină, care muşti din cer cu dinţii,
Urieş semeţ, pe care o suflare te doboară,
Tu, a cărui mână scurmă măruntaiele ştiinţii
Şi a cărui cugetare ia nimicul drept comoară,
În zadar te-ncerci a rupe pânza care te desparte
De enigma nepătrunsă: *Ce a fost?* şi *ce va fi?*
Cartea facerii e noapte, iară cealaltă carte
Nu e scrisă, sau de-i scrisă, nu ţi-e dat a o citi.
Ai în faţă şi la spate două semne de-ntrebare,
Tu-ţi trudeşti, sărmane, mintea ca să afli vrun răspuns;
Rătăcind ca un nemernic pe a vremurilor mare,
Cerci zădarnică cercare în noianul nepătruns.
Şi când mintea ta zdrobită de nebuna-i alergare
Abia poate să mai iasă din a vremii adâncime,
Şi când vezi că ziditorul n-a lăsat un drum pe care
Să se urce orbul vierme pân' la sfânta-i înălţime,
Tu turbezi, nesocotite, şi în oarba ta mânie
Strigi: "O, nu! — dumnezeirea nu e decât o părere,
O nălucă născocită de-a norodului prostie!...
Creatorul e *natura*... Ea e singură putere!"
Vreme, haos, ceruri, râdeţi! Microscopică furnică,
Spânzurată de-o lunetă, vă pătrunde, vă striveşte!
Ea măsoară infinitul, întunericul despică...
Înaintea Creaturii, Creator, te umileşte!...

LA STATUA LUI IOAN ELIADE RĂDULESCU

Codru-i mort. Copacii cu ramuri putrede şi înnegrite
Se-ncovoaie; şi pe şirul de schelete-nţepenite,
Ca pe nişte coarde-ntinse, trist arcuş — vântul ce
bate —
Cântă epopeea morţii, jalea crăngilor uscate.
Gâzii cu ochi plini de focul poftelor nemistuite
Lung se uită la aceste adăposturi năruite
Şi rânjesc...
Ah, unde-i rodul şi frunzişul tău umbros,
Crăngile cu freamăt dulce, paserea cu cânt duios,
Unde sunt? Odinioară sub stejarii tăi măreţi
Găzduiai şi dedeai umbră obosiţilor drumeţi.
Astăzi fiarele şi moartea stăpânesc cuprinsul tău.
Vânt cumplit de pustiire a trecut ca un duh rău
Şi te-ai stins. Al putrejunei vierme roase-a tale ramuri,
Sub care prielnic dat-ai adăpost atâtor neamuri!...
Totul îi azi — din rădăcină până-n vârf, din miez în
coajă —
Putregai...
Ba nu! Deodată se ridică ca prin vrajă
Dintr-un colţ obscur de codru, de sub vreascuri, un vlăstar,
Ce văzând cu ochii creşte, creşte... iată-l nalt stejar...
Ridicându-şi a lui ramuri sus, deasupra codrului.
Şi un glas atunci puternic s-auzi din vârful lui
Răsunând: “O, nu! un codru ce de veacuri stă-n picioare
Ca o strajă neclintită nu atât de lesne moare.
Fruntea sus! Din piroteală te deşteaptă. Vei trăi,
Căci menirea ta e mare! Să luptăm!” Aşa grăi.
El, stejarul-Eliade, către *codrul-Românie,*
Şi un freamăt lung străbate toată pacinica domnie.
Ca prin farmec toţi copacii îşi ridică cu mândrie
Fruntea, deşteptaţi ca dintr-un vis amarnic, şi sfâşie
Mohorâtul giulgiu în care lângezeau înfăşuraţi
Şi-şi îmbracă iar vestmântul înverzit...
Dar ascultaţi
Drăgălaşa armonie... Freamătul adormitor.
Grai ceresc... e *Poezia* — dulce ca un cânt de dor
Ce ca roua răcoroasă şi-ntineritoare cade
Din frunzişul renvierii — din stejarul Heliade...

Codrul în uimire-ascultă. Cântecul duios se-ntinde...
Frunza frunzei îl repetă, toată firea se cuprinde
De-a lui farmec, ce de-a pururi va sta tânăr de vechime.
Ah, ridică-ţi, bard ilustru, din a vremii adâncime
Fruntea-ţi plină de lumină şi priveşte din trecut
Cum te-adoră viitorul, fiii tăi cum au făcut
Într-o marmură eternă umbra-ţi sfântă să se-nchege
Şi cum astăzi ţi se-nchină şi te-admiră *codrul-rege*!

MĂ VISASEM ÎNTR-UN NOR

Amicului meu C. Alessandrescu
Am privit de sus pământul învârtindu-se sub mine
Ca o noapte închegată purtând demonii pe sine:
Am văzut pe el durerea despletită alergând,
Scoţând gemete cumplite, mări de lacrime făcând,
Şi veninul ei în clocot pân’ la porţile cereşti
Să-nălţa şi cădea iarăşi peste inimi omeneşti.
Am văzut hidoasa crimă cu ochi mari şi sângeraţi,
Cu cuţitul într-o mână şi cu dinţii încleştaţi,
Neagră, vânătă la faţă şi cu buzele uscate,
Cătând sânge cald să soarbă din vro inimă ce bate.
Am văzut turbate furii cu figuri îngrozitoare,
Ochi deschişi ca guri vulcanici, cu priviri fulgerătoare,
Cu lungi braţe tremurânde şi cu gheare ascuţite,
Cu furtună-n a lor suflet şi cu trăsnete cumplite.
Am văzut neruşinarea, am văzut-o dezbrăcată,
Cu corupţia pe buze şi cu inima-nsetată
De plăceri neomenoase, lipind de profanu-i sân
Gura oarbei tinereţe şi storcând în ea venin.
Am văzut deşertăciunea, uriaşă,-mpodobită,
A nimicului regină, de mărire ameţită,
Rătăcind, oarbă de visuri, după-nalte idealuri,
Ca o scândură zvârlită pe o mare făr’ de maluri.
Am văzut războiul crâncen, monstru nesăţios şi crunt,
Lacom băutor de sânge, pălmuind veacul cărunt,
Făcând un călău din omul liniştit şi muncitor
Şi din holda semănată — câmp de groază şi omor.
Am văzut talente-n zdrenţe, Cinstea de foame murind.
Am văzut Puterea mândră pe Dreptate pălmuind,
Sărăcia-n jgheab de rele ca în guri de lei zvârlită;
Ş-Avuţia nemiloasă, în orgie tăvălită.
Am văzut nespuse viţii — demonii neadormiţi,
Uricioşi ca ceasul morţii şi ca moartea nemblânziţi,
Fără cap, cu trup de patimi, şi cu braţele de crime,
În prăpăstii fără funduri îmbrâncind biata mulţime.
Apoi totul se ascunde într-un negru-ngrozitor...
Spăimântat sării din patu-mi... Mă visasem într-un nor.

SCRISOARE CĂTRĂ UN BĂTRÂN

Părul alb e lucru mare pentru cine vrea să ştie,
Şi a şti să-l porţi e poate cea mai grea filozofie.
Vremea, ce zbârceşte faţa, netezeşte judecata.
Pentru orice-ncreţitură, mintea trebui să-şi ia plata.
Şi pleoapă de pleoapă când s-apropie-n afară,
Atunci ochiul cel lăuntric vede lumea mult mai clară.
Ah, şi mari lucruri grăieşte gura pregătitei groape,
Şi-nţelept trebui să fie cine stă de ea aproape!
Iată ce gândesc când trece un bătrân pe lângă mine,
Şi când văd pe faţa-i blândă ieroglifele divine,
Ce-a săpat, în treacăt vremea, ca pe-o obeliscă vie!
Mi se pare că într-însul văd un zeu:
Ah, cine ştie
Ce-o fi clocotind în lumea strânsă în bătrânu-i creier,
Şi ce-o fi târând cu sine furtunosul lui cutrier!
Câte visuri izbândite! Câte visuri sfărămate!
Grămădire colosală — ici ruine de palate;
Dincolo în codru-n doliu, şi sub el un vraf de scrum.
Într-un colţ trântit se vaită dorul, abătut din drum.
Câte cuiburi goale! Câte, câte falnice porniri
Şi iluzii aurite, prefăcute-n amintiri!
Cum să nu te-nchini în faţa unui astfel de colos!
Şi-n genunchi de admirare să nu-i dai smerit prinos,
Ştiind că până-ntr-amurgul gârbovitei bătrâneţi
El a răbdat vijelia nestatornicei vieţi!
Tot aşa gândeam de tine când văzutu-te-am întăi,
Pân-a nu şti ce acopăr prefăcuţii ochi ai tăi.
Azi, când te cunosc, ce cuget, de voieşti să ştii, ascultă:
E ciudat s-auzi o gură-mbătrânită că insultă.
E ciudat să vezi moşneagul hărţăgos cătând pricină
Lumii şi batjocorind-o, chiar când ea ar fi de vină.
E ciudat să vezi pe capu-i părul alb că se zburleşte.
Răutatea şi mânia pe bătrân cumplit mânjeşte,
Gura lor e pentru sfaturi, nu pentru ocări!
Ce-ai zice
Pe bătrânul cel din ceruri să-l vezi pogorât aice,
Şi din vecinica-i răbdare să-l vezi ca pe-un om de rând,
Mânios, zvârlind cu pietre după noi, şi înjurând?...
Nu-i aşa, că toată slava i-ar cădea în ochii tăi?...
Vezi, noi socotim bătrânii ca pe nişte dumnezei,

Înţelepţi, blajini, pe dânşii pururea stăpâni fiind,
Bunătate şi iubire peste noi împrăştiind,
Purtând vecinic în privirea lor văpăile iubirii,
Aşteptând, ca pe un oaspe drag, clipala adormirii,
Suferind de suferinţa şi de plânsul tuturor,
Duşmanului ce-i huleşte tinzând mână de-ajutor.
Vai! Dar cui spun eu acestea? Ţie, care n-ai idee
Că în oameni pus-a Domnul sfânt-a dragostei scânteie,
Care n-ai dospit în tine decât neagra răutate,
Ţie,-mbătrânit în ură, şi în vrajă, şi-n păcate.
Care n-ai simţit în pieptu-ţi mai curată mulţumire
Decât plânsul altor inimi, ca să-ţi râzi de-a lor zdrobire;
Ţie, care, când vezi pe-alţii propăşind în a lor cale,
Simţi că crapă-n tine fierea... cheagul răutăţii tale.
. . . .
Haide! Încetează-odată cu smintita-ţi îndârjire!
Leapădă-ţi făţărnicia şi-nvrăjbita ta pornire!
Aibi o clipă de căinţă, pân-a nu intra-n mormânt,
Pleacă-ţi fruntea şi-mblânzeşte-ţi cugetare şi cuvânt.
A surpa din temelie lumea — vezi că nu se poate,
Deci astâmpără-te!...
Uite, ţi se văd prin piele toate
Poftele ce fierb în tine! Aibi ruşine cel puţin!
Nu te mai preface! Haide! Cugetă că eşti creştin,
Şi că dincolo de groapă îţi va pune mâna-n piept
Cel-de-sus, şi vei da samă de-ai fost strâmb, ori de-ai
fost drept!
Ah! şi când ştii că de ochiu-i nu-i ascuns nimic în vremuri,
Trebui să fii dinainte-i cremene, ca să nu tremuri!
. . . .
Şi-n auzul celui vecinic, şi-n auzul tău atunci,
S-or deschide-ngrozitoare, ca ale gheenei munci,
Două guri. Una va zice: “Eu pământului l-am dat
Alb ca zorii dimineţii, fraged şi nevinovat”.
Şi va zice cea de-a doua: “Când în sânul meu intrat-a,
M-am cutremurat de groază, Doamne... era putred gata!”

ŢARA DE PRIPAS

Un vechi tolbaş de vorbe late,
Om norocos din cale-afară,
S-a pomenit pe neaşteptate
Stăpân peste întreaga ţară.
Din ea-şi făcu o prăvălie,
Şi ca un negustor de treabă,
Pentru ca-n lume să se ştie,
Prinse-a striga de la tarabă
“Poftiţi aici! Oricine are
Obrazul fără de ruşine
Ş-o conştiinţă de vânzare...
Poftiţi să faceţi târg cu mine!
Prostie, lene, linguşire,
Eu cumpăr tot. Veniţi aici!
Şi cei mai nărăviţi din fire
Mi-or fi tovarăşi şi amici.
Eu dau tot felul de noroace,
Căci sunt atoateţiitorul,
Măriri, averi... Să vie-ncoace
Toţi trântorii ce le duc dorul!...”
Aşa, sunt zece ani de când
Pe norocosul negustor
Îl auzim mereu strigând,
Şi muşteriii vin de zor.
În zece ani ce de-a lingăi
Nu se văzură-n slujbe mari,
Câţi oameni fără căpătâi
N-ajunseră milionari!
Veniţi şi voi, străini calici,
Şi strângeţi tot ce-a mai rămas!...
. . . .
Ce să mai faci? Ce să mai zici?
Sărmană *ţară de pripas!*

SONET

Dar tu ţ-ei fi mai aducând aminte?...
Eram copii: primblându-ne-ntr-o sară,
În umbr-a noastre mâini s-apropiară.
Cum tremura mânuţa ta fierbinte!
Şi nu ştiu ce făcea să mi se pară
Că,-n liniştea acelor clipe sfinte,
Din gândul nostru se desprind cuvinte
Ce dau fiori albastrei nopţi de vară.
Atât a fost. Privirea-mi, visătoare,
Te-a urmărit cum te duceai, departe,
Pân' te-a pierdut, ca-ntr-un apus de soare.
E mult de-atunci. Azi, răsfoind o carte,
Găsesc, uscată, între file,-o floare.
O ştii?... Ce de viaţă ne desparte!...

CÂND N-AM CE SCRIE...

Ce v-eţi fi mirând de mine?
Scriitor sunt, vedeţi bine,
Şi pot spune cui mă-ntreabă
Că şi eu mă aflu-n treabă.
Cronici, critică, nuvele
Sunt la mine bagatele:
Dă-mi subiectul, spune-mi plata,
Şi articolul e gata.
Parcă cine ştie ce e...
Fur de colea o idee,
Mai un calapod de colo,
Şi-s şi eu de-ai lui Apolo.
Ş-apoi sunt atâtea-n lume,
Că, să stai, să scrii volume!
Stil? Grămatică?... Gogoşi,
Pentru cei neputincioşi.
Astea-s spuma, gându-i marea...
Nu-mi strunesc eu cugetarea
Plină, clară, elegantă
Pentr-o virgulă pedantă!
Am subiectul? Restu-i gata:
Ţi-aştern proza cu lopata.
Iar când n-am şi n-am ce scrie,
Atunci... torn o poezie.

ÎN ZILE GRELE

Ne-a risipit furtuna pe drumul pribegiei,
Şi nu mai ştim de-ai noştri, nici ei de noi nu ştiu...
Cu gândul doar, pe negre întinderi de pustiu,
Ne căutăm, ca orbii, în volbura urgiei.
Citeam, şi-mi păreau basme, cum se lăsau pe ţară
Întunecate oarde, ca norii de lăcuste.
Vuia-n văzduh năvala puhoaielor din puste,
Cum răpăie pământul sub ploile de vară.
Citeam de lanuri arse, de sate pustiite,
Femei, cu prunci în braţe, prin codri rătăcind,
Câte-un bătrân ce cată, din vârful unui grind,
Cum trec, mânaţi în cârduri, ca turmele de vite,
Cum trec, duşi în robie, subt bici, feciori şi fete,
Şi carele-ncărcate cu bogăţia ţării,
Şi-n urmă, cât bat ochii, în limpezişul zării,
Grămezi de scrum din toată strânsura pe-ndelete...
Citeam şi-mi păreau basme. Şi iată că destinul
Vru să trăiesc aievea acele zile grele;
Şi văd cum calcă lifta pământul ţării mele,
Cum tot avutul nostru ni-l bântuie străinul:
Să nu mai ştiu nimica de cei rămaşi acasă,
Decât că e vrăjmaşul stăpân pe soarta lor...
Gândindu-mă la dânşii, muncit de griji, de dor,
Stau în adâncul nopţii, cu coatele pe masă,
Şi-i văd săpând la şanţuri, bătuţi, bolnavi, sub zloată —
Moşnegi căzuţi pe drumuri, femei batjocurite —
În jurul lor, copiii cu braţele ciuntite
Înfăţişează jertfa şi jalea ţării toată.
Şi-atunci tresar sub gândul că prea am trăit bine;
Prea mult am râs; prea-n toate vedeam numai un joc...
Şi trebuia să vie acest năprasnic foc,
În larg să ne deschidă drum nou, printre ruine.
Fii binecuvântată, fecundă suferinţă,
Tu ce ne eşti trimeasă de veşnica dreptate
Să curăţi neamul nostru de vechile păcate,
Să faci din el o-ntreagă şi singură fiinţă!
M-ai învăţat, durere, ce e să ai o ţară.
Şi-n inima-mi rănită adânc ţi-ai scris cuvântul:
Cu sânge şi cu lacrimi va să frămânţi pământul
Din care-aştepţi viaţa cea nouă să răsară.

SUPT LEGEA TUNULUI

I

Ard, zi şi noapte, marile furnale,
În vastele uzine ale morţii.
Din mii de coşuri — funerare torţii —
Se-nalţă limbi de flăcări infernale,
Ce spun că toate-s şubrede pe lume,
Că vremea-şi sparge formele ei goale,
Dând celui tare dreptul să se scoale
Asupra celui slab şi să-l zugrume.
Se prăbuşesc cetăţi, credinţi şi pravili,
Ce ni le-nchipuiam nestrămutate:
Un vânt turbat asupra lumii bate,—
Pieire e, şi rupte-s orice stavili...

II

Ce tristă şi amară-nvăţătură
Din viforul acesta se ridică!
Iar vei trăi, sărmane om, în frică,
Iar te-a supus întunecata ură.
Popoarele-nvrăjbite între ele
Vor sta de-acum, ca fiarele, la pândă,
Sub veşnica-narmărilor osândă,
Cătând unul pe altul să se-nşele.
Căci răni adânci, în veci nevindecate,
Vor sângera-n tăcerea aşteptării;
Copii crescuţi în setea răzbunării
Vor duce-n luptă proaspete armate,
Şi iarăşi vor acoperi pământul
Mormanele de morţi şi de ruine,
Şi toat-a lumii trudă spre mai bine
Ca pulberea va risipi-o vântul...

III

Lanţ ruginit, verigă cu verigă,
Iubirea dintre oameni se desface:
Când fiara — ostenită-n Cain — tace,

E sângele lui Abel care strigă.

POSTUME CÂRMACII

Lui V. A. Urechiă

Din bordei — de lângă vatra unde stă nenorocirea
Ca o strajă neclintită — ridicatu-mi-am privirea
Sus, spre sfetnici, şi văzut-am a lor feţe luminoase,
Ş-am văzut maimuţăria, strâmbăturile greţoase
Astor molii, astor ciocli, dezmăţaţi copii ai spumei,
Care-n aur văd, smintiţii, sufletul şi cinstea lumei,
Inimi dogorâte-n para poftei de-a se-navuţi,
Stând ca viermii pe-un cadavru, ce-a-nceput a se-mpuţi.
I-am văzut — păpuşi gătite, tologiţi în jeţuri moi,
Trântori, fără nici o grijă, şi străini de-orice nevoi,
Răscolind în a lor cuget ale ţării măruntaie
Şi cătând, nesocotiţii, ca din trupul ei să taie
Partea ce-a mai rămas bună, membrul ce-a mai
rămas teafăr.
Pieptul lor, plin de medalii, strălucea ca un luceafăr.
Dar înnuntru — sub medalii — şi sub hainele bogate
Clocoteşte-n oala cărnei, otrăvită de păcate,
La a negrelor lor pofte, la a infamiei pară
Clocoteşte crima . . . .
. . . .
. . . . . . Stoarceţi, stoarceţi măduva din ţară!
Nu vă pese! Striviţi totul! Cugetaţi că poate mâini
O să pierdeţi cârma ţării ş-or să vină alţi stăpâni.
Deci, pârjol şi jaf! Opinca — hoitul să rămână os —
Ca să nu mai aibă alţii, după voi, nimic de ros.
. . . .
Voi, cucoane mari, avute, ce-n mătăsuri şi-n dantele
Vă-nveliţi a voastră carne, voi, ce-n câteva inele
Purtaţi hrana ce lipseşte unei jumătăţi de ţară,
Spuneţi, nu cumva vrodată s-a-ntâmplat să vi se pară
Că a voastre diamante se topesc şi vi s-arată
Ca atâtea lăcrimi curse dintr-o geană întristată?
Vai, acele pietre scumpe — ochi focoşi sub geana
serii —
Credeţi voi că sunt podoabe? Nu! sunt lăcrimile ţării!
Dar te-a-ncălecat de-acuma, cal, te du unde te mână
Călăreţul, o maimuţă, care ţine-n a ei mână
Frâul tău — a ta viaţă. Du-o unde vrea să meargă!
Când uscatele-i călcâie bat în burta ta, aleargă,

Iar când frâul tău îl strânge, de-ţi trosnesc dinţii din gură,
Te opreşte: să răsufle vrea scârboasa pocitură.
Vai, nenorocită ţară, rele zile-ai mai ajuns!
A lor gheare-nfipte-n pieptu-ţi fără milă l-au străpuns
Şi-n bucăţi împart, infamii, carnea ta, avutul tău!
Tot ce s-a găsit pe lume mai stricat, mai crud, mai rău,
Ăşti nemernici fără suflet, fără nici un căpătâi,
Ţin a tale zile-n mână, ş-a ta cinste sub călcâi.
Şi călări pe tine, ţară, se cred zei aceste bestii,
Cum se cred ades copiii împăraţi — călări pe trestii.
Ei sunt mari şi tari, şi nu au nici ruşine, nici sfială
Că-ntr-o zi, poate, urmaşii le vor cere socoteală
De-a lor fapte. Ce le pasă? Lopătari, la cârma ţării
Sunt stăpâni pe vas, pe vânturi, şi pe valurile mării!
Şi când cugeţi c-aceşti trântori, astă haită de samsari
Prin tertipuri şi prin intrigi au ajuns puternici, mari,
Şi când vezi pe-a vieţii scară unde-au fost şi unde sunt,
Când îi vezi cu ce mândrie, cu ce ochi semeţi şi crunt
Privesc azi din înălţime spre norodul tăvălit
În mizeriile-n care ei, călăii, l-au trântit,
Când te uiţi cum se răsfaţă, cum îşi fac de cap mişeii,
Vai, începi să crezi că-n ceruri adormit-au de mult zeii!
Ş-apoi, după ce-au dat palme, şi-au scuipat în faţa ţării,
După ce-a-mbrâncit poporul în prăpastia pierzării,
După ce n-a rămas lucru nebatjocorit de ei,
Au curajul — aceşti oameni de nimic, aceşti mişei —
Au curaju-n faţa lumii ca să strige-n gura mare:
Ne vrea ţara! Îi vrea ţara? Auziţi neruşinare!
Vai, de-ar fi pe voia ţării, ştiţi voi unde v-aţi trezi!
Într-o ocnă — da! — acolo oasele v-ar putrezi!
Cum să mai vedem în ţară cinste, muncă, propăşire,
Când spoiala azi e totul, când vezi că prin linguşire
Şi făţărnicii, netoţii, au ajuns aşa departe!
Cum să-ţi mai trudeşti viaţa ca să-nveţi puţină carte
Când te uiţi că-n astă ţară, dată pradă celor răi,
Înţelepţii sunt victime, ticăloşii sunt călăi!
Fii viclean, corupt, sperjur, pune-ţi mască, fă-te blând,
Pleacă-ţi fruntea ta cucernic, bate-ţi pieptul tău strigând:
„Scumpa, draga Românie, idolul vieţii mele!"
Şi când vei fi *Leu*, pisică, scoate-ţi ghearele din piele!
Iată norma după care poţi s-ajungi unde pofteşti!
Ş-apoi, ca să n-ai mustrare, nici vreodată să roşeşti,
Înainte de-a purcede pe-ale crimei negre căi,

Cearcă-ţi sabia în gâtul conştiinţei tale-ntăi!
Asta-i lecţia pe care o lăsaţi posterităţii!
Ah, cumplit v-aţi râs de lege şi de cumpăna dreptăţii,
Şi de oameni, şi de ţară, şi de tot ce-i sfânt pe lume!
Peste veacuri depărtate vor pluti a voastre nume,
Şi vor spune că sub soare n-au stat răi, călăi, bandiţi,
Nici atât de cruzi la suflet, nici atât de iscusiţi.

UN SUFLET LARG SĂ MĂ-NŢELEAGĂ

Un suflet larg să mă-nţeleagă,
Să fiu al lui, să fie-al meu,
L-am căutat o lume-ntreagă,
Şi-l caut, şi-l visez mereu.
Te-oi fi-ntâlnit vrodată-n cale,
Prietin pururi aşteptat,
Sub raza gândurilor tale
O clipă poate-am lunecat...
O clipă, şi în juru-mi iarăşi
Pustiu şi noapte s-a făcut,
Ca-n loc să fim pe veci tovarăşi,
Pe veci să-ţi fiu necunoscut!

ROMÂNIA PITOREASCĂ

1. PORŢILE DE FIER

Soarele scapătă spre asfinţit. Crestele munţilor par aprinse. Încet, se desfac şi s-aştern pe văi perdele de umbră.

Înaintea noastră, pe luciul plumburiu al apei, se iveşte-n curmeziş mai întâi o dungă, o coamă gălbuie şi creaţă. Ne apropiem de pragul gherdapurilor. Dunărea începe să vâjâie mânioasă, — e un zbucium ş-un clocot de valuri dintr-un mal în altul. Peste-adâncimi se fac ochiuri mari, cari rotesc în loc. Ici apa se scufundă, bolborosind, ca suptă de gura unei vâltori, colo se umflă, se burduseşte şi urlă făcând clăbuci, bătându-se de stânci cari nu se văd.

Vaporul merge mai încet, mai cu pază. Patru oameni stau la roata de la cârmă; amândoi comandanţii sunt pe punte, în picioare, cu ochii aţintiţi înainte: trecem printre gherdapuri. Dunărea mugeşte mai tare. Cu ochii închişi, te-ai crede într-un codru pe-o vijelie cumplită. Din fundul ei se-ntind, pe sub valuri, nenumărate braţe de piatră, gata s-apuce vasul şi să-l farme-n bucăţi la cea mai mică nebăgare de seamă. Aici, sub volbura asta de valuri, e încheietura Balcanilor cu Carpaţii. Peste pumnii lor încleştaţi, Dunărea se aruncă furioasă, rupând cu zgomot cele din urmă stăvilare ce i se mai ridică-n cale. Şi în vălmăşagul acestei ciocniri de titani, fiecare val pare că strigă, fiecare stâncă pare că se mişcă. Deodată apa lunecă de pe zăgazul colţuros şi se întinde ca o pânză. Lupta, năprasnica luptă dintre cei doi uriaşi, cari de aci încolo au a purta străjile României, s-a încheiat. Munţii, învinşi, se dau la o parte. Zarea se deschide. Din stânga, de sub curmătura unui deal, vine râul Bahna să întâmpine, să salute sosirea marelui fluviu la pragul ţării, cu al cărei pământ şi destin se leagă pentru totdeauna. Din ce depărtări scoboară şi cât a luptat Dunărea ca să străbată-ncoace! A trebuit să spintece munţii, să-şi sape albia în piatră de-a curmezişul Carpaţilor. A bătut, şi *“Porţile de Fier”* s-au deschis în faţa puterii eterne a valurilor ei.

Acum vuietul conteneşte — biruitoare, apa s-aşază între maluri, potolită, netedă ca o oglindă. Carpaţii îşi împing spre miazănoapte înălţimile învălite în codru. Câteva stânci curioase îşi mai ridică, din desişul verde, capetele pleşuve, ca şi cum ar vrea să mai privească o dată la potopul acesta călător, căruia nimic nu i-a putut sta împotrivă.

2. TURNU-SEVERIN

De la Vârciorova malurile se pleacă şi se netezesc. Întinse ogoare de porumb înverzesc zariştea. Linia ferată tiveşte drept, ca un chenar regulat, marginea apei până la Turnu-Severin, care s-arată-n asfinţitul soarelui ca-ntr-un decor de teatru. Dunărea, lărgită, taie o curbă-n ţărmul românesc şi-mpinge oraşul pe-o înălţime acoperită de arbori, din desişul cărora ies la iveală, tot mai sus, tot mai mari, case albe-nvălite cu olane roşii. Fumuri groase, negre clăbucesc din coşurile fabricilor. De departe s-aud bocănind în şantiere ciocanele de fier. Pe mal, la schelă, furnică mulţimea, ca la bâlci.

E plin locul acesta de amintiri străvechi. Pe-aici au curs, acum optsprezece veacuri, legiunile romane, menite-a răsădi un popor nou în câmpiile pustiite ale Daciei. Aici şi-a întemeiat mai târziu Septimiu Sever straja răsăriteană a împărăţiei lui, „Castrele Severiane”, din cari se mai văd şi astăzi urme (Turnul lui Sever) în grădina publică a oraşului, aşezată deasupra portului, pe-o terasă-naltă, de unde se deschide una din cele mai frumoase privelişti pe Dunăre. Aici a fost odată capitala Olteniei, scaunul vestiţilor bani ai Severinului, a căror obârşie se pierde în adâncimea vremii, dincolo de descălecătoare. Săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr ziduri antice, chipuri de piatră, scule şi monede romane — răzleţe amintiri dintr-o lume de neasemănaţi viteji, cari-au adus ş-au împânzit în câmpiile Dunării lumina, graiul şi falnica putere a celei mai mari şi mai slăvite împărăţii din câte-au stat sub soare.

Ce urme de uriaşi au lăsat legionarii lui Traian pe unde-au trecut! Paşii lor se cunosc prin desfundăturile munţilor. Toate li s-au supus. Stâncile s-au dat la o parte şi le-au făcut loc, apele s-au plecat speriate de umbra şi zgomotul celor dintăi poduri ce le-au încălecat. Dunărea, însăşi măreaţa şi năprasnica Dunăre, s-a îmblânzit şi s-a dat învinsă în mâinile lor. Se văd şi astăzi căpătăile podului care-a făcut nepieritor numele lui Apolodor din Damasc, ieşind din valuri, ca două braţe de gigant întinse spre cer.

Aici, pe pământul acesta, sfinţit de jertfe mari şi de preţioase amintiri, se ridică azi Turnu-Severin, unul din cele mai însemnate porturi ale României, oraş apusan, cu clădiri frumoase, cu şcoli măreţe, cu uliţi largi şi drepte — cetate întărită odinioară, apărată de-un şanţ adânc pe care, la vreme de primejdie, îl umplea într-o clipală Dunărea, puind-o astfel subt o pavăză de apă din toate părţile, strângând-o la sân, ca pe-un copil iubit, sub braţul ei ocrotitor.

Şi ca şi cum ar fi fost scris, ca oraşul acesta, de care se leagă atâtea mari întâmplări, să-şi mai însemne o dată numele în istoria neamului nostru, iată că tot aici, unde a des-călecat acum optsprezece veacuri

împăratul Traian, pune întâiul pas pe pământul ţării româneşti tânărul prinţ

Carol I, chemat să ia în mâna lui ageră şi norocoasă destinele acestui popor şi — redeşteptând în el strămoşeasca vitejie şi putere de muncă — să-l pregătească pentru o nouă fază de propăşire şi de glorie.

3. CORBUL. HINOVA

Vaporul spintecă netezişul apei, aurit de cele din urmă raze ale soarelui. Îndărăt, oraşul se pleacă, se cufundă-n valuri. Departe, spre miazănoapte şi apus, munţii, într-un nor de pulbere albastră, îşi ondulează coama pe poalele rubinii ale cerului. Malurile ies din apă într-o înclinare dulce, desfăşurând lanuri de grâu în limpezişul zărilor. Peste toate-o moliciune, o pace dumnezeiască se lasă de sus.

Un deal din Serbia se culcă drept în calea Dunării. Ea, liniştită, coteşte pe la capul dealului, bate-o bucată bună spre răsărit şi se-ndoaie-n formă de potcoavă în ţărmul românesc. În fundul acestei potcoave e Ostrovul Corbului, în care un război între ruşi şi turci, spun localnicii, ar fi lăsat corbilor de mâncare leşuri pentru trei ani de zile.

Un chiot lung sparge tăcerea amurgului. Pe malul stâng, căsuţe albe se ivesc dintre copaci. Turme de vite se scoboară la adăpat. În faţa pichetului Hinova, grănicerul nostru, cu arma la umăr, pare o statuie de bronz. Livezile satului se oglindesc în valuri. Cumpăna unei fântâni se pleacă şi se înalţă ca un cocostârc care bea apă. Orizontul se deschide, se lărgeşte din ce în ce. Ochiul străbate adânc în plaiurile ţării, pe lângă dunga fumurie trasă de „Valul lui Traian”, care, pornind din coasta Hinovii şi tăind spre răsărit dealul Stârminii şi viile Oreviţii, se-nfundă, dincolo de Padina, în inima Olteniei. Soarele-a asfinţit. Aerul miroase a pământ ars, stropit de-o bură de ploaie. Drumuri albe se pleacă din sat, legând viaţa de pe pământ cu drumul mişcător al apei. Copacii, casele fug, se şterg ca nişte năluci în urma noastră. Farmecul nopţii se-ntinde ş-astâmpără toate zgomotele pământului. Malurile s-apropie, ca şi cum ar vrea să-şi şoptească ceva. Pe marmura vânăt-a apei luna cerne o pulbere de argint. Toate parcă se pregătesc să treacă din lumea realităţii în lumea basmelor.

4. OSTROVUL MARE. RUINI

E noapte, — o noapte caldă, adâncă, liniştită. Nu se mai aude decât respirarea puternică a maşinei şi fâşiitul somnoros al apei. Luminile întârziate ale satelor clipesc, ca nişte licurici, printre crengile copacilor. Trecem pe lângă Ostrovul Mare. În bătaia lunei, turla bisericii, satul, viile, pădurea, toate au înfăţişarea fantastică a lucrurilor văzute-n vis.

Or fi ştiind oare pacinicii locuitori de pe acest ostrov din ce vremi de vijelie au rămas zidurile năruite, valurile de pământ şi cele patru metereze din preajma satului? Or fi bănuind ei vrodată că, de pe monedele pe cari le găsesc, când îşi sapă via sau ogorul, îi priveşte chipul unui împărat roman şi că, sub vechile ruini, pe cari-şi întind năvoadele la soare, dorm atâtea scumpe amintiri din istoria neamului lor?

De la Severin până dincolo de Galaţi, mai toate satele şi oraşele noastre de pe malul Dunării sunt ridicate pe ruini de acestea sfinte — ziduri surpate şi mormane de moloz — rămase de pe urma întinsei şi glorioasei împărăţii, ai cărei legionari au vânzolit limanurile mărilor ş-ascunzătorile munţilor, zguduind pământul sub tropotul cailor lor. Ţăranii dunăreni — plugari, pescari, împletitori de rogojini — îşi întăresc temeliile caselor cu cărămizi scoase din vechile zidiri romane, admirabilă simbolizare a închegării regatului român de azi, pe urmele şi din vlăstarele celei mai frumoase şi mai înfloritoare provincii romane, de acum două mii de ani aproape!

5. LA CALAFAT

Din vale de Gruia, în dreptul satului Pristolu, o lamă sclipitoare de oţel se-mplântă-n malul drept. E râul Timocului. Serbia rămâne la apus. Dunărea de-aci încolo pune în faţa României o nouă vecină — Bulgaria. Pe-o depărtare de patruzeci de kilometri malurile nisipoase bat spre răsărit, până la satul Cetatea, pe unde se îndoaie iarăşi un cot mare în ţărmul din stânga, scobit de valuri, până-n şesul Maglavitului.

E miezul nopţii. Slabe, tremurătoare licăriri clipesc, ca nişte ochi somnoroşi, pe amândouă malurile. Un muget lung, răsunător, dă ecou dumbrăvilor de pe ostroave: vaporul se opreşte la Calafat. Oraşul doarme sub straja lunii. Casele-nşirate pe costişa prăvălită spre Dunăre îşi aştern umbrele negre pe uliţile largi, tăcute, pustii. Schelă de grâne în timp de linişte, cetate de apărare-n război — Calafatul îşi are de mult paginile lui de suferinţi şi de glorie în istoria ţării. În zidurile caselor vechi se cunosc şi azi urmele bombelor, — aşa rămân pe trupul ostaşilor bătrâni semnele războaielor în care-au dat vitejeşte piept cu moartea. Asupra acestui oraş s-au aruncat cele dintăi obuze turceşti în primăvara anului 1877, când războiul nu era încă deschis, când România — liniştită în faţa furtunii ce se pregătea — nu făcea decât să-şi asigure paza graniţelor ei dunărene. Dar la glasul tunurilor din Vidin, ca la un cântec bătrânesc, deşteptător de amintiri măreţe, un dor adânc de luptă şi de biruinţă tresări în inimile ostaşilor din tabăra Calafatului. În ziua de 15 Mai, pe când cele două cetăţi îşi încercau puterile, aruncându-şi ghiulele peste valurile nepăsătoare ale Dunării, un obuz căzu şi se sparse la câţiva paşi înaintea Domnitorului Carol. — „Ura!" strigă voios tânărul Voievod, ridicându-şi chipul în vânt; un „ura!" puternic, mai răsunător decât bubuitul tunurilor, zbucni din pieptul tuturor oştenilor, şi muzicele regimentelor intonară imnul naţional. — Astfel salutau începutul războiului acei care, peste opt luni, după minuni de vitejie, aveau să intre biruitori în vechea cetate, care se grăbise să le-arunce cele dintâi bombe, şi la care, astăzi, priveşte cu fală vulturul de pe monumentul Independenţei, întru amintirea acelei zile, în mijlocul oraşului Calafat.

6. DESA

Vaporul lunecă-ntre malurile joase, acoperite de sălcii. Văpaia lunii se farmă de muchile valurilor; ici şi colo pe luciul apei tremură stropi de lumină. De la Calafat, Dună-rea-şi abate cursul spre apus, tăind o curbă adâncă în ţărmul Bulgariei până-n faţa satului Desa, de unde iarăşi se-ndreaptă spre răsărit. Gorgane rotunde, depărtate unele de altele, se înşiră ca nişte străji în largul zariştei deschise. Noaptea e limpede, luminoasă, ş-atâta linişte e-n aer, că frunzele nemişcate-ale sălciilor îţi par înmărmurite ca de-o vrajă. Aici, pe măgurile Desei şi-au întins corturile, în vara anului 1877, escadroanele Olteniei, în aşteptarea războiului. Nici nu se putea alege un loc mai nemerit pentru a pregăti la fapte vitejeşti inimile acelora cari, peste două luni, aveau să se arunce cu pieptul deschis în foc şi-n grindină de gloanţe pentru mântuirea şi-nălţarea patriei lor. De jos, din marginea satului, ruinile unei cetăţi romane le spuneau din ce viţă strălucită-şi trag neamul; iar în faţa lor, peste zăvoaiele de plopi şi sălcii de pe malul Dunării, se întindea câmpia pe care, cu trei sute de ani înainte, Mihai Viteazu, spărgând duiumul oştilor turceşti şi, ca o vijelie năprasnică, spulberând steagurile verzi de pe pământul ţării lui, gonea dâra de sânge şi de turbane risipite până-n văgăunele Balcanilor.

7. GURA JIULUI. BECHETUL. CELEIUL

Se crapă de ziuă. Negurile Dunării împiedică vederea malurilor. Privirile ostenesc căutând în deşert un punct de sprijin dincolo de zările apei, — pare c-am pluti în largul mării. Dar iată că dinspre răsărit un ţanc se aprinde, şi-n juru-i se desface-un rotocol de lumină alburie. Ceaţa se rupe-n pale argintii. Încet, de o parte şi de alta, se dezvălesc malurile plecate sub păduri de sălcii. Stoluri de raţe sălbatece îşi fâlfâie aripele greoaie pe deasupra apei. Un brâu de oţel, sclipitor în bătaia soarelui, taie lanurile din stânga. Este Jiul, copilul zburdalnic al munţilor, care-şi goneşte undele lim-pezi peste şesurile Olteniei, se prăbuşeşte urlând în săritoarea de la Zăval, şi de aci, părăsindu-şi vechea albie potmolită de nisip, îşi sapă alta nouă până-n faţa ostrovului Copaniţa, unde intră şi se mistuie în valurile tulburii ale Dunării.

Ne-apropiem de Bechet. Căsuţele albe, luminoase, ale sa-tului se ivesc una câte una de după perdelele de sălcii. Ele par a fugi din marginea apei, gonite de amintirile războaielor, speriate încă de viforul morţii, care de-atâtea ori şi-a făcut pod de gloanţe între cele două ţărmuri. În faţă, pe malul drept, e Rahova — port bulgăresc — odineoară cetate turcească, pe zidurile căreia de două ori au fâlfâit biruitoare steagurile luptătorilor români sub Mihai Viteazul la 1595, şi sub Domnitorul Carol la 1877.

Razele soarelui bat pieziş, împrăştiind solzi de aur pe-ncreţiturile apei. Vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie. Malul stâng se culcă, deschizând ochiului privelişti adânci în şesurile Romanaţilor. Iată întinsa şi strălucitoarea balt-a Potelului, vestită pentru mulţimea şi varietatea peştilor ei. Iată Celeiul — vechea Malva, capitala Daciei Malvenze. Aici sunt ruinile celui mai mare şi mai însemnat oraş din perioada tracică; sub zidurile acestea zac scuticile poporului român de azi. Vase, statui şi monede romane, dezgropate de sub părăginile Malvei, dând la o parte negurile timpului, vin şi urzesc, cu mărturiile lor preţioase, începutul istoriei neamului nostru. Aici, la Celei, se văd urmele podului pe care l-a durat Constantin cel Mare peste Dunăre, pentru a pune în legătură Dacia cu Moesia. De-aici, din valea Malvei, purcede „drumul lui Traian”, drum larg de piatră, care trece prin Romula şi se-nfundă-n munţi. Pe calea asta veche, povestesc ţăranii din Celei, se purta *Craiul de rouă* noaptea, pe lună, între Dunăre şi munte; ş-odată, pe când se-ntorcea devale, apucându-l ziua pe la locul unde-i acum satul Potopinu, cic-a întins soarele, care de mult îl căuta, numai o raz-asupra lui şi l-a băut dintr-o sorbitură. Ş-atunci „Uriaşii”, cari hălăduiau în Malva, au pornit, ca stolurile de cocori, şi s-au dus pe alte tărâmuri, şi-n urma lor s-au năruit, de la sine, zidurile cetăţii, şi toate s-au irosit, ca şi când n-ar fi mai fost...

Cine ştie dacă, în această închipuire a poporului, nu e răsunetul

depărtat al pustiitoarelor invazii, în faţa cărora împăratul Aurelian, gingaşul „Crai de rouă”, a găsit că-i mai înţelept să-şi retragă legiunile din Dacia!

8. SILIŞTIOARA

Zăvoaie de sălcii prind iarăşi să îmbrace malurile, pân-aci dezvălite. În stânga, pe-o terasă verde, se văd liniile drumului-de-fier. Mai departe, o biserică îşi ridică peste copaci turlele-i nalte şi strălucitoare. Iată-ne-n dreptul orăşelului Corabia, sentinelă dunăreană aşezată-ntre măguri, port însemnat, legat de inima ţării printr-o linie ferată. Ceva mai la vale e satul Siliştioara, în faţa căruia s-a aşternut peste Dunăre podul de vase pe care-a trecut armata română în câmpiile Bulgariei în ziua de 20 august 1877. Mare, de-a pururea vrednic de aducere-aminte va rămânea momentul acela în viaţa neamului nostru. Solemne şi pline de bărbătească hotărâre erau chipurile pârlite de soare ale ostaşilor înşiraţi drept, umăr la umăr, pe şesul Siliştioarei. Ei simţeau că asupra lor, în clipa aceea, stau aţintite privirile duioase şi încrezătoare ale unui popor. Ei ştiau că în cutele drapelului lor duc mândria, şi grijile, şi speranţele unei ţări. Norod mult din toate părţile, şi preoţi de prin sate, şi fruntaşi din Bucureşti veniseră să-i vadă şi să-i binecuvânteze. Domnitorul Carol, călare străbătând rândurile, îmbrăţişează cu privirile-i de vultur iubita lui oştire: “Începem astăzi luptele glorioase ale străbunilor, grăieşte armatei Domnul şi Căpitanul ei, ridicând spre răsărit spada vechilor şi legendarilor Voievozi.

Faceţi dar să fâlfâie din nou cu glorie drapelul românesc pe câmpul de bătaie, unde strămoşii voştri au fost secoli întregi apărătorii legii şi ai libertăţii. Înainte dar, ostaşi români, înainte cu bărbăţie, şi în curând vă veţi întoarce în familiile voastre, în ţara voastră, liberă prin voi înşivă, acoperiţi de aplauzele întregii naţiuni”.

Un „ura” puternic, clocotitor, zbucneşte din mii de guri. Şi podul se întunecă de şirurile voioşilor ostaşi, care — cu Domnul lor în frunte — cântând se duc în câmpiile morţii, se duc s-arate încă o dată lumii nepieritoare virtuţi ale României şi sfintele ei drepturi la viaţă şi la neatârnare.

De mult Dunărea nu mai văzuse fluturând peste valurile ei steagurile acestei ţări. Ea tresare la cântecele soldaţilor ca o mamă duioasă la glasul celui mai ales şi mai iubit copil al ei. Mulţimea se uită cu drag pe urma lor, până când nu se mai vede decât un nor de praf — simbol al neliniştii care-n clipele acelea învăluia destinele ţării.

9. ISLAZUL

Soarele e sus. Tot cerul e de-un albastru strălucitor. Ostroavele — grădini plutitoare — îşi răsfrâng în valuri răchitele argintii. Din lunci răsună tălăngi, fluiere s-aud doinind. În aerul căldicel e un miros dulce de fâneaţă şi de sulcină. Pe dealuri, departe, tarlalele-nguste par nişte velinţi întinse la soare. De-a lungul ţărmului stâng se-nşiră satele în lanţ; case mici, tupilate, bordeie acoperite cu şovar, şi-n toate — un aer de umilinţă, de frică, parcă stau gata s-o rupă de fugă. Nimic din măreţia uimitoare a vechilor castele de pe malurile Rinului. Pe-acolo veacuri de linişte şi de siguranţă au îngăduit omului să-şi lege temeinic viaţa lui ş-a urmaşilor lui de aceeaşi vatră, de-acelaşi colţ de pământ. Aici, pe valea Dunării, mereu au bântuit războaiele şi năvălirile de barbari. Sute de ani au bătut în părţile acestea vijeliile noroadelor flămânde şi pustiitoare, în urma cărora doar grămezile de cenuşă mai arătau pe unde au stat gospodării şi sate. Cine să cugete la clădiri nepieritoare pe-un pământ aşa de nesigur! Abia acum începe să s-aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării, atât de des încercat când de foc, când de apă, când de înecul talazurilor de nisip purtate de vânturi.

Trecem prin faţa Islazului, sat mare, frumos, aproape un orăşel, aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici s-au sfinţit steagurile revoluţiei de la 1848. Aici s-au strâns întâi ş-au cuvântat în faţa poporului conducătorii mişcării: Eliade, Magheru, Tel, Goleştii. Afară, în Câmpia lui Traian, numită de atunci „Câmpia Regenerării”, pe pristolul încunjurat de făclii aprinse, străluceau crucea şi evanghelia — simbol de jertfă şi de mântuire. Norodul îngenuncheat, cântecele preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii, lumina tremurătoare a făcliilor în razele soarelui, zornăitul cadelniţelor, fumul de tămâie ce se ridica în aer, toate dădeau clipelor acelora o măreţie deosebit de sfântă şi de mişcătoare. Inimile băteau mai tare. Un sentiment nou, înălţător, de evlavie, de încredere, străbătea mulţimea. Se simţeau toţi mai buni, mai tari, gata de orice jertfă, înfrăţiţi întru acelaşi cuget. Un alt soare răsărise pe cer în ziua aceea de 9 iuniu. Frumoase şi de neuitat sunt cuvintele inspirate pe care le-a rostit atunci, în ascultarea cuvioasă a norodului, preotul Şapcă din Celei:

„Dumnezeule al puterei şi al dreptăţii, priveşte pe poporul tău îngenuncheat înaintea evangheliei şi crucii tale. El nu vrea alta decât dreptatea ta; ascultă şi binecuvântează rugăciunea sa. Dă putere braţului său, şi duşmanii tăi vor pieri. Varsă în sânul lui curajul, în inima sa încrederea, şi orânduiala în spiritul său. Dumnezeule al lumilor, tu, ce ai pus odini-oară stâlpul de foc povăţuitor lui Moise în pustiu, porunceşte şi acum îngerului tău să se coboare în mijlocul nostru şi să ne povăţuiască întru căile tale. Binecuvântează din înaltul cerurilor stindardele noastre,

încoronate de crucea mult iubitului tău fiu, fă-le a se desfăşura pe drumul bunei orânduieli şi al adevăratei glorii”...

Numele acestui preot mare la suflet şi iubitor de neam a rămas legat de reînvietoarea mişcare de la ’48, şi ţăranii din Islaz îl pomenesc cu drag în cântecele lor:

“Să trăiască popa Şapcă,
C-a scăpat ţara de clacă,
Şi Goleştii câte trei,
Că ne-au dat câte-un bordei.”

Tot aşa a rămas de-a pururea legat de biruinţile lui Mihai Viteazu numele unui alt preot oltean, popa Stoica din Fărcaş, pe care iarăşi îl cântă poporul:

“Cântă ciocârlia-n vie,
Eu credeam că-mi cântă mie.
Cântă lui popa Farcaş,
Care sare şapte paşi,
Ce iese din leturghie,
Taie la turci câte-o mie.”

Şi la toate cumpenele, în toate întâmplările mari, găsim statornic în istoria poporului nostru amestecul acesta al celor sfinte cu cele lumeşti — adânca, nestrămutata legătură dintre cruce şi spadă.

10. TURNU-MĂGURELE

Încep să se desfăşure bogatele holde, nesfârşitele lanuri din Teleorman, unul din cele mai mănoase ţinuturi ale ţării. O lină suflare de vânt adie peste grânele coapte. Întinsa pădure de spice se-ndoaie în valuri sclipitoare. Dinspre miazănoapte, de subt un desiş de sălcii, apare Oltul. El vine-ncet, greoi, tăcut. În faţa Dunării se desface-n două braţe, ca şi cum ar vrea să se mai razime-o clipă pe pieptul celui din urmă ostrov înainte de a intra în marele fluviu. De partea ceealaltă, din codrii Balcanilor, vine Osma. În răspântia asta de ape, ţi se pare că Oltul, despicând voiniceşte torentele Dunării, a străbătut dincolo, pe ţărmul pietros al Bulgariei, şi trece-nainte pe sub zidurile Nicopolii.

Suntem în faţa portului Turnu-Măgurele. Oraşul e retras mai deoparte, pe podişul luncii deschise între Dunăre şi Olt. În lunca aceasta a fost vechiul oraş Turris, de unde se cărau în sus, pe apa Oltului, proviziile armatei pe care cuceritorul Daciei o împânzise dincolo de meterezile Carpaţilor. Din „Turnul lui Traian” nu se mai vede azi decât o movilă de pământ. Pe-aici şi-au făcut vad oştile turceşti, al căror şuvoi cotropitor sute de ani s-a izbit, ca de un zid neclintit, de piepturile oţelite ale românilor. Locurile acestea au văzut la luptă pe cei mai mari şi mai slăviţi voievozi ai noştri: pe Mircea cel Mare, pe Vlad Ţepeş, pe Radu de la Afumaţi şi pe Mihai Viteazu, care-aştepta pân’ ce iarna-i aşternea pod de gheaţă peste Dunăre ca să se răpadă ca o vijelie în oştile turceşti şi, învălmăşindu-le mai mult cu iuţeala decât cu puterea, să bată şi să supuie toate cetăţile lor din smârcurile Osmii până în talazurile mării. Ş-acum douăzeci de ani, tot pe-aici, prin locurile acestea de-atâtea ori stropite cu sânge, s-au întors ostaşii noştri biruitori din câmpiile Bulgariei. Rărite erau rândurile, şi steagurile zdrenţuite de gloanţe, dar pe chipurile uscate şi pline de praf ale acelor viteji cari văzuseră moartea aşa de-aproape strălucea ca o lumină dumnezeiască; toată lumea se descoperea cu respect înaintea lor — pe străzile oraşului flori li s-aruncau din balcoane, şi ochii se umezeau de lăcrimi privindu-i, lăcrimi de iubire, de recunoştinţă, de admiraţie. Ei aduceau cu dânşii, din tăbiile Griviţii şi ale Plevnei, cele mai mari şi mai scumpe trofee cu cari s-a putut vrodată mândri o armată victorioasă — slava şi neatârnarea patriei lor.

11. ZIMNICEA

E cald — aerul fierbe de zăpuşală. Roata vaporului vântură pietre scumpe în dogoreala soarelui. Fug îndărăt malurile verzi; ostroavele parcă se învârtesc în loc. În dreptul insulei Bârzina se-ntinde pe ţărmul stâng marele iezer Suhaia, care porneşte din stuhărişul satului Vânătorii şi ţine mai bine de o poştă, până în platoul pe care-i aşezat orăşelul Zimnicea — veche şi bogată schelă de grâne — capitala ţinutului Teleorman acum şaizeci de ani, când, pentru paza şi carantinele ţării, se orânduise ca oraşele de pe marginea Dunării să fie reşedinţi de judeţe. Pe şesul ce se aşterne înspre apus, până în Rusca Lungă, a fost vechea cetate-a Zimnicii, din care nu se mai văd azi decât şanţurile de apărare. Aici se găsesc în pământ urne de lut pline cu cenuşă şi sfărămături de oase, scule şi rămăşiţi de podoabe femeieşti de pe vremea dacilor. Locul acesta — cel mai însemnat cimitir antic din câte s-au descoperit la noi — se numeşte şi azi de ţărani: „Câmpul morţilor”. Mai departe, pe măguri uşor înclinate, de-a lungul malului se desfăşură în soare galbene lanuri de grâu şi inişti albastre. Pe ţărmul din dreapta, înalt, râpos şi uscat, e Şiştovul, orăşel şi port bulgăresc. Case mici, vechi, sprijinite una de alta, povârnite sub coperişuri de olane, au aerul unor moşnegi ce povestesc întâmplări pline de groază şi de jale. Dunărea se lărgeşte. În stânga ţărmul se lasă, deschizând privelişti nemărginite peste ogoarele şi suhaturile ţinutului Vlaşca. Satele fug din calea revărsărilor şi s-aşază pe dealurile depărtate. Apele aburesc de căldură. Din desişuri întunecoase de sălcii ies lişiţi şi gâşte sălbatice, momite de soare. Sitarii vineţi şi becaţele cu cioc alb şi subţire se primblă fără frică pe lângă vapor. Încet vâslesc din aripi pe deasupra noastră guşaţii pelicani. Departe-nainte se văd, între cer şi apă, minaretele din Rusciuc — mai demult cetate turcească, azi oraş însemnat al Bulgariei — împins în Dunăre pe-o limbă de mal.

12. GIURGIU. CĂLUGĂRENII

Sosim în faţa oraşului Giurgiu. Ţărmurile se depărtează. Din coşurile înalte ale fabricilor gâlgâie rotocoale negre de fum ce se risipesc molatic în zarea nesfârşită. Dunărea liniştită, largă are aspectul unui lac frumos, poleit de razele soarelui. Un şes neted, verde, răsare în mijlocul apei. E ostrovul *San-Giorgio*, pe care-a stat odinioară un falnic castel, zidit de genovezi — stăpânitorii mărilor de-acum o mie de ani. În dreptul acestei insule se-ntinde, pe câmpia din stânga, Giurgiul — sentinela capitalei la Dunăre — vechea şi zbuciumata cetate, stăpânită când de români, când de turci, bătută şi pusă-n flăcări când de unii, când de alţii, neştiind până pe la începutul acestui veac cărui dumnezeu să se închine, şi cui, şi-n ce limbă să-şi spuie durerile. În cinci sute de ani şi-a văzut de paisprezece ori bisericile prefăcute în geamii:creş-tinii trebuiau să s-ascundă prin beciuri ca să se poată închina în legea lor.

Pe aici şi-a întins pod peste Dunăre acum trei sute de ani bătrânul şi nebiruitul Sinan-paşa — spaima creştinătăţii. El venea cu oaste multă şi cu vâlvă mare, hotărât să sfarme — o dată pentru totdeauna — stăvilarele române din poalele Carpaţilor, cuibul acesta de viteji, cari de-atâta timp stăteau străji neadormite la porţile Europei apusene şi nu lăsau puterea Semilunii să-şi întindă mai departe valurile-i cotropitoare. Pentru fericirea neamului nostru, pe vremea aceea domn în Ţara Românească era Mihai Viteazu, una din cele mai eroice figuri în istoria omenirii. Văzând el ce potop de oaste vine asupră-i şi cugetând că o luptă în câmp deschis nu e cu putinţă, se retrase la câteva ceasuri departe de Giurgiu, pe valea Neajlovului, la locul numit Vadul Călugărenilor. Aici, drumul spre Bucureşti trecea printre două dealuri acoperite de păduri. Valea era îngustă şi mlăştinoasă. La intrare era un pod lung de lemn peste băltoacele Neajlovului. Mihai trecu podul şi se aşeză în strâmtoarea aceasta ca-ntr-o cetate. Puţini erau la număr ostaşii lui, dar inimoşi, încercaţi în lupte, cu multă iubire de ţară, şi hotărâţi cu toţii a-şi da scump viaţa. Împărţiţi în cete, aşteptau pe vrăjmaş şi-şi plănuiau lovirile. A patra zi, pe la nămiezi, pândarii de pe măguri zăriră dinspre Giurgiu un nor mare de praf întunecând văzduhul. Pe la toacă, oastea marelui vizir, de zece ori mai numeroasă decât a lui Mihai, era împânzită la gura vadului, dincolo de pod. Din înfundăturile codrului, românii îşi măsurau vrăjmaşul cu care-aveau să dea piept a doua zi. Noaptea şi-o petrecură sfătuind împrejurul focurilor. Când se lumina de ziuă, toţi erau în picioare, nerăbdători, gata de luptă.

Mărimea primejdiei îi înfierbântă. Mihai se primblă printre ei. Privirea şi vorba lui dau sufletelor încredere şi braţelor tărie. „Cu inimă, copii, şi nu pierdeţi nici o mişcare. Gândiţi-vă că în cumpăna bărbăţiei

voastre atârnă azi destinele ţării, mândria şi viitorul neamului nostru!...”

Cumplită a fost lupta, şi mult sânge s-a mai vărsat până să se hotărască biruinţa acelei zile. De trei ori s-au izbit, din ce în ce mai îndârjite şi mai furioase, cele două armate. De trei ori nenfricoşatele şiruri ale lui Mihai se răpăd dincolo de pod şi-şi despică drum cu paloşele-n gloatele adânci şi dese ale lui Sinan. Înăbuşiţi însă de covârşitoarea mulţime a duşmanului, care părea că de ce-o tai, de ce sporeşte, românii se retrag, încet şi cu rânduială, în strâmtoarea în care turcii nu-ndrăznesc încă să se adâncească. Se lasă soarele spre asfinţit. Printre copaci se văd ostaşi legându-şi rănile-n pripă, nerăbdători de a-şi jertfi patriei cea din urmă picătură de sânge. În vale viermuiesc turbanele. Sinan-paşa se pregăteşte să treacă podul şi să înainteze cu toată armata. Încep clipele marilor griji. În vremea asta, iată că soseşte în tabăra românilor o ceată de trei sute de puşcaşi ardeleni. Ajutorul acesta, venit la timp, e primit ca un semn dumnezeiesc. Acum nu mai e un moment de pierdut. Mihai îşi întocmeşte iute rândurile, s-aşază-n fruntea călăreţilor şi, smulgând o secure din mâna unui soldat, îşi face cruce şi dă pinteni calului. Un freamăt lung, ca de stârnirea unui vânt, cutremură pădurea. Turcii apucaseră a-şi trece o frunte de oaste dincoace de pod. Mihai se repede voiniceşte-n ea şi-nvârtejindu-se îşi face loc cu calul şi cu braţul în mulţimea-nspăimântată, rătează dintr-o lovitură de stângaci capul lui Caraiman-paşa şi-nvălmăşeşte cu ai săi şirurile rupte şi zăpăcite de iuţeala izbirii. Sinan, fierbând de mânie, îşi ridică grosul armatei şi trece podul. Mihai se face că se retrage şi-l lasă să-nainteze puţin în strâmtoare, unde mulţimea, neputându-şi desfăşura rândurile, nu mai era aşa de primejdioasă. Turcii încep să se creadă biruitori, când deodată se trezesc izbiţi în faţă de oastea învăpăiată a lui Mihai. Puterea, şi mai ales iuţeala atacului neaşteptat îi opreşte-n loc; loviturile, cari curg ca grindina, le ia văzul. Ţipetele celor dinainte aruncă groază-n sufletele celor din urmă. Măcelul se-nfierbântă. Luptătorii sunt piept la piept. Ochii scapără, şi inimile se-ndârjesc de-o parte şi de alta. Adânc străbate în gloată fulgerătorul voievod, lăsând dâră de morţi pe unde trece; ostaşii lui ucid cu mânerul când li se rupe spada. Ei înaintează mereu, spărgând şir după şir, împrăştiind spaima şi neorânduiala în oastea păgână, care-ncepe să dea-ndărăt şi să se-nvălmăşască. Cei din urmă, văzându-se-mpinşi spre pod, o iau la fugă. Sinan se răpede să-i întoarcă. El răcneşte, blestemă şi bate-n mişei cu ghioaga-i de fier. Dar strigătul morţii răsună mai tare. Oastea vizirului se tulbură toată, năpădită ca de-o furtună. Românii lovesc orbeşte. Piepturi şi capete trosnesc sfărâmate sub copitele cailor. Mulţimea, nebună de groază, îşi caută scăparea-n fugă. Fricoşii târăsc pe eroi. La pod se înghesuiesc să treacă deodată cai, oameni şi tunuri. Se face-o larmă ş-un învălmăşag de nu mai ştiu încotro să se mişte. Toţi poruncesc, şi nimeni n-ascultă. Unii mor striviţi de-mbulzeală, alţii s-azvârl în mocirlă. Sinan, îmbrâncit, cade de pe pod şi-şi rupe dinţii, — un supus îl ia-n spate şi-l scapă. Soldaţi şi paşi fug laolaltă, lăsând şi arme şi

steaguri în mâinile românilor, cari-i gonesc, lovindu-i de zor, până când noaptea ia subt ocrotirea întunericului ei sfărmăturile ce mai rămăseseră din marea oaste-a lui Sinan.

Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee. Stelele clipesc peste bălţile de sânge. Bătrânul, cruntul vizir, boceşte-n cortu-i, rupându-şi hainele de pe el. Năuc, nepricepând ce-i asta, aiurit de durere, geme clătinând din cap: „Alah, Alah!...” Şi pe când spahiii lui tremură tupilaţi prin bălării, din tabăra românilor se-nalţă-n liniştea nopţii cântece de biruinţă.

13. ÎNTRE ŢĂRMURILE NOASTRE

De la Giurgiu în jos trecem printr-o largă alee de răchiţi. Dunărea-şi croieşte matca drept, pare c-ar fi canalizată. Pe lângă mal se mişcă-ncet şlepuri mari încărcate cu lemne. Nori albi, scămoşi, plutesc în albastrul cerului. Amurgeşte. Din stânga, în zidul de sălcii, se deschide-o poartă prin care intră, liniştit, Argeşul. Aici, în unghiul acesta de ape, pe ruinile Constanţiolei, veche cetate zidită de Constantin cel Mare, e târguşorul Olteniţa — schela de grâne a judeţului Ilfov. Malurile se teşesc. De-o parte şi de alta pământul se aşterne pustiu şi neted ca o apă. În depărtare, spre miazăzi, se pierd într-o lumină roşietică înălţimile Balcanilor. Ne oprim câteva minute la Silistra, port bulgăresc. De-aici, din faţa vechiului fort Arab-Tabia, amândouă ţărmurile ni-s deopotrivă de scumpe. În dreapta încep să se desfăşure şesurile ondulate ale Dobrogei, — în stânga, nesfârşitul câmp al Bărăganului, care-a văzut pe Alexandru Machedon, gonindu-şi falangele pe urmele geţilor înspăimântaţi, şi pe Mircea cel Mare, biruitorul de la Rovine, alungând de pe hotarele României oastea sfărâmată a trufaşului sultan Baiazid-Fulgerul. De-aici porneşte marele braţ al Dunării — canalul Borcea — care trece prin faţa oraşului Călăraşi şi, bătând spre miazănoapte, curge cale de cinci poşte între deşertul pururea-nsetat al Baraganului şi suhaturile mlăştinoase ale ostrovului Balta.

Noaptea se lasă tăcută, vastă, solemnă. Luceferi mulţi răsar din fundul apei şi tremură pe valuri. Sub tainica mângâiere a lunei, Dunărea, culcată-ntre păduri, cari-i aduc aminte de izvoarele-i depărtate, pare că visează.

Câte-a mai văzut, Doamne, şi câte mai ştie Dunărea asta a noastră, — când ar sta ea să le povestească pe toate!... Încă din vremurile tulburi, de pe când pământul nu-şi aşezase încă neamurile-n graniţi hotărâte, roiau popoarele pe malurile ei atrăgătoare. Şi n-a fost împărat mare să nu-şi poarte pe-aici doru-i de cucerire. N-a fost colţ de lume în care să nu fi străbătut faima „Frumosului Istros”, fermecătoarele legende ale acestui minunat fluviu, la care se-nchinau atâtea noroade ş-a cărui apă — scrie Sofocle — avea, în credinţile celor vechi, darul de a spăla de păcate. De-a lungul acestui torent, care spintecă Europa în două, au curs puhoaiele de barbari, oardele sălbatice ale pustietăţilor de la miazănoapte şi de la rasărit — popoare vechi s-au risipit, iar altele au odrăslit şi s-au ridicat pe sfărmăturile lor, şi crai din toate părţile lumii şi-au năpustit pe-aici oştile în războaie, din străşnicia cărora s-au dezlegat şi lămurit cele mai mari evenimente în istoria omenirei. Rămâi uimit când stai să cugeţi ce de noroade s-au vânturat pe malurile Dunării, şi câte frunţi încoronate s-au oglindit în undele ei, de la Dariu până la domnitorul Carol.

Pe drumu-i lung, de trei mii de kilometri, Dunărea spală trei împărăţii, şase regate şi două principate, dă viaţă la 30 de oraşe, din cari trei sunt capitale, soarbe 120 de râuri, sparge două şiruri de munţi, şi în falnicu-i mers spre mare îşi ascultă gloria cântată-n şase limbi; dar doina, adânc mişcătoarea doin-a României, o farmecă într-atâta, că-şi dă acestei ţări cea mai frumoasă şi mai bogată jumătate din stăpânirea valurilor ei. Nici nu se putea visa un dar mai preţios şi mai binefăcător pentru patria noastră, pururea râvnită de atâţia megieşi puternici, ţintă atâtor vise lacome, Ileană Cosânzeană pusă de soartă în calea zmeilor înviforaţi, răpiţi de frumuseţea ei! Dunărea e brâul vrăjit din basme, care-ncingând trupul mândru al acestei fecioare încremeneşte pe loc braţele vrăjmaşe întinse asupra ei.

14. PODUL DE PESTE DUNĂRE

Ne apropiem de Cernavoda. Înaintea noastră se-nalţă, alb, strălucitor în bătaia lunei, podul „Carol I”. În liniştea nopţii, sub cerul limpede şi înstelat, frumuseţea şi măreţia acestei puternice întrupări a geniului românesc ne dau impresia că suntem într-o lume de vrăji, în faţa unuia din acele minunate poduri de argint de cari ne vorbeau poveştile-n copilărie. Picioarele de sprijin, zidite-n piatră, sunt aşa de departe unele de altele ş-atât de înalte, încât toată uriaşa împletitură de fier, pe care aleargă zguduitoarele trenuri, pare că pluteşte în aer, uşoară ca o dantelă. Acum cele două maluri se împreună pentru totdeauna sub măiestria acestui nepieritor arc de triumf, închinat bătrânului Danubiu de poporul care-atâtea veacuri a luptat alăturea cu el şi de-atâtea ori şi-a amestecat sângele-n undele lui pentru ocrotirea civilizaţiei apusene. Dobrogia, vechea noastră Dobrogie, al cărei pământ e o comoară nesecată de amintiri istorice, după un somn de cinci sute de ani sub jugul străin, se deşteaptă la o nouă viaţă. Un domn tot aşa de viteaz ca şi Mircea, cuceritorul ei de odinioară, a venit şi i-a sfărâmat cu spada lanţul de robie. Acum România întinde asupra ei puternice braţe de fier peste valurile Dunării, şi cu drag strângând-o la sânu-i, mândră, încrezătoare, priveşte înainte-i deschise largi porţile răsăritului şi calea nesfârşită a mărilor.

Ne oprim câteva minute la Cernavodă, port aşezat în scobitura malului drept, pe marginea vechii albii, prin care, cu mii de ani în urmă, îşi tăia Dunărea un drum mai scurt la mare. Noaptea-i aşa de luminoasă, parcă-i ziuă. Sclipitoare, tăcute, valurile se împing încet unele pe altele. Deasupra, Calea lactee, Calea lui Traian, cum îi zice poporul, albă, stropită de stele, pare-o răsfrângere a Dunării pe cer. De pe puntea vasului privesc visător în urmă spre dorobanţul de bronz, păzitor etern la căpătăiul podului dinspre mare. Între cele două maluri, peste bătrânul fluviu, îndrăzneţele arcuri de fier se-nalţă ca nişte aripi gigantice într-o falnică pregătire de zbor, ce pare a înfăţoşa închipuirii avântul şi speranţele ţării noastre.

15. BRĂILA

Se luminează de ziuă. Copacii sparg perdelele de ceaţă. Pământul se desface ca din scutice şi-şi dişterne priveliştile din ce în ce mai limpezi, din ce în ce mai largi. În faţa portului Hârşova, aşezat pe malul drept, la poalele dealului Ciobanu, se împreună cele două braţe ale Dunării. Puţin mai înainte, din vale de ostrovul Gâsca Mare, despicând ogoarele, îşi aduce Ialomiţa dinspre apus undele-i galbene şi liniştite, — a patra solie din împărăţia Carpaţilor noştri. La sosirea ei, Dunărea se tulbură, ajunsă ca de-un dor adânc... Ce tânără şi falnică era când se bătea cu stâncile ca să-şi facă loc în lume! Ce dulce-i cânta freamătul codrilor întunecaţi! Un popor de amintiri o strigă din urmă. Apele ei se răzleţesc şi se-mprăştie ca viţele unei funii despletite: unele apucă înspre răsărit, spre măgurile Dobrogiei îmbrobodite-n negură, altele se-ndoaie spre apus, spre straşina Carpaţilor, ca şi cum, dornice de înălţimi, ar căta să mai întâlnească-n cale munţii aceia frumoşi, cu cari s-au luptat odinioară şi pe cari i-au lăsat învinşi.

O luncă mare, scrijălată de privaluri şi spartă de bălţi, s-aşterne-ntre aceste braţe, cari străbat astfel răşchirate o depărtare de trei poşte. Stufişuri de papură-naltă, deasă ca peria, astupă viroagele. Soarele răsare-ncet de după dealurile Măcinului. Văile fumegă în depărtare. În urma noastră, pe luciul apei, tremură vine albastre şi roşii. Păduri seculare de sălcii întunecă malurile. Intrăm într-un canal drept. De-o parte şi de alta, copacii, înşiraţi ca pe-o alee, se văd răsturnaţi în apă. Stoluri de grauri se vântură-n aer ca o pulbere vânătă. Încet, perdeaua de arbori se trage la o parte, deschizând ochilor una din cele mai încântătoare privelişti. În fund, pe-o colină ridicată în faţa înălţimilor fumurii ale Dobrogiei, se desfăşură, în toată măreţia ei, Brăila, vechea Proilava, unul din cele mai frumoase oraşe ale ţării noastre. Turlele bisericilor strălucesc în razele dimineţii ca nişte globuri de cristal. Aici orizontul se lărgeşte, se luminează din toate părţile. Avem impresia că suntem pe Bosfor, la intrarea în Constantino-poli. Dunărea-şi împreună braţele cu zgomot. Valurile, stârnite de roata vaporului, fug speriate în urma noastră şi se izbesc de maluri. De pretutindeni s-aud fluiere, sute de steaguri fâlfâie-n aer, în faţa portului se-nalţă o adevărată pădure de catarguri. De-a lungul cheiului, şlepuri înşirate încarcă şi descarcă. Mii de braţe se mişcă în zorul de muncă al dimineţii. Movili de porumb se dau la lopată. Cărbuni, piatră, baloturi grele de mărfuri s-azvârl huruind pe jgheaburi de lemn. Deasupra acestui furnicar de muncitori, pe dealul culcat de-a lungul Dunării, se ridică oraşul cu străzile lui largi şi drepte, cu grădini frumoase şi clădiri măreţe, cari-i dau înfăţişarea unei capitale apusene. Ca la o bătaie de puşcă, cum ieşi pe bariera dinspre miazăzi, dai de parcul „Monumentului”, o adevărată pădure, în mijlocul căreia se înalţă pe o movilă, între patru tunuri, o

piramidă de piatră, ale cărei inscripţii amintesc că la 1828 fortăreaţa Brăila a fost luată de sub stăpânirea turcilor şi redată pentru totdeauna României. Puţin mai înainte sunt vestitele băi de la Lacul-Sărat. Cu treizeci de ani în urmă era câmp pustiu pe aici, doar bivolii se răcoreau pe arşiţă în mlăştinile sărate ale acestor bălţi. Acum s-a ridicat un orăşel, cu grădini, oteluri şi băi, în mijlocul acestei câmpii nisipoase, lângă lacul al cărui nămol negru — un adevărat izvor de tămăduire — atrage vara mii de bolnavi din toate unghiurile ţării.

Prin multe focuri şi prin mari greutăţi a trecut şi Brăila pe vremuri. Pusă aici, în pragul cel mai bântuit de primejdii şi mai greu de apărat al ţării, a trebuit şi ea, ca mai toate oraşele noastre dunărene, să-şi vadă adesea porţile sparte de ghiulele turceşti, bisericile-n flăcări, şi steagurile verzi ale Semilunii fâlfâind pe zidurile stropite de sângele vitejilor ei fii. Azi, după lupte şi suferinţi de veacuri, o altă Brăilă, liberă, mândră şi strălucitoare, se ridică pe vechile-i ruini, — un oraş nou, însufleţit de o nouă putere de viaţă, îşi înal-ţă-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici — stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.

16. GALAŢII

Pornim. Malurile drepte şi uscate fug îndărăt. O pulbere măruntă de aur pluteşte sub cerul albastru în zariştea-necată de soare. Departe, la răsărit, dealurile goale, rumene ale Măcinului par aprinse. Un val de pământ, aşternut de-a curmezişul înaintea noastră, ascunde vederea Galaţilor. Din stânga, despicând malul plecat şi gol, intră liniştit bogatul Siret, mănunchiul puternic în care se împreună toate apele curgătoare ale Moldovii. Nici unul din râurile cari străbat ţara noastră nu soarbe atâţia afluenţi în undele lui. Privit pe hartă, Siretul pare-un copac uriaş, culcat de-a lungul Moldovii, cu rădăcina-n Dunăre şi cu crengile răşchirate, înfipte prin crăpăturile munţilor. Cărăuş neobosit, el aduce corăbiilor catarguri şi umple schelele Dunării de avuţiile codrilor depărtaţi. Zi şi noapte răsună vara frumoasele-i văi de doinele plutaşilor.

Acum ni s-a deschis întreagă strălucitoarea privelişte a Galaţilor. Lunecăm încet pe dinaintea căzărmilor. În port stau sute de vase. Ne credem într-un oraş pe apă.

Pe tot brâul cheiului e îmbulzeală, fierbere, amestec de limbi.

Ciudată impresie îmi dau primii paşi pe uscat după atâta plutire. Mi se pare că pământul se mişcă, se leagănă cu mine.

Aici, în partea aceasta de jos a oraşului, se vântură bogăţiile şi marele negoţ al portului. Aici sunt fabricile, gările, pescăriile şi docurile, cu largul lor bazin încunjurat de magazii de grâne şi de mărfuri, la uşa cărora trag corăbiile din Dunăre, ca o trăsură la scară. Aceasta-i vatra Galaţilor vechi, vestita schelă a Moldovii, „Veneţia Mării Negre”, cum îi ziceau odinioară scriitorii străini. Pe-aici se întorceau domnii noştri cu pitacul împărătesc de la Ţarigrad. De aici şi din limanul Brăilii, porneau în Răsărit corăbiile turcilor, încărcate cu zaherele strânse cu hapca de pe mănoasele noastre ţinuturi, pe vremea când firmanele lor numeau Moldova şi Valahia „hambarele sultanului”.

Fruntea oraşului, partea liniştită, curată şi luminoasă a Galaţilor, se desfăşură-n sus, pe podişul ridicat între Siret şi Prut. Nimic nu-ţi mai aminteşte timpurile de groază şi de jaf prin cari-a trecut oraşul acesta mare şi plin de viaţă. În centru se grămădesc clădiri înalte, râzătoare, oteluri, prăvălii bogate, cari te cheamă de pe drum. Mai pe de mărgini, în curţi largi, între copaci, case vechi, cu ziduri groase şi drepte, văruite pe dinafară, cu obloane la ferestre şi cu balcoane ruginite de cari atârnă vrejuri uscate de iederă, au aerul unor bătrâni gospodari cari-şi păstrează portul, firea şi datinile strămoşeşti neatinse de prefacerile vremii. Rătăcesc singur prin străzile largi, tăcute şi pline de soare ale oraşului, pe când gândurile mele mă poartă cu veacuri în urmă. Văd republica înfloritoare a Galaţilor, înainte de Dragoş-Vodă, descărcând pe pieţele ei bogăţiile

Răsăritului şi ale Apusului, în zarva negustorilor adunaţi din toate politiile lumii. Văd pe Alexandru cel Bun petrecând pe Ioan, fiul lui Ioan Paleologu, împăratul Bizanţului; alai mare, şi muzici, şi călăreţi însoţesc pân' la corabie pe tânărul mosafir, care, mai târziu, ajungând împărat, îşi aduce aminte de frumoasa ospitalitate a ţării noastre şi trimete voievodului Moldovii titlul de rege şi coroană imperială, iar mitropolitului, mitră de patriarh. Văd pe Petru Rareş, cu pletele pe umeri, cu cămaşa desfăcută la piept, îngenunchind pe marginea Brateşului şi-ncordân-du-şi braţele vânjoase pe măjile -ncărcate cu peşte: de unde să-i treacă prin cuget că, pe când el asudă trăgând la năvod, crainici trimeşi prin ţară îl caută de zor să-i spuie că sfetnicii Moldovii s-au strâns la Iaşi şi l-au ales domn!... Văd apoi tătari şi turci gonind pe uliţi mulţimea orbită de spaimă, călcând femei, copii şi bătrâni în copitele cailor, dând foc caselor părăsite, prefăcând bisericile-n grajduri şi înfigându-şi suliţele ude de sânge în ochii sfinţilor de pe icoane. De sub nori groşi de fum zbucnesc lungi, sfâşietoare ţipete de groază şi de jale. Şi iarăşi zarea se limpezeşte. S-aşază zile de pace şi de muncă. Pribegii se-ntorc pe la vetrele lor. Oraşul prinde a se înfiripa. O nouă viaţă se urzeşte sub cârmuirea pârcălabilor înţelepţi şi harnici. Şi când, de pe cele două maluri ale Milcovului, pornesc glasuri de fraţi să cânte:

“Hai să dăm mână cu mână
Cei cu unima română“,

Galaţii ne dau pe Costachi Negri, unul din cei mai învăpăiaţi apostoli ai Unirii; iar când cele două principate ridică-n mâinile lor o singură coroană şi cer un domn pământean, Galaţii le dau pe Alexandru Ioan Cuza.

17. TULCEA

„Varda!” *Majă* — aici: plasă (prin apropiere de *mreajă*). — şi punţile se trag cu zgomot. Roata izbeşte puternic în valuri, începe malul să fugă dinaintea noastră — casele parcă se-nvârtesc. Tot mai în fund, tot mai departe, se văd pe cheiul plin de lume fluturând batistele, ca nişte aripi de porumbei. În stânga ne desparte de nemărginita oglindă a lacului Brateş un val de pământ clisos şi fără vegetaţie, de-a lungul căruia se aşterne albă vechea şosea a Prutului spre Reni. În dreapta învălesc malul desişuri de lozii şi de trestie. De după munţii Dobrogiei soarele s-arată, în ceaţa dimineţii, ca o ghiulea de foc. Dunărea s-abate din drum, ca şi cum ar vrea să mai arunce-o privire — cea din urmă — înspre câmpiile Moldovii, şi-n larga îndoitură pe care-o face-n ţărmul Dobrogiei, ne pomenim din nou trecând prin faţa Galaţilor. De astă dată vedem pe deal tot oraşul ca într-o panoramă. Un vânt rece suflă dinspre miazănoapte — e crivăţul Rusiei. Dintre maluri umbrite de sălcii iese Prutul, tulbure şi mâlos, cea din urmă solie pe care-o mai primeşte Dunărea de la Carpaţi. De-aici până în furca Ciatalului ţărmul stâng nu mai e al nostru. Ne-apropiem de munţii Isaccei. Vârfurile lor vinete, pleşuve trag linii colţuroase pe albastrul cerului, brâiele sunt îmbrăcate-n codru, iar jos, pe poale, se-ntind semănături, imaşuri şi livezi. Un braţ mic se rupe din Dunăre. Pe malu-i trăgănat se vede orăşelul Isaccea, vechiul Noviodunum, încunjurat de lanuri de grâu, şi mai în jos, fortăreaţa Eschi-cale, în preajma căreia au avut turcii, pe vremuri, multe războaie cu ruşii, care năvăleau aici uşor prin vadul Isaccea. Tot prin vadul acesta a fost venit şi Dariu împotriva sciţilor, cu cinci sute de ani înainte de Cristos; dar cum a venit, aşa s-a întors, căci sciţii s-au retras departe spre munţi, şi Dariu şi-a ostenit oastea zadarnic căutându-i.

Ceva mai la vale, la furca Ciatalului, Dunărea se desface-n două mari braţe, cari, încovoindu-se pe după o rarişte de sălcii, se depărtează, pentru a nu se mai întâlni niciodată. Braţul Chilia, râpos şi sălbatec, fuge la stânga şi spală hotarul nostru dinspre Rusia până la mare, unde-şi descarcă apele prin şapte guri. Noi apucăm la dreapta pe braţul Sulina, şi peste-o jumătate de ceas suntem în faţa portului Tulcea. Aici Dunărea face o curbă largă spre miazăzi şi-mpinge oraşul între două dealuri uscate, pietroase, pe spinarea cărora morile de vânt, puse la rând, se arată în zarea albastră a cerului ca nişte cerşetori gârboviţi, cu braţele-ntinse. E o căldură năbuşitoare. Pe cheiul încins de soare, oamenii, caii de la trăsuri au o înfăţişare tristă, obosită şi de-abia se mişcă. În tot oraşul e o tăcere, o linişte de noapte. Casele dorm cu perdelele lăsate. Negustorii se-ntind şi cască în fundul prăvăliilor fără muşterii. Mă primblu pe ulicioarele înguste ce se ridică din piaţă şi nu văd decât zaplazuri înalte, şi porţi închise,

înnegrite de ploi şi de vechime. Mi se pare că mă aflu într-o mănăstire. Pe deasupra coperişurilor de şindrilă răsar mari şi rotunde turlele verzi ale bisericilor. Şi-n aerul acesta cald, încropit, mă urmăreşte pretutindeni un miros de muşeţel şi de piele rusească. Lungi, nespus de lungi îmi par cele trei ceasuri pe cari le petrec aici.

18. SULINA

Pe la toacă ne urcăm pe un vapor mai mic şi plecăm înainte. Deabia am pierdut din ochi morile de vânt de pe dealurile Tulcii, şi iată că din ramul Sulinii se desparte un al treilea braţ — Sfântul Gheorghe — a cărui linie albă se-ndoaie spre dreapta şi se-nfundă-n stufăriş. În această rupere şi împrăştiere de valuri peste delta Dobrogiei, Dunărea pare c-ar încerca să s-ascundă, să fugă de puterea covârşitoare a mării, care o atrage, o cheamă de departe cu strigătul talazurilor ei. De jur împrejur, cât bate ochiul, e o luncă mlăştinoasă, acoperită de papură şi de sălcii. Braţul Sulina, în mare parte canalizat, cu malurile pierdute, s-aşterne drept şi alb ca o trâmbă peste netezişul acesta verde, pustiu, nemărginit. Unde şi unde vezi pe mal câte-un conac de pescari, o hrubă lungă învălită cu malduri de stuh. Câte o barcă, cu pânzele-ntinse, se iveşte, ca o pasăre din alte lumi, în dunga argintie a apei. Cai slobozi, cu coame lungi, ies din desişuri, scutură din cap şi se uită ţintă la noi cu un aer mirat, întrebător. Pustietatea, sălbătăcia acestor locuri neumblate, întinsele păduri de trestii cari-şi leagănă în vânt vârfurile arămii, tăcerea aceasta adâncă, stăpânitoare pe-ntregul cuprins, toate fac să te crezi departe de pământ, într-o planetă nelocuită.

Către seară zărim înaintea noastră, mai întâi, câteva suluri de fum risipindu-se molatic în albastrul limpede, străveziu, al cerului, apoi catarguri ascuţite, din ce în ce mai multe, din vârful cărora atârnă reţele de frânghii ca nişte pânze de păiajin, apoi coşuri înalte, turnuri de biserici, coperişuri de case, — un oraş care iese din apă şi se ridică-ncet, încet, atras în vază ca de puterea unei vrăji. Este Sulina, limanul fericit în faţa căruia trag corăbiile mării şi ale Dunării — poarta largă prin care trec bogăţiile tuturor continentelor, purtate de la un capăt la altul al lumii pe drumul neted şi fără pulbere al apelor.

De-a lungul cheului sunt înşirate, cu privirea spre mare, otelurile, agenţiile, palatul Comisiunei dunărene şi toate clădirile mai de frunte ale oraşului. Două diguri largi de piatră călăuzesc valurile canalului înlăuntrul mării. Aici se sfârşeşte lunga şi glorioasa călătorie a bătrânului Istru. Aici mândria şi puterea fluviului-rege se farmă de talazurile grele ale mării, învălmăşind în vuietul acestei izbiri undele şi strigătele întregului popor de râuri pe cari le-a smuls din coapsele munţilor. Şi în sfada aceasta de ape neliniştite, deasupra volburei aceştia îngrozitoare, se leagănă pururea un clopot, a cărui bătaie dă de ştire marinarilor, pe vreme de ceaţă, să fie cu luare-aminte.

E noapte. Sub cerul negru, fără stele, oraşul doarme. Ascult plescăitul somnoros al valurilor — vecinica şi deşarta frământare a mării. Departe, cele două faruri de la capetele digurilor licăresc în întuneric ca două candele-ntr-un cimitir. Din când în când mi se pare că aud glasuri

tânguitoare bocindu-se pe valuri. Dangătul clopotului răsună rar, înduioşat, în fioroasa împărăţie-a nopţii.

19. PE INSULA ŞERPILOR

Răsare soarele scânteietor din geana depărtată a mării. Razele aştern brâie verzui, galbene şi roşii pe întinsul neteziş al apei. Pământul se retrage în urma noastră. Încet Sulina se pleacă, se scufundă sub valuri. Copacii, catargurile, sulurile negre de fum, toate se şterg; albastra boltă a cerului se lasă ca un coviltir uriaş peste pustietatea lucie a mării.

După două ceasuri de plutire spre răsărit, zărim înaintea noastră o movilă albă. Acolo-i insula Şerpilor. De departe par ruinele unei cetăţi fantastice înfipte în valuri. La vreo sută de paşi vaporul se opreşte. O barcă ne ia, şi peste câteva minute punem piciorul pe ţărmul pietros al acestui singuratec ostrov. Un dorobanţ chipeş, frumos, vine vesel înaintea noastră. El ştie că odată cu noi i-au sosit merindele de la Sulina.

— Nu ţi-e urât aici, leat? — îl întreb ca să intru în vorbă — pe când ne urcăm încet spre farul din vârful insulei.

— Poi de ce să ne fie urât? că doar nu suntem pe pământ străin... e tot ţara noastră.

Şi tânărul străjer îmbrăţişă c-o privire mândră şi fericită larga întindere a mării, ca şi cum ar fi vrut să spuie: „A noastră-i toată”.

Păşind printre bolovani, îi povestesc cum au stat aici de mult, de mult, acum trei mii de ani, Ahile, cel mai vestit viteaz al Grecilor, cum s-a însurat el aici cu Elena cea frumoasă, şi la nunta lor au venit Neptun, zeul mărilor, şi Amfitrite, soţia lui Neptun, şi zânele tuturor apelor care curg în mare; îi arăt locul unde a fost templul lui Ahile, şi-i spun cum păsările insulei zburau în fiecare dimineaţă la mare de-şi muiau penele, apoi veneau grăbite de stropeau toată podeala de marmură a templului ş-o măturau frumos cu aripele.

— Or fi astea, zise dorobanţul, zburătuind un stol de lari albi care ciuguleau în petecul de secară de pe podişul ostrovului.

— Chiar ele... nu; dar strămoşii lor de bună seamă c-au cunoscut pe mândrul Ahile.

— Ale naibii dihănii, — să le auzi cum ţipă. Domnule, juri că-s nişte copii care râd.

Suntem pe vârf, lângă far. Nici un copac, nici o tufă nu se zăreşte pe scofâlciturile văroase şi crăpate ale acestui ostrov. În jurul nostru valurile foşnesc. Ele vin mereu, de departe, popoare în veci neliniştite, şi se sparg urlând de coastele pietroase ale insulei, în care bat stăruitor, ca şi cum ar vrea s-o smulgă din loc. Soarele împrăştie raze tot mai fierbinţi din limpezişul albastru al cerului. Curcubeie s-aprind pe talazuri. Privirile noastre se adâncesc în zare, se pierd uitate pe deşertul nemărginit şi strălucitor al mării. Valurile parcă ard. Niciodată n-am văzut atâta lumină, atâta spaţiu. De-un sentiment de evlavie ni se umplu sufletele, şi stăm

neclintiţi, ca într-o tainică rugăciune, sub farmecul acestei uimitoare privelişti. Timpul pare a se fi oprit din zbor. Gândurile noastre aţipesc de legănarea şi tânguirea neîntreruptă a valurilor. Toţi tăcem, ca într-o biserică.

20. CONSTANŢA

Aşa liniştită şi blândă s-arăta marea când am plecat din Sulina! Şi cât ne-a prins în larg, a şi-nceput a se posomorî şi, din ce în ce mai cu mânie, a-şi ridica oştirile-i de valuri înaintea noastră. Soarele a asfinţit. Pământul nu se mai vede. Un întuneric greu, ameninţător, se lasă din cerul înnorat, fără stele. De pretutindeni, mugind, talazurile negre vin ca nişte matahale vii şi se izbesc de coastele vaporului, care, gâfâind greoi, se luptă cu nămeţii de apă şi-şi taie cale dreaptă pe marea învolburată. Şuieră-n vânt frânghiile întinse de catarguri. Legănarea neregulată a vasului mă ameţeşte. O căldură năbuşitoare îmi învăluie capul. Culcat pe spate, în aerul greu al cabinei, îmi încopcesc mâinile sub ceafă, închid ochii şi încerc să cuget; dar vijelia de-afară pare că împrăştie şi gândurile mele. E o larmă, un zgomot înfiorător de scaune răsturnate, de uşi trântite. Aud paşi repezi pe punte, strigăte nedesluşite. C-un vâjâit năprasnic se-nalţă valurile aruncându-se pe podelele vaporului, şi-n hârtoapele ce se deschid, vasul scăpătând se pleacă într-o parte, pereţii trosnesc, strânşi între mişcătoarele dealuri de apă. O amăgire a simţurilor zăpăcite de spaimă: mi se pare că în loc să-naintăm, ne lăsăm în jos, ne scufundăm încet în adâncul mării. Mă uit la uşă, — pe-acolo are să năvălească apa, pe-acolo are să vie moartea. O aştept. Învălmăşit şi răpede, ca la lumina unui fulger, îmi apar icoane din copilărie, stoluri de amintiri vechi, nechemate, tresar deodată în scăpărarea unei clipe; cuvinte, şi lucruri, şi întâmplări la cari nu m-am mai gândit de mult vin acum, stârnite din depărtările vieţii, aduse valvârtej ca de suflarea unei vijelii. Măsor cu gândul întinderea mării: peste talazurile-i furioase văd vasul nostru — o jucărie, o coajă de nucă, pe care iscusinţa omului o cumpăneşte ş-o poartă totuşi pe mări, înfruntând mânia furtunilor. În luptele-i de veacuri cu-atâtea primejdii şi greutăţi ce-i stau în cale, omul îmi apare ca acel voinic năzdrăvan din poveşti pe care nimic nu-l înspăimântă. Cine poate prevedea până unde-şi va întinde într-o zi hotarele puterilor lui cuceritorul acesta îndrăzneţ şi neobosit!

În albul zorilor ies pe punte. Furtuna s-a potolit. Marea e liniştită, — ostenită parcă de-atâta frământare în deşert. Un oraş frumos străluceşte înaintea noastră: Constanţa — farul României, aprins la porţile Răsăritului, în pragul apelor nestăpânite. O, pământ binecuvântat!

Oraşul e revărsat pe-o ieşitură de mal împlântată-n valuri.

Prin câte-a mai trecut, Doamne, şi colţişorul acesta de lume!... La început au aruncat ancorele şi şi-au aşezat liman aci fenicienii, cei dintâi colindători ai mărilor. După ei au venit grecii, cu puternicile lor corăbii. Apoi a început năvala noroadelor de pe uscat. Şi aşa, neamuri pe neamuri s-au împins în căutarea „berbecului cu lâna de aur” de la gurile Istrului; vieţi peste vieţi s-au aşternut în trei mii de ani pe ţărmul acesta, şi vijelii

după vijelii au bântuit şi-au spulberat aşezările lor din temelie.

Constanţa de azi — chemată să devie peste câţiva ani unul din cele mai măreţe şi mai însemnate porturi din lume — stă pe mormântul vechiului oraş Tomi, a cărui întemeiere e învăluită în negura unei triste şi crude poveşti: “Frumoasa Medeea, fiica lui Aetes, regele Colchidiei, fuge de la părinţi, luând cu ea şi pe micu-i frăţior Absirt. Furios, Aetes o urmăreşte pe mare. Iată-l, e gata s-o ajungă. Nebună de spaimă, Medeea, ca să scape de corabia prigonitoare, ale cărei pânze se văd tot mai aproape, ucide pe Absirt şi, sfertice ându-i trupul, i-aruncă bucăţile pe valuri. Nefericitul părinte opreşte

mereu corabia, s-adune de pe apă bucăţile-nsângerate ale

iubitului său copil, şi, când le strânge pe toate, plângând de durere, trage la ţărm să le-ngroape. Limanul acesta, cu oraşul care s-a ridicat apoi aci, s-a numit Tomi (de la cuvântul grecesc Tò□□ ş bucată).”

De pe atunci au trebuit să fie îmbelşugate şi atrăgătoare locurile acestea pentru ca să roiască şi să s-aşeze pe-aici popoare venite din depărtări aşa de mari. Inscripţii vechi, stâlpi de marmură dăltuiţi cu măiestrie, atâtea ruini de case, de temple şi de băi ce se dezgroapă de sub malurile acestea arată starea înfloritoare la care ajunsese Tomi odinioară. O viaţă puternică, civilizată încolţise aci, şi cine ştie unde-ar fi ajuns azi dac-ar fi fost lăsată-n pace. Dar s-au pornit de la o vreme şuvoaiele de barbari, şi au curs, au curs încoace năprasnice şi pustiitoare, spărgând întăriturile romane, culcând cetăţile la pământ şi prefăcând în pulbere munca de veacuri a atâtor neamuri. Din năruita Tomi s-a ridicat, sub Constantin cel Mare, Constanţa, căreia mai târziu genovezii i-au redat, pentru câtva timp, vechea strălucire şi însemnătate comercială. Apoi a căzut sub stăpânirea turcească: cheul şi digurile de apărare, lăsate în grija vremii, s-au stricat, frumoasele clădiri ale portului s-au părăduit, toată mişcarea şi viaţa oraşului a început a tânji — un somn îndelungat şi greu, ca o robie, s-a întins peste întreaga Dobrogie. Valurile mării boceau stângerea unei lumi.

Dar iată că dinspre Dunărea se-nalţă deodată, ca un freamăt reînvietor, cântecele de biruinţă ale românilor; stindarde ciuruite de gloanţe flutură-n vânt, şi aceleaşi braţe vânjoase cari-au sămănat moartea în câmpiile Bulgariei vin acum să împrăştie viaţă, putere şi lumină în câmpiile şi oraşele Dobrogiei.

Astăzi, în portul Constanţei, sirenele vapoarelor româneşti cheamă vijelioasele trenuri din depărtările Apusului: măreţul pod de la Cernavoda leagă pentru totdeauna căile uscatului cu ale mărilor, deschizând Europei drumul cel mai scurt înspre bogatele ţărmuri ale Gangelui. Din malul împodobit de vile strălucitoare pornesc diguri uriaşe, puternice braţe de piatră, cari înfrânează furia talazurilor şi dau liman liniştit corăbiilor. Azi Constanţa, renăscută, priveşte cu mândrie peste nesfârşita împărăţie a mării. Pe schelele ei curg avuţii din toate climele; iar vara lume de pe lume se adună pe plajele ei calde.

Soarele asfinţeşte, lungind pe mare umbrele oraşului. E o seară frumoasă, liniştită, una din acele dulci seri de vară în care simţi o adevărată fericire să te laşi în voia visurilor. Valurile, cu vâjâitul lor legănător, ţin ison orhestrei de pe mal, a cărei fanfară se-mprăştie lin în largul mării. Pe cer se aprind candelabre de stele. De pe terasa otelului Carol îmi lunec ochii pe sclipitoarea câmpie a mării şi cuget la vremile-ndepărtate, la câte întâmplări şi prefaceri au curs după ele. Mă gândesc la blândul şi nefericitul Ovidiu... Aici şi-a plâns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei. Străin, bolnav, neînţeles de nimeni, el nu găseşte, în sufletu-i abătut, un cuvânt de laudă nici pentru locul, nici pentru poporul în mijlocul căruia e osândit să trăiască. În versul lui urlă crivăţul iernelor grozave cari-ngheţau marea, pe lira lui suspină dorul de soţie, de prieteni, de patria lui pururea frumoasă şi surâzătoare, din care-a fost gonit şi pe care n-avea s-o mai vadă niciodată.

Au trecut de-atunci nouăsprezece veacuri.

Azi, poete, nu te-ai mai simţi aşa de străin în locurile acestea. N-ai mai vedea chipuri fioroase de barbari îmbrăcaţi în cojoace, nici marea prefăcută-n pod sunător de gheaţă. Sciţii s-au dus, şi Tomi s-a dărăpănat, şi toate s-au schimbat de-atunci. Patria ta, neamul tău a răzbătut încoace, şi o lume nouă a răsărit aici, pe pământul acesta stropit de lacrimile tale; un nou oraş s-a ridicat din valurile Pontului, subt un cer tot aşa de albastru şi de cald ca şi al frumoasei Italii. Din mijlocul acestui oraş, statua ta de bronz priveşte visătoare peste câmpia acoperită de ruinile cetăţilor şi lagărelor romane, sub zidurile cărora zac oasele compatrioţilor tăi. Azi te-ai primbla pe uliţi romane, printre vechi monumente, pe ale căror lespezi de marmură ai citi nume cunoscute şi scumpe inimii tale; pe scutul legionarilor de piatră ai revedea pe cei doi prunci aplecaţi la sânul lupoaicei, şi ai căuta cu noi în adâncimea vremii obârşia îndepărtată a gloriosului tău neam. Azi nu s-ar mai tângui aşa de jalnic lira ta, căci ai trăi aci în mijlocul unui popor care ţi-ar fi drag, între oameni al căror chip ţi-ar aminti trăsăturile mândre ale cetăţenilor romani şi-n a căror limbă — mlădioasă şi sonoră ca şi versurile tale — ai regăsi, cu atâta sfinţenie păstrate, urmele vii din graiul stâns de mult al poporului tău.

21. PE COLIBAŞI

De mânecate ieşim din Turnu-Severin pe şoseaua care-o ia pe sub Munţii Mehedinţilor şi merge la Târgu-Jiu. Valea în care scăpătăm de pe podişul oraşului se umple şi răsună toată de zuruitul zurgălăilor şi de tropotul uscat al cailor. Dorm încă vietăţile cuprinsului. Numai ciocârlanii, mai harnici, păşesc măruntel pe marginea şanţului. De jur împrejur nu vezi decât holde şi livezi. Înaintea noastră drumul se aşterne alb, neted, pe sub colnice. În aer e o răcoare dulce ş-un miros sănătos de câmp şi de pădure. Nici un zgomot, nici o mişcare, nici o adiere de vânt nu se simte. Copacii, cu frunza neclintită, par zugrăviţi. Brobonit de rouă, pământul doarme încă în lumina umedă şi nehotărâtă a dimineţii. Peste-un ceas începem să urcăm dealul Colibaşi. Sub noi zarea se lărgeşte. Înainte, spre răsărit, cerul se dogoreşte ca de bătaia unei flăcări; o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului şi se împrăştie în sus ca şi cum ar sufla-o gura unui vulcan. Câţiva nori zgrunţuiţi, ce plutesc în albastrul cerului, prind a se rumeni pe margini. Deodată, o suliţă de foc străpunge perdeaua de arbori. Porţile zilei se deschid, şi, în valuri, curge lumina pe văi. Pământul tresare din somn, vesel şi plin de viaţă, sub calda binecuvântare a soarelui.

Pe culmea Colibaşilor oprim, să răsufle caii. Privelişti largi, fermecătoare ni se desfăşură din toate părţile. Lanuri şi pajişti s-aştern în răzoare pe coaste de grinduri uşor trăgănate. Casele albe ale satelor, revărsate pe tăpşane, strălucesc printre livezile de pruni. Pe ogaşele verzi ale văilor pătate de umbră gârlele trag dungi tremurate, vinete şi sclipitoare ca oţelul. Departe, într-un albastru-fumuriu, se încalecă, încreţindu-se în valuri neregulate, din ce în ce mai dese, spinările mătăhăloase ale dealurilor acoperite de păduri.

Vizitiul — un ţăran chipeş şi deştept din podgoriile Oreviţii — îmi arată cu biciul, ca pe hartă, munţii, plaiurile şi apele Mehedinţilor şi îmi povesteşte, cu şart, legendele pe care le-a auzit şi el de la bătrâni.

„Muntele Babelor... l-am lăsat în urmă, se vede bine din şosea, cum vii de la Vârciorova, pe lângă Schela Cladovii... nu-i aşa-nalt, da-i priporos grozav. Pe el şi-a lepădat Dochia cojoacele. Cică era baba asta o zgripţoroaică urâtă, şi bătăioasă, şi rea, de mama focului, — ş-avea un fecior, Dragomir, care se-nsurase c-o fată frumoasă, şi harnică, şi cuminte, de nu mai avea păreche; da’ baba n-o putea suferi şi nu ştia cum s-o mai canonească, doar o face-o să-şi ia lumea-n cap. Într-o zi îi dă un caier de lână neagră să-l spele până l-o albi. Şi pe când zolea la fântână şi plângea biata nevastă de-nduioşa pietrele, iacă vine un moşneag, c-o barbă albă până’ la brâu, ş-o întreabă blând că de ce plânge; ea-i spune cum o prigoneşte ş-o haineşte soacră-sa şi cum tot la munci grele şi fără spor o mână, ca s-o pârască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de-o treabă şi s-o

izgonească din casă. Auzind una ca asta, moşneagu — care era chiar Dumnezeu — dintr-o vorbă-i nălbeşte caierul şi-i dă ş-o chită de ghiocei înfloriţi, să-i ducă babei. Cum vede baba ghioceii, crede c-a şi venit primăvara şi strigă: ”Dragomire mamă, să ne pregătim de-amu să suim oile la munte, c-au prins a se ridica zăpezile...„ A doua zi mână pe noră-sa c-un caier alb să-l spele pân' l-o face negru. Şi iar trece Dumnezeu pe la fântână, şi făcându-i-se milă de biata nevastă, blagosloveşte încet cu dreapta, şi caierul, din alb, se face deodată negru ca pământul în desprimăvărat; apoi îi întinde o chită de fragi coapte şi-i zice: ”Na, să le dai babei şi să-i spui că le-ai cules de pe câmp„. Când a văzut Dochia fragele, roşii ca sângele, nici n-a mai stat la gânduri: iute s-a încotoşmănat în cele nouă cojoace, a luat pe Dragomir ş-au pornit cu turmele la munte. Ş-a dat Dumnezeu întâi trei zile de vară, şi pe urm-o moină ş-o ploaie caldă, c-a început baba să-şi lepede cojoacele, ude leoarcă şi grele de nu le mai putea duce, pân-a rămas numai cu unul. Şi atunci s-a lăsat deodat-un ger, ş-o lapoviţă, ş-un îngheţ de crăpau pietrele. Şi umblând baba de colo-colo, rebegită de frig, vede pe fecioru-său rãzămat cu şalele de-o stâncă şi prinde-a-i grăi: ”Aba, Dragomire maică, lumea se prăpădeşte de frig, şi tu stai şi cânţi din fluier!„... Da' el era mort, — înţepenise-acolo prididit de zloată, c-un ciubuc de gheaţă la gură. Ş-aşa, au îngheţat sloi şi baba, şi oile, şi s-au prefăcut toate-n stană de piatră, de se cunosc şi azi momâile lor albe, risipite ca o turmă, pe muntele care de-atunci se cheamă Babele.”

Ascultându-l, mă gândeam că tot legenda asta, cu puţine schimbări, mi-a povestit-o un cioban de pe muntele Ceahlău, arătându-mi o turmă de stânci împrăştiate pe prispa verde ce se-ntinde la picioarele Panaghiei.

22. LA UMBRĂ

Pe la amiază conăcim în Broşteni, sat mare şi frumos, revărsat pe valea râului Motru. Vrednici, şi cuminţi, şi buni gospodari trebuie să fie oamenii prin părţile acestea. Văd căsuţele lor vesele şi curate, livezile îngrădite, curţile pline de păsări, fânul strâns cu îngrijire şi aşezat în pătuiace, vitele grase, femeile bine îmbrăcate şi copiii rumeni la faţă. Mă dau în vorbă c-un moşneag care-mpleteşte la un coşer de nuiele.

„Sunt, ce e dreptul, şi pământurile bune pe-aici, îmi spune bătrânul, dar ş-ai noştri s-au ales tot oameni harnici şi de ispravă. Noi pe la târg mai mult vindem decât cumpărăm, c-avem aici, slavă Domnului, tot ce ne trebuie. De-ale îmbrăcămintei lucrează nevestele în casă; opinci şi căciuli ne facem noi; şi de-ale gurii ne dă Cel-de-sus de-ajuns şi de rămas. Uite-o cum stă podoabă pe dealuri hrana noastră, din belşug: numai sănătoşi să fim şi zile s-avem s-o mâncăm. Vezi dumneata, noi avem în comuna noastră, de şapte sute de suflete, patru biserici şi numai două cârcime. De aceea nici nu s-aud pe-aici gâlceve, ori bătăi, ori furtişaguri, cum sunt, de-o pildă, pe la Ponoare, unde sunt pruni mulţi şi unde oamenii beau ţuică şi-n loc de aghiazmă la Bobotează. Acolo cic-ar fi vrut odată sfântul Nicodim să le facă şi lor o biserică, şi ei, ticăloşii, ca să scape de sfânt, s-au apucat şi i-au vârât pe-ascuns un miel în traistă, ş-apoi au sărit să-l bată zicând că le-a furat mielul, ş-a plecat sfântul în lume blestemându-i să nu mai aibă biserică-n sat, ci numai de cimpoieri şi de toboşari să le facă Dumnezeu parte. Şi multă vreme cic-au rămas fără biserică. Acuma au, nu-i vorbă, s-a milostivit Cel-de-sus cu ei, dar ce folos, că tot cârcima li-i mai dragă!... Urât lucru mai e, Doamne, şi băutura asta. Lasă c-aduce şi pagubă, şi te sărăceşte de te lasă pe drumuri, da-ţi strică şi minte, şi sănătate, şi viaţă, şi tot, de-ajungi din om neom. Eu — mulţumesc lui Dumnezeu — iacă, sunt aproape de nouăzeci de ani, şi muncesc cât şi feciorii mei, şi nu ştiu ce-i boala. Când mi-i sete, mă duc colea la şipot, îi trag un gât bun de apă rece şi parcă-ntineresc...”

Mă uit la figura blândă şi luminoasă a moşneagului, ascult cu drag vorba lui aşezată şi cuminte şi mă gândesc că în el sunt întrupate toate bunele însuşiri ale poporului român. Câtă înţelepciune, ce de comori nu zac ascunse în sufletele acestea cinstite şi senine cari-au trecut de-atâtea ori prin cumpene mari, prin greutăţi şi nevoi cumplite, ş-au înfruntat cu bărbăţie vijeliile vieţii, ş-au ştiut pururea să-şi păstreze credinţa lor în bine şi-n dreptatea Celui-de-sus!

Multe şi nepreţuite frumuseţi ar descoperi acel care-ar putea străbate în sufletul acestui popor ales ş-atât de bine înzestrat de fire în adâncimile tăinuite ale inimii lui bune şi răbdătoare, unde s-au păstrat cu atâta sfinţenie credinţile, datinile, graiul şi virtuţile neamului nostru şi de

unde-a izvorât cel mai cald şi mai duios cântec din câte vrodată s-au spus pe lume — dulcea şi fermecătoarea doină, în a cărei largă mlădiere pare că freamătă toţi codrii şi plâng toate izvoarele ţării.

La plecare strâng cu iubire şi cu adâncă recunoştinţă mâna aspră şi noduroasă a lui moş Dumitru. Cugetul meu îmi spune că cea mai mare parte din bunurile şi fericirile de cari mă bucur le datoresc acestei mâini harnice, cojite de soare şi de muncă.

23. VALEA MOTRULUI

Mergem o bucată bună pe marginea Motrului, ale cărui unde verzui, pripite, se sparg de bolovani. Apoi urcăm pe-un podiş larg şi luminos. Miresme dulci, îmbătătoare, de sulcină şi de dumbravnic, se împrăştie în aer de pe fâneţele bătute de soare. Un vânt căldicel adie, şi grânele coapte îşi leagănă spicele ca de vraja unui cântec. În depărtare se pierd liniile încâlcite ale dealurilor întunecate de desimea codrilor. Lanurile sunt împânzite de secerători. Cârduri de fete în cămăşi albe şi vâlnice roşii se pleacă muncii şi-şi mişcă braţele-n tactul unei doine. Dulce răsună valea de glasurile lor. Pe mirişti şi pe şesuri alunecă-ncet umbrele călătoare ale norilor. În urma noastră, Motrul, tolănit în spintecătura dealurilor ca un balaur ostenit, îşi tremură solzii sclipitori în soare. Copacii bătrâni s-apleacă pe undele lui sfătoase, să le-asculte poveştile. El scoboară de sus, dinspre „Culmea frumoasă”, de la poalele muntelui Oslea, unde-a stat în vechime încolăcit năprasnicul şarpe cu nouă ochi, de groaza căruia se cutremura toată valea Dunării, până când într-o zi iată c-a sosit acolo Iorgovan, voinicul fără seamăn, şi s-a aşezat într-o groapă, cu calu-i năzdrăvan şi cu tolba-i de săgeţi, şi, când şarpele, flămând, a ridicat capul să-nfulice-o turmă de vite ce păştea pe vale, Iorgovan, întinzând arcul, l-a izbit c-o săgeată şi i-a scos un ochi, iar muntele s-a zguduit din ţâţâni de zvârcolirile dihăniei. Şi tot aşa l-a pândit şi l-a săgetat, până când şarpele, rămâind numai c-un ochi, a rupt-o de fugă pe la Furca Alunului, pe unde se vede şi azi dâra lui, căreia îi mai zic unii şi „brazda lui Novac”. Iorgovan s-a luat călare după el, şi unde-l ajungea, îi şi hărtănea cu paloşul o bucată din trup; la apa Cernei însă voinicul a stat locului, fermecat de cântecul unei zâne, iar capul şarpelui a trecut Dunărea pe la Cazane şi s-a ascuns în peştera neagră, de unde iese vara musca cea rea, care bântuie vitele de prin meleaguri.

Departe, hăt, Motrul scapă-n luminiş, şi după ce soarbe undele Coşuştei, se îndoaie pe la capătul dealului Colibaşi şi trece, domolit şi gânditor, pe sub zidurile mânăstirii Strihaia, unde-a văzut într-o noapte pe Mihai Viteazu viind ostenit de război şi grăbindu-se să ridice până-n ziuă, pe ruinele castelului părintesc, o biserică, pe care, de zor mare ce-a avut, a greşit ş-a zidit-o cu altarul spre miazăzi. De-acolo, bătând spre răsărit, se lasă molatic pe şes deschis, printre imaşuri şi sămănături, până-n mânăstirea Gara Motrului, unde-şi descarcă undele-n Jiu. Mânăstirea, împrejmuită cu ziduri groase, sparte de vremi, e aşezată pe poalele unui deal. Acolo odihnesc oasele cuviosului patriot Eufrosin Poteca, unul din cei mai harnici apostoli şi luminători ai neamului nostru pe la începutul secolului al XIX-lea. Pe porţile de fier de la intrare, mâncate de rugină, se cunosc încă urmele gloanţelor repezite din flintele pandurilor lui Tudor la

1821, când, de frica lui, boierii greci se închiseseră acolo, ca într-o cetate, cu averi, arme şi arnăuţi. Pe toată valea Motrului ş-a Jiului, pornind din câmpia Padeşului, de pe plaiul Cloşani, unde s-a ridicat întâi steagul libertăţii în mântuitoarea răscoală de la 1821, şi până în şesurile Dunării, prin toate satele Olteniei auzi vorbindu-se de „Domnul Tudor”, ca şi cum ieri ar fi trecut pe-acolo, în fruntea puşcaşilor săi, aşa viu, şi mare, şi întreg a rămas în mintea tuturora „viteazul răzbunător” al poporului, eroul legendar care îmbrăcase „cămaşa morţii” pentru mântuirea neamului său.

24. MÂNĂSTIREA TISMANA

De pe Culmea Frumoasă, din codrul de fagi bătrâni, în desişul cărora e pururea noapte, scăpătăm în valea largă şi luminoasă a Tismanei. Aerul fierbe de zăpuşală. Cerul pare că arde deasupra noastră. Pe lanuri zoresc muncitorii, desculţi, cu frunze de brusturi pe cap, cu mânecile cămăşii de pânză aspră sumese până-n supţiori. Trecem prin satul Tismana, aşezat la poalele munţilor, între două vâlcele, de-o parte şi de alta a râului Tismana. Stârniţi de clingătul zurgălăilor, copiii aleargă de pretutindeni, se urcă pe garduri, zburdalnici, veseli, gălăgioşi. Câinii îşi amestecă lătratul în chiotele lor. Din sat ieşim într-o pajişte frumoasă, aşternută pe-o vale care se îngustează din ce în ce. În fund se deschide înaintea noastră ca o poartă în tainica şi întunecata domnie a codrului. Prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul, şerpuind pe marginea râului Tismana, se adânceşte într-un desiş de castani seculari. Umbra ne învăluie din toate părţile. Un dulce miros de fâneaţă pluteşte în aerul răcoros. În liniştea sfântă a codrului, în măreţia şi sălbătăcia acestor locuri, şopotul somnoros al apei, uşoara clătinare a frunzelor, stropii de lumină ce picură din straşina de ramuri, toate te farmecă; inima-ţi bate de-un fior neînţeles, ca şi cum ai fi intrat într-o lume de închipuiri, de basme. La o cotitură a drumului, crengile se desfac — o ferestruie se deschide-n păretele de verdeaţă, din fund răsare, peste vârfurile copacilor, un turn înalt şi galben. De-abia l-ai zărit însă — şi bolta de ramuri se-nchide din nou. Dintr-acolo s-aude tot mai tare, tot mai aproape un vuiet ca de moară, ş-un răpăit, un plesnet de apă care cade pe lespezi. Deodată, ca la un semn, perdeaua de arbori se dă la o parte sus, pe vârful unei stânci fioroase, îţi apare, în toată fantastica ei măreţie, mănăstirea Tismana, cu zidurile ei îndrăzneţe, cu turnurile ei înalte de castel din timpurile vechi. Te uiţi înmărmurit, ca la o minune, şi nu ştii bine de-i aieve, ori e-n vis, când iată că o nouă privelişte te cheamă: torentul Gurniei, repezit de sus, de sub talpa mânăstirii, s-aruncă vâjâind şi cade de la o înălţime ameţitoare peste-o grămadă de stânci dărâmate, unde sulul de apă se sparge şi se preface într-o spumă fumurie, pe care-o ia ş-o duce-n undele-i repezi râul Tismana.

Drumul ocoleşte-n larg ca să facă urcuşul lin. Trecem un podeţ şi suim pe-un tăpşan, între două ziduri vechi, dărăpănate. În poarta mânăstirii ne iese-nainte „piticul Tismanei”, un călugăr mic, spân, cu faţa zbârcită ca un hrib, o mogâldeaţă de om, cu glas de copil, cu ochi şi mişcări de maimuţă. Arătarea aceasta ciudată se potriveşte de minune cu sălbătăcia locului în care ne aflăm. Intrăm, pe sub bolta înaltei clopotniţi, în curtea largă, tăcută, a frumoasei mânăstiri. În mijloc e biserica, plină de scule şi odoare vechi; pe uşile-i de stejar sunt săpate cu multă măiestrie iconiţe şi înflorituri migăloase, fine ca o horbotă. În stânga, spre săritoarea Gurniei,

se-nşiră, de-a lungul zidului împrejmuitor, încăperile stareţiei, şi chiliile cu două rânduri, în fund — arhondaricul. Aripa dreaptă e un morman de ruini arse, acoperite de bălării. Patru turnuri înalte, cu ferestrui înguste, străjuiesc, din cele patru colţuri ale curţii, liniştita şi măreaţa lavră, ridicată aci, în locul acesta ascuns, acum şase sute de ani, de părintele Nicodim, cu ajutorul milostivilor Basarabi de pe acele vremuri. Spre miazăzi vederea e astupată de-o stâncă uriaşă, în al cărei părete drept se văd două spărturi negre, tăiate în chip de ferestre la o înălţime fioroasă deasupra peşterii, din care iese urlând şuvoiul Gurniei şi trece printr-un canal pe dedesubtul mânăstirii. „Acolo sus, îmi spune piticul c-un glas piţigăiat ce n-are nimic din glasul omenesc, în chilioara aceea scobită-n piatră se retrăgea sfântul Nicodim, şi zile, săptămâni întregi se ruga în taină la Dumnezeu pentru păcatele oamenilor. El a venit de peste Dunăre, trimis încoace de-un înger care i s-a arătat în vis şi i-a spus şi locul anume unde să ridice mânăstirea. Ş-a umblat, ş-a rătăcit mult sfântul pân-a dat de săritoarea Gurniei. Erau ponoare pe-acolea şi-ntunecime mare, sălbătăcie şi desiş nestrăbătut. Şi el, singur, a curăţit ş-a netezit locul, şi-ntâi a făcut aici în faţa peşterei o bisericuţă dintr-un tis bătrân, ş-a potrivit să fie pristolul chiar pe rădăcina tisului. Pentru credinţa lui cea mare îl dăruise Dumnezeu cu putere făcătoare de minuni. Şi oricine venea, pătimaş de boală trupească ori sufletească, aici îndată-şi găsea alinare, cât se lăţise vâlva-n lumea-ntreagă de bunătatea şi harul cel mântuitor al sfântului. Ş-a venit pe vremea aceea din depărtările Apusului ş-un împărat păgân ce-i zicea Jigmond şi care avea o fecioară bolnavă rău, ”bântuită de duhul cel necurat„, şi cum au ajuns aici, s-a şi-ndreptat fata. Apoi, într-o zi, cică primind împăratul plocon nişte purceluşi, i-a dat bucătarului să-i gătească într-ascuns şi să-i aducă la masă într-un blid acoperit; şi vrând el să cerce puterea sfântului, i-a zis: ”Blagosloveşte, părinte, aceşti păstrăvi„. Iar sfântul blagoslovind, când s-a descoperit blidul, s-au găsit într-adevăr păstrăvi în loc de purcei. ”Văd că este mare puterea ta, i-a zis împăratul, uimit, şi de aceea vreau să-mi mai faci o minune: dacă vei putea trece nevătămat prin foc, să ştii că eu cu toţi ai mei ne vom boteza în legea ta.„ Atunci sfântul cic-a poruncit de i-au adus lemne multe şi vreascuri din pădure, ş-a aprins un foc mare în faţa bisericii, şi-mbrăcând odăjdiile preoteşti, a luat crucea şi evanghelia, şi-ncet a trecut de trei ori prin mijlocul flăcărilor. Iar când a ieşit neatins din văpăi, împăratul cu toţi ai lui, spăimântaţi, i s-au închinat ş-au cerut grabnic taina botezului.”

25. TÂRGU-JIU

Pe la toacă plecăm spre Târgu-Jiu. Câţiva nori fumurii călătoresc încet pe bolta albastră a cerului. Şoseaua dreaptă, bătută ca-n palmă, taie întinsa câmpie ce se desfăşură înaintea noastră. La răsărit se văd peste şirul de dealuri verzi înălţimile Vulcanului cari, împreunându-se pe la cheia Jiului cu măgurile cenuşii ale Parângului, alcătuiesc cununa muntoasă a judeţului Gorj şi graniţa României dinspre Transilvania. După un ceas de drum pe şes deschis, intrăm într-o pădure mare şi frumoasă de stejari seculari. Ne adâncim în ea ca-ntr-o lume tăinuită, plină de vrăji. Din desişul ramurilor se cerne întuneric. Treptat, aerul se răcoreşte. Crengile încep să se mişte, frunzele foşnesc de vânt. Fulgere dese, orbitoare, spintecă cerul din ce în ce mai posomorât, şi tunete prelungi se aud bubuind în depărtare. Când ieşim în limpeziş, vedem ploaia, ca o perdea de suliţi, dreaptă şi întunecoasă, viind dinspre munţi şi cotropind câmpiile c-un ropot de oştire îngrozitoare, năprasnică. Tunetele se-nteţesc, şi peste câteva minute un adevărat potop s-abate vijelios asupra noastră. Nu mai vedem nimic. Caii aleargă îndemnaţi de ţipetele vizitiului, speriaţi de răpăitul stropilor cari cad, repezi şi grei, ca o grindină de gloanţe. Într-un sfert de ceas toată câmpia e o mare. Cu chiu, cu vai ajungem la Brădiceni, unde ne adăpostim subt umbrarul unei cârcime. Ţăranii desculţi, cu iţarii sumeşi până deasupra genunchilor, cu braţele goale încrucişate pe piept, stau în picioare, neclintiţi, şi privesc cu jale la ogoarele-necate, la căpiţele risipite, la snopii desfăcuţi şi luaţi de puhoaie, la munca şi speranţele lor nimicite într-o clipală. Şi nimeni nu scoate-o vorbă, nimeni nu se tânguie. E în liniştea aceasta a lor o măreţie de eroi de prin cărţi, o înţelepciune antică, înălţătoare, care mă umple de respect. Pe chipurile lor uscate e întipărită răbdarea sfântă a românului, tăria legendară a neamului acestuia oţelit în dureri, care-a văzut ş-a îndurat atâtea, că nimic nu-l mai poate îngrozi. Încerc să mă dau în vorbă cu ei. Duşi pe gânduri, cu privirea piedută-n văzduh, îmi răspund scurt şi silnic. De obicei ţăranul nostru vorbeşte puţin; nouă, mai ales, celor de la oraşe, foarte cu greu îşi deschide inima lui largă şi răbdătoare...

Pornim. Ploaia a mai contenit. Satul e pe jumătate în apă. Femei cu pruncii în braţe aleargă, ţipând, de-a lungul şanţului prefăcut în gârlă, pe care plutesc împrăştiate copăi, ţoale şi perine luate de şivoi.

La asfinţitul soarelui intrăm în Târgu-Jiu. Oraşul este aşezat într-o vâlcea pe marginea Jiului. Un zăvoi mare de plopi şi de anini seculari umbreşte malurile frumosului râu. Străzile sunt largi şi drepte. E linişte ca la ţară; şi ce aer de bătrâni gânditori au unele case vechi, boiereşti, tupilate-n fundul curţii, în desişul lor de arbori!

Se-nserează. Singur mă primblu prin aleile tăcute ale parcului. Unde

şi unde, câte un felinar clipeşte-n frunzişul umed. Spre miazănoapte, Munţii Gorjului îşi crestează, pe albastrul-închis al cerului, vârfurile lor înalte, negre, neregulate. Şi-n tăcerea acestei nopţi de vară, freamătul plopilor, şuietul Jiului par glasuri omeneşti ce-mi povestesc întâmplări, amintiri dureroase din vremile de demult... Aici, în oraşul acesta retras, îşi căutau scăparea la 1802 boierii Craiovii, goniţi de groaza lui Pasvantoglu, paşa Vidinului; ş-au năvălit atunci peste ei cârjalâii lui Manaf Ibraim, după ce-au spart bâlciul Clanovului ş-au prădat case, ş-au dat foc bisericilor, ş-au tăiat bătrâni şi femei, şi prunci nevinovaţi. Pe aşa cumplite vremi s-a născut aici, în casa logofătului Broşteanu, George Bibescu, care peste patruzeci de ani avea să fie ales domn de boierii pământeni din Obşteasca Adunare, moment însemnat în istoria noastră: de-un veac şi jumătate nu se mai rostise glasul ţării pentru alegerea domnului ei.

Aici amintirile istorice sunt vii, strânse cu pricepută grijă şi păstrate cu sfinţenie. Nicăiri n-am găsit atâta iubire de ţară, atâta respect pentru trecutul neamului nostru ca-n oraşul acesta liniştit, unde toate parcă te îndeamnă la gânduri frumoase şi la fapte bune. Statuia lui Tudor Vladimirescu — aşa de potrivit aşezată în faţa gimnaziului — această nepieritoare întrupare a vitejiei şi a jertfei, este şi va fi pururea cea mai minunată lecţie de patriotism pentru fragedele generaţii ce se vor perinda pe dinaintea ei.

26. PE VALEA JIULUI

De dimineaţă o luăm în sus pe şoseaua care duce, prin Bumbeşti, la graniţă. Drumul s-aşterne drept, între două rânduri de arbori, pe malul stâng al Jiului, tăind valea-mbelşugată ce pleacă de sub poalele munţilor şi se-mpânzeşte spre miazăzi, netedă ca o apă. Trecem prin Vădeni, sat vechi, harnic şi coprins, care-şi înşiră gospodăriile frumoase de o parte şi de alta a şoselei. În spatele caselor vesele se-ntind livezi mari de pomi roditori; de-a lungul prispelor atârnă pe culmi velinţi vărgate, cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci cusute cu fluturi. În picioare, la umbra duzilor, femei înalte, rumene la faţă, curat îmbrăcate, întind pe râşchitor firele galbene de borangic. Fetele nălbesc pânze mai devale între sălcii. De departe s-aude în răstimpuri ţipetul ascuţit şi răsunător al unui hierăstrău. Soarele, de-abia răsărit, cerne peste codrii munţilor ca o pulbere fină, albăstrie. Drumul, cărările, casele, copacii, toate par mai vesele şi mai frumoase, gătite ca de sărbătoare, în lumina dulce a acestei dimineţi senine de vară.

După două ceasuri de drum în câmp deschis printre ogoarele şi fâneţele spălate de ploaia de ieri, sosim în Bumbeşti, aşezare de moşneni muncitori şi cu dare de mână, sat întins şi bogat, care-şi desfăşură livezile şi viile aproape pe-ntreg plaiul Jiului şi-şi poartă vitele şi turmele în imaşuri până pe sub codrii Sadului. Aici, în coasta dinspre Jiu a Bumbeştilor, s-au descoperit, adâncite în pământ, rămăşiţile unei cetăţi dărăpănate, de pe vremea luptelor lui Traian cu dacii. Ceva mai sus, dincolo de schitul Lainici, se văd urmele unor băi romane ş-ale unui drum de piatră tot de pe vremile acelea.

Cum ieşim din vatra satului, cotim la stânga şi intrăm, pe spintecătura Jiului, în strâmtoarea munţilor. E de o frumuseţe negrăită drumul acesta până sus, la Polatiştea. Nicăiri n-am văzut desfăşurate cu atâta măiestrie, în acelaşi cadru, cele trei mari podoabe ale pământului — munţii, pădurile şi apa — ca în trecătoarea aceasta spre Petroşani. Şoseaua, o prispă netedă scobită-n brâul stâncos al muntelui, largă de două care şi lungă de 29 de kilometri, merge şerpuind pe marginea Jiului, care-şi taie voiniceşte albia-n piatră. Codrul răsună de vuietul undelor călătoare. De o parte şi de alta se desfac, în felurite îndoituri, înălţimile sălbatice ale Carpaţilor, unele goale, colţuroase — prăbuşituri deschise ca nişte răni în mijlocul desişurilor verzi —, altele rotunde, acoperite de păduri mari, întunecoase, nestrăbătute încă de pas omenesc. Pe une locuri ne uităm cu frică-n sus la stâncile ieşite din zid, gata să se rupă şi să se prăvale peste noi. Privelişti neaşteptate, uimitoare, pururea altele, se dezvălesc la fiecare cotitură a drumului... Dar ce zgomot se aude-naintea noastră? Par urletele unei vijelii năprasnice, ş-amestec de glasuri, şi bubuituri de tunuri. Ai crede că-i pieirea lumii. Este Jiul, puternicul Jiu, care se zbate şi strigă,

zugrumat între două stânci uriaşe, ce vor să-i aţie calea. Undele lui colcotă, sfărmate de bolovani, ş-azvârl în aer clăbuci albi, bulgări de zăpadă; curcubeie subţiri tremură în pulberea străvezie a stropilor bătuţi de soare. Voinicul, frumosul râu se smulge din braţele monştrilor şi pleacă hăulind devale. Iată-l tolănit într-un larg boschet de plute. Apa lui, limpede şi potolită, pare-o oglindă culcată-n ramă de verdeaţă. Şi-n tăcerea adâncă a codrului, biruitorul doarme — o aţipire de-o clipă — sub grija bătăliilor viitoare. Din când în când îi vin ajutoare; pâraie repezi, desfundate din văgăuni întunecoase, gonesc curmăturile munţilor, şi-l caută, îl strigă de departe, şi Jiul le-aude, le cheamă şi le soarbe lacom în undele lui.

Uneori, păreţii nalţi de pe de lături se desfac, deschizând deodată ca o spărtură largă în orizont. Toată valea se umple de lumină. Privirile noastre se pierd, uimite, peste mormanele depărtate, cari se urcă mereu, fac scară la cer, încălecându-se unele pe altele. Apoi iar se lasă perdeaua, şi umbra ne-nvăluie subt îngusta făşie de cer întinsă pe grebenii munţilor.

După un ceas de drum vedem deschizându-se în dreapta noastră o poiană frumoasă, în mijlocul căreia e aşezat schitul Lainici — o bisericuţă şi câteva chilii împrejmuite cu leaţuri de brad, unde-şi fac mătania opt călugări bătrâni.

— Aici, la noi, e bine — îmi spune stariţul — mai trece-o trăsură, mai vezi un om, mai afli ce-i pe lume; dar e un schituleţ încolo, departe, pe munte, — unde-i zice la Răcoarele — mergi patru ceasuri de-aici, şi tot prin locuri rele. Acolo în sălbătăcia şi pustietatea aceea, trăiesc patru schimnici în adevărata pusnicie, ca pe vremea sfinţilor. De cu toamnă îşi iau de la noi făină pentru toată iarna, că, de cum se lasă zăpada, nu mai e chip de răzbătut la ei. Stau, săracii, ş-ascultă, noaptea, cum le urlă lupii la fereastră.

E soarele-amiazi. Codrii aburesc ca după ploaie. Nesfârşite se desfăşoară-n zarea înaltă încovăierile munţilor, cu coamele-n lumină, cu brâie de umbră pe la încheieturi. Înaintea noastră, dunga vânătă a drumului, uşor trăgănată în suiş se-ncolăceşte pe grumajii măreţelor stânci, spărgând desişurile de fagi, şi merge una cu Jiul, nedespărţit, ca şi cum ar vrea să-i arate că mintea, şi stăruinţa, şi braţele omeneşti sunt tot aşa de puternice şi de străbătătoare ca şi undele lui nebiruite. Nici nu ştii unde să te mai uiţi. Din toate părţile te cheamă privelişti cari de cari mai fantastice. Ar fi de-ajuns frumuseţile şi minunăţiile acestei văi să le poţi dişterne în larg peste-ntreg cuprinsul unei ţări pentru ca să faci din ea una din cele mai mândre şi mai fermecătoare podoabe ale pământului.

De la cotul stâncos ce-i zice „Cârligul Caprii”, mergem o bucată pe jos. Pe lespezile calde de pe marginea şoselei, şopârle aurii, culcate la soare, clipesc somnoros din ochi, ascultând şuietul adormitor al apei şi cântecul privighetorilor. Deodată valea se îngustează şi se-ntunecă. Doi munţi înalţi de piatră îşi apropie deasupra noastră vârfurile lor colţuroase. Între ei se deschide ca o poartă uriaşă, pe subt arcadele căreia Jiul trece

maiestos, sunându-şi nahlapii de stânci c-un zgomot de fanfară ce ăuie prelung prin bolţile acestui castel din basme.

Ne oprim la Păiuş, la vamă. Mai sunt şapte kilometri de-aici până la graniţă. E aşa de îngustă valea, că pe toată distanţa asta nu s-a putut găsi un loc aşezat pe care să se poată zidi o casă de vamă mai aproape de hotar. După prânz înaintăm prin strâmtoarea aceasta întunecoasă, pe fundul căreia Jiul curge ca pe un jgheab scobit în stânci. Poduri frumoase, tăiate ca-n marmură, aruncă şoseaua de pe-un mal pe altul.

La graniţă, Polatiştea vine limpede şi grăbită dinspre răsărit, spintecând făgetul unei văi, şi se azvârle-n Jiu, sub podul de piatră care leagă malurile a două ţări.

Seara vameşul ne ospătează cu păstrăvi proaspeţi şi cu ierunci.

După masă ne primblăm pe şosea. În linişte nopţii Jiul vuieşte mai tare. Mii de licurici zburători răsar din întunecimile codrului, stropesc aerul cu luminile lor albăstrii şi trec în roiuri de pe un mal pe altul, ţesând peste luciul apei punţi străvezii de jerbii fine şi tremurătoare. De departe se văd printre ramuri liniile albe ale podului aşternut între două stânci, deasupra unei prăbuşiri zgomotoase a Jiului. Apa lovită de muchiile stâncilor se sfarmă în bulgări sclipitori; din clocotul undelor pripite, fuioare de argint se desfac în bătaia lunei. Şi toate-ţi par vedenii dintr-o lume fermecată. În înălţimea zărilor munţii îşi taie pe albastrul cerului coamele lor neregulate. Pădurile dorm în şuietul izvoarelor. Stelele clipesc, scuturând pe ape pulberea luminii lor.

27. PE ÎNĂLŢIMILE PĂRÂNGULUI

De la Păiuş până la Novaci facem o jumătate de zi. Şoseaua e largă, dreaptă, netedă. Mai pe toată întinderea ei, începând de la Bumbeşti încolo, sunt înşiraţi de o parte şi de alta pomi roditori, cari-şi apleacă drumeţilor crengile lor încărcate de fructe răcoritoare. Cică binefacerea aceasta se datoreşte unui duhovnic de la Polovraci, care, în loc de mătănii, acatiste şi zile de post pentru iertarea păcatelor, hotăra fiecărui credincios să sădească un număr de pomi pe marginea drumului mare, şi vorba lui a fost lege.

Pe la prânz intrăm în Novaci — un sat lung, de nu se mai sfârşeşte, aşezat la poalele munţilor, în frumoasa vale a Gilortului. Casele albe, învălite cu draniţă, răsar ici-colo, prefirate pe tăpşanele cuprinse de livezi. Prin mijlocul satului trece Gilortul, puind în mişcare, cu undele-i harnice, mori, pive şi joagăre, de-al căror vuiet răsună zăvoiul de anini, ce se-ntinde de-a lungul râului. De cu seară năimim cai, şi ne pregătim merinde pentru trei zile.

În zori pornim. Satul rămâne-n ceaţă. După un ceas de drum printr-o pădure de fagi şi de goruni ieşim în luminiş. Pe dealul sterp, acoperit de-o iarbă măruntă şi crăpat de arşiţă, caii, gâfâind sub noi, iau pripoarele în piept. Doi plăieşi înalţi şi trupeşi merg pe lângă cai. Ei calcă uşor şi lin, ca şi cum ar pluti. Un drumeac îngust, săpat cu multă greutate, pleacă din coasta Novacilor şi urcă, şerpuind printre surpături şi vârtoape mâncate de şuvoaie, până la Titvele. Aici descălecăm, după cinci ceasuri de drum, şi intrăm în răcoroasa pădure de brazi ce acoperă ca o căciulă vârful ţuguiat al muntelui. În mijlocul acestei păduri, străbătută de izvoare, sunt câteva case de lemn — locuinţi de vară pentru iubitorii de linişte, de aer curat şi de natură frumoasă. Gustăm şi noi, două ceasuri, farmecul acestui colţ de rai şi pornim mai departe. Cum ieşim din pădure, apucăm la dreapta, şi — după un ceas de suiş anevoios — ne oprim pe vârful Păpuşii, munte gol şi singuratic, înfipt deasupra Titvelor ca o căpăţână de zahăr. De-aici, în zarea largă ce se deschide în jurul nostru, vedem limpede coamele munţilor cum se înşiră în depărtări: spre miazănoapte şi apus ne îngrădesc piscurile pleşuve ale Vulcanului, cari pornesc din fund, din coastele Oslii, şi vin, în clocotişuri, până-n spintecătura Jiului, de unde-ncep să se ridice şi să se înlănţuie gheburile din ce în ce mai mari ale Parângului, falnicul munte acoperit odinioară de gheţuri, din a căror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stânci albe, rotunjite de frecarea apelor, iar printre ele, lacuri albastre şi minunate căderi de izvoare, cari fac din acest munte una din cele mai frumoase podoabe ale Carpaţilor noştri. În fund, de la apus spre răsărit, se înşiră ca nişte sentinele uriaşele vârvare: Comanda Prisloapelor, Grivele, Mândra, care se ridică la o înălţime de peste 2.500

de metri, Gruiu, Pâclişa, Piatra Tăiată, Coasta lui Rusu. Din spatele Mohorului, grebenii Parângului se despart în două şiruri, şi apucând între ei undele Lotrului de la obârşie, le împreună mai încolo cu ale Lotriţii şi le duc în hiolă, devale, clăbucindu-le de stânci până dincolo de Brezoiu, unde Lotrul se varsă în Olt. Numai spre miazăzi privirea scapă şi se adânceşte în limpezişul văilor. Pe strunga aceasta de lumină, departe, în fundul zării, vedem cuibărite la un loc câteva pete argintii, sclipitoare, ca nişte cioburi de oglindă în bătaia soarelui. Acolo-i Târgu-Jiu.

Ne scoborâm pe partea ceealaltă a Păpuşii şi scăpătăm

pe-o tarniţă întinsă, acoperită de o iarbă subţire, uscată şi lunecoasă.

Până pe la toacă mergem tot pe locuri deschise. De jur împrejur avem măreaţa panoramă a munţilor. Unde şi unde vedem turme de oi presărate pe limpezişul plaiurilor; izvoare cu sclipiri de oţel tivesc poalele codrilor. Şi nici un zgomot nu s-aude; nici un fum nu se ridică în larga pustietate a zărilor. Cei doi plăieşi se uită mereu la soare — ceasornicul şi călăuza lor prin coclaurile acestea fără drum şi fără adăpost. Ne lăsăm în vale şi mergem o bucată de matcă bolovănoasă a unui pârău. Apoi facem la stânga şi intrăm într-o pădure de molifţi. Pădurea-i deasă şi pripoarele râpoase. Ne dăm pe jos şi, cu caii de frâu, urcăm, urcăm din greu pe cărările încâlcite şi întunecoase, printre stânci prăbuşite, peste copaci doborâţi de trăsnete, lungiţi în neorânduială ca nişte leşuri de uriaşi după un război năprasnic. Începe să se-ntunece, şi noi horbăcăim mereu. În desişul nemărginit ochii noştri caută cu dor o zare de lumină. Tăcerea plăieşilor ne pune pe gânduri.

— Nu ne-om fi rătăcit, nea Gheorghe...

— Aş, că doar am ajuns.

De sus, de departe, s-aude un câine lătrând, apoi alţii. Înaintea noastră albeşte, ca o ferestruie, o geană de lumină, la marginea codrului. Mai suim un dâmb şi ieşim într-o poiană largă pe vârful Mohorului, unde ne adăpostim pe noapte la stâna lui Iordache.

28. PE COAMA MOHORULUI

Se crapă de ziuă. Bacii îşi pregătesc găleţile pentru mulsoare. Oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă. Văile sunt înecate de ceaţă. Pădurile, vârfurile munţilor parcă plutesc în aer. Departe, dinspre curmătura Olteţului slomneşte pe poalele cerului lumina albă a zorilor, şi norii arginţii prind a se rumeni pe margini. Într-acolo zarea se limpezeşte, şi măgurile par dogorâte ca de bătaia unei flăcări. O geană roşie se aprinde la îngemănarea pământului cu cerul. Încet se saltă soarele, rotund şi scânteietor. Negurile se risipesc. Plaiurile verzi, brobonite de rouă, par bătute cu diamante.

Încălecăm s-o luăm înainte, pe coama Mohorului, spre Piatra Tăiată. Ca-ntr-o minunată panoramă ni se arată acum, de jur împrejur, îndoiturile Carpaţilor, cu crestele încununate de raze, cu văile adânci şi întunecoase, spintecate de izvoare repezi şi umbrite de păduri seculare. Mă uit uimit la vârfurile acestea stâncoase ce se înalţă-n cer ca nişte falnice turnuri de cetăţi, şi gândul mă duce cu sute de ani în urmă, în trecutul viforos al neamului nostru. Din câte primejdii nu ne-au scăpat pe vremuri munţii şi codrii aceştia! Aici, în întăriturile acestea zidite de Dumnezeu, au stat adăpostiţi aproape o mie de ani strămoşii noştri, când, prin şesurile Dunării, curgeau puhoaiele de barbari, când noroadele sălbatice ale Asiei se năpusteau cu duiumul, împingându-se unele pe altele asupra Europei, jăfuind oraşele şi pustiind pământul pe unde treceau. În munţii aceştia s-a închegat tăria şi unitatea neamului românesc. Ei au fost ocrotirea şi scăparea noastră în zilele de groază, cetatea sfântă în care s-au păstrat aşa de curate credinţele, şi limba, şi datinile poporului nostru. În locurile acestea tăinuite, pe veci îngrădite de străjile Carpaţilor, plutesc umbrele strămoşilor noştri de-nainte de descălecătoare. Aici, în şoptitul izvoarelor şi în freamătul codrilor, a răsunat pentru întâia oară frumoasa noastră doină, şi nu e pârău, nici plai de care să nu fie legată o amintire scumpă sufletului nostru, nu e vârf de munte, în tot cuprinsul acesta, care să nu-şi aibă povestea şi cântecul lui.

Mai târziu, după ce-au contenit năvălirile şi s-au scoborât ai noştri iar la şesuri, de câte ori o primejdie mare ne-a ameninţat, munţii ne-au chemat în adăposturile lor, şi vai de duşmanul care ne-a urmărit în întăriturile cetăţii noastre! Când Carol Robert, trufaşul rege al Ungariei, şi-a împins oştile în câmpiile Olteniei şi, la sfatul de pace al blândului nostru voievod Alexandru Basarab, i-a răspuns semeţ că „el e păstorul oilor sale şi-l va scoate de barbă din vizuina lui”, românii îl atraseră cu încetul într-o vale strâmtă şi întunecoasă din munţii Gorjului, şi deodată, ca prin farmec, cu bubuiri asurzitoare, stâncile începură a se rostogoli din înălţimi, şi toată falnica lui oaste, învălmăşită şi zdrobită sub grindina de bolovani, pieri în

fundul acelei râpi. Şi-n sutele de ani cari-au mai curs de atunci, câte n-au văzut, Doamne, munţii aceştia, de câte ori n-au răsunat codrii şi văile acestea de buciumul vitejilor noştri plăieşi!

29. ÎN NOVACI

Suntem la Piatra Tăiată, la o înălţime de peste 2.200 de metri. În depărtare, munţii rotunzi se văd ca nişte muşuroaie, pe ei pădurile de brazi par pete de cerneală. Un vânt rece, cu lapoviţă, bate dinspre miazănoapte şi culcă pe jnepi palele albe de nori. Şi cum se schimbă de răpede vremea! Aci e soare, aci se-ntunecă. Se războiesc stihiile ca-n zilele babei. Tăcerea şi pustietatea în care ne aflăm, văile prăpăstioase prin cari am trecut, priveliştile uimitoare ş-atât de felurite ce ne-au lunecat pe dinaintea ochilor fac să ni se pară foarte depărtată lumea din care am plecat, ş-un sentiment de nelinişte, de grijă, pare că-nvăluie dorul şi nerăbdarea noastră de a ne vedea mai curând în Novaci.

Ne lăsăm devale pe făgaşele puhoaielor, şi după vro două ceasuri de scoborâş prin ponoare şi desişuri, ce păreau că nu mai au sfârşit, sosim la obârşia Gilortului, sub Coasta Pie-troasă, ş-o luăm oblu printre stânci pe matca prăpăstioasă a râului.

Seara, târziu, ajungem osteniţi în Novaci.

A doua zi, duminică, e horă mare la cârcima din mijlocul satului. Ce chipuri rumene şi frumoase au novăcenii, şi ce curat se poartă, şi câtă cuviinţă e în vorba, în privirea, în mişcările lor! Pe aici n-au putut răzbate nici dresurile, nici stămburile oraşelor. Cămăşile albe, cusute cu arnici şi cu fluturi, maramele-nvârstate de borangic, scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri, vâlnicele de lână negre, vărgate cu roşu, betele-nguste, cusute cu mărgele, iţarii de dimie albă — toate sunt ţesute şi lucrate-n casă. Şi ce bine-l prinde pe român portul acesta al lui, aşa de curat, aşa de simplu şi de frumos!

Nevestele se piaptănă cu conci şi se-mbrobodesc cu ştergare lungi. De obicei ele nu joacă, ci stau deoparte, în picioare, şi privesc. Fetele-şi împletesc în cozi panglicuţe şi flori de câmp, la gât poartă şiraguri de mărgele colorate, şi la brâu busuioc — floarea dragostei.

În picioare, doi ţărani tineri, novăceni, zic unul din scripcă şi altul din cobză. În jurul lor, în roată largă, se mişcă încet, în dulce legănare, strămoşasca horă, joc potolit, tacticos, în care se prind şi oamenii mai în vârstă, uneori moşi cu barba albă, ca să-şi mai aduc-aminte de când erau şi ei tineri. La ţară *hora* e temeiul jocului. Ea înfăţişează, în închipuirea poporului, ca şi în cântecele poeţilor, împăcarea, frăţia, unirea tuturora într-un singur cuget, — e veche, de la întemeierea neamului nostru, ş-aceeaşi a rămas în toate părţile locuite de români. Celelalte jocuri (brâul, sârba, căzăceasca, ţâitura, joiana, bătuta, învârtita, ca la Breaza ş. a.) se mai amestecă, se mai schimbă după locuri. Unele sunt vijelioase, cu mişcări repezi şi smâncite, cu încleştări de braţe şi-nvârtejiri ameţitoare, ce parc-ar da să-nchipuie o luptă, o răpire, o rupere de fugă.

Un farmec deosebit au „chiotele” sau „strigătele” pe care le rostesc, în tactul jocului, cu glas trăgănat, jumătate vorbă, jumătate cântec, flăcăii cei mai deştepţi din sat.

Aici, la joc, îşi spun tare dorul şi păsul inimii lor, în versuri scurte, făcute sau numai potrivite de ei, duioase şi gingaşe, pentr-o logodnică iubită:

“Sucă-mi-te, suveicuţă,
Dacă ştii că-mi eşti drăguţă;
Sucă-mi-te, suveicea,
Dacă ştii că eşti a mea;
Şi te sucă-ntr-un picior
Dacă ştii toarce fuior,
Şi te sucă-ntr-amândouă
De ştii ţese pânză nouă!”

glumeţe şi pilduitoare în pofida fetelor cari n-au rost la treabă:

“Fetele dintre Vâlcele
Spală iile-n ulcele,
Şi le-ntinde pe zăbrele,
Şi latră câinii la ele.
Le ridică mai în sus —
Latră câinii ca la urs.”

înţepătoare şi fără îndurare cu cele cari se ţin numai de petreceri şi nu-şi văd de casă:

“La argea nu ştiu să ţes,
La horă mă-ndes, mă-ndes!”

sau:

“La drăguţa jucăuşă
Stă gunoiul după uşă;
La drăguţa-n joc voinică
Spală oala tu, pisică!”

30. MÂNĂSTIREA ŞI PEŞTERA POLOVRCI

Pe la toacă plecăm spre Polovraci, peste dealurile ce se culcă pe lângă poalele munţilor. Vremea-i frumoasă şi drumul bun. După vrun ceas de urcuşuri şi scoborişuri, printre porumbişti, dăm în satul Baia-de-Fier, aşezat pe-o costişă clisoasă, spartă de gropniţi — băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuinţele ţării. De-aici ne lăsăm în valea adâncă a Olteţului şi mergem puţin în sus, pe matcă. Râul curge repede şi zgomotos printr-o rarişte de anini subţiri şi zvelţi, ale căror ramuri se-ndoaie ş-acopăr drumul cu bolţi de frunziş. Trecem prin vad şi urcăm pieziş malul înalt şi râpos din stânga. Deasupra ieşim într-un şes larg şi neted pe care e aşezat satul Polovraci. Mânăstirea, unde ne găzduim pe noapte, e retrasă mai în fund, într-o margine de crâng, la ieşirea Olteţului din munţi. Un zid vechi de piatră amestecată cu cărămidă împrejmuieşte acest adăpost liniştit, în care pusnicesc şapte călugări. O curte îngustă, acoperită de iarbă, în mijloc bisericuţa, zidită la 1704 de jupân Danciu Părăianu; în tindă, pe peretele din faţă e zugrăvit iadul — spaima păcătoşilor; lângă uşă, pe uşorul din dreapta, stă scris cu slove vechi de mâna lui Tudor Vladimirescu: „Am venit şi eu, robul lui Dumnezeu, la această sfântă şi dumnezeiască mânăstire pe vremea de la 821 maiu 28 în zilele lui Alexandru Ipsilant V. V. Sluger Vladimirescu”. De jur împrejur, chilii vechi, joase — unele părăsite şi dărăpănate; aripa dinspre Olteţ, mai înaltă, mai arătoasă, îşi înşiră în lungul pridvorului odăile arhondaricului şi ale stareţiei, ale căror ferestre mici privesc ca nişte ochi bătrâneşti la cei doi molifţi înalţi şi falnici din faţa bisericii: puternici şi nepăsători de anii cari trec, ei îşi ridică în slăvi bogata lor podoabă de cetini pururea verzi, pe când în jurul lor toate se învechesc şi se părăduiesc.

A doua zi de dimineaţă plecăm la Peşteră. Mergem din vatra mânăstirei ca o jumătate de ceas în sus, pe spintecătura Olteţului. O cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile peretelui din stânga; ne urcăm pe brâie înguste de piatră, pe margini de prăpăstii, pe unde de-abia trecem agăţându-ne uneori cu mâinile de colţurile stâncilor; jos, sub noi, la adâncimi ameţitoare, urlă vâltorile Olteţului. Intrarea peşterei e largă şi se aseamănă cu tinda unei biserici mari, scobită-n piatră. Călugărul care ne însoţeşte aprinde-o lumânare de ceară şi păşeşte încet-naintea noastră. La slaba lumină ce joacă pe pereţii umezi şi întunecoşi ai peşterii vedem o bogăţie uimitoare de stalactite şi stalagmite — ciucuri mari de piatră atârnaţi de tavan, ca nişte ţurţuri de gheaţă, gata să se împreune cu alţii ce cresc de jos în sus — plăzmuirea minunată a picăturii de apă care, strecurându-se prin steiuri, în mii şi mii de ani de stăruinţă, ciopleşte stâncile, topeşte piatra şi face din ea ce vrea. Înaintăm mai bine de o

jumătate de ceas în uriaşa hrubă, ale cărei bolţi răsună fioros de paşii şi de glasurile noastre şi de pe ai cărei pereţi întunecoşi par gata să se desprindă tot felul de vedenii fantastice: balauri încolăciţi pe stânci năruite, trupuri trunchiate, braţe întinse-n întuneric, animale diforme, monştri ce te privesc ameninţător din firidele lor negre, chipuri omeneşti învălite-n zăbranice de piatră.

— Mai ţine mult aşa, părinte?

— Ehei, domnişorilor, zile-ntregi să mergem, şi nu-i dăm de capăt. Am auzit şi eu din vechi că sparge pe dedesubt două şiruri de munţi şi răspunde tocmai în Transilvania.

Gândul că ne-am putea rătăci, c-am putea rămânea fără pic de lumină în boştura aceasta umedă şi fioroasă, ne taie pofta de a merge mai departe.

Şi lung, îngrijitor de lung ni se pare drumul la întoarcere. Călugărul ne spune că-n vechime a fost aici capiştea păgânilor, şi — ca şi cum le-ar fi văzut aievea — ne povesteşte cum a trăit în tainiţa asta Zamolxe, zeul dacilor, cum o dată din bătrân s-a făcut tânăr ş-a mers de-a îmbărbătat poporul la luptă, cum, în sfârşit, după ce-au răzbătut pe-aici romanii şi s-au măsurat viteaz cu viteaz, ş-a văzut el prăpădul şi risipa norodului lui, de jalea înfrângerii a închis ochii şi s-a făcut duh, şi-n clipa aceea s-a dezlegat, aşa, din senin, o vijelie cumplită, şi s-au răscolit stihiile toate, cât, din învălmăşagul lor, pământul s-a lămurit cu altă faţă, cu alte neamuri şi cu alte legi, şi de-atunci ne tragem noi, românii, suflet nou şi-nvăpăiat, trezit în zile de vifor din zăngănit de paveze şi zbârnâit de săgeţi... iar stropii ce se preling şi picură şi azi din steiurile-acestea sunt lăcrimile lui Zamolxe...

În sfârşit!... Când ne-am văzut iar la lumină, ni s-a părut c-am înviat din morţi. Afară era soare. Codrii abureau. Un dulce miros de răşină îmbălsăma aerul căldicel. În vale răsuna, ca un tropot de cai, goana năprasnică a Olteţului. Sus de tot, în limpezişul cerului albastru, se învârtea încet, în roate largi, tot mai largi, un vultur cu aripele întinse.

31. ÎN VÂLCEA

Pe la nămiezi pornim înainte pe şoseaua netedă, care taie de-a curmezişul dealurile ce se lasă din poalele Parângului şi se-ntind buziş între Olteţ şi Olt până-n câmpiile Romanaţilor. Văi şi coline sunt înecate de soarele arzător de iuliu, şi nici o abureală de vânt. Iarba şi tufele prăfuite de pe marginea drumului pălesc, ca bătute de pară. În depărtare, miriştile scânteiază. Pe imaşurile dezvălite, oile stau grămadă, cu botul în pământ, înghesuite una într-alta, ca să-şi ţie umbră. Crâmpei de nor nu se zăreşte, — tot cerul pare că arde deasupra noastră. Aerul tremură de zăpuşală, şi ochii ne dor de-atâta lumină. Într-un nor de praf, şi urmăriţi de o droaie de câini cari ne asurzesc, străbatem satul Fometeşti, aşezat la curmătura dealului Gurguiata, în spatele muntelui Slătioara; şi pe la toacă ajungem în târguşorul Horez, aşternut pe opcina Ursanilor, cu dughenile lui mici înşirate de o parte şi de alta pe-o singură uliţă. Mai mergem o jumătate de ceas printre dealuri acoperite de păduri şi sosim la mânăstirea Horez, întemeiată de familia Brâncovenilor către sfârşitul veacului al şaptesprezecelea.

Aici suntem în mijlocul judeţului Vâlcea, podoaba mândrei Oltenii şi unul din cele mai frumoase ţinuturi ale ţării. Multe şi minunate lucruri are de văzut călătorul în Vâlcea. Numai când îi străbaţi văile ei încântătoare, umbrite de livezi, spintecate de izvoare repezi ş-acoperite de lanuri îmbelşugate, înţelegi şi grija cea mare cu care-şi zideau locuinţile şi sfânta dragoste de pământ a vechilor moşneni, cari se întăreau, ca în nişte cetăţi, în culele lor înalte, şi în zile de nelinişte şi de năvăliri trăgeau plugul sub şopron, zăvorau uşile de fier şi

s-aşezau cu flintele la metereze. S-au împărţit gospodăriile de odinioară, moşiile s-au dumicat pe mulţimea gurilor, multe din averi s-au înstrăinat, şi culele — micile castele ale Vâlcenilor — s-au părăginit. Astăzi urmaşul vechiului moşnean, stăpân pe-o palmă de loc — „boier încins cu tei”, îşi pune drobul de mămăligă-n sân şi-ncalecă pe deşelate o umbră de cal; dar de supus nu-l supune nevoia, oricât de sărac ar fi, el slugă nu se bagă, şi când îl întrebi de unde-i, îşi dă căciula pe ceafă şi-ţi răspunde semeţ: „Sunt vâlcean”, ca şi când tot judeţul ar fi al lui. Şi are într-adevăr de ce să fie mândru. Acestei bogate făşii de pământ, ce se lasă din culmea Plătăneştilor ca o perdea lungă şi grea, cu falduri largi, natura i-a dat cu amândouă mâinile din toate frumuseţile şi din toate comorile cu cari-i înzestrată ţara românească. Pâinea şi sarea — simbolul strămoşesc al îndestulării şi al ospitalităţii patriei noastre — se găsesc în Vâlcea să saturi un popor. Pe valea Oltului, de la Ocne-n jos, vezi numai lanuri de grâu, fâneţe şi întinse ogoare de porumb. La miazăzi, chiar în pragul judeţului, cum vii dinspre Romanaţi, ai în faţă dealul viilor, vestitele podgorii de la

Drăgăşani; păduri de nuci seculari şi de pruni împodobesc colinile cât vezi cu ochii; de la gura Cernişoarii în sus, între Olteţ şi Olt, Vâlcea e o livadă încântătoare, cu văi străbătute de ape limpezi, cu pajişti înflorite pe sub poalele codrilor, cu sate vesele pe marginea râurilor, cu drumuri albe şi netede, ce s-aştern ca nişte dungi de lumină pe brâiele verzi ale dealurilor. Şi bogăţia aceasta de privelişti atrăgătoare, darurile şi frumuseţile

acestui pământ binecuvântat au croit o fire mai deosebită ţăranului de aici. În privirea lui deşteaptă, în portul lui îngrijit, în umbletul lui semeţ, cu pieptul înainte şi cu fruntea sus, în vorba lui cumpănită şi dezgheţată şi-n felul cum te întâmpină şi te ospătează în cei patru pereţi ai lui are ceva din măreţia blândă a naturii care-l încunjoară, din dărnicia largă a pământului pe care trăieşte, din aerul curat şi sănătos pe care-l respiră. De la cea dintăi vorbă, de cum îşi zice „bună ziua”, simţi că ai de-a face c-un om de ispravă, gata să-ţi dea un sfat bun, o mână de ajutor, dacă e nevoie, şi asta fără socoteli negustoreşti, fără nici un gând de răsplată, mulţumit că i-ai adus prilej să facă şi el un bine. Şi câtă plăcere simţi să vezi cum îşi iubeşte ţăranul vâlcean toate lucruşoarele gospodăriei lui, cum caută să le înfrumuseţeze, şi în tot ce face să puie ceva din sufletul lui, din gustul şi priceperea lui, din darul mâinilor lui meştere şi răbdătoare. Mă oprisem la o casă ţărănească de pe valea Cernei şi mă uitam cu drag la poarta ogrăzii — o poartă grea de stejar, lucrată toată în sculpturi migăloase, cum se lucrau în vremile vechi şi bune uşile sfintelor biserici.

— De cine e făcută poarta asta aşa frumoasă? întreb pe tânărul gospodar care ne ruga cu stăruinţă să poftim înăuntru.

— A, e de mult, a fost la casa bătrânească... e făcută de-un unchi al tatei, Ilie Rotaru-i zicea lui.

— Azi nu se mai fac lucruri de astea...

— Ba pe-aici se fac. Lucrăm şi noi, aşa, cât ne taie capu.

Şi ne-a dus în casă, şi ne-a arătat un război de ţesut, ş-un gherghef, ş-o furcă de tors, şi multe alte scule de-ale casei, lucrate toate de mâna lui, împodobite cu tot felul de înflorituri săpate în lemn ca de cel mai iscusit meşter.

Şi ce simplu, ce frumos ne spunea, zâmbind de mirarea noastră:

— Astea iarna le lucrăm, când nu prea avem ce face... Stăm la vatră şi ciopârţim şi noi ba una, ba alta, ca să nu şedem degeaba şi ca să mai treacă ziua. Nu-i vorbă, tot atâta se toarce şi c-o furcă mai aşa, dar parcă-ţi umblă mâna mai uşor pe-o sculă frumoasă, şi nu ştiu cum, iese şi lucru mai curat. Şi pe urmă rămâne la feciori, şi-şi aduc şi ei aminte, cum pomenim şi noi, bunăoară, pe unchiu tatei. De câte ori ne uităm la poarta lui, parcă-l vedem pe el...

Grija aceasta de a-şi lega viaţa de-un lucrişor care va rămânea pe urma lui, la care se vor uita feciorii cu drag când el nu va mai fi, această duioasă întindere de braţe a celui care se duce spre cei cari or să vie este semnul unei simţiri alese ş-al unei bunătăţi largi, înălţătoare, pe care

ţăranul vâlcean pare c-o respiră cu aerul sănătos al văilor şi al pădurilor cari-l încunjoară.

32. PE CHEIA BISTRIŢEI

De la mânăstirea Horez în sus, locurile se sălbătăcesc, văile-s tot mai înguste şi mai râpoase, dealurile acoperite de păduri se-ncolăcesc, se-ncalecă, şi închid zarea din toate părţile. E aşa de adâncă şi de sfântă tăcerea, că înaintezi cu grijă, pare că ţi-e frică să nu deştepţi, cu zgomotul trecerii tale, cine ştie ce fiinţi legendare adormite de mii de ani în linişteа acestor pustietăţi. După vrun ceas de drum cotit prin strâmtori şi desişuri întunecoase, auzi un vuiet, o gâlgâire de izvoare, ca şi cum o stăvilă s-ar fi abătut deodată din calea undelor nerăbdătoare, valea se deschide, codrii se trag la o parte, o privelişte neaşteptată, negrăit de mândră, se înfăţişează ochilor. Sus, pe brâul muntelui din faţă, răsar dintre copaci turnuleţele mânăstirei Arnota, sfânt lăcaş în care se odihnesc oasele bunului şi milostivului nostru domn Matei Basarab. Jos, la poalele muntelui, pe malul drept al Bistriţei, s-aşterne o poiană de toată frumuşeţa, în mijlocul ei se ridică zidurile cenuşii ale mânăstirei Bistriţa, clădire mare, arătoasă, întemeiată acum patru sute de ani de Barbu Craioveanul, ban al Craiovei, unul din stâlpii vechei şi puternicei familii a Pârvuleştilor, cu care domnii de pe vremuri căutau să se-nrudească pentru mai bună pază şi îngrădire a tronului.

De aici încolo nu mai poţi răzbate decât cu piciorul. Chiar din spatele mânăstirii intri în cheia Bistriţei, în lumea prăpăstiilor şi-a vâltorilor: tot muntele e crăpat de sus şi până jos, şi pe fundul acestei tăieturi, între înalţii păreţi de piatră, s-azvârle Bistriţa, vijelios bătându-şi nahlapii de stânci, c-un zgomot asurzitor. În păretele din dreapta, la o înălţime ameţitoare deasupra torentului, se deschide peştera Sfântului Grigore. O potecuţă cu trepte scobite în piatră te duce de-a lungul cheiei, pe sub creasta muntelui, la gura unei vizuini înguste, prin care de-abia te strecori şi mergi târâş prin întuneric ca vro zece paşi până dai subt o boltă înaltă care primeşte puţină lumină de afară prin crăpăturile păretelui din dreapta; apoi te cobori pe sfărmături de pietre în tinda peşterei, la paraclisul sfântului Grigore; de aici se despart două hrube adânci, întunecoase; una, „a liliecilor”, unde într-adevăr huzuresc aceşti zburători ai nopţii ca în propria lor domnie, alta, „a chiliei”, care te suie prin fel de fel de cotituri la o chilioară părăsită, cu icoane şterse, cu pereţii afumaţi, acoperiţi de vechi pisanii — urmele pusnicilor cari, retraşi din lume, şi-au fost închis viaţa de bunăvoie în tainiţile acestea umede şi întunecoase.

Toţi munţii de prin părţile acestea sunt sparţi şi scorboroşiţi de ape. Cărări înguste şi primejdioase te poartă pe mărgini de prăpăstii în adâncul cărora ţi-e frică să te uiţi. Pe une locuri pământul sună sub picior ca o boltă. Pe sus vezi stânci uriaşe scoase din zid, gata să se prăbuşească. Copaci chirciţi, schilozi, cu ramuri strâmbe, ies de prin crăpăturile

păreţilor de piatră. Te crezi într-o lume dărăpănată, pustiită în urma unui mare dezastru. Doar glasul apelor zbuciumate răsună ca un bocet în tăcerea şi neclintirea atâtor ruini.

33. RÂMNICU-VÂLCII. VALEA OLTULUI

De la obârşia Bistriţei, de sub curmătura Văleanului, mergi mai bine de trei ceasuri spre răsărit, pe sub codrii ce se lasă din culmea Părângului, şi dai de cheia Recei, în pragul căreia se deschide fantastica peşteră Stogu. Te sui anevoie pe-o lungă scară de grohotiş până la intrarea ei largă, triunghiulară, din vârful căreia atârnă o stalactită de mărimea unui om aproape, podoabă uimitoare, ce pare că înadins stă spânzurată acolo ca să te vestească de ce minunăţii ai să vezi mai departe. Într-adevăr, de-abia faci vro douăzeci de paşi în gârliciul peşterei, şi te găseşti înlăuntrul unei bolţi uriaşe, din tavanul şi de pe pereţii căreia atârnă mii de stalactite lucii şi străvezii, candelabre, potire acoperite cu năframe de piatră, ciucuri mari şi perdele horbotate, din încreţiturile cărora se preling şi cad picături de apă („lapte de piatră”) pe creştetele stalagmitelor de jos, ce cresc în felurite forme, înălţându-se spre podoabele de sus. Mai în fund găseşti tidve de urşi, oase risipite de cine ştie câte mii de ani; pe sub păretele din dreapta, un izvor lunecă încet, cu sclipiri argintii, răsfirându-şi apa limpede ca o pânză de lumină pe lespezi netede de alabastru; hrube înguste se deschid pe de lături, tainiţi încâlcite se scoboară în adâncimile întunecoase ale muntelui, în cari înaintezi orbecăind, şi de la o vreme păşeşti tot mai încet, tot mai cu grijă — temeri nedesluşite te năvălesc, începi s-asculţi tăcerea pustiului, ca un copil lăsat singur în întuneric — dorul de lumina soarelui te cheamă îndărăt.

Pe sub seară scoborâm în satul Olăneşti, vestit prin băile lui de ape minerale şi prin marmura care se găseşte în munte. A doua zi dimineaţă suntem în Râmnicu-Vâlcii. Oraşul se urcă pe un tapşan trăgănat pe malul drept al Oltului. Biserici multe îşi înalţă turnurile strălucitoare dintre copaci; case vechi, tupilate sub coperişuri mari, înnegrite de ploi, par adâncite în amintirea bunelor vremuri de demult. În fund, dealul Capela îngrădeşte vederea spre munţi; în partea dinspre miazănoapte-i Episcopia, aşezată aici de pe la jumătatea veacului al paisprezecelea; dincolo, spre miazăzi, se-ntinde „zăvoiul” — grădina publică a oraşului. Cum ieşi din Râmnic pe şoseaua ce suie spre Râul-Vadului, vezi în stânga „Cetăţuia”, un schituleţ înfipt în vârful unui deal înalt şi ţuguiet, loc de strajă şi de apărare în zilele de viforoase-nvăluiri. Aici a fost prins Radu de la Afumaţi şi ucis, împreună cu fiul său, Vlad, de boierii ţării răsculaţi sub Neagoe Vornicul şi Drăgan Postelnicul la 1529. În faţa Cetăţuiei, de partea cealaltă a oraşului, se ridică, tot aşa în formă de stog, dealul Troian, pe vârful căruia generalul Magheru îşi aşezase tabăra de panduri gata de luptă în mişcarea de la 1848. Toată Valea Oltului, această mare cetate ocrotitoare a românilor în zile de primejdie, este plină de amintiri istorice. Nu e zidire veche, ruină, movilă de pământ de care să nu fie legat un cântec, o

legendă, un nume de viteaz. Pe aici au străbătut romanii în inima Daciei, lăsând lagăre întărite la *Pons Aluti,* la *Buridava* şi la *Praetorium.* Sfinte ni-s văile şi măgurile acestea, — ele au văzut aievea chipul măreţ al lui Traian, codrii lor au răsunat de tropotul cailor cari duceau la biruinţă pe cei mai mari şi mai îndrăzneţi cuceritori ai lumei; sfânt ni-i râul acesta, cu apa învolburată şi cu nisip de aur, în undele lui s-au oglindit lucitoarele scuturi cu cei doi prunci care sug la lupoaică — ostaşii secerători de pe columna lui Traian sunt legionarii care acum optsprezece veacuri, în drumul lor spre Sarmisegetuza, s-au oprit în holdele părăsite de pe Valea Oltului ş-au secerat un lan de grâu ca să-şi facă provizie.

Drumul larg şi neted şerpuieşte pe malul drept al Oltului. Lungi s-aştern peste luncă umbrele plopilor înşiraţi pe marginea şoselii; sclipesc în soare ca nişte bănuţi de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă, şi e linişte, n-auzi decât şuietul Oltului, în aer e un miros de fân şi de pădure, peste dealurile verzi ce se înşiră înaintea noastră se ridică uriaş muntele Cozia, cu creştetul pleşuv în soare. După un ceas şi jumătate de drum sosim în Călimăneşti, sat cuprins şi frumos aşezat pe malul drept al Oltului. În marginea de sus sunt băile şi marele otel, în care vara e atâta lume, şi zarvă, şi mişcare, că te crezi în mijlocul unui oraş. Ceva mai încolo, la zece minute cu piciorul, sunt binefăcătoarele izvoare — vestitele ape minerale de la Căciulata. În faţa otelului e un ostrov cu fâneaţă şi drumuri printre copaci, în mijlocul ostrovului e o bisericuţă veche, zidită de Ion Neagoe-voievod pe la începutul veacului al şaisprezecelea. Sus, pe malul celălalt, e satul Jiblea; pe acolo trece noua cale ferată, care desfundă munţii şi răzbate prin strunga de la Turnu-Roşu în Transilvania. Între Jiblea şi Călimăneşti e un pod umblător. De-aici valea începe să se mai strâmteze, codrii se lasă din înălţimi până-n matcă Oltului, şoseaua pe une locuri e scobită-n stânci. Puţin mai în sus de izvoarele Căciulatei răsar din Olt sfintele ziduri ale mânăstirii Cozia. Clădită de Mircea-voievod aici, în spintecătura Carpaţilor, această mânăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune pentru cei cuvioşi, ci şi o cetate de pază şi de ocrotire în zile de primejdie. Vechile încăperi s-au schimbat, s-au refăcut, un turn întreg din aripa stângă s-a desprins şi s-a prăbuşit în apă, numai zidul de-afară, în care bat valurile Oltului de mai bine de cinci sute de ani, şi biserica din mijlocul curţii au înfruntat puterea stricătoare a vremii. Înlăuntrul acestei biserici, cu frumoasa-i catapeteazmă ce pare o horbotă de marmură, cu păreţii afumaţi, cu jilţuri de piatră lustruite de vechime, la puţina lumină ce străbate prin ferestrele-i înguste, nespus de triste ţi-apar chipurile sfinţilor, ciopârţite de suliţile păgâneşti, — din ochii lor zgâriaţi pare că vezi lăcrimi curgând. Aici, subt o lespede cu slove şterse, odihnesc oasele marelui voievod Mircea, şi tot aici e îngropată familia lui Mihai Viteazu: maica Teofana, doamna Florica şi Nicolae-vodă. Un călugăr bătrân ne spune că de lângă strana din stânga altarului se face-o hrubă-n jos care merge pe subt albia Oltului şi răspunde dincolo pe celălalt mal:

pe-aici a scăpat Mircea-ntr-o dimineaţă, când au năvălit turcii pe neaşteptate, de-au spart zidurile mânăstirii, au jăfuit-o şi i-au dat foc, iar stânca pe care-a stat şi-a ospătat bătrânul voievod în ziua aceea, o stâncă singuratică sub care urlă vâltorile Oltului, se cheamă şi azi „Masa lui Mircea”. În dreptul mânăstirii, pe malul stâng, e locul numit Bivolari, unde s-au descoperit ruini de băi romane, un izvor cald şi urmele unui drum vechi, ce se pierde printre stânci. Sus, pe brâul muntelui, ascuns în codru, e un metoh al Coziei, schitul Turnu; în apropiere, pe-o stâncă înaltă se văd părăginile unei zidiri îndrăzneţe — vro strajă romană pe Olt — călugării îi zic „Turnu lui Traian”.

De la Cozia-n sus şoseaua urcă şerpuind prin spintecătura din ce în ce mai strâmtă şi mai prăpăstioasă a munţilor. Izvoare limpezi, cu sclipiri de oţel, s-azvârl printre stânci în valurile grele, tulburi, gălbui ale măreţului Olt. Freamătă codrii de vuietul apelor. Departe, pe zările-nalte, vezi, peste pădurile posomorâte, câte-o poiană verde, bătută de soare. Drumul se dă după îndoiturile Oltului schimbând priveliştile ca într-o panoramă, aşa că nici nu bagi de seamă cum trec cele cinci ore pe cari le faci cu trăsura de la Râmnic până la graniţă. Cam pe la jumătatea acestui drum, cum scapeţi de după un morman de stânci năruite, deodată munţii se dau la o parte, o luncă veselă, luminoasă se deschide jos la poalele codrilor, vezi înainte un pod alb, mai departe drumul urcă iar şi, cotind pe după o coastă, se pierde ca o dungă de fum. În stânga se desface o vale largă, cu livezi şi ogoare de porumb aşternute la soare. Din fundul acestei văi s-aude viind un vuiet, ca un ropot de ploaie — e Lotrul, vijeliosul Lotru, care, izvorând din depărtatele steiuri ale Parângului, taie de-a curmezişul partea de miazănoapte a Vâlcii, deschide plaiuri frumoase, holde neaşteptate şi vetre de gospodari în ascunzişurile munţilor, mişcă mori, pive şi hierăstraie, şi vine mândru să-şi verse în Olt undele-i limpezi, ce parc-aduc cu ele coloarea pajiştilor, răcoarea şi freamătul codrilor prin cari-au trecut. De pe podul înalt, aşternut pe gura Lotrului, ne uităm cum undele verzui ale acestui râu învârstează pânză lată a Oltului, întinzând pe lângă malul din dreapta o făşie luminoasă, ca şi cum apele celor două râuri împreunate n-ar vrea să se amestece.

La câteva minute de-aici, pe valea Lotrului, într-un adevărat colţ de rai, e aşezat satul Brezoiu. Mulţi orăşeni iubitori de natură, de linişte şi de aer curat vin să-şi petreacă vara aici. În faţa satului, dincolo de Lotru, se înalţă ca un foişor Ţurţudanul, de pe al cărui creştet pleşuv şi ascuţit se deschid privelişti măreţe în depărtarea zărilor, peste spinările vinete ale munţilor şi pe văile înnoptate de codri, pe fermecătoarele văi, prin cari şerpuiesc, luminoase, cele două râuri. În spatele Ţurţudanului se văd la rând trei munţi golaşi, trei namile de stânci ce se rotunjesc în sus ca nişte turle uriaşe: oamenii de pe-aici le-au dat numele sfinţilor Mihai, Gavril şi Vasile. Tot pe Lotru, dar în fund detot, dincolo de meterezele Părângului, e Voineasa, sat mare şi bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui, într-un

luminiş adăpostit, unde iernile sunt dulci şi verile răcoroase, şi unde viaţa retrasă şi tihnită a acelui cuib de români ne aminteşte aşa de bine veacurile petrecute de strămoşii noştri în ascunzătorile Carpaţilor, pe când curgeau pe şesurile Dunării puhoaiele de barbari.

De la gura Lotrului în sus şoseaua se îndoaie în urcuşuri trăgănate prin adânca deschizătură a Oltului, al cărui torent, rupând stăvilarele munţilor, aci, strâns între ziduri de stânci, goneşte devale cu zgomot de vijelie, aci, întins la poalele unui codru, se odihneşte molcom şi srtăveziu pe largi aşternuturi de nisip. Drumul nostru pe Valea Oltului se încheie la graniţa ţării, din sus de Râul-Vadului, la strunga de la Turnu-Roşu, care, în vechime, întărită de romani, purta măreţul nume de *“Poarta lui Traian”*. Aici Oltul desfundă munţii, spintecându-i din creştet până-n temelie, şi-şi deschide drum larg în văile noastre. Pe undele lui ne vin cântece duioase din Ardeal, glasuri de dor din Ţara Bârsei, tânguitoare doine din câmpiile Făgăraşului, pe undele lui ne vin amintiri sfinte din Avrig, din satul care ne-a dat pe cel dintâi dascăl român, pe nemuritorul Gheorghe Lazăr. De-aici ne uităm şi cu drag, şi cu durere în sus, pe albia Oltului... Dincolo de munţii aceştia sunt fraţi de-ai noştri, ş-acolo e o parte însemnată din istoria noastră. Câte steaguri n-au fluturat pe-aici, câte oşti n-au curs prin strunga aceasta în muntele şi sângeroasele războaie pe cari au avut a le purta strămoşii noştri cu neamurile megieşe!

34. LA CÂINENI

Ne-ntoarcem devale-n Câineni, sat mare, aşezat de-o parte şi de alta a Oltului ca la o fugă de cal din pragul ţării. Aici e răspântia vechilor drumuri de şleau cari leagă Oltenia şi Valahia mare cu Transilvania, aici e întâiul popas al chervanelor ce vin de dincolo-ncărcate cu mărfuri şi umplu bătătura cârcimelor, toamna mai ales, pe vremea iarmarocului de la Râureni. Trecem de partea cealaltă a Oltului pe-un pod plutitor.

Soarele scapătă-n asfinţit, puind cununi de aur pe creştetele codrilor. Acum, de pe ţărmul stâng, în pacea amurgului, aruncăm cea din urmă privire dincolo, pe pământul Olteniei, în acea grădină frumoasă, plină de podoabe, de cântece şi de legende, pe acel pământ binecuvântat în care râurile curg pe nisip de aur, munţii, înveliţi de codri nemăsuraţi, ascund în sânul lor comori necunoscute, dealurile sunt acoperite de vii şi de livezi, câmpiile — de holde îmbelşugate. În Oltenia şi-au înfipt romanii cele dintâi steaguri cuceritoare, şi tot în Oltenia am avut cel dintâi voievodat; iar la zile grele Oltenia ne-a dat pe Mihai Viteazu, pe fraţii Buzeşti, pe Tudor Vladimirescu, atâtea suflete mari, atâtea pagini frumoase şi înălţătoare în istoria neamului nostru.

Închisă între Carpaţi, Dunăre şi Olt, partea aceasta a ţării, păzită chiar de hotarele ei, a fost mai puţin bântuită de năvălirile barbarilor şi mai apărată de amestecul popoarelor străine. În ea s-au păstrat neatinse şi firea, şi graiul, şi portul românesc. Casele, livezile, drumurile în Oltenia sunt mai îngrijite decât în alte părţi şi oamenii sunt mai dezgheţaţi, mai iubitori de ţară, mai cu credinţă în Dumnezeu. Pe marginea şoselelor, pe la fântâni şi pe la răspântii, adesea vezi cruci zugrăvite, icoane aşezate prin copaci, sfinte semne de credinţă, cari amintesc că pretutindeni e casa Domnului — în faţa lor drumeţul se opreşte, îşi ia căciula în mâna stângă, îşi pleacă fruntea cu evlavie şi se închină.

Păstor în munţi, plutaş pe Olt, plugar la câmp, sau precupeţ la târg, băştinaşul mândrei Oltenii e pretutindenea „cruce de voinic”, român deştept şi vrednic, făcut să ţie piept nevoilor, pururea semeţ, încrezător în el, gata să lupte morţiş pentru ceea ce i s-o părea lui că-i sfânta dreptate, — în firea lui aprigă şi zvăpăiată, în pornirea lui caldă la visuri mari şi la fapte îndrăzneţe are ceva din popa Farcaş, şi ceva din banul Mărăcine. Tinereţea aceasta înflăcărată, prisosul acesta de viaţă au făcut să se zică despre olteni că au *“douăzeci şi patru de măsele”*.

35. PE ARGEŞ. CURTEA-DE-ARGEŞ

De mânecate pornim călări din Câineni pe drumul neted ce se lasă, şerpuind printre colinele plaiului Lovištea, în valea mândră şi bogată a Topologului. Trecem prin şirul de sate ce-şi aştern livezile şi holdele pe poalele trăgănate ale muntelui Cozia, şi pe la amiază scoborâm în Sălătruc, sat de cherestigii şi drăniceri, aşezat între păduri de brad pe apa Topologului, ce izvorăşte de sub pripoarele Făgăraşului, taie-n lung toată partea muntoasă a judeţului Argeş până-n măgurile Pleşoiului şi se varsă în Olt, puţin mai sus de gura Luncavăţului. Pe valea asta, în satul Bălceşti, s-a născut, acum optzeci de ani, Nicolae Bălcescu, unul din cei mai mari scriitori ai noştri, înflăcăratul patriot de la ’48 şi neîntrecutul povestitor al celor mai glorioase zile din viaţa neamului nostru.

De la Sălătruc lăsăm drumul mare ş-o luăm oblu, pe cărări de codru şi pe scursuri de puhoaie, peste culmea Comarnicului, care se desface din muntele Negoiu, cel mai înalt vârf al Carpaţilor noştri (2.547 m), şi-şi întinde spinarea ca un zid despărţitor între cele două văi frumoase şi rodnice ale acestui judeţ: valea Topologului şi valea Argeşului. Pe la toacă sosim în satul Căpăţineni. O dulce boare adie dinspre miazănoapte. Câţiva nori albi îşi lunecă umbrele pe desişul verde al codrilor. Freamătă valea de vuietul morilor şi-al hierăstraielor. În apropierea acestui sat, între doi munţi păduroşi, pe vârful unei stânci uriaşe deasupra râului Argeş, stă singuratică, pustie şi dărăpănată „Cetatea lui Vlad Ţepeş”, la zidurile căreia se zice c-au muncit, ca salahori, boierii târgovişteni, răzvrătiţi împotriva cruntului domn. Tot pe valea asta, puţin mai jos, în dreptul satului Poenarii, se văd dărâmăturile palatului domnesc zidit de Ţepeş-vodă cu aceiaşi salahori. Pe vremile acelea de bântuire şi de jaf, aici, în locurile acestea depărtate şi sălbatice, în ascunzătorile acestea păzite de întunecoasa desime a codrilor, îşi închidea vajnicul voievod soţia şi averile, iar el se lăsa cu oastea la câmp şi sta vitejeşte în calea vrăjmaşilor ce ne călcau hotarele.

În amurgit sosim la Curtea-de-Argeş. Cine-ar mai zice azi că acest orăşel retras, liniştit, cu căsuţele lui joase, împrăştiate pe coasta unui deal, a fost odinioară capitala ţării! Nimic — nici măcar ruinele nu i-au mai rămas din vechea-i mărime. În jurul Bisericii Domneşti, unde se odihnesc oasele primului nostru voievod, Radu Negru, de-abia se mai văd din bălării urmele vechiului palat al Basarabilor. Şi, totuşi, călătorii din toate părţile lumii se abat cu drag prin părţile acestea. Ei vin să vadă minunata zidire care întrupează visul voievodului-artist de-acum patru sute de ani. În mijlocul unei lunci, ce se aşterne puţin mai în sus pe malul stâng al Argeşului, la poalele Carpaţilor, ca din vrăjirea unor basme, răsare uimitor de frumoasă, cu turlele ei zvelte aurite, încinsă de brâie albe sculptate în

piatră, strălucitoare ca un juvaier, mândra biserică a Curţii-de-Argeş. Ridicată pe la începutul veacului al şaisprezecelea de înţeleptul şi cuviosul domn Neagoe Basarab, stricată apoi de vreme, de foc şi de cutremure, ea a fost din nou întemeiată şi împodobită după vechile-i izvoade în zilele gloriosului nostru rege Carol. Zidită toată în piatră, îmbrăcată ca într-o reţea de sculpturi migălite cu o rară măiestrie, clădirea întreagă pare c-ar fi dintr-o singură bucată, şi, ori din ce parte-o priveşti, îţi înfăţişează o desăvârşită armonie de linii şi de proporţii. E fără îndoială una din cele mai frumoase biserici ale Răsăritului creştin. Vechea legendă spune că meşterul Manole, pentru ca s-o poată isprăvi, a trebuit să-ngroape de vie în zidurile ei pe buna şi scumpa lui soţie, vrând înţelepciunea poporului să ne arate cu aceasta câtă jertfă şi tărie de suflet se cere unui om ca să poată duce până la sfârşit o aşa de grea, o aşa de măreaţă şi de minunată lucrare. În faţa bisericii, pe partea cealaltă a drumului, e vestita şi binecuvântata cişmea, numită „Fântâna lui Manole”.

Puţin mai la deal, în marginea luncii, e aşezat palatul episcopiei de Argeş, reînnoit o dată cu biserica. De la una din ferestrele acestui palat îmi las privirea-n jos, pe valea adormită sub farmecul lunei. Noaptea e limpede şi răcoroasă. Peste toate domneşte o linişte care te-ndeamnă la visuri. Numai Argeşul, călător fără odihnă, trece hăulind pe spintecătura văilor, şi undele lui vorbesc întruna, când mai tare, când mai încet. Vorbesc undele lui de măreţia şi frumseţile Negoiului, din coapsa căruia au izvorât, de codrii lui deşi, adânci, nestrăbătuţi, unde fiarele şed fără frică tolănite-n luminişuri

ş-ascultă ca omul cântecul privighetorilor, unde muşchiul e moale ca perna de puf, şi izvoarele, albe ca spuma laptelui, şi brazii aşa de-nalţi, că-ţi cade căciula din cap când stai să te uiţi în vârful lor. Vorbesc undele Argeşului de străşnicia stâncilor de la Chei, pe care le-au biruit şi le-au lăsat în urmă ca pe nişte cetăţi dărăpănate, vorbesc de comorile pământului acestuia îngrăşat cu sângele atâtor viteji, de mândreţea plaiurilor, de rodnicia păşunilor şi holdelor pe cari le scaldă, de turmele pe cari le-au adăpat, de chiotele ciobanilor şi de tânguirea dulce-a doinelor, pe cari le-au ascultat cu drag în lunga şi zbuciumata lor călătorie. Trece bătrânul Argeş devale, îndoindu-şi albia spre răsărit, pe lângă oraşul Piteşti, unde s-au născut fraţii Dumitru şi Ion Brătianu — două figuri mari, luminoase în istoria politică a patriei noastre, — de-aici, din ce în ce mai potolit, se lasă în largul neteziş al câmpiilor, şi, după ce-şi trage în matca-i nisipoasă din stânga Neajlovul şi Glavaciocul, din dreapta Vâlsanul, Râul Doamnei, Sabarul şi Dâmboviţa, abate spre miazăzi, taie şesul Ilfovului şi merge de se toarnă-n Dunăre, în dreptul Olteniţii.

36. CÂMPULUNG

De la Curtea-de-Argeş o luăm de-a dreptul peste muscele şi, după şase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim pe la prânzul cel mare în Câmpulung. Oraşul se întinde pe-o vale răcoroasă la poalele munţilor. Dealuri acoperite de livezi îl adăpostesc de vânturi. Râul Târgului îl spală şi-l înveseleşte cu undele lui limpezi şi gălăgioase. Străzile sunt drepte, curate, umbrite de arbori — mai toate casele au grădină; unde te uiţi, vezi numai flori, răzoare de flori pe lângă ostreţe, glastre de flori în cerdacuri şi pe la ferestre — oraşul tot e împodobit cu flori.

Aici, la locul acesta liniştit, retras, a descălecat acum şase sute de ani primul nostru voievod, Radu Negru, care s-a scoborât din Făgăraş pe matca Dâmboviţii ş-a venit să întemeieze „ţara nouă” dincoace de Carpaţi. Aici s-a aşezat cea dintâi capitală a României — cuibul de scurtă odihnă al legendarului vultur menit să despice atâtea vijelii cu zboru-i îndrăzneţ — aici s-a ridicat de norocosul descălecător cea dintâi biserică domnească, în amintirea acelor zile mari şi însemnate de la cari un alt drum ni se deschide şi începe o nouă istorie pentru neamul nostru.

Mă opresc gânditor în faţa chipului de bronz al falnicului Basarab — păstor cuminte, care şi-a tras turma din bătaia fiarelor. Cum să nu te simţi mândru că eşti român şi cum să nu rămâi uimit de tăria neamului tău şi să nu-l slăveşti, când cugeţi la câte s-au petrecut de atunci... la câte primejdii au învăluit mâna aceasta de oameni, sămănată pe brâiele Carpaţilor — şase veacuri de lupte şi de zbucium, şase veacuri de neadormită şi dârză împotrivire la năvala atâtor vrăjmaşi, cari-aduceau în ţara asta blândă urgia şi jaful războiului cu toate cruzimile lui: stricarea gospodăriilor şi sălbăticirea oamenilor, izvoarele munţilor roşite de sânge, oraşele-n flăcări, femei desculţe, cu prunci în braţe, alergând pe lanurile pustiite, sute de leşuri zăcând nengropate pe marginea drumurilor!... Şi ce de viteji şi-au pus zilele lor punte biruinţii, până să răsară şi pentru noi mult aşteptata zi de mântuire şi de linişte! N-a fost pe lume un neam mai încercat ca al nostru.

N-a fost popor care să-şi fi plătit mai scump dreptul de a trăi în ţara şi-n legea lui, popor pe care să-l fi împins la jertfe mai mari adânca dragoste de moşie şi dorul de neatârnare.

37. RUCĂR. DÂMBOVICIOARA

De la Câmpulung plecăm la Rucăr pe frumoasa şosea care s-aşterne ca o prispă netedă pe vârful Mateiaşului, de unde-n largi şerpuiri trăgănate se lasă-n valea Dâmboviţii, ascultă şuietul apelor şi zgomotul morilor şi joagărelor de la Dragoslave şi de la Rucăr, apoi o rătează-n sus peste măgurile umbrite de brazi şi trece, prin strunga de la Pajera, dincolo, în Ţara Bârsei. Ne oprim câteva minute la Nămăeşti, la mânăstirea de călugăriţe, adăpostită-ntre copaci, cu vestita bisericuţă scobită în inima unei stânci, pe coasta verde a unui deal, de pe care se vede-n jos, ca-ntr-o panoramă, oraşul Câmpulung, cu mândrele-i împrejurimi. După două ceasuri de drum intrăm în Rucăr, sat mare, aproape un orăşel, aşezat sub straşina Carpaţilor, la răspântia a două ape, în una din cele mai încântătoare văi ale judeţului Muscel. Toate te-nveselesc aici: aerul curat, freamătul pădurii, şuietul apelor, casele albe presărate printre copaci, înfăţişarea mândră şi voinicească a gospodarilor, chipul rumăn şi luminos al rucărencelor, şi portul lor adevărat românesc, ţesut, lucrat şi înflorit de mâna lor c-o măiestrie pe care nu ştiu singure de unde-au învăţat-o. În jurul acestui cuib fericit munţii îşi desfăşură podoabele lor de o măreţie sălbatecă, ţancuri ascuţite ies vinete din întunecimile pădurilor de brazi şi stau înşirate, ca nişte străji de veci, pe graniţile zării, la îngânarea pământului cu cerul. Deasupra tuturora, în fund, spre miazănoapte, îşi ridică Păpuşa creştetu-i înalt, rotund ca o turlă de biserică. De-acolo, din coapsele Păpuşii, zbucneşte Râuşorul, şivoi puternic, care sparge meterezele de stânci ce-i stau în cale, soarbe izvoarele codrilor, şi-n goana-i nebună strigă, se ceartă, se bate cu grămezile de bolovani ce vor să-i astupe matca — învolburat şi alb de spumă soseşte-n Rucăr, şi rucărenii, cum îl văd, îl pun la treabă: ei au porumb de măcinat, sumane de bătut, buşteni de retezat şi de-nfeliat în scânduri, şi Râuşorul, sprinten şi harnic, se înhamă la toate, pe toate le face cu drag, iar când îşi isprăveşte de lucru, voios se duce de se culcă în patul larg al Dâmboviţii, râul norocos care-a călăuzit paşii celui dintâi voievod al Munteniei şi care străbate capitala unde s-a încoronat cel dintăi Rege al ţării Româneşti.

Din Rucăr plecăm călări la Dâmbovicioara. Şoseaua se urcă-n cotituri mari, trăgănate, peste grebenii stâncoşi ai Scărişoarii, având în stânga zidul de piatră al muntelui, în dreapta desfăşurarea văilor, aci repezi, adânci, prăpăstioase, aci larg deschise în tăpşane regulate, acoperite unele de fâneaţă, altele de păduri răcoroase. De la Podul-Dâmboviţii, lăsăm şoseaua şi cârmim la stânga pe drumeagul pietros ce merge-n sus pe lângă hierăstraiele Dâmbovicioarei. Dar iată că în faţa noastră se ridică un munte înalt şi drept ca un zid năprasnic, de crezi c-aici e sfârşitul lumii. Ne-apropiem, şi deodată, la o cotitură, ni se deschide, printre două stânci

colţuroase, intrarea înlăuntrul muntelui, cheia adâncă şi îngustă a Dâmbovicioarei. E răcoare, şi vuietul apei răsună aşa de tare, că nu-ţi mai auzi glasul. De pe fundul acestei prăpăstii ne uităm cu groază-n sus la namilele de stânci aninate de pereţii cheii ca nişte dihănii ce stau la pândă, gata să se prăbuşească peste noi.

Deasupra noastră se zăreşte un petecuţ de cer sprijinit, ca un capac albastru, pe crestele ascuţite ale înaltelor ziduri ce ne îngrădesc în umbra lor veşnică. Pe sus vezi câte un brad ieşind strâmb şi chircit din crăpătura unei stânci, mirat şi el de fioroasa singurătate în care se găseşte, întinzându-şi cetenele-i triste, în aşteptarea zadarnică a unei raze de soare. Mergem aşa, în sus, pe matca întortocheată a râului, vreo jumătate de ceas, şi deodată cheia se lărgeşte: în păretele din dreapta, deasupra unei prispe de piatră, se deschide gura neagră a „Peşterei”, în hăul căreia intrăm cu lumânări aprinse. E un întuneric rece, umed, apăsător, din când în când auzi câte-un strop picurând din tavanul scund, şi-n jocul slabei noastre lumini, pe păreţii umezi şi scofâlciţi ai hrubei

se-nşiră tot felul de vedenii urâte. Mă cred într-o lume din basme. Un glas bătrânesc pare că vine de departe, din adâncul beznei, şi-mi spune: „În văgăunele acestea au trăit, fără foc, fără lumină, goi, slabi şi-nfricoşaţi, cei dintâi oameni — strămoşii voştri ai tuturora — din fundul acestor tainiţi au izvorât încetul cu încetul miile de popoare ce-au împânzit pământul... Măsoară drumul pe care l-a străbătut, numără stepenele pe cari le-a suit omenirea de la sălbăticia şi întunecimea acestor vizuini până la puterea şi strălucirea ei de azi, şi vezi din ce depărtată obârşie te tragi, şi câtă muncă i-a trebuit vieţii ca să se desfacă din noaptea ce-o învăluia la început şi să iasă tot mai în larg, tot mai în lumină...”

„Mai în larg, mai în lumină...” Înţelesul acestor cuvinte capătă aici o deosebită însemnare, şi mereu mi le rostesc în gând, nerăbdător de a ieşi mai curând din peşteră; mereu îmi revin pe buze, tot timpul cât scobor lunga strâmtoare a cheiei. Mi-e aşa de dor de cer, de soare, de arbori — un vac de om mi se pare de când n-am mai văzut pământ întins şi verde înaintea mea.

38. TÂRGOVIŞTEA. RUINILE

Dormim noaptea la Podul-Dâmboviţii, un sat cuibărit în fundul unei văi adânci, închis din toate părţile, ca o căldare. Pe creasta zidului de stânci dinspre miazănoapte se văd rămăşiţele unui vechi castel. Nu se ştie al cui a fost. Bătrânii spun c-aşa l-au apucat. Mulţi au căutat comori pe sub ziduri, căci mereu se zărea noaptea jucând o pară albastră, acolo, la „Ruina Pustie”, cum îi zic ei. Ceva mai în jos, dincoace de ruinile cetăţii lui Negru-vodă, pe malul drept al Dâmboviţii, e satul Stoeneşti, unde s-a retras Mihai Viteazu, acum trei sute de ani aproape, să-şi odihnească mica lui oaste în urma strălucitei biruinţi de la Călugăreni.

De la Podul-Dâmboviţii o luăm spre răsărit, pe cărări de turme, peste muscele; prin codri de brad şi de fag suim din greu muntele Leaota, care se desface din culmea Bârsei şi se lasă-n podişuri trăgănate pănă-n măgurile de var şi de cărbune de la Şotânga. Mânem la o stână pe vârful Leaotii. A doua zi ne scoborâm în valea Ialomicioarei, şi pe la asfinţitul soarelui sosim la Târgoviştea. Oraşul e aşternut în limpeziş, pe malul drept al Ialomiţii. Un lung şir de coline, acoperite cu vii, îngrădesc zarea spre răsărit, iar în mijlocul acestor coline, pe vârful cel mai înalt, se vede ridicându-se falnică dintre copaci Mânăstirea Dealului; întreagă, strălucitoare, stă mândră în faţa oraşului, ca şi cum vremea ar fi adormit la pragul ei. Acolo, în tinda bisericei, într-o raclă de sticlă se păstrează capul lui Radu cel Mare, întemeietorul mânăstirei (acum patru sute de ani) şi capul lui Mihai Viteazu, pe-a cărui frunte a strălucit, în fulgerarea unei clipe de noroc, cea mai glorioasă coroană la care-a ţintit vreodată visul de mărire şi de dreptate al neamului românesc.

Aici, în Târgoviştea, şi-a aşezat Mircea-vodă scaunul domniei cătră sfârşitul veacului al paisprezecelea, şi, fiind lunca deschisă şi fără apărare, a făcut şanţuri şi ziduri tari împrejurul cetăţii, şi 333 de ani a rămas aici capitala ţării. În vremea asta oraşul a fost adesea bântuit de oştile turceşti, şi cu toate nenorocirile cari l-au învăluit, a mers înainte, s-a râdicat şi s-a îmbogăţit mereu. Domni după domni l-au înfrumuseţat şi l-au dăruit cu mitropolie, cu biserici, cu tipografie; subt înţeleapta şi blânda stăpânire a lui Matei Basarab, mulţimea norodului ajunsese la 60.000 de suflete.

Ce viaţă, ce zarvă trebuie să fi fost odinioară pe uliţile acestea, astăzi aşa de liniştite, aproape triste! Aici bătea inima ţării, cu toate grijile şi bucuriile ei. Aici veneau negustorii din Veneţia, din Genova şi de la Ţarigrad. Ei aduceau în acest „Damasc al României” scule şi covoare scumpe, mătăsuri cusute cu fir de aur, haine şi podoabe pentru mitropoliţii şi gospodarii ţării, pentru domniţele şi bogatele jupânese de pe vremuri. Şi de-aici porneau, pe cele patru porţi ale cetăţii, chervanele-ncărcate cu lână, cu miere, cu sare şi cu zaherele, ce-mprăştiau vestea despre dărnicia şi-

mbelşugarea pământului nostru până-n cele mai depărtate schele ale Europei.

Acum Târgoviştea e un oraş de amintiri. Zidurile cetăţii s-au năruit, şanţurile s-au astupat, pe unde se-ntindeau palatele şi edecurile Mitropoliei, astăzi e obor de vite, iar curţile domneşti, mândrele curţi de pe malul Ialomiţii, înlăuntrul cărora s-a urzit o parte aşa de însemnată din istoria patriei noastre, au rămas părăginite, — un morman de ruini înecate de bălării, bolţi surpate, grămezi de moloz sprijinind câteva ziduri afumate, în cari se văd ca nişte răni spărturile ferestrelor, lărgite de ploi. O singură odaie îşi mai păstrezä cei patru păreţi lăturalnici : din mijlocul ei se-nalţă doi salcâmi. În toate părţile se-ntind desişuri mari de bozii şi de urzici, de jur împrejur pământul creşte, ca şi cum ar vrea să năpădească şi să înghită şi aceste biete rămăşiţi din ceea ce-a fost odată fala şi podoaba Târgoviştii. Ce păcat că nu ni s-a putut păstra măcar palatul acesta, ca o mărturie scumpă a vremilor trecute! Am fi venit aici din toate unghiurile ţării, am fi alergat aici, ca la o şcoală înălţătoare, să ascultăm şoapta zidurilor sfinte şi să trăim o parte vie din istoria neamului nostru. Am fi păşit cucernici prin sălile largi şi tăcute ale bătrânilor voievozi, ş-am fi putut zice: pe uşa asta a intrat marele Mircea când s-a întors biruitor de la Rovine, de la fereastra asta se uita cruntul Ţepeş peste oraşul lui domolit şi spălat de fărădelegi; în jilţul acesta a stat viteazul Mihai, pe când în mintea lui cutezătoare se împânzea un vis măreţ — o ţară întinsă, puternică şi glorioasă, toată suflarea românească subt un singur sceptru. Dar a bătut nemilos viforul vremii, mai aprig decât războaiele şi decât focul, ş-a pustiit mândrele curţi, ş-a surpat zidurile falnicului palat, în încăperile căruia n-a stat nici un domn fanariot. Numai biserica a rămas, cu sfinţii ei zgâriaţi de suliţile turcilor, şi înaltul turn al Chindiei, unde vegheau străjile şi unde bătea meterhaneaua când s-aşezau domnii la masă.

Doarme bătrâna Târgovişte, cetatea atâtor glorioase amintiri. Un moment de tresărire a avut pe la începutul veacului trecut, ş-a dat atuncea ţării trei poeţi însemnaţi, aproape în acelaşi timp: pe Eliade, pe Alexandrescu şi pe Cârlova. Dar la sunetele harfei lor pietrele nu s-au mai mişcat, să reînvie cetatea moartă, ca-n bunele vremuri de demult la cântecele lui Orfeu.

39. PE IALOMIŢA. DE LA TÂRGOVIŞTE LA PETROŞIŢA

Şoseaua care se râdică din Târgovişte spre munţi merge pe stânga Ialomiţii, de-a lungul văii ce se deschide ca o albie între două şiruri de dealuri din ce în ce mai înalte, din ce în ce mai repezi şi mai împoncişate . E o dimineaţă senină şi răcoroasă de pe la sfârşitul lui august. Trecem pe sub viile şi livezile aşternute pe costişa din dreapta. De sus, de pe măgura cea mai înaltă, ne priveşte Mânăstirea Dealului. Puţin mai în fund, pe un alt vârf de măgură, stă mânăstirea Golgota, întemeiată de Pătraşcu-vodă, tatăl lui Mihai Viteazu, iar mai jos, la curmătura dealului, ferită de privala lumii, e Viforâta, mânăstire de călugăriţe.

Dulce miroase în aerul dimineţii fânul de pe luncă, şi-i aşa linişte — nu se aude decât tropotul cailor pe drumul neted şi uscat. În urma noastră, Târgoviştea s-afundă, se şterg una câte una turlele numeroaselor ei biserici. Un farmec deosebit dă acestei văi priveliştea căsuţelor albe ce se ivesc dintre pomii încărcaţi de rod; sate mari, îndestulate, îşi întind gospodăriile de o parte şi de alta a râului până-n negura munţilor. Printre ele trece calea ferată la băile Pucioasa. Iată Doiceştii, sat vechi, care-şi are şi el istoria şi ruinele lui de întăriri şi de palate: se spune din bătrâni c-aici se trimiteau doicile cu pruncii domneşti când era război în ţară. Mai încolo, după un crâng de aluniş, Şotânga îşi dişterne livezile de pruni şi ogoarele de porumb pe malul drept al Ialomiţii, pe trăgănatele tăpşane ce-ascund în sânul lor bogate straturi de cărbune. Iată Lăculeţele: în stânga, o fabrică mare — pulberăria statului, în dreapta, pe măgura ce se-nalţă chiar din marginea şoselii, sunt presărate vile frumoase, vesele, cu grădiniţi în faţă, cu drumuri prunduite ce se deapănă pe sus, în rotocoale largi, de la uşă la uşă — ai zice că un oraş nou stă să răsară, împins de comorile dinlăuntrul pământului. De-aici încep Glodenii, satul norocos sub care gâlgâie izvoarele de păcură: o sută de guri sorb afară bogăţia aceasta minunată, stoarsă din nămolul gras al vechilor mări, adunată picătură cu picătură în mii şi mii de veacuri, gonită din cine ştie ce depărtări, pe jgheaburi întunecoase, de uriaşele frământări ale globului şi strânsă aici, ca de o mână prevăzătoare, în tăinuitele cisterne ale adâncului. Un miros care nu e deloc plăcut ne vesteşte c-am intrat în Pucioasa, aşezare frumoasă, într-o vale deschisă, pe râul Ialomiţa, de o parte şi de alta dealuri uşor trăgănate, în fund, priveliştea munţilor acoperiţi de codri; dincolo de râu, de subt o ruptură de mal, ţâşnesc binefăcătoarele izvoare de pucioasă şi de fier. Peste deal, spre apus, sunt băile de iod de la Vâlcana. Un izvor de pucioasă mai e şi la Bezdead, cel mai întins şi mai bogat sat din munţii Dâmboviţii. Acolo, în marginea de sus a satului, e un zid înalt de stânci foioase, numit — pentru ecoul răspicat şi puternic pe care-l dă — „Malul-de-răsună”.

De la Moţăeni în sus valea începe să se strâmteze; şoseaua ţine mereu şerpuirile Ialomiţii, care de-aci încolo prinde-a lua glas: tot mai limpezi şi mai repezi s-azvârl undele ei printre bolovani, îmbrâncind pe unii cu mânie, mângâind pe alţii şi puindu-le pe creştet rotunde coifuri de oţel. Intrăm pe la amiază în Petroşiţa, sat mare cu mai multe cătune frumos revărsate pe brâiele plaiului — de jur împrejur case albe, din ce în ce mai rare, se urcă pe coastele dealurilor, ca şi cum

s-ar fi luat la întrecere: care să privească mai de sus — în lungul apei, hierăstraie, mori, pive şi dârste, zorite, se strigă unele pe altele până hăt, în capătul de sus al Moroenilor, de unde-ncepe înalta pustietate a munţilor, măreaţa şi liniştita împărăţie a Bucegilor.

40. PRIN CHEIA TĂTARULUI LA SCHITUL PEŞTERA

De la Moroeni părăsim şoseaua, care, încovăindu-se pe sub poalele unui munte frumos cu nume urât, răzbate prin bezna codrilor de brad în valea Izvorului, la Sinaia, şi-naintăm pe jos, călăuziţi de-un pădurar, pe năprasnica spintecătură a Ialomiţii. Trecem anevoie peste prăbuşituri de stânci, chemând uneori şi braţele-n ajutor; urletul apei ne sileşte să vorbim tare.

— Nu ne-om rătăci, bade Stane, să-nnoptăm pe-aici?!

Pădurarul se uită liniştit la noi şi zâmbeşte; apoi, ridicând mâna, ne-arată la stânga-n fund, printre cheliile munţilor, un ţugui mai depărtat, aurit de razele soarelui.

— Stă soarele pe Zănoaga... avem destulă vreme. Acolo să vedeţi mândreţe. Sus detot, chiar pe vârful Zănoagei, s-aşterne-o pajişte frumoasă, care se cheamă „Podu-cu-florile", că-i numai flori toată, şi la mijloc e un lac aşa cât faţa unei arii de mare, şi-i limpede, limpede apa, ca lacrima, iar împrejurul pajiştii, pe mărgini, sute de stânci înalte şi colţuroase stau înşirate, parcă-s puse s-o păzească. Povestesc bătrânii că s-au fost ascuns odată acolo nişte domniţe pe care le fugăreau tătarii, şi când le-au dat păgânii de urmă, ele s-au suit sărăcuţele pe stânci şi s-au azvârlit în prăpastie, unde-au pierit...

Trecem printr-o rarişte de fagi şi ieşim la „Cheia Tătarului". Aici Ialomiţa deschide vitejeşte porţile Bucegilor şi se aruncă peste sfărâmăturile stăvilarelor, prin adânca desfundătură a muntelui, ce răsună ca un gang uriaş, de vuietul nahlapilor. Păşim cu grijă printre stânci prăbuşite, subt îngusta fâşie de cer întinsă, trâmbă de lumin-albastră pe crestele celor două ziduri de piatră ce se ridică, drepte, înalte, năprasnice, de-o parte şi de alta.

Dar ce frumoasă şi veselă privelişte ni se deschide la ieşirea din cheie! Deodată valea se lărgeşte, desfăşurând în dreapta podişuri întinse, verzi, descoperite, pe legănarea cărora te uiţi ca pe valuri în sus, până-n cătarea Vârfului-cu-Dor, la stânga se-nalţă trăgănat muntele Padina, în crestătura căruia se vede-o căsuţă albă, singură-ntre stânci — vama de la Strunga; în fund, în faţa noastră, peste dungile de brădet ce se diştern pe vale ca nişte grădini, se ridică, vinete şi prăpăstioase, meterezele Obârşiei. Aerul dulce, răcoros, miroase-a pajişte şi-a pădure. Soarele scapătă după muchea Padinei. Valuri de umbră îneacă valea. Trecem pe lâng-un hierăstrău părăsit, peste grămezi de leaţuri şi de scânduri înnegrite de ploi. Nu se aude decât şuietul potolit al apei, ce pare că stă s-adoarmă, culcată între răzoare de flori. Şi toate ni se par sfinte în singurătatea şi în măreţia acestui cuprins. Înaintăm tăcuţi, ca-ntr-un templu, în adânca linişte-a-

nserării. Un călugăr ne iese-nainte şi ne urcă pe-o potecuţă tăiată-n brâul muntelui din stânga. Suntem la schitul „Peştera”.

Pe-un prag ridicat deasupra vâltorilor Ialomiţii, o spărtură largă se deschide, boltindu-se în coasta stâncoasă a muntelui Bătrâna. La intrare, sub tavanul ei înalt, scobit ca un fund de corabie, e o bisericuţă, pe de lături, pe lângă păreţii umezi şi-nnegriţi de fum, câteva chilii scunde, întunecoase, adăpostesc vro doi-trei călugări, ale căror chipuri au împrumutat ceva din sălbătăcia peşterei. Un izvoraş limpede lunecă pe sub zidul din stânga. În fund tavanul se pleacă şi păreţii se apropie, ca şi cum ar vrea să-ţi închidă trecerea. Multă vreme nu s-a ştiut ce e mai departe. Mâna îndrăzneaţă şi scotocitoare a omului a spart în sfârşit şi încuietorile acestor tainiţi. Acum vestita peşteră te lasă să intri în toate cămările ei, să străbaţi departe în fioroasele-i adâncuri, s-auzi şopotul izvoarelor ascunse şi plescăitul răsunător al cascadei — o ploaie de pietre scumpe la lumina torţiilor — să vezi cele două lacuri ce dorm, limpezi, albastre, fără nici o-ncreţitură, sub mândre pologuri de piatră, din vârful cărora atârnă felurimi de ciucuri albi şi lucii ca de marmură, şi de-aici să te urci în marele dom al peşterii, subt uriaşa boltă împodobită cu stalactite, — în minunatul palat unde-au împărăţit odinioară „urşii speluncilor”, ale căror oase zac, de cine ştie câte mii de ani, risipite pe lângă păreţi. În fund de tot este o altă încăpere largă — cea din urmă — care, pentru frumuseţea şi bogăţia stalactitelor ei lungi şi sclipitoare,

s-ar putea numi „sala coloanelor de marmură”.

41. PE OBÂRŞIA. LA OMUL. PE VALEA CERBULUI

E frig; încă n-a răsărit soarele, şi noi de mult urcăm pe coastele uscate şi priporoase ale Obârşiei. Schitul a rămas departe-n urmă; la stânga, în jos, de-abia se mai zăresc, dincolo de spintecătura Ialomiţii, câteva pete negre de codru, tot mai largă şi mai adâncă se cască năprasnica vale de sub noi; în dreapta se-nalţă surele metereze ale Bucegilor, turme de stane se-nşiră pe creste, pale de ceaţă se mişcă molatec pe dinaintea lor. Unde te-ntorci, nu vezi decât spinări goale de munţi, întinsa domnie-a prăpăstiilor ş-a pustietăţilor de

piatră, — nici un copac, nici un izvor, nici un petecuţ de verdeaţă pe care să-ţi odihneşti privirea. De-asupra „Babelor” o lumină albă se-mprăştie pe cer, un pisc înalt s-aprinde de cealaltă parte, apoi altul, — perdeaua de ceaţă se rupe, ş-un snop de raze, lungi suliţi luminoase, săgetează văile. Încă două ceasuri de urcuş, şi suntem pe vârful cel mai înalt al Bucegilor, pe creştetul plesuv al „Omului”.

Când te vezi aici, întâi te încearcă un fel de neastâmpăr, o dulce nelinişte, parc-ai fi gata să zbori. E în cuprins ceva aşa de măreţ şi de sărbătoresc, că uiţi deodată şi osteneală, şi foame, şi sete, şi nu te mai înduri să stai jos — priveşti uimit în toate părţile, respiri din adânc aerul acesta proaspăt, răcoros, ce pare că miroase-a zăpadă, ochii tăi sorb cu nesaţ depărtările, şi nu ştiu ce sentiment de voioşie, de copilărească semeţie te face să-ţi ridici fruntea şi să cauţi falnic în jurul tău, ca şi cum ai fi lucrat şi tu la aşezarea atâtor podoabe, ca şi cum în clipa asta, anume pentru tine se-nalţă-n slăvi de pretutindeni popoarele de munţi...

Ne oprim la picioarele celor trei namile de stânci înfipte în creştetul Omului — cea din mijloc, privită mai de departe, are într-adevăr ceva din chipul omenesc. În spatele lor e o colibă de piatră, unde te poţi adăposti pe vreme rea. De jur împrejur bolovani risipiţi, — te-ai crede pe ruinile unei cetăţi fantastice. Şi-i linişte, nici o adiere de vânt, nici o pasăre în aer, soarele scânteie pe muchile Coştilei, ce-şi sprijine spinarea de cei doi uriaşi bătrâni: Morarul, pe culmea căruia poţi sta c-un picior în România şi cu altul în Transilvania, şi Caraimanul, cu ţancuri ascuţite, pe brâiele cărora cresc friguroasele steluţe de munte — „Floarea reginei”. Şi vârfuri multe, nenumărate, răsar din toate părţile, unele din altele, se pleacă şi se-nalţă în limpezişul zărilor, ca şi cum ar da să spargă cu zimţii lor bolta albastră a cerului. Printre ele privirile coboară pe stepene de codri în depărtările văilor; unde şi unde se zăresc în pâlcuri locuinţile omeneşti, stropituri albe pe fundul adâncului, unele sclipitoare ca nişte cioburi de oglindă... Aşa trebuie să vadă vulturii oraşele noastre din mândra lor împărăţie.

De pe Omul, „o tulim o ţâră” — cum spune badea Stan — pe şeaua ce se-ndoaie spre Caraiman, şi după ce scoborâm câteva sute de paşi pe iarba lunecoasă, crescută-n fuioare, aşa de potrivit numită „barba-caprii”, facem la stânga şi intrăm în Valea Cerbului, în uriaşa spintecătură a bucegilor, ce ţine din străjile Obârşiei până jos, în matca Prahovei. Păreţii crăpaţi, stâncoşi, sunt aşa de înalţi şi de repezi, poteca aşa de îngustă şi fără sprijin, că uneori te opreşti cu frică pe câte-un colţişor de piatră la mijlocul prăpastiei, te uiţi în jos şi parcă ţi se taie picioarele când vezi câtă adâncime e sub tine. În fund, pe treptele de stânci, s-azvârle pârăul Cerbului în sărituri mari, ce recheamă în închipuirea poporului goana speriată a unui cerb. Din când în când te uiţi înapoi şi ţi se pare că munţii se pornesc şi vin după tine. Şi mergi prin prăpastia asta mai bine de trei ceasuri; iar cine-a pierdut cărarea poate să rătăcească şi-o zi-ntreagă până să-i dea de capăt. Devale malurile se pleacă. Intrăm într-un codru de brazi. Acum păşim fără grijă pe cărarea largă, umbrită, brazde noi de muşchi ne îmbie să ne mai odihnim, izvoarele freamătă în toate părţile, ici-colo câte o rază piezişă de soare tremură prin cetini; de jos vine tot mai tare un sunet de clopot — ne-apropiem de Buşteni; încet, sufletele noastre încep să se reculeagă: priveliştea nemărginită din vârful Bucegilor, înălţimile acelea ameţitoare, nenumăratele castele ce despicau zările cu turlele lor albe şi neregulate, Valea Cerbului, cu fioroasa ei măreţie, toate frumuseţile şi minunăţiile pe care le-am văzut, acum, când ne revin în minte, pare că au ceva din farmecul lucrurilor visate.

42. PE VALEA PRAHOVEI: PREDEAL, AZUGA, BUŞTENI, SINAIA

Pe sub coastele Bucegilor, pe dinaintea celor mai înalte şi mai frumoase vârfuri, se deschide de la miazănoapte spre miazăzi Valea Prahovei — pustietăţi şi întunecimi de codru acum două sute de ani — astăzi valea cea mai locuită şi mai bogată din ţară. Porneşte de la hotar, din dâmbul Predealului, şi se lasă-n cotituri trăgănate printre munţi până dincolo de Câmpina, unde-şi topeşte malurile în largul neteziş al *şesului*.

Cum intri din Transilvania, pe frumoasa şosea ce s-aşterne pe vale, ai, în stânga, clădirile mari ale gării ş-ale vămii, în dreapta — o cascadă de vile ce se revarsă pe sub poalele codrilor în jos pe tăpşanul verde, întins ca un covor la soare. Aici e Predealul, sat mare, aşezat în curmătura munţilor pe unul din cele mai înalte podişuri din marginea ţării. De-aici ţâşnesc de pe sub maluri izvoarele cari, mai la vale, se adună într-o singură albie şi dau fiinţă Prahovii. Şoseaua se lasă pe sub Clăbucetul Taurului, pe lângă schitul Predeal, taie satul Azuga, căruia îi dau o înfăţişare de oraş numeroasele fabrici ce-şi înşiră înaltele coşuri, înnegrite de fum, de sub coasta muntelui Sorica până în matca Prahovei. Păduri nesfârşite se ridică de o parte şi de alta. În lungul apei aleargă zgomotoasele trenuri, unele gâfâind la deal, altele, repezite la vale, în goană ameţitoare, desfundând munţii şi-nfiorând codrii cu şuierul maşinilor şi cu uruitul asurzitor al roţilor.

Din Azuga şoseaua face o îndoitură largă spre dreapta, încunjură tunelul drumului-de-fier şi dă în Buşteni. Aici valea se mai deschide. Poieni întinse, stropite cu flori, s-aştern între izvoare. Case frumoase, vesele — un adevărat orăşel de munte — se răsfaţă la soare pe tăpşanul din stânga, în fund codru de brazi, iar din întunericul codrului se ridică, vinete şi prăpăstioase, crestele Bucegilor, cu brâie albe de zăpadă şi cu ţancuri ascuţite, pe cari numai vulturii şi norii le ating. De nicăiri nu se văd aşa de bine şi de aproape uriaşii gemeni din faţa Zamorii, stâncoşii Jepi ce stau ca două străji la meterezele Bucegilor. Sub poalele Jepilor, din deal de Poiana-Ţapului, e frumoasa cădere de apă, vestita Urlătoare, unde pârăul se aruncă de sus, de pe o prispă de piatră, şi cade drept, de la o înălţime de 15 metri — un sul lucitor de cristal, ce se sparge cu zgomot în volbura de jos.

La şapte kilometri din Buşteni, tot pe partea dreaptă a Prahovei, e Sinaia — capitala de vară a ţării. Acum două sute şi mai bine de ani erau pustietăţi pe aici. Muntele Molomoţ (Furnica) era acoperit de păduri, un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş, pe brâul muntelui, unde pusniceau câţiva călugări. Povestea spune că-n noaptea de Sfântă Mărie îngrijitorul schitului, ieşind de la utrină, ar fi stat puţin să se odihnească pe

culmea dealului sub care e astăzi mânăstirea Sinaia, şi, fiind ostenit, ar fi aţipit, şi un vis preafrumos i s-ar fi arătat în somn. I se părea că din vale cântări îngereşti s-auzeau înălţându-se în slăvi, iar jos, pe o poieniţă, se făcea parcă o „lumină mare ca ziua, şi două cete de tineri îmbrăcaţi în alb, cu lumânări aprinse, cântau troparul adormirii, şi cum au încetat cântările, s-a pus iarăşi întunericul nopţii”. Mai târziu, auzind despre asta spătarul Mihai Cantacuzino, şi aducându-şi aminte că, pe când se afla ascuns de prigonirile turcilor în muntele Sinai din Arabia, cugeta că, de se va mai întoarce cu zile în ţară, să facă o biserică, a pus de-a zidit o mânăstire pe poieniţa aceea, din vale de schitul Molomoţ, şi i-a zis *Sinaia,* „după asemănarea Sinăiei cei mari”. Şi-a stat această mânăstire aproape două veacuri pitită în pustietatea codrului, până ce într-o zi, viind Domnitorul Carol I pe aici, şi plăcându-i mult frumuseţea locurilor, a hotărât să-şi facă aşezare de vară în valea asta liniştită şi răcoroasă. Copacii s-au abătut, un falnic castel s-a ridicat deasupra Peleşului, ş-un oraş a răsărit, ca-n basme, pe coastele muntelui Furnica. Stau astăzi bătrânii, vechii cărăuşi, care de pe la Orăţii până la „Slonul de piatră” de sub Zamora umblau cu chervanele numai prin pustietăţi, stau şi se uită ca la o minune la atâta sodom de case, care de care mai mândre, căţărate pe brâiele muntelui, şi parcă tot nu le vine să-şi creadă ochilor... Iar noaptea, noaptea, când tot oraşul străluceşte la lumina lămpilor electrice, când cele mai frumoase stele parcă s-au coborât din cer ca să dea farmec văii aceştia, Sinaia pare o vedenie de prin alte lumi — Bucegii se-nalţă şi o privesc înmărmuriţi — un mândru colţ de rai aninat pe poalele lor, şi-şi zic şi ei, de bună seamă, vorba bătrânească: „Omul sfinţeşte locul”. Unde-i schivnicul de la Molomoţ, să-şi vază aievea visul lui de acum două sute de ani?

De jos, din marginea parcului, o luăm încet pe şoseaua ce urcă trăgănat la deal, trecem prin curtea mânăstirii şi scoborâm pe valea Peleşului. Un tăpşan verde se ridică în faţa noastră şi sus, pe-o aşezătură deschisă la soare, svelt şi luminos iese din codru „Castelul Peleş” — podoabă uimitoare, de o măreţie şi de o frumuseţe cum nici prin basme nu s-a pomenit. Răzoare de flori îl încunjoară, molcom îi cântă şi-i sar împrejur izvoarele, şi-i aruncă pietre scumpe, iar soarele, la asfinţit, se opreşte pe „Piatra Arsă” şi lung, şi cu drag se uită în vale la minunea asta, şi parcă nu se îndură să mai plece. — Aşa, cătând spre castel, moşnegii Bucegilor au văzut într-o seară pe Regina noastră stând gânditoare la fereastră, şi i-au trimes veste prin crainicul Peleş, c-ar vrea să stea de vorbă — mărire cu mărire — că multe au de spus şi-s mii de ani de când aşteaptă o minte să-i priceapă. Şi le-a răspuns buna regină, că-i gata să-i asculte. Şi s-au pornit atunci gureşul Peleş şi „Vârful cu dor” şi „Furnica”, şi „Jepii” şi „Omul” şi toţi munţii, şi toate izvoarele cuprinsului acestuia, şi şi-au spus tainele şi păsurile lor, de la Adam Babadam şi i-a ascultat Măria Sa, cu milă şi cu dragoste, pe fiecare, iar din spusele lor o măiastră carte a izvodit, o carte plină de adâncuri, nepieritoare, ca şi munţii şi izvoarele,

care i-au povestit-o.

43. CÂMPINA. VALEA DOFTANEI. SLĂNICUL-PRAHOVEI

De la Sinaia şoseaua se-ndoaie puţin pe vale, apoi coteşte la stânga, trece Prahova şi, amăgind dealul, se urcă tiptil pe brâiele-i încâlcite, dă stâncile la o parte, aşterne pod înalt peste Orăţii şi iese în luminişul de la Posada. De-aici se deschide cea mai largă şi mai frumoasă vedere pe Valea Prahovei în jos. Se trag perdelile munţilor în lături, şi-n depărtare, cât bate ochiul, vezi lunga şerpuire-a apei presărând pete de argint din ce în ce mai mici, din ce în ce mai dese pe prundul alb, între malurile-i rupte, din ce în ce mai plecate, din ce în ce mai strâmte — o lumină dulce, odihnitoare, limpezeşte valea, dealurile sure se topesc în adâncimea zărilor. De pe la Orăţii şoseaua e tăiată-n munte, din marginea ei se prăbuşesc în jos teancuri de lespezi uriaşe, cărţi răscolite, pe filele cărora a scris vremea istoria zbuciumată a pământului. Jos vâjâie Prahova, codrii clocotesc de zgomotul trenurilor. Pe la Comarnic valea se mai lărgeşte, şoseaua trece de partea cealaltă, pe dealul din stânga, străbate Breaza şi se lasă trăgănat în jos, între malurile sparte şi-nnegrite de păcură de sub podişul Câmpinei. De aici încolo Prahova iese-n larg, soarbe undele Teleajenului din jos de Ploieşti, şi la hotarul judeţului se toarnă-n Ialomiţa, care duce Dunării toate apele Bucegilor.

Părăsim şoseaua, urcăm dealul din stânga şi intrăm în Câmpina — un orăşel liniştit, aşternut la pragul munţilor pe-o colină dezvălită, bogată-n izvoare de petrol. Aici trăieşte într-o căsuţă retrasă, departe de zgomotul lumii, cel mai mare artist al neamului nostru — pictorul Grigorescu. În ce lumină fermecătoare ni se arată frumuseţile ţării pe pânzele acestui maestru! Sub ceruri albastre, calde, pe-ntinse revărsări de plaiuri, pasc turme de oi; un cioban stă rezemat în bâtă pe o muche de deal; păduri ruginite de toamnă îşi scutură frunza, nori albi, uşori se mişcă pe deasupra lor; pe văi depărtate sclipesc râuri de argint; căsuţe albe, vesele, se ivesc dintre copaci; de pe coline coboară-ncet, alene, boi înjugaţi la care încărcate cu fân, într-un nor de praf trece pe drum o laie de ţâgani; o ţărancă-naltă, zveltă, păşeşte agale şi toarce, ducând la păscut un cârd de viţei... Şi nu ştiu ce aer de bunătate, de linişte şi de curată şi înălţătoare iubire pluteşte în jurul

acestei lumi ieşite din mâna artistului, — o lume sănătoasă, în care toate trăiesc: un colţişor de pajişte, o tufă subţire şi albă de mesteacăn, o gingaşă floare de câmp, vii te privesc din tablou, îţi surâd, îţi vorbesc cu drag, şi ce de lucruri frumoase-ţi spun de ţara ta!

Ieşim înseninaţi din casa maestrului, ca dintr-o biserică în care ne-am rugat. Ni-s plini încă ochii de atâta lumină, şi când, după un ceas de urcuş prin pădure, coborâm în valea deschisă a Doftanii, ni se pare că

luncile verzi, şi casele albe de pe poalele măgurilor, şi vitele ce pasc, şi cârcima de la drum, şi malurile rupte ce se depărtează în susul văii spre Teşila sunt podoabe desprinse de pe pânzele artistului.

În stânga Doftanei se arată, pe încheietura colinelor, satul Telega, cu bogata-i ocnă de sare, la gura căreia vine, peste dealul Câmpinei, o ramură de drum-de-fier. Mai în sus, spre miazănoapte, într-o frumoasă deschidere de şes, e vechea mânăstire Brebu, îngrădită cu ziduri înalte, ca o cetate. Aici a stat odată, îngrijată, şi-a bătut mătănii pentru mântuirea ţării milostiva domniţa Elena, soţia lui Matei Basarab, pe când domnul, în lupta de la Finta, roşea lunca şi undele Ialomiţei cu sângele vărsat în deşert al bieţilor români, — crâncen şi nelegiuit război, care-a lăsat una din cele mai dureroase pagini din istoria neamului nostru. De la Brebu o retezăm călări peste culmea Negraşului, şi după un drum greu de patru ceasuri, ne lăsăm, printre huceaguri, pe plaiul Vărbilăului, la Slănicul din Prahova. Satul e aşezat pe vale, străbătut de apa Slănicului, în care se preling izvoraşele ce mijesc de pe sub dealuri şi lasă pe iarba uscată cărări albe de sare. În dreapta sunt băile, ceva mai sus sunt clădirile mari ale ocnei. Ne scoborâm „cu hârzobul” pe gura strâmtă şi întunecoasă a ocnei: de jos vine răcoare ş-un năbuşitor miros de petrol, apoi s-aud ciocanele zingănind din ce în ce mai tare, deodată o lumină albă, scânteietoare, ne-mpresoară din toate părţile — am ajuns. Suntem aievea pe alte tărâmuri, în unul din acele palate de cristal cu care ne minunau basmele copilăriei. În uriaşele galerii deschise la o adâncime de aproape o sută de metri, sub lumina vie a lămpilor electrice, spărgătorii ce viermuiesc pe lângă pereţii înalţi şi strălucitori ai bolţilor par nişte pitici care se joacă. Nimic nu se mai aseamănă cu ce ştim noi. Şi sunetele sunt altfel aici. Izbesc ciocanele-nteţit în sticloasele ziduri, blocuri mari, tăiate regulat, se răstoarnă greoaie în cărucioare, bubuie adâncul tot de zgomotele muncii. Suntem în una din cele mai bogate saline din lume; sute de ani am putea îndestula pământul numai cu sarea de-aici. Ne ridicăm; c-un fior de nelinişte simţim golul crescând sub noi, tot mai departe şi mai înfundat auzim zingănitul topoarelor... Iată-ne iar la buna lumină a soarelui. Puţin mai la deal e ocna părăsită, hăul fioros şi răsunător, în fundul căruia nu te poţi uita. Alături se-nalţă, cât o biserică, o stană albă de sare, răbufnită din sânul pământului, — scapără-n soare muchile-i lucii şi străvezii, pe sus ploile au împodobit-o cu „arabescuri”.

44. VALEA TELEAJENULUI

Prin frânturi de măguri, subt arşiţa soarelui, tăiem spre răsărit meleagurile pustii, scrijelate de izvoare sărate ce usucă iarba pe unde trec, şi ne lăsăm pe surpătura Runcului în valea Teleajenului. Ne oprim puţin în Vălenii-de-Munte, orăşel vechi de peste şase sute de ani, aşternut, între izlazuri şi livezi de pruni, pe râuşorul Văleanca. Pe spintecătura asta se vede că şi-au făcut vad gloatele tătarilor când s-au năpustit încoace, pentru că toate satele de pe Teleajen, până-n cheia Bratocii, păstrează amintiri — doine, legende, nume de locuri — de pe vremile acelea de groază. De-aici o luăm pe apa Teleajenului, pe lângă Drajna-de-sus, unde s-au descoperit de curând, pe culmea dealului Gradiştea, urmele unui însemnat lagăr roman, şi după un drum de patru ceasuri, peste dealuri sparte de viiturile şuvoaielor, printre hârtoape prăpăstioase, ieşim la mânăstirea Suzana, aşezată-ntr-o poiană frumoasă, pe-o frunte de dâmb, sub care se azvârl în Teleajen pârăul Stanca din dreapta şi Epuraşul din stânga, tăind pe braniştea văii o cruce de argint.

Toacă. Împodobite peste comanac, în lungi rase de şeiac, lin păşesc măicuţele spre biserica din mijlocul curţii. De jur împrejur, pe marginile întinsului covor de iarbă, se înşiră chiliile — căsuţe albe, curate, gătite ca de sărbătoare, cu flori multe, dintre care se înalţă mai mândre tomnaticele dumitriţe. Dulce, tânguitor, răsună în liniştea cuprinsului glasurile cântăreţilor de strană. În aer e un îmbătător miros de mintă şi de dumbravnic. Şi vorbe grăbite, neînţelese, bolborosesc pe sub pământ — e sfada apelor din vale.

De la Suzana-n sus drumul se leagănă între dealuri îmbrăcate-n codru, pe-ndoiturile Teleajenului. Unde şi unde se desfac luminişuri verzi, răcorite de izvoare limpezi. Urcăm un tăpşan, şi deodată, ca şi cum s-ar fi tras repede o perdea, înaintea noastră se face larg, ş-o privelişte neaşteptată ni se deschide. În fund un şir de munţi îmbrăţişează zarea; din desimea codrilor, ce-i învelesc pân’ la brâu, falnic îşi înalţă grebenii colţuroşi, albi, ca sideful, desfăşuraţi în arc pe albastrul cerului; iar jos, în mijlocul acestei îngrădiri de codri şi de munţi, o încântătoare poiană s-aşterne pe malul stâng al Teleajenului, pe ea sunt presărate câteva case de ţară, mai la o parte-nspre pădure-i mânăstirea Cheia, dincolo, la sânul drumului, vama Bratocea. Descălecăm în pragul acestui rai, ascuns în pâlnia celor mai frumoşi munţi din Şirul Tătarului. Deasupra noastră ţancurile zimţuite ale Tigăilor, aprinse de cele din urmă raze ale soarelui, par o cunună de flăcări. Amurgul iese din codri. Pe vale e pace, răcoare, ş-un dulce miros de fâneaţă.

45. ÎN MUNŢII BUZĂULUI. SIRIU

De pe culmea Tatarului, unde se răzoresc hotarele noastre cu ale Ardealului, ne luăm rămas bun de la mândreţele ţinutului Prahova şi cătăm spre răsărit, peste clocotişul plaiurilor, la munţii cei plini de comori — la Carpaţii blânzi şi darnici ai Buzăului. În jurul nostru, în lumina limpede a zorilor, se înalţă mii de catedrale. Soarele răsare din spatele Siriului. Turlele ascuţite prind a se rumeni. Sub noi ceaţa se risipeşte, pale fumurii plutesc pe creştetele codrilor, încep apele să se lămurească pe spintecătura văilor.

De-aici pornesc şi se desfac în raze spinările răşchirate ale munţilor — ca printre degetele unui pumn uriaş ţâşnesc din toate părţile râuri furioase ce trag în matca lor şuviţele despletite ale pâraielor ş-arunc-o plasă de argint peste podoabele Buzăului. În depărtare, cât gonesc ochii, se desfac podişuri verzi, plaiuri luminoase ce se lasă în cascade pe stepenele munţilor, cătră satele răzleţite pe văi, târle de oi se zăresc pe sub poalele codrilor, mori şi hierăstraie de-a lungul apelor. Intrăm în trecătoarea de la curmătura Crasnei, scoborâm în valea Tătăruţului şi ieşim la cărare bătută de turme în mândra pădure de molift aşternută pe coastele muntelui Siriu; urcăm din uşor, pe sub bolţi de cetini, printre înaltele ferigi iubitoare de umbră; calde, sfiicioase mângâieri de soare tremură pe trunchii arămii; în stânga se deschid luminişuri — din pragul lor cătăm în larg, spre miazăzi; departe în zări se desluşesc cătunele împrăştiate pe încheieturile măgurilor, întinsele obraţii ale Chiojdului-din-Bâsca, sat mare de moşneni cuprinşi, ale căror livezi şi izlazuri pornesc din pajerea hotarului şi merg una până hăt în pripoarele Nehoiului, aproape de apa Buzăului. După două ceasuri de suiş trăgănat ieşim deasupra, în înalta şi luminoasa pustietate de pe „Feţele Siriului”. Ne odihnim la capătul podişului pe una din stâncele ce împrejmuiesc încântătorul lac al Siriului. Stă soarele la nămezi. Peste vrăjitul cuprins domneşte o linişte dumnezeiască. Uimiţi, ne uităm în apa lucie, în adâncul albastru al acestui crâmpei de cer încopcit în stânci, la picioarele noastre. Ş-o clipă trăim în basme. Aici spun ciobanii că vin vulturii, primăvara, de beau apă ca să-ntinerească, aici îşi învaţă puii să zboare, deasupra acestei oglinzi fermecate mijesc de somn, cu aripele-ntinse, trufaşii regi ai înălţimilor.

Ne lăsăm în jos pe pârăul Mreaja, care-şi trage izvorul din apele lacului, trecem prin locuri râpoase, peste grumaji de stânci, ca să dăm *mai de-a dreptul,* ceea ce-i pururea drumul cel mai lung, cum spune-aşa de bine înţeleptul nostru popor. Iată-ne în sfârşit pe frumoasa vale a Siriului, deschisă-ntre păduri de brad şi plaiuri vesele, cu întinse fâneţe ce-ţi odihnesc ochii şi te-mbată de mireasma florilor. Pe valea asta, aproape de apa Buzăului, ne-ntâlnim c-un tânăr învăţat francez, care umblă să afle

vacul şi tainile pământului în cartea necercetată încă a munţilor noştri. Frumuseţile naturii, ca şi ale artei, împrietenesc pe oameni uşor. El vine tot din Prahova, pe altă vale însă, pe Bâsca Chiojdului, a văzut cam aceleaşi locuri pe care le-am văzut şi noi, şi de aci încolo facem o bună parte din drum împreună.

46. MELEDIC

După mai multe zile de călărie şi de zdruncen, şi nopţi de nesomn pe la stâne, să stai răsturnat într-un jilţ moale, pe-o limpede seară de vară, în liniştea solemnă a munţilor, subt un cer învăpăiat de stele, şi s-asculţi pe un străin deştept care a umblat şi a văzut lume multă, să-l asculţi vorbindu-ţi cu uimire de ţara ta, de frumuseţile şi de bogăţiile ei, iată o fericire din acelea care-ţi lasă-n viaţă dungi neşterse de lumină, cărări de-a lungul cărora îţi porţi cu drag aducerile-aminte.

Suntem la Meledic, una din cele mai largi deschizături din Carpaţii Buzăului. Măgura pe care stăm — un vârf înalt de unde privim toată valea Meledicului şi munţii depărtaţi cari-o înconjoară — se cheamă „Gruiul Haiducilor”. Un mândru castel se ridică pe marginea lacului, flori ne-mpresoară, stelele tremură-n lac, lin clincătă pe vale apele Slănicului.

— Doamne, frumoasă ţară mai aveţi... Pământul d-voastră e într-adevăr o mamă care vă răsfaţă: el vă dă, aproape de-a gata — şi asta nu este totdeauna un bine — vă dă cu mâna largă fructele cele mai gustoase, grânele cele mai căutate în Europa şi vinuri despre cari noi, la Paris, vorbim ca de lucruri din poveşti. În alte părţi va să munceşti şi s-asuzi din greu, să te lupţi piept la piept cu pământul ca să smulgi şi tu ceva din bogăţiile lui, fără să mai vorbim de ţările friguroase unde glia e săracă şi unde oamenii sunt nevoiţi să ceară mărilor hrana pe care nu le-o poate da pământul. Aici am văzut păşuni întinse rămase nepăscute, păduri nemărginite ce par a fi crescut numai pentru podoaba munţilor şi adăpostul fiarelor, gorgane de sare şi râuri de păcură ce de sine au izbucnit din adâncuri, nerăbdătoare, viind *ele* la d-voastră. Eu am rămas pe gânduri ieri, la Lopătari, când am văzut pe deal limbile acelea de flăcări, străvezii, tremurătoare în bătaia soarelui — îmi închipuiam... poţi oare să nu visezi într-o ţară ca a d-tale?... îmi închipuiam că pe dealul acela al Smoleanului s-ar ridica un oraş care s-ar încălzi şi s-ar lumina c-un gaz aşa de curat, strecurat cu atâta grijă şi împărţit cu atâta dărnicie de bunul d-voastră pământ, şi că toţi munţii aceştia — frumoşii munţi ai Buzăului, care au lacuri, şi chihlimbar, şi aur — şi-ar deschide deodată ascunsele lor comori şi le-ar revărsa asupra acelui oraş, asupra ţării întregi... Ce noapte divină, şi cum te îndeamnă la vorbă şi la vedenii!... Spune drept dacă patria d-voastră — pe care-mi închipui cât trebuie s-o iubiţi — nu vă dă adesea visuri de acestea, dintr-o mie şi una de nopţi. În orice caz, mărturiseşte că sunteţi un popor fericit.

— Ar trebui să fim. Îţi spuneam însă ce istorie zbuciumată am avut, o luptă a fost aproape toată viaţa noastră, şi un câmp de jaf şi de măcel — pământul ţării. Şi azi găsesc plugarii noştri săgeţi pe unde ară, şi pinteni şi zăbale ruginite, şi oase de cai cu oase de viteji amestecate. Pe când d-

voastră munceaţi în linişte, şi ridicaţi altarele luminii apusene, noi păzeam — străji credincioase şi neadormite — la porţile Carpaţilor, noi ne luptam, sărmanii, neştiuţi şi neajutaţi de nimeni, şi apăram cu sângele nostru sfânta şi rodnica d-voastră pace... Gardă care moare — cum ziceţi în mândra d-voastră limbă — moare, dar nu se predă. *Noi* am fost garda aceea! Vedeţi dar că nu vă suntem tocmai străini, şi că am pus şi noi ceva — de departe — la lumina asta mare, spre care de-abia acum, de câţiva ani, putem să ne întoarcem faţa şi să ne adăpăm, la strălucirea ei, sufletele noastre aşa de-nsetate, de veacuri însetate. Poporul nostru e încă sub spaima primejdiilor prin care a trecut. El nu-i strângător, pentru că a strâns de mii de ori, şi de mii de ori a fost jăfuit; el nu-i încrezător în dreptatea şi rânduiala omenească, pentru că mereu s-a încrezut, şi mereu a fost înşelat, şi de oameni, şi de soartă. El e acum, bietul, ca un copil bătut, un copil bun, blând, înzestrat cu cele mai alese însuşiri — comori ascunse dorm încă în sufletul lui, ca şi în pământul pe care trăieşte — şi în ziua când, înseninat şi trezit la adevărata viaţă, va fi chemat să şi le arate, nu va fi popor pe lume mai cuminte, mai generos şi mai de ispravă ca poporul românesc.

Şi atunci, scumpul meu domn, frumosul d-tale vis, visul nostru al tuturora, nu va mai fi un vis...

47. MUNTELE PENTELEU. MÂNĂSTIREA GĂVANU

Soarele e de trei suliţi pe cer, spune moş Gheorghe, la noi sunt zece ore, şi când am plecat, nu se zărea vârf de suliţă. Departe a rămas în urma noastră valea Meledicului, cu băile ei, cu mândru-i castel şi strălucitoarele-i lacuri, vechea mânăstire şi posomorâtele ruine ale Cetăţii lui Vintilă-vodă de pe malul Slănicului. Numai legendele, minunatele legende ale Meledicului, merg cu noi pe plaiuri. Le poartă moş Gheorghe în tolbă. Şi cum le spune!...

— De unde le ştii aşa, moş Gheorghe, că d-ta nu eşti de pe-aici?...

— Ei, apoi au mai venit *ele* pe la noi...

Vorbeşte rar şi aşezat. Din când în când îşi dă puţin capul pe spate, surâde pe sub mustaţă, ş-atunci toată faţa i se luminează.

Un trup mijlociu, vânos, sprinten la mişcări; piciorul strâns bine în opincă, iţari de dimie, o cureluşă peste cămaşa de cânepă, scurtă-n poale, strâmtă în mânici, — un chip uscăţiv, fără vârstă, ars de soare, ochii vii, mustaţa roşcovană, tunsă puţin pe buze, chica retezată, şi o căciulă cât toate zilele, pe care o dă moş Gheorghe — la anumite vorbe — când pe ochi, când pe ceafă, când pe-o ureche. E pândar în Jitia şi-i zice lumea *moş* de când era mic, pentru că vorbea „în tâlcuri” şi tot cu oamenii mari îi plăcea să stea. Are un frate în Bucureşti, învăţat, însurat, procopsit acolo: de zece ani n-a mai venit în satul lui şi nu mai vrea să ştie de cei care şi-au luat mămăliga de la gură ca să-l dea la carte.

— S-a făcut boier... Săracu!

— De ce sărac, moş Gheorghe, că zici c-a ajuns bine?

— Hm... bine să-i dea Dumnezeu. Da’ eu ştiu o vorbă ţărănească de-a noastră, şi mi-i dragă, ş-o spun şi la copii acasă:

“Decât să-nting în unt
Şi să mă uit în pământ,
Mai bine să-nting în sare
Şi să mă uit la soare!”

Frumos şi-a dat căciula pe ceafă şi s-a uitat în sus, iar mie mi s-a părut că văd în el — în scăpărarea acelei clipe — toată mândria neamului românesc.

Tăiem în lung înaltul dezvăliş de pe „Podul Calului”. În jurul nostru, ieşind din văi, codrii de brazi s-agaţă de stânci. Pe deasupra lor ochii scapără departe, în largul zărilor. Spre miazănoapte s-alungă şirul nesfârşit de măguri, ca valurile unei mări. Falnic şi luminos se ridică-n

fund blândul rege al atâtor înălţimi, vestitul Penteleu, cu cele mai grase păşuni, cu cele mai încântătoare şi mai bogate plaiuri din tot cuprinsul Carpaţilor noştri. Din podişuri moi, trăgănate, pare că-l vezi cum creşte, cum se desface-n sus, puternic şi singur, lămurindu-şi fruntea boltită pe albastrul cerului, împingându-şi spinarea rotundă, gigantică, spre munţii Ardealului. Din trunchiul lui pornesc, răşchirate, ca degetele unei mâini, cele cinci ramuri mari, descoperite: Cernatul, Miclăuşul, Piciorul Caprii, Vâforâtul şi Zănoaga. Pete de umbră se poartă pe codri şi pe luminişuri. Întunecat, în manta-i de brazi, se-nal-ţă-n faţa noastră muntele Cireşu.

Cărarea intră-n desiş. Răsună sub picior pământul uscat şi vânăt ca cenuşa. Tufe mărunte de afine se întind pe lângă arborii doborâţi de bătrâneţă.

— Mai avem mult, moş Gheorghe, pân’ la Găvan?

— Mai e niţel. Aşa, ca o fugă de iapă... până crapă.

Urcăm din greu tihăraiele umbrite ale Cireşului, maluri de sigă sparte de puhoaie, brazi de înălţimi uimitoare, fagi stufoşi cu ramurile încărcate de jir, pe dâmburi deschise mesteacăni albi, cu frunza măruntă, uşoară — o ploaie de bănuţi în aer; jos, în vale, s-aruncă vâjâind undele zbuciumate ale Jgheabului. Un cerb speriat trece-n goană pe dinaintea noastră, cu botul înainte, cu coarnele lăsate pe spate, ca o săgeată spintecă desişul, lung freamătă pădurea în lungul lui. O luăm pe hăţaşe la stânga şi coborâm în Găvan. Descălecăm în curtea verde, tăcută, tristă a mânăstirii.

— Uf, că greu a mai fost, zic eu, şchiopătând puţin de osteneală.

Da’ moş Gheorghe, care-a venit pe jos tot drumul, şi cu merindele în spinare, clatină din cap, surâde pe sub mustaţă şi mă priveşte lung.

— Asta-i curat vorba aia: „În loc să geamă boii, scârţie caru”.

Mânăstirea este ascunsă într-o poieniţă sub tăietura dreaptă, prăpăstioasă a muntelui Găvanu: o bisericuţă de lemn în mijlocul curţii, pe de lături câteva chilii vechi, unele-n ruină, în fund, un izvor, de la care pleacă în deal o cărăruie ce duce printre stânci la o cocioabă, adevărată vizuină, unde trăieşte singur — de optzeci de ani *singur* în această pustietate — schimnicul Sofronie. Ne-a întrebat „cine mai domneşte pe ţară şi ce mai e pe lume”. Acum un veac a fost cătană subt Ipsilante-vodă pe vremea pasvangiilor. Ne-a spus că, înainte de-a veni aici, a fost călugăr la „Poiana Mărului”. Ne-a vorbit cu dor de „curţile” şi biserica de acolo, ş-a dat să plângă, dar ochii lui nu mai aveau lăcrămi — a oftat adânc şi cu multă jale-a zis: „Cântă cucu la Poiana Mărului!”

48. ÎN RÂMNICU-SĂRAT

Din codrii Găvanelor ieşim pe-ntinsoare de plaiuri, spre răsărit, pe sub „Gropile de aur” din muntele Bisoca — Abrudul Buzăului — lăsăm în urmă sate, împrăştiate pe văi, şi lacuri cu ostroave plutitoare, şi izvoare sărate ce-aştern, pe unde trec, cărări de zăpadă, şi, după vro trei ceasuri de umblet tot pe locuri învălurate şi pe sub frânturi de dealuri descoperite, cotim la stânga şi dăm în măreaţa spintecătură a Râmnicului. Valea se deschide ca o carte, pe malurile-i revărsate, de-o uimitoare înălţime, se-nfig gospodării, căsuţe rare, fâneţe-ngrădite cu leaţuri, fâşioare de livezi prinse pe clinuri înguste, gata parcă să se pornească şi să curgă toate de râpă. Aici, la capătul Bisocei, e schitul Poiana Mărului, ascuns în mijlocul pădurii ce-mbracă până jos malul drept al Râmnicului. Ne scoborâm în adâncul prăpăstios al văii şi trecem râul prin vad. Soarele asfinţeşte. În fund, pe Bisoca, norii aprinşi se farmă, bulgări de jăratic se-mprăştie pe cer — înaltul mal din faţa noastră e rumenit ca de bătaia unei flăcări. Urcăm pe cărări piezişe pripoarele descoperite — umbra-nserării ne-ajunge din urmă, şi intrăm cu ea în satul Jitia. De aici încep să se ridice grebenii munţilor ce-ncununează partea dinspre miazănoapte a Râmnicului-Sărat.

A doua zi dimineaţă o luăm în sus, cătră strunga de zare ce se deschide printre „Piatra Vânătă” şi ţuguiul păduros al „Stejicului”. Ne lăsăm pe pârăul Cerbului — aceeaşi tăietură de maluri, acelaşi pământ scrupos, uscat, plesnit în toate părţile.

— Nu ţi-e cald, moş Gheorghe, cu căciula aia mare?...

— Nu, că-s deprins. Şi-mi mai ţin răcoare ţidulele de bir, pe care le păstrez în fund, şi pacul de tutun... că ziua mi-i geantă, şi noaptea mi-i căpătâi, când dorm în ţarnă, pe pământul gol. Iar când sunt singur, şi mi-i urât, şi-mi urlă capul de nevoi, îmi pun căciula lângă mine şi stau cu ea de vorbă, cum ai sta d-ta c-un prieten... Hei, câte sfaturi bune n-am avut eu de la căciula asta!

Abatem la stânga şi urcăm pe podişuri verzi, înecate de soare. Căsuţe albe, rari, încep să se ivească pe trâmba de fâneaţă uşor înclinată pe spatele rotund al muntelui. De sus, bisericuţa de lemn priveşte în vale peste micile gospodării împrăştiate pe-ntinsul tăpşan. E satul Niculele, aşternut în lumină, în zarişte largă şi-n miros de flori. Ieşim din sat şi trecem pe lângă două stânci mari ce răsar, ca din senin, în mijlocul pajiştii. Sunt „Pietrele Fetei”. Moş Gheorghe ne-arată, spre stânga, vârful înalt şi colţuros al muntelui...

— Iaca acolo şedeau şi se jucau, odată, doi copii de uriaş — o fată şi un băiat — şi cătând încoace, pe plaiul Niculelor, au făcut rămăşag între ei: care-o zvârli mai departe, ş-au luat fiecare câte-o stâncă din ţancul muntelui, cum am lua noi o pietricică, ş-a aruncat întâi băiatul, şi piatra

lui... uite-o lângă râpă, iar când a zvârlit fata, a zbârnâit stânca-n văzduh, ca scăpată din prăpastie, şi tocmai aici a căzut;

ş-atunci băiatul, de necaz c-a rămas de ruşine, s-a repezit de sus şi numai o dată a izbit cu baltagu-n piatră ş-a despicat-o-n două, cum o vedeţi, iar fata s-a pus pe un râs de-au clocotit văile şi codrii până-n coclaurile Vrancii. Astea erau pe vremea „Jidovilor”, cari păşeau pe munţi ca pe muşuroaie şi uscau râurile dintr-o sorbitură... Ce lume-o fi fost pe-atunci, că cică tot aşa un copil de uriaş, purtându-se pe meleagurile astea, a găsit într-o vale un sat de-ale noastre şi l-a strâns cu case cu tot în poala cămăşuţii ş-a dat fuga la mă-sa, bucuros: „Uite, mamă, ce-am găsit eu”. Şi mă-sa, plecându-se pe micile gângănii ce furnicau în poala ţâncului, s-a uitat cu luare-aminte şi i-a spus: „Du-i la loc, dragul mamii, că ăştia-s oameni, şi ei or să stăpânească pământul”.

Străbatem codrul de brazi aşternut pe poalele muntelui Piatra şi ieşim iarăşi în luminiş. Ne ridicăm pe trepte largi de pajişte, valea se deschide din ce în ce mai mândră-n urma noastră, trecem un tăpşan, apoi altul, şi iată-ne sus, pe vârful Muntiorului.

Aici suntem în pragul Moldovii. Din coapsa acestui munte zbucnesc, bolborosind, şi se împing spre răsărit undele Milcovului, care pentru multă şi amară vreme au curmat în două pământul ţării şi istoria neamului nostru. O dungă neagră aşterne Milcovul peste trecutul patriei noastre. Numele lui recheamă atâtea amintiri dureroase: războaie crâncene între Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos, între Tomşa şi Petru Şchiopul, între Mihai Viteazul şi Simion Movilă... aproape patru veacuri de luptă vrăjmaşă între fraţi! Şi nu e apă pe albia acestui râu cât sânge şi câte lăcrimi s-au vărsat pe malurile lui.

O iarbă subţire, culcată de vânturi, s-aşterne ca un covor pe largul, înaltul creştet al Muntiorului. Privirile noastre, însetate de spaţiu, zboară peste munţii a trei ţinuturi. Sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele din altele, zimţuind zarea până în albastrul depărtărilor. Numai spre răsărit, în strunga ce se deschide pe lângă Zboina Frumoasă, s-astâmpără clocotul pământului, şi măgurile se pleacă, dând goană vederii pe valea netedă, fumurie a Siretului.

49. ÎN VRANCEA

Ne lăsăm spre miazănoapte, pe plaiurile umbrite ale munţilor, în „Ţara Vrancii”. Departe-naintea noastră se văd printre munţi şerpuirile apelor, şi-n lungul văilor albe, cu sclipiri de argint, se lămuresc satele ca-ntr-o panoramă, presărate pe sub frânturi de codru. Soarele scapătă către asfinţit, fuioare de nori izvorăsc din adâncuri, un vultur pluteşte, cu aripele-ntinse, în creştetul zării — pe coaste răsună tălăngi, şi glasuri de ape, şi doine din fluier. În tot cuprinsul e un farmec care ne spune c-am păşit pe pragul unei alte lumi. Descălecăm şi tăiem pripoarele de-a dreptul; străbatem pădurea de brazi ce acopere poalele muntelui şi, pe la aprinsul stelelor, ieşim în larg, pe valea Zăbalii, la satul Nereju.

Într-adevăr, Vrancea e o altă lume. De aici s-abat Carpaţii, împingându-şi culmile spre miazănoapte. Din îndoitura lor se rup lungi şiruri de munţi: Giurgiul, Alunişul, Lapoşul, Culmea Neagră, Soveja, Zăbrăuţii, Lepşa, puternice braţe ce se desfac şi prind în arcurile lor mândrul plai al Vrancii, îngrădindu-i codrii, satele şi izvoarele ca-ntr-o cetate uriaşă. O armată-n Vrancea s-ar bate c-o lume.

„Era o babă vădană, ş-avea şapte feciori...” Aşa-şi încep vrâncenii frumoasa lor legendă. “Şi cum sta bătrâna pe prispă şi torcea, către un amurg de seară, iată că tresare de-un tropot venit de pe deal, un călăreţ se opreşte-n faţa ei, trudit, cu calul în spume.

— Sunt Ştefan, turcii ne-au călcat ţara, viu din război, oastea mi-i spartă... şi-s singur.

— Dumnezeu te-a îndreptat, stăpâne, la uşa mea. Am şapte feciori, frumoşi şi voinici, şi mi-s dragi ca lumina ochilor... ai tăi sunt, doamne.

În zori sunau din corn, pe munţii Moldovii, cei şapte voinici. Curgeau plăieşii roiuri de pe sub poalele codrilor. Oaste nouă ieşi ca din pământ. Ş-a pornit domnul cu ea, într-un ceas bun, şi s-a lăsat pe neaşteptate asupra turcilor, cari se credeau stăpâni pe ţară. Atunci a văzut Ştefan ce pot flăcăii Vrâncioaiei! Cădeau turbanele sub braţele lor ca spicele sub secere. De dimineaţă până-n noapte a ţinut lupta, ş-atâta măcel a fost, ş-atâţia păgâni au pierit, cât s-au cruntat apele de sângele lor. Iar când s-a întors marele voievod, biruitor, în cuibul lui de vultur, la Cetatea Neamţului, a chemat cu drag pe cei şapte voinici şi le-a zis:

— Voi sunteţi şapte fraţi, în Vrancea sunt şapte munţi, ai voştri să fie de veci, şi neam de neamul vostru să-i stăpâneas-că-n pace!...

Şi multă vreme răzeşii Vrancii bir n-au plătit, podvadă n-au făcut, singuri şi-au fost stăpâni.”

Iar sus domnii fanarioţi spuneau cu fală: „Niciodată droşca unui Grec n-a ridicat colbul de pe drumurile noastre!”

Închişi în munţi, departe de zbuciumul oraşelor, sănătoşi, deştepţi şi

harnici, vrâncenii sunt, cu adevărat, mândri — mândri de nobleţea lor militărească, de graiul şi de portul lor românesc, de doinele şi de legendele lor, de sculele, scoarţele şi alesăturile ce fac podoaba casei şi pe cari nu ţi le-ar vinde pentru nimic în lume, mândri până şi de numele plaiului lor, voinicesc şi sonor ca un strigăt de trâmbiţă. Şi ce frumos s-au luptat vrâncenii în războiul de la ’77! Cu pieptul deschis se duceau la moarte. Ei ţineau să arate lumii că în dorobanţii Domnitorului Carol sunt sufletele vechilor plăieşi ai lui Ştefan cel Mare.

De dimineaţă ne scoală morile şi fierăstraiele Nerejului. Încălecăm, s-o luăm în jos, pe Zăbala. Valea e-n ceaţă, munţii fumegă. Înaintăm în pasul calului pe cotiturile apei, trecem prin satele Spulberul, Paltinul, împrăştiate de o parte şi de alta pe poalele munţilor, şi pe-aproape de nămiezi coborâm în Năruja, cea mai cuprinsă aşezare de pe valea asta, aşternută sub măguri de sare, la răscrucea apelor, unde s-aruncă pârăul Năruja în matca Zăbalii. E soare şi linişte. Vitele rumegă pe prund. Gospodarii robotesc pe lângă casă, în aşteptarea mămăligii. Numai drâstele şi pivele toacă pe pârău.

Rupte şi prăpăstioase se-nalţă-n zări spinările munţilor. Pe unelocuri se văd ca nişte răni urmele vechilor codri. Valea se pleacă. Apele spumegă, din ce în ce mai zorite, sfărâmându-se de stânci în bulgări de cristal. Sosim la gura Zăbalii, în satul Prisaca. De-aici o luăm la stânga, pe spintecătura noduroasă a Putnei. Alte privelişti încep, şi toate parcă-s mai măreţe. Acum urcăm în susul apei. Din când în când munţii se dau la o parte, ca să facă loc satelor. Ogoare şi livezi s-aş-tern pe podişuri întinse. Se-mbracă ponoarele-n păduri. Trecem prin Bârseşti, prin Tulnici — sate vesele, primitoare, în larg răspândite pe prispe de verdeaţă — şi ne oprim în prăbuşitura stâncilor de la „Săritoarea Putnei”. Aici munţii s-apropie, se strâng, să zugrume râul în zidurile lor de piatră; şi Putna se zbate, se smulge biruitoare din încleştarea lor; pe lespezi mari, culcate, coboară praguri-praguri, se toarnă toată-n copci adânci, şi fierbe de mânie, şi iar dau munţii

s-o prindă, şi iar îi răpune; lung freamătă codrii de strigătele ei, — din când în când se lasă-n culcuşuri largi, odihnitoare, şi pare c-aţipeşte-o clipă pe căpătâiul stâncilor învinse.

Urcăm prin strâmtoare, cărarea-i teşoasă, caii trudiţi, şi valea se-neacă de umbră. Dormim noaptea la un conac de hierăstraie, pe Lepşa. A doua zi ne lăsăm, prin rarişti de codru, pe albia Şuşiţii, şi pe la amiază sosim în Soveja, în dulcea Soveja, aşternută pe o luminoasă deschidere de plai, în mijlocul munţilor, între păduri de brad, la porţile Vrancii. Albe, curate, se saltă căsuţele dintre livezi, şi toate-ţi surâd şi te cheamă cu drag. Un tăpşan acoperit cu molifţi desparte cele două cătune: Rucărenii şi Dragoslovenii. Pe-ncheieturile măgurilor, de pretutindeni, izvoare limpezi vin să s-arunce în matca Şuşiţii. Pe sus, cărări ispititoare strătaie poienile şi s-adâncesc în desişuri. În fund munţii îşi rotunjesc gheburile tărcate de

soare. Sub straşina Zboinii, deasupra pârăului Dragomira, dorm rămăşiţele vechii mânăstiri Soveja, unde Matei Basarab, domnul Munteniei, a zidit acum două veacuri şi jumătate o biserică mare, „afară de hotarele ţării *lui*, în locul moldovenesc al Vrancii”, pe când domnul Moldovii, Vasile Lupu, înălţa în Târgoviştea biserica Stelea, voind astfel cei doi voievozi să sfinţească pacea încheiată-ntre ei după atâta hainie şi vărsare de sânge.

Înserează. Valea răsună de mugete. În aer e un miros răcoritor de brad şi de fâneaţă. Şi parcă n-ai mai intra-n casă, şi parcă n-ai mai pleca de-aici...

50. ÎN MUNŢII BACĂULUI

De pe larga tăietură a Şuşiţii, o luăm pe la Câmpuri în sus, pe pârăul Negru, urcăm spre miazănoapte, pe sub coastele Tihăraielor, prin păduri brăcuite, prin meleaguri pustii, scrijelate de rovine, şi ieşim, după două ceasuri de suiş, pe culmea Tempei, de unde ne lăsăm, ţiind matca Haloşului, la mânăstirea Caşin. De-aici începe lanţul frumoaselor sate de mocani, înşirate pe spintecătura Caşinului, până-n Trotuş. Vechea mânăstire s-a dărăpănat. Acum două sute cincizeci de ani se ridicau pe măgura asta, încunjurată de codri, curţile domnului Gheorghe Ştefan, întărite cu ziduri, ca o cetate — au bătut vijeliile vremii şi le-au amestecat cu pământul. Din toată strălucirea de odinioară n-a mai rămas decât stema Moldovii săpată-n chenarul de marmură de la gârliciul tainiţii, prin care-au ieşit într-o noapte domnul şi curtenii de-au scăpat teferi sub pavăza codrului, pe când turcii, în gloată mare, trosnind din sineţe, spărgeau porţile cetăţii.

Ne scoborâm pe valea Caşinului în satul Oneşti, veche aşezare de răzeşi, pe-un şes aşternut între dealuri, la răspântia celor mai sălbatice ape ce se prăbuşesc din munţii Bacăului. Aici soarbe Trotuşul, din dreapta, undele Oituzului şi ale Caşinului, din stânga, şioiul zbuciumat al Tazlăului şi, târându-le peste bolovani, le scoate la luncă, unde le primeşte, în patu-i larg şi nisipos. Siretul — Dunărea Moldovii. Pe-aici trece linia ferată care, urcând în sus pe strâmtoarea Trotuşului, despică munţii şi răzbate-n Ardeal prin strunga de la Palanca. Din vatra Oneştilor facem un ceas, cu trăsura, până-n Târgu-Ocna — un orăşel drăguţ, cuibărit pe apa Trotuşului, între măguri acoperite cu vii şi cu livezi. Lăsăm în dreapta gorganul vânăt, cu vestitele-i ocne, cari din timpurile cele mai îndepărtate şi-au deschis ţării nesfârşitele lor bogăţii de sare, ş-o luăm către apus, pe drumul uscat şi colburos al Slănicului. Soarele se apropie de codri. În urma noastră, cu faţa spre lunca Trotuşului, rămâne, singuratică, înfiptă-ntr-un mal, casa bătrânească a nemuritorului Negri. Ne uităm cu respect la zidurile acelea albe ce de-abia se văd dintre copaci — acolo a trăit, acolo a visat, acolo a muncit pentru binele şi fericirea noastră blândul preot al Unirei, omul pentru care iubirea de ţară şi de neam a fost o adevărată religie. Treptat, zarea se închide. Drumul îngust şerpuieşte pe sub stânci, pe marginea Slănicului, ale cărui unde repezi vâjâie clăbucite de pietre. Sosim, după un ceas, la vechiul „Cerdac” — două căsuţe, între care s-aşterne, peste volbura apei, un umbrar de scânduri, mâzgălit de iscălituri. De-aici-ncolo se mai lărgeşte puţin: începe satul; mergem încă vrun ceas printre casele rare, înşirate de-a lungul pârăului, cotim la stânga, pe după o perdea de fagi, urcăm un dâmb, şi deodată înaintea noastră se descopăr, luminoase-n rama lor de codru, Băile Slănic — Sinaia Moldovii.

Aici valea se-nchide din toate părţile: o horă de munţi o prind la mijloc, şi apele colcotă grămădite ca-ntr-o pâlnie. Pe fundul văii, de-o parte şi de alta a Slănicului, se înalţă oteluri mari, vile atrăgătoare răsar dintre copaci, drumuri albe, netede se-ndoaie molatic peste tăpşanele verzi, cărări pietruite se caţără pe brâiele măgurilor, pe sub bolţi de ramuri; chioşcuri neaşteptate-ţi ies în cale; de sus te strigă vârfurile munţilor Cerbul, Puful, să-ţi arate poienele lor înflorite, şi largile lor privelişti, peste clocotişul codrilor, înspre Poiana Sărată de la trecătoarea Oituzului şi-nspre Poarta Vânturilor de la Nemira-Mare. Zbucnesc din stânci izvoarele binefăcătoare, descoperite acum o sută de ani de serdarul Mihalachi Spiridon, care vâna cerbi şi urşi pe unde ne primblăm noi azi în cântecul muzicei. Înaintăm, pe lângă băi, pe şoseaua ce şerpuieşte spre graniţă. Tot mai tare s-aude-naintea noastră vuietul apei. Suntem la cascadă. O punte s-aşterne peste Slănic — de pe ea ne uităm, pe după o perdea de brazi, la valul sclipitor ce se aruncă de pe pragul unei stânci şi cade plescăind pe-o lespede lată de piatră. Soarele aprinde curcubeie în norul de pulbere ce se ridică, împrăştiind în aer o răcoare dulce, — pădurea răsună ca de-o fanfară.

Din Slănic pornim de dimineaţă pe cărăruia de codru ce suie-n pripoarele munţilor spre miazănoapte, trecem pe la obârşia izvoarelor sărate, peste vârtoapele sălbatice ale Nemirei şi ne lăsăm, după cinci ore de umblet prin pustietăţi, în cătunul Poiana de pe pârăul Uzului. De-aici ţinem spre răsărit şleaul apei şi ieşim, pe la Dărmăneşţi, în mândra şi bogata vale a Trotuşului — Prahova Bacăului. Gonit din steiurile Solului, din Transilvania, Trotuşul sparge pe la Palanca meterezele Tarcăului şi, dând stâncile la o parte, deschide văi largi şi roditoare pe poalele munţilor şi le împodobeşte cu sate, cu fabrici, cu minunate castele şi parcuri, aşterne drum-de-fier, desfundă izvoare de păcură, mine de cărbuni şi cariere de piatră, mişcă sute de herăstraie, cară plutele devale şi, strângând pâraiele codrilor, se lasă voios la luncă, unde, tolănit pe nisip, ascultă fluierele doinaşilor şi-şi joacă solzii de argint în razele soarelui.

Ne urcăm la Comăneşti, sat mare, frumos aşezat între munţi, pe tăpşane deschise, uşor înclinat spre apa Trotuşului. Vuieşte valea de zgomotul morilor ş-al herăstraielor. În toate părţile e mişcare, zarvă — freamătul muncii. Sute de braţe harnice desfundă comorile pământului. Din când în când auzi, ca nişte vaiete prelungi, strigătele acelea de glasuri unite cu care obicinuiesc muncitorii a se îndemna la ridicarea greutăţilor mari; tăcut priveşte de pe podişul din stânga măreţul castel, care-şi întinde-n fund, spre codri, parcu-i întunecos, cu drumuri tăinuite, cu bărci pe lacuri, cu punţi peste cascade şi cu boschete de portocali.

Pe-nserate sosim la Moineşti, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova. A doua zi luăm în sus calea Tăzlăului Sărat şi, după trei ceasuri de urcuş printre stânci, cârmim la stânga, pe sub Runcu Stânelor, străbatem codrii de brazi ce se lasă ca nişte plete pe umerii Goşmanului şi intrăm în

sălbatica, prăpăstioasa spintecătură a Tarcăului.

51. ÎN MUNŢII NEAMŢULUI

Ne lăsăm în jos pe la schitul Tarcău, pitit într-o poieniţă la gura Bolohănişului; păduri nestrăbătute atârnă pe laturile stâncoase ale văii. Un nor se opreşte deasupra noastră; din creştetul cerului soarele-l săgetează şi-l sparge; şi alţi nori se ridică, tot mai posomorâţi, de prin văgăunile munţilor; în aer se face răcoare, frunzele încep să tremure, un pod de-ntuneric s-aşterne în văzduh, şi câteva minute nu se aude decât foşnetul pădurii; deodată, ca un şarpe de foc se zvârcoleşte în nori, ş-un tunet groaznic zguduie cuprinsul; ne uităm îngrijaţi în urmă, ploaia vine perdea spre noi, şi toată valea se umple de ropot. Într-o clipă potopul ne-ajunge, fulger după fulger spintecă tăria, şi tunetele se-nteţesc. Ne-adăpostim subt un fag — în credinţa poporului nostru fagul e un copac sfânt, apărat de trăsnet. Urlă Tarcăul în vale, umflat de puhoaie; din ce în ce mai tare s-aud grohotind bolovanii târâţi în valurile-i posomorâte, şi ploaia cade, cade vijelioasă, neostoită, răpăitoare ca o grindină, de crezi că se dărapănă munţii. Peste vrun ceas se răzbună, bolta se limpezeşte, pădurile-ncropite de soare încep să aburească. Ne lăsăm la conacul hierăstrăielor, de unde se-ntinde, pe malul drept al Tarcăului, o linie ferată pentru căratul lemnelor în vale. Jos, pârăul

s-azvârle învolburat pe scările de lespezi. De-o parte şi de alta se-nalţă pripoare îmbrăcate-n codru; încet picură ploaia de pe ramuri, rari licăriri de soare tremură-n frunzişul umed, şopârlele gonite din culcuşurile lor de năvala apei tânjesc pe lângă drum. O strungă luminoasă se deschide-n faţa noastră — ieşim în valea Bistriţii.

A doua zi plecăm cu trăsura de la Gura-Tarcăului în sus, pe frumoasa şosea ce se aşterne ca o prispă lată de-a lungul Bistriţii, pe sub poalele codrilor. Multe râuri s-aruncă din strâmtorile Carpaţilor în roditoarele noastre câmpii, nici unul însă nu deschide în băteliştea munţilor o vale mai luminosă şi mai fermecătoare ca Bistriţa Moldovii. Ea întruneşte-n întinsa-i domnie sălbătăcia Jiului, măreţia Oltului şi bogăţiile Prahovei. Călătorii străini cari-au străbătut-o pe plute, din Dorna până-n Piatra, o pun, cu drept cuvânt, printre cele mai frumoase ape din lume. În vechime curgea pe prund de aur şi purta numele de „Aurar”. Drum larg despică printre măguri valurile-i repezi, şi falnic îi e mersul. Se-nalţă codrii s-o privească, sprinţare-i sar pâraiele-n cale, plutaşii îi cântă doine, satele huzuresc pe mândrele-i maluri: pădurile au căprioare, izvoarele păstrăvi, şi Bistriţa — lostriţi. Trecem Bicazul, Buhalniţa, Hangul, şi de la Răpciuni, lăsăm şoseaua ş-apucăm la stânga, pe pârăul Schitului, pe lângă jgheabul de scânduri, prin care-o lungă şuviţă de apă cară ghile şi dulapi din herăstraiele munţilor în schela Bistriţii. Urcăm un tăpşan întunecat de brazi şi ieşim în luminiş, în larga fâneaţă de pe poalele Ceahlăului, la

schitul Durău. Toaca răsună limpede în pacea cuprinsului. Soarele scapătă spre asfinţit. Pete de aur se aprind pe coamele codrilor. Şuietele izvoarelor

s-aud bolborosind, ca nişte glasuri pe sub pământ. Măreţ, fantastic se ridică-n faţa noastră, ca un dom uriaş, Pionul — bătrânul rege al Carpaţilor Moldovii.

Pornim, şir lung de călăreţi, pe cărarea ce taie la deal poiana schitului. Turlele Ceahlăului stau îmbrobodite-n ceaţă. Şi-i linişte, o linişte sfântă, care face să te crezi pe alt tărâm. Miresme dulci plutesc în aerul răcoros al dimineţii. De pe zarea colnicului o luăm la stânga şi intrăm în pădure. Cale de-un ceas, până la „Fântâna Măcărescului”, urcuşul e trăgănat, şi strunga ce spintecă desişul pare-o alee. Din deal de fântână se dezvăleşte din codru un tăpşan verde, de pe care privirile scapă în zarişte largă — vezi în depărtare şerpuirile Bistriţii, şi satele împrăştiete pe poalele măgurilor; la apus, „Pietrele Roşii” par ruinile unui castel, la miazănoapte, munţii Călimanului îşi rotunjesc spinările goale, fumurii, pe bolta albastră a cerului. Deasupra noastră, Ceahlăul iese din neguri, soarele pune hlămizi de argint pe umerii stâncilor. Cărarea urcă-n cotituri prin beznă de codru, brazi lungi, doborâţi de bătrâneţe, zac pe pat de cetină, acoperiţi de muşchi; unii, în picioare, putreziţi, întind braţe negre, schiloade, cerşind parcă ajutor de la tovarăşii care îi încunjoară voinici, zvelţi, plini de viaţă. De pe Curmătura Arşiţii se deschide iarăşi privelişte largă spre munţi. Jos, sub brădişul atârnat de ţancuri, se vede schitul Durăului, cuibărit ca în fundul unei prăpăstii. Înaintăm pe podişul descoperit, lăsând în stânga turma de stane albe — „Caprele”, c-o mogâldeaţă mai răsărită-n mijlocul lor — „Ciobanul”, şi din dreapta, „Scaunele” — o stâncă-naltă, singuratică, tăiată-n muchi regulate. Din nou ne adâncim în pădure, caii mărunţi şi inimoşi se grapşină pe scări de bolovani, ne plecăm pe sub scobitura „Malului pestriţ”, un părete zidit din pietre rotunde, albe, vinete, roşietice; înaintea noastră lumina începe să se cearnă prin rariştea de brazi, mai urcăm un pripor, şi iată-ne sus, pe zarea Ceahlăului. Din jnepenii culcaţi de vânturi se înalţă de pretutindeni stânci uriaşe, ale căror forme ciudate au toate nume şi înţelesuri potrivite în închipuirea poporului: Dochia, Tabăra Vulturilor, Turnu Sihastrului, Căciula Dorobanţului, Masa Ciobanului, de unde ai cea mai frumoasă vedere pe Valea Bistriţii, Gardul Stânelor, ridicat pe pragul unei prăpăstii înfiorătoare, şi-n mijlocul acestei salbe de stânci se-nalţă Panaghia, un sul măreţ de piatră, scrijelat de ploi, înfipt ca un corn în creştetul pleşuv al Ceahlăului. Soarele e la nămiezi. În depărtări, o pulbere albastră pluteşte peste talazuri de codri. Spre răsărit, în limpezişul cerului, se vede luna ca o secere de argint. Trecem, printre jnepeni, lunga tarniţă ce-ndoaie culmea de la Toacă până-n măgura Lespezilor şi ne lăsăm la Fântâna Rece. Aici ne odihnim pe muşuroaiele de iarbă din preajma şipotului, a cărui apă te taie la dinţi, atâta-i de rece. În faţa noastră se deschide în coasta muntelui o adâncă spintecătură, care se aseamănă foarte mult cu Valea Cerbului din

Bucegi. De-aici încolo nu mai e cărare; lumea, de obicei, se întoarce la Durău tot pe unde a venit. Pe noi însă ne momeşte farmecul necunoscutului şi, deşi nici unul din ţăranii cu care am venit nu se-nduplecă să ne întovărăşească, trimitem caii îndărăt şi încercăm, într-un noroc, o nouă scoborâre de pe Ceahlău. E ora două după prânz. Cerul e senin, şi în tot cuprinsul e o lumină şi o tăcere ca-n vis. Mergem înainte pe podina descoperită ce ţine zarea din movila de lespezi, pe la spatele cişmelei, şi ne lăsăm pe vale în codrul brăcuit de sub Piciorul Şchiopului. Printre copaci trântiţi, printre hârtoape şi bolovani, scoborâm mereu, ca-n adâncul unei prăpăstii. Pe ferestruiele ce se deschid în coperişul de ramuri ne uităm în sus la stanele albe de pe vârful Ceahlăului: ele-s călăuza noastră. Peste două ceasuri începem s-auzim, tot mai desluşit, tot mai aproape, freamătul sălbatecelor ape. Treptat, valea se-ngustează. Din stânga se repede pe crăpătura unui zid de piatră un izvoraş, lungă şuviţă de argint, ce cade făcându-se pulbere la picioarele noastre. Dar de unde vine-atâta vuiet?... Ne-ntoarcem privirile la dreapta şi rămânem uimiţi. O pânză lată de apă, albă ca laptele, desfăşurându-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălţime ameţitoare într-o copcă de piatră, care o prinde la vreo zece metri mai sus de albie, ş-apoi o toarnă-n jos, răsfirând-o ca o coadă de păun, peste pieptul rotund al unei stânci. De la Duruitoarea ne lăsăm pe matca pârăului, şi după două ceasuri ieşim, printr-o rarişte de mesteacăni, în cărarea bătută ce taie poienile Slatinei. Pe-nnoptate sosim la Durău, unde lumea-ncepuse a se nelinişti de întârzierea noastră.

A doua zi ne scoborâm în Răpciuni şi ţinem în sus drumul de şleau ce se aşterne pe malul drept al Bistriţii până la gura Bistricioarei; de-aici ispititoarea şosea cârmeşte pe brâul unei măguri şi străbate, pe la vama Prisăcani, dincolo, în valea Mureşului, iar noi apucăm drumeacul spart de puhoaie ce duce în Vatra Călugărenilor, trecem podul de la Gura-Largului, şi spunem Bistriţii: „La revedere...” Acum, înaintea noastră se deschide o vale pietroasă, pustie — de o parte şi de alta dealuri descoperite, uscate, din coastele cărora ies pe unelocuri lespezi foioase, teancuri de plăci negre şi bulgări de cărbune; un pârăuaş curge risipit, tăcut, printre bolovanii arşi de soare. Pe la nămiezi ajungem la înfundătura văii, în codrul de brazi şi de fagi ce-mbracă de sus până jos muntele Pătru-Vodă, pe care-a stat de s-a odihnit, într-o zi de cumplită-nvăluire-a sorţii, semeţul Rareş, biruitorul de la Feldioara. În şerpuiri largi, pe sub bolţi de ramuri, şoseaua se-nalţă trăgănat pe brâiele munţilor. Din zare ne uităm în urmă şi vedem, ca-ntr-o panoramă, toată măreaţa zidire a Ceahlăului, lămurindu-şi coroana-i de stânci pe albastrul cerului. Coborâm în Plotun: câteva căsuţe presărate pe-ncheietura măgurilor de-a lungul pârăului ce se azvârle din Pătru-Vodă, desfundându-şi calea printre rupturi de lespezi; ici-colo, câte-un petecuţ de fâneaţă aşternut, ca un lăvicer, pe sub poalele brădetului; drumul se lasă-n hopuri pe malul înalt al Plotunului. Pe la toacă sosim în Pipirig. E duminică. Tot satu-i strâns la horă, în bătătura cârcimei de pe prund.

Tineretul joacă de răpăie pământul. Bătrânii cinstesc pe prispă. Nevestele stau mai la o parte, tăinind de-ale lor. Încet, soarele scapătă în dosul Cotnărelului. În fund, pe Luciori, şi în faţa satului, pe rotunzişul pleşuv al Bompei, treptat se micşorează, până se şterg, cele din urmă pale de lumină. Hora se sparge. În pâlcuri, mulţimea se-mparte pe cărări; tot mai deasă-i umbra pe vale, tot mai rari şi mai depărtate răsună în dulcea linişte a-nserării chiotele flăcăilor. Vin vacile la muls, cu mugete lungi îşi strigă viţeii. Încep să s-aprindă luminile pe la case, şi stelele pe cer.

Drumul se-ndoaie pe la capătul muntelui Bompa, pe pârăul Pipirigului, hrănit de undele Dolilor ş-ale Plotunului, străbate printre stâncile de la Dumesnic într-o luncă deschisă, din ce în ce mai largă; fâneţe bogate şi ogoare de porumb s-aştern între cele două dealuri acoperite de păduri de fag. Mergem ca vrun ceas pe valea aceasta fermecătoare şi, lăsând drumul neted, apucăm la dreapta pe matca pietroasă a unui pârăuaş, ş-ajungem într-o înfundătură de codru, la mânăstirea Secu, zidită acum patru sute de ani de vornicul Nestor Ureche. Un călugăr bătrân ne poartă prin sălile mari, tăcute ale arhondaricului, prin tainiţile întunecoase şi turnurile de apărare cu ferestrui înguste, ne-arată vechile odoare bisericeşti, frumosul *“aer”* cusut de Mitrofana, soţia lui Nestor Ureche, candele, potiruri şi cruci de argint împodobite cu pietre scumpe, ne spune prin câte valuri cumplite a trecut locaşul acesta pe vremuri, de câte ori a fost bântuit de turci, de tătari, de leşi, care dărâmau zidurile şi răscoleau şi cenuşa din vatră, căutând bogăţii ascunse, dezbrăcând icoanele, răpind tot ce era de preţ, arzând ce nu puteau lua... În una din chiliile acestei mânăstiri a murit, acum vro zece ani, cel din urmă călău, Gavril Buzatu, care, pentru ispăşirea păcatelor lui, a venit pe jos de la Iaşi şi s-a făcut călugăr.

De la Secu ne-ntoarcem pe aceeaşi rovină în drumul pe care-l lăsasem, suim un tăpşan şi intrăm într-o frumoasă pădure de stejari: o ploaie de lumină argintie se cerne printre frunze, falnici şi drepţi se înalţă trunchii seculari, despletindu-şi în sus podoaba lor de ramuri, bolţi largi, tăcute, stropite de soare, fac să te crezi înlăuntrul unui templu măreţ. Abatem la stânga. Din marginea dumbrăvii se deschide ca o poartă, şi în fund, printre crăngi, se văd strălucitoare turlele bisericilor de la Mânăstirea Neamţului. Scoborâm pe lângă cişmea în valea-mpestriţată de flori, culcată-ntre păduri de brad; o bună fugă de cal, şi iată-ne sub lungile cerdacuri ale celei mai bogate aşezări de monahi din tot cuprinsul ţării. Mânăstirea asta ţine minte de demult: ea era veche când a venit Ştefan cel Mare de-a zidit Biserica Înălţării Domnului, după ce-a învins pe craiul Albert ş-a pus pe poloni să are şi să semene ghindă în ţelina îngrăşată cu sângele lor. Şi domni după domni au înzestrat-o. De avuţiile-i de odinioară vorbesc bătrânii ca de lucruri de pe alte lumi: se-ntindeau moşiile şi codrii mânăstirii din zările Grinţieşului până în cele mai depărtate ţinuturi ale Basarabiei, cirezile şi hergheliile umblau slobode pe imaşuri, ca în vremile

de sălbătăcie, şi galbenii se măsurau cu baniţa la răzătoare... Curgeau din când în când puhoaiele păgâne, îi spărgeau zidurile, o prădau ş-o pustiiau, şi, cum se potolea urgia, se ridicau toate la loc: biserici, şcoli, spitale, fabrici, tipografie, biblioteci — un centru de lumină, de muncă şi de bogăţie, iată ce-a fost în Moldova Mânăstirea Neamţului aproape cinci sute de ani. Azi e linişte peste tot. Dorm largile-i încăperi, îngrădite-n ziduri de cetate, dorm căsuţele albe presărate pe tăpşanul deschis între păduri de brad, cum doarme dus şi lacul de pe luncă, acoperit de mătreaţă verde.

Dăm iar în şoseaua ce trece prin dumbrava de stejari şi, de la Coverga, ne lăsăm la dreapta pe valea Nemţişorului în satul Vânători şi ne oprim pe prundul Ozanei, sub malul râpos, înalt, pe fruntea căruia stă, ca o coroană, fantastica ruină a Cetăţii Neamţului. Urcăm pe jos, prin strâmtoarea uscată, spartă de puhoaie, cărarea ce taie păretele din stânga, şi-ntr-un sfert de oră suntem deasupra, la „porţile cetăţii". Se văd încă urmele şanţului de apărare ce ocolea zidurile pe dinafară. Între cei patru stâlpi de la intrare se-ntindea ziua, peste şanţ, un pod „de piele de bivol", noaptea se strângea, şi rămânea castelul încins c-un brâu de apă. Deasupra porţii şi pe la colţuri se ridicau turnuri înalte, cu ferestrui înguste, pe care cătau în vale ochii şi sineţele străjerilor. Trufaşa clădire-şi rânduia-ncăperile în patru aripi mari, lăsând între ele o curte, în mijlocul curţii o bisericuţă, din altarul căreia pornea pe sub pământ tainiţa scăpării, o hrubă boltită, ce răspundea departe, afară din cetate. Puternic înfipt în creştetul unui grind stâncos, având în spate întunecime de codru, în faţă prăpastie sub metereze-nalte, şi vedere largă pe toată valea, cuibul acesta de vulturi, cum îl numesc legendele, a înfruntat adesea c-o mână de voinici oştiri năvălitoare, şi-n şase veacuri de nepătată mândrie, o singură dată şi-a deschis porţile fără de luptă, ş-atuncea nu unui cuceritor străin, ci falnicului domn al tuturor românilor — Mihai Viteazu. Pustii şi sparte de vremi, se mai înalţă câteva ziduri peste mormanul de ruini prăbuşite-n curtea cetăţii, pe ai cărei păreţi au strălucit odinioară armurile grele ale cavalerilor din Malta.

Închid ochii şi revăd cetatea-ntreagă. O pagină sfântă mi se lămureşte, ca şi cum toate câte-au fost s-ar smulge pentr-o clipă din umbrele trecutului ş-ar îmbrăca din nou viaţa de atunci. E noapte, şi-i linişte. Deodată, pe vale s-aude un tropot de cal. În turn străjerul sună din corn. Bate cineva la poartă. De sus se deschide-o fereastră şi întreabă doamna-ngrijată: „Cine-i?" „Sunt eu, răspunde-un glas ostenit, sunt eu, Ştefan, singur, rănit, învins..." Tresare sărmana doamnă; i se frânge inima de durere şi de milă, că-i fiul ei cel care-i vorbeşte; ci cugetă că-i româncă şi fiul ei e cel mai slăvit voievod al ţării, şi, năbuşindu-şi plânsul ce stă s-o podidească, îl roagă frumos să plece-ndărăt, să buciume-n munţi, să-şi strângă plăieşii şi s-arate duşmanului cum ştiu să moară, când nu pot birui, stăpânii şi apărătorii pământului acestuia. Ce popor are în istoria lui o pildă mai mare şi mai înălţătoare de jertfă şi de iubire de patrie?... Îmbărbătat,

se-ntoarce Ştefan să-şi reînchege oastea-i sfărâmată. Nici ostenit nu se mai simte, nici rana nu-l mai doare. Din nou se strâng arcaşii în jurul viteazului, şi, pe când turcii îşi socotesc pleanul, ca un stol de vulturi se lasă asupra lor, un vaiet de moarte înfioară valea, şi cerul se întunecă tot de atâta grozăvie.

E a şaptea noapte de când domniţile se roagă-n genunchi, le picură lăcrimile pe covor, şi chipurile lor par umbre sub slaba licărire-a candelei. Se roagă neadormite, mama pentru fecior, soţia pentru soţ, şi amândouă pentru ţară. Şi iată că de pe luncă un freamăt se ridică în tăcerea nopţii. Tot mai aproape, tot mai lămurit s-aud sunete de corn şi cântece de biruinţă, şi tunete de glasuri s-aud strigând: „Trăiască Ştefan!” Ca de-un vis frumos se-nviorează domniţile, şi scoală pruncii din somn, şi-şi umplu mâinile cu flori, ş-aleargă la poartă, şi plâng de bucurie primind în braţele lor fragede pe marele Ştefan, lumina, mândria, odorul sufletului lor. Cu ce drag îl strâng la piept, şi cum se uită la faţa lui senină, în ochii lui mari şi frumoşi, şi cum nu se-ncred că-l văd, şi, neputând spune-o vorbă, îi sărută fruntea, mâinile, colbul de pe haine. Târziu se sting luminile-n castel. E linişte-acum, şi fericire-n tot cuprinsul. Şoptesc încă domniţile-n iatac, mărită pare lumina candelei de subt icoane. În odaia de alături doarme ostenit biruitorul, temutul Ştefan, gloria Moldovii.

Ce de lucruri n-ar şti să povestească de-ar avea grai ruinile acestea! Când te gândeşti c-a fost atâta viaţ-aici... inimi care s-au iubit, ochi care-au plâns, viteji care şi-au vărsat sângele pe zidurile acestea! La porţile acestei cetăţi s-a strâns norodul răzvrătit, cerând lui Lăpuşneanu capul lui Moţoc. Pe meterezele ei au stat dârzi în faţa lui Sobieţchi cei 19 plăieşi, luptând c-o oaste-ntreagă, preţuindu-şi fiecare glonţ, ochind în căpetenii şi făcând pe poloni să creadă că-i o armată-n cetate.

Din drumul ce se desparte la dreapta-nspre Agapia, ne uităm în urmă la zidurile cetăţii, măreaţă până şi-n ruina ei, şi, de la depărtarea asta, în forma pe care i-a cioplit-o vremea, ni se pare că vedem coroana lui Ştefan cel Mare.

Mânăstirea Agapia e vârâtă-n munţi, pitită-ntr-un ungher de văi, aşa că n-o vezi decât când intri-n ea. Dinspre miazănoapte o păzeşte de crivăţ o măgură-naltă, descoperită — „Muncelul cu Flori”; la apus se ridică zid întunecat de codru, şi-n faţă iarăşi pădure de brazi, străbătută de cărări ce te scot în luminişuri neaşteptate — „Poiana Mitropolitului”, „Poiana Stariţii”, iar mai sus prin bungete de fagi, deasupra opcinei înalte, în fermecătoarea privelişte de pe „Ciungi”, de unde vezi jos mânăstirea Văraticului, în dreapta băile Bălţăţeşti, în stânga Cetatea şi Târgu-Neamţului, în faţă larga, nemărginita vale-a Moldovii.

Stă soarele pe strunga de la „Cruce”. Din cerdacul arhondaricului îmi răcoresc privirea pe ierbuliţa verde ce-acopere curtea pătrată, îngrădită de toate părţile de încăperile albe, curate, tăcute ale mânăstirii. Din mijlocul curţii se-nalţă strălucitoare „biserica cea mare”, zugrăvită pe

dinlăuntru de maestrul nostru Grigorescu.

E linişte, ca-n vis. De-odat' aud ca un semnal, un sunet clar, puternic, muzical: mă uit jos — în uşa bisericii văd o măicuţă bătrână, scundă, în mâna-i stângă cumpăneşte toaca uşoară la înălţimea umărului, în dreapta ţine-un ciocănaş de lemn, — a lovit o dată şi stă, pare că aşteaptă s-adoarmă răsunetul celei dintâi bătăi, apoi păşeşte încet pe lângă zidul bisericii, bătând în toacă, la început câteva lovituri tari, hotărâte, răzleţe, apoi treptat depărtarea dintre ele se micşorează, până ce nu mai auzi decât o ploaie de sunete mărunte, dulci, cadenţate, ca şoapta pripită a unei rugăciuni, şi parcă se duc, se topesc, şi iar vin aproape, iar se despart, tot mai rare, tot mai puternice, — ecouri lungi auiesc prin coridoare, prin sălile boltite ale chiliilor, întreaga mânăstire răsună ca o vioară. Iar eu, în taina care mă-mpresoară, simt cum toate loviturile acestea bat în sufletul meu şi-mi redeşteaptă, ca dintr-o lume depărtată, dulcea şi sfânta evlavie a copilăriei.

52. ÎN MUNŢII SUCEVII

Pe la-ngânarea zorilor ieşim din cotlonul mânăstirii, pe poarta pârăului Agapia, în largul luncii aburite de brumă, trecem prin Târgu-Neamţului, printre dughenile ce-ncep a-şi ridica obloanele, deschizând ochi somnoroşi în uliţa pustie, urcăm dealul Oglinzilor, din zarea căruia vedem la stânga „Băile Oglinzi”, sub poalele codrului, şi dăm pe la satul Boroaia în frumoasa şi îmbelşugata vale a Moldovii. În dreapta noastră, legendarul râu, care-a chemat pe Dragoş descălecătorul din poghiazurile Maramureşului să-i urzeasc-o ţară nouă, se-ndoaie liniştit pe sub dealul învârstat de lanuri, tăindu-şi printre fâneţe şi huceaguri o albie cu mult mai lată decât îi trebuie. În stânga, pe marginile luncii, în falduri largi îşi lasă Carpaţii găteala lor de codri. Suntem în Suceava, în cel din urmă ţinut de munte al ţării. Cerul e de un albastru limpede, străveziu, câţiva noruleţi, prigoriţi de razele soarelui, se frâng încet în bulgări de rubin şi se topesc. Şoseaua, netedă şi albă, abate printr-o alee de sălcii, trece podul Moldovii şi urcă trăgănat dealul Spătăreştilor, de unde se lasă-n Fălticeni; iar noi ţinem înainte drumul Bogdăneştilor, pe sub poalele munţilor, dăm pe la Mânăstirea Râşca, pusă subt o sprinceană de branişte, la marginea şesului, întemeiată de episcopul Macarie al Romanului în zilele lui Petru Rareş, care-a înzestrat-o c-o biserică şi cu opt chilii. Ne oprim la Baia, sat harnic şi bogat, oraş de frunte pe vremea lui Dragoş-vodă, pământ frământat în sânge: plugarii de azi răstoarnă brazda peste mormintele a zece mii de unguri şi povestesc lucruri înălţătoare, auzite din bătrani. S-a sculat craiul Ungariei, Matei Corvin, care nu mai putea dormi de vâlva lui Ştefan cel Mare, şi, ridicându-şi toată oastea, a răzbătut încoace prin pasul Oituzului, prădând satele în cale; s-a oprit şapte zile la Roman, apoi i-a dat foc ş-a purces spre Suceava. Înserând pe valea asta şi fiind vreme de iarnă şi vifor, s-a tras cu oastea la adăpost ş-a tăbărât în Baia, să stea până s-o mai lumina de sus. Iar domnul nostru, care-l aştepta la porţile Sucevei, văzând zăbava craiului, n-a mai stat la gânduri, ci iute şi-a luat o mână de sprintenaşi şi, gonind dealurile, s-a lăsat, în puterea nopţii, ca o vijelie, în lagărul ungurilor, şi-atâta i-a izbit de năprasnic şi fără de veste, încât toată falnica oştire a lui Mateiaş, învălmăşită de spaima întunericului şi de grindina săgeţilor ce-o împroşcau de pretutindeni, a fost în mai puţin de-un ceas sfărâmată şi pusă pe fugă. Cic-a fost aşa măcel, că urla valea de vaiete, armele scăpărau fulgere-n beznă, pâlcuri întregi se abăteau stropşite-n picioarele cailor, şi oriîncotro fugeau bieţii unguri, tot de Ştefan dădeau. Praful s-a ales până-n ziuă din oastea cea grozavă. Iar trufaşul rege, care venise să cucerească Moldova, de-abia a scăpat, rănit de-o săgeată şi dus pe targă prin cărările munţilor. Pentru amintirea acelei biruinţi, Ştefan a ridicat în Baia Biserica Albă — la ruinele ei, ţăranii cu

dare de mână, păzitori unei sfinte datine strămoşeşti, duc în toţi anii, în ziua de Sfântu Gheorghe, mâncări, băuturi, în vase nouă, împodobite cu flori, şi fac praznice pentru săraci. Ce oameni aleşi, şi ce gospodării frumoase sunt prin părţile astea ale Sucevei! Pe lunca Moldovii şi pe vâlcelele Şomuzului sparte de iazuri se-nşiră ca o salbă în jurul Fălticenilor mândreţe de sate, aşezări de moşneni, care păstrează cu sfinţenie portul, legendele şi bunele obiceiuri ale vremurilor de demult: Baia, Bogata, cu urmele vechilor mine de aur desfundate de romani, Sasca, Rădăşenii, cu vestitile-i livezi de meri, Brădăţelul, cu minunata-i pădure, în care doarme un lac albastru, încunjurat de brazi, izvoare zgomotoase se prăbuşesc printre stânci — o bucăţică de munte, ruptă din Carpaţi şi răsădită aici, ca de-o putere dumnezeiască, să stea podoaba satului... Şi pe toate văile astea găseşti amintiri preţioase din trecutul neamului nostru, biserici vechi, durate de Alexandru cel Bun, de Ştefan cel Mare, de Petru Rareş...

Suntem la Cornul-Luncii, în pragul ţinutului Suceava — şi al ţării. Netedă şi albă ca marmura se întinde înaintea noastră şoseaua care merge la Dorna... Frântură de rai, scumpă inimii noastre, cântată de poeţi, ţărână sfântă în care se odihnesc vasele celui mai glorios Voievod al Moldovei, nespus de duios freamătă izvoarele tale — şi ce dulce-i umbra codrilor tăi!... tu eşti într-adevăr una din cele mai frumoase ţări de pe pământ, — dar numele tău ne doare să-l rostim şi — străbătându-ţi fermecătoarele drumuri — ochii noştri nu-ţi pot privi podoabele decât printr-o perdea de lacrimi.

53. PE PLUTĂ DE LA DORNA LA PIATRA

— Dă-i drumu!

Comandă moş Vasile de la cârmă, şi Toader, desprinzând gânjul din pociumb, sprinten s-aruncă pe plută, îşi face cruce şi-nfige şi el lopata-n valuri. Un dulce fior ne străbate, codrii fug îndărăt, pe obraz simţim, ca o adiere de vânt, suflarea răcoroasă a mişcării. Nici nu ştim când s-a şters, în urma noastră, Dorna cea mândră, cu schela de la Gura-Arinului. Departe, înainte, răsar din neguri de brădet „Pietrele Doamnei”, turle de castele, scânteietoare în lumina rumână a dimineţii; înalt şi întunecat, malul din dreapta ne astupă vederea. Cu pălăria dată pe ceafă, cu braţele încordate pe coada lungă a lopeţii, adus puţin de spate sub cojocelu-i fără mâneci, moş Vasile, cârmaci vestit, pe care-l cunoaşte Bistriţa de patruzeci de ani, cumpăneşte pluta în dunga nahlapilor, strigând lui Toader, „dălcăuşul” (care poartă cârma dindărăt): „La pădure! când e s-abată la dreapta; ”La câmp!” când e să ţie spre stânga. Iar la cotituri ne vesteşte locurile pe unde trecem, şi strigătul lui, răsunător în pustiul apei, pare că porunceşte schimbarea priveliştilor.

— Colţu Ortoaia!

Deodată perdeaua de codru se dă la o parte: căsuţe vesele se ivesc pe podişul din dreapta, zăvoaie şi ceiruri străbătute de cărări; spumegând, cu vuiet spărgându-se de bolovani, undele Ortoaiei s-azvârl în Bistriţa, pe mal vedem femei torcând, înalte, zvelte, cu faţa luminoasă, ca într-un tablou de Grigorescu, catrinţe negre, strânse pe şolduri, cămăşi cusute cu arnici, pe cap broboade albe.

Uşor alunecăm la stânga şi scăpătăm în genunea de sub „piatra Zmâculesei”. Plutaşii lasă „condeiele” din mâini şi privesc pe dealuri, nepăsători; apa e lină, adâncă, tăcută; câteva minute înaintăm încet, aşa de încet, că nici nu simţim că mergem. Dar iată că malul din dreapta purcede spre noi, râul se deşteaptă, cârmaciul înşfacă vâsla ş-o împlântă pieptiş în propta torentului...

— Osoiu!

Ş-în foşnet de valuri trecem ca o săgeată prin lunca de arini, fuge tăpşanul cu satu-n spinare, fug oştile de arbori şi stâncile speriate — o goană nebună, fantastică, ameţitoare. Ca pe fus, munţii se învârtesc, macină izvoare şi le toarnă în Bistriţa. În vremea asta plutaşii luptă: în mişcarea braţelor lor, în toată voiniceasca şi puternica încordare a picioarelor ş-a trupului lor vânjos au ceva din măreţia statuielor antice ale gladiatorilor romani. Apa se domoleşte... Vâslaşii îşi dau bineţuri cu oamenii de pe mal, se întreabă de-ale lor, iar bolţile pădurilor parcă vorbesc şi ele...

— Gura Sunătorii!

Sunând din unde s-aruncă pârăul pe praguri de stânci, o clipă se vede deasupra-i sătucul risipit pe poalele Palmeşului, ş-o nouă privelişte ni se deschide înainte. Pietrosul înalt, cu gheburile-i de cămilă, pare că stă în drum să ne-aştepte.

— De ce i-or fi ţancurile aşa roşcate, moş Vasile?

— Acolo sus, în frig, sunt numa târşi uscaţi de vânturi, şi-i cetina lor aşa.

În şerpuiri largi se îndoaie strălucitorul râu printre munţii întunecaţi de codru. ă...î Din jos de Călineşti, o lungă dâră de grohotiş, năruit din coastele Pietrosului, împinge Bistriţa, strâmtând-o, înghesuind-o în malul din stânga. Înaintea noastră, la cotul Căpriţii, apa se iuţeşte şi se învolburează, iar jocul valurilor albe, de departe, îţi pare-un cârd de gâşte care bat din aripi; peste clocotul lor repede alunecă pluta, hartuindu-se ca o sanie. Scăpătăm iar într-o genune — oglindă-n care vezi copacii cu vârful în jos. Moş Vasile bate cu muchea toporului în cuiele de la jug, apoi înfige tăiuşul în grindă, îşi leapădă cojocelul, scuipă-n palme şi apucă lopata.

— Colţu Acrii!

Ca printr-un farmec tabloul se schimbă, se trag pădurile-n lături, ş-un minunat decor de stânci se înalţă-n faţa noastră. Mugeşte Bistriţa toată, năpustindu-şi valurile-n năprasnicile ziduri, şi dă să le spargă, din ce în ce mai-nverşunată, dar stâncile se joacă cu ea, o resping, o cheamă, o răsucesc în loc, buimăcită se-ncolăceşte ca un şarpe, şi, după un sfert de ceas, se pomeneşte bătând, din spate, în acelaşi zid de care s-a izbit întâi, ca şi cum ar cerca, lovindu-l din amândouă părţile, să-l desfunde mai curând şi să deschidă cale dreaptă valurilor viitoare. Sus, deasupra noastră, îşi tremură frunzuliţa câţiva mesteacăni subţiri, crescuţi pe vârfurile stâncilor. Din cotul Colbului intrăm în strâmtoarea fioroasă de la Chei — gherdapurile Bistriţii. În huietul valurilor, luptând din răsputeri, moş Vasile mai găseşte timp să-mi strige numele locurilor... „Scara”: din fruntea unei scăfârlii de piatră un brad îşi întinde ramurile-n jos ca nişte braţe, de ele s-atârnă plutaşii şi scapă când li se sparg plutele de stânci. În păretele din stânga, „Coiful” îşi vârfuieşte turla-i vânătă pe gangul unei văgăuni. Sus, pe Zănoaga din dreapta, arde „comoara de argint” a Bogolinului, un ţugui ascuţit ce luminează ca o flacără albă, şi de subt el, dintr-o spintecătură de stânci, s-aruncă-n jos, înspumată, frumoasa cascadă numită „Moara Dracului”. Şi toate minunăţiile acestea trec pe dinaintea noastră cu repeziciunea lucrurilor văzute-n vis. Ieşim din prăbuşiturile Cheilor. Bistriţa se odihneşte. Moş Vasile îşi şterge fruntea de sudoare. Toată figura lui e luminată de mulţumirea omului care-a luptat cu moartea ş-a biruit-o. Stă soarele-n răscruce. Lunecăm în linişte printre păduri, pe sus se desfac poiene verzi, rarişti de mesteacăni albi ca făcliile. La cârjoiul Dohotăriei malul din dreapta se pleacă dezvălind prispe largi de pajişte sub poalele brădişului atârnat de coastele Pietrosului. În urmă, peste norodul de măguri, în trei arcuri mari, îşi taie spinările pe cer Munţii Călimanului,

cari-ncheie Carpaţii Moldovii.

— Balta Fagului!

Un grind întunecos s-abate la dreapta, şi iată-ne-n lumină. Suliţi de aur tremură pe pânza lată, lucie, a râului. Vâjâind vine pe-o râpă stâncoasă Pârăul Arămii, — hotar, pe stânga Bistriţii, între codrii Bucovinei ş-ai noştri. Trecem vâltoarea de la gura Piscului şi strunga ostroavelor de la Cojoci, de unde se ridică un drumeac spre schitul Rarău, şi de-acolo, prin pădure, spre minunatul podiş înflorit de la Pietrele Doamnei — trei turle ascuţite înfipte sus, în creasta cea mai înaltă a muntelui Rarău, pe care-a stat şi s-a adăpostit odinioară voievodul Rareş, cu domniţa lui, Elena. Un deal rotund,

îmbrăcat în brazi, se culcă-n faţa apei. Bistriţa, cuminte, îl ocoleşte, făcând un cot larg în dreapta pe sub coama vânătă, zimţuită a Pietrosului, se lasă molcom, strângându-şi undele-ntre două ziduri de codru, şi iese-n luminiş la cotul Liţului.

— Căldarea!

O horă de măguri dezvelite prind Bistriţa la mijloc. O clipă râul doarme tolănit la soare, în miros de fâneaţă. Încet, încet, ne soarbe brădişul din fund, cotim în umbră pe la gura Pârăului Rău, apa scade răsfirându-se-n larg pe matca-i bolovănoasă, grinzile-ncep să joace sub noi, se hârşcâie pe colţii stâncilor, şi stăm. Foşnesc valurile de jur împrejur, un clocot e râul.

— Am pus-o de mămăligă, zice moş Vasile, scărpinându-se în cap... Dă paru, Toadere, să săltăm grinzile...

Dar iată c-o plută ne-ajunge din urmă. Dălcăuşul îşi scoate iute cârma, să nu i-o rupă. Fără să vrem, închidem ochii. Un trosnet ş-o zguduitură puternică. Am pornit. Pluta care ne-a izbit rămâne înţepenită pe-aceleaşi stânci.

— Dâmbul Colacului!

Un munte-nvălit se-nalţă stog în faţa noastră, Bistriţa se îndoaie frumos pe sub codri, încovrigându-se în jurul lui ca un şarpe ce vrea să-şi muşte coada. Zarea se-nchide, se întunecă din toate părţile. Numai în urma noastră se rupe-o strungă în negura de cetini: prin ea se văd în fund, măreţ încondeiate pe albastrul cerului, Pietrele Doamnei, încinse de soare.

— La Cruce!

Intrăm într-o genune largă. Munţii se descopăr. Privirile se odihnesc pe-nalte poiene scăldate-n lumină. Din stânga, de sub Tarniţa golaşă, vine spumegând Pârăul Crucii, din dreapta, Bărnărelul — sclipitoare fâşie de argint. Trecem pe sub podul de lemn ce leagă cele două maluri, pe care stau presărate căsuţele unui sat. Lunecăm pe sub dealul Ursului şi iar năvălesc măguri din toate părţile, se muşuroiesc în jurul nostru greoaie şi mătăhăloase. Din clocotişul lor se-nalţă la dreapta mândrul Barnar, în stânga, Bâtca lui Târsână. Pâraie repezi s-azvârl cu vuiet în Bistriţa. Stânci mari, fioroase, îşi scot gâturile din întunericul codrilor şi s-apleacă în jos

ca nişte cămile ce vor să bea apă.

— Balta Câinelui!

Râul face-un vârtej spre stânga, ş-amuţindu-şi valurile, ce rotesc în ochiuri, adoarme subt un mal înalt de piatră. Pluta pare că stă locului, atât de-ncet se mişcă. Moş Vasile mai bocăneşte-n chingi, cearcă tăria cârmei şi spune lui Toader să bage de seamă la cot. În mişcările, în vorba şi pe figura lui se vede reculegerea, grija omului care va să stea în faţa unei primejdii mari şi care-şi adună toate puterile pentr-o luptă hotărâtoare. Şi-n adânca, fioroasa tăcere a cuprinsului, ne uităm la munţii îmbrăcaţi în codru, la soare, la cerul albastru, ca şi cum am căuta un semn, o prevestire de sus a soartei care ne-aşteaptă. Alunecăm din ce în ce mai repede. Scârţâie vâslele-n juguri. Un grind înalt, ţuguiat stă drept înaintea noastră, din spatele lui se ridică două ţancuri vinete, ascuţite. Tot mai aproape, tot mai puternic s-aude într-acolo mugetul apei.

— Toancele!

Pluta izbeşte-ntr-un peş dunga şuvoiului şi, repezindu-se-n hart, şterge din fugă taraşii apărători de sub „Piatra lui Toader”, trece săgeată prin cotul arcuit spre stânga şi intră voiniceşte în groaznica strâmtoare de la Toance. Un popor de stânci se ridică din fundul râului clocotitor şi sfâşie-n zdrenţe toată pânza apei. Ca-n bolţi răsună urletul valurilor între înaltele maluri de piatră. De pretutindeni, şi tot mai multe şi mai ameninţătoare, se năpustesc dihăniile-n calea noastră. Moş Vasile pare că le-mbrânceşte-n lături cu lopata, aşa de voiniceşte, aşa de falnic îşi taie strungă printre ele, şi-n ameţitoarea iuţeală cu care trecem colţii şi pragurile strâmtorii, bătrânul şi meşterul cârmaci pare-o făptură din basme, un năzdrăvan care a luat pluta-n tălpi şi zboară cu ea peste stânci. Gonim la stânga. Deodată valurile tac, se-ntinde Bistriţa-ntre codri. Îşi întoarce moş Vasile faţa-i luminată, se uită-n urmă la ţancurile Toancelor şi, prujind a râs, clatină din cap.

— Hm! dihăniile naibii... să ne răpuie, şi mai multe nu.

Lunecă pluta uşor pe la gura Căpriţii, în stânga se înalţă Holda descoperită, în dreapta cade perdeaua de brazi până-n marginea apei. În urma noastră soarele se lasă pe zarea Barnarului. Lungi cărări de văpaie tremură pe trâmba de oţel a Bistriţii. Pale de umbră se lăţesc pe măguri; focuri clipesc în depărtări. Dălcăuşul îşi aprinde luleaua şi-ngână-ncetişor o doină haiducească...

“Sub poale de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel şi potolit,
Tot de voinici ocolit...”

Tot de voinici ocolit...”

Ieşim în larg. Cârmaciul împlântă adânc lopata-n valuri: se-ntoarce pluta-n loc şi prinde la mal, în vatra Broştenilor.

A doua zi plecăm pân-a nu răsări soarele. Trecem pe sub pod şi scăpătăm în arcul ce se îndoaie la stânga. Pe sus tiveşte poalele Hărăoaiei şoseaua care duce, peste muntele Scărişoara, la Fălticeni. De-o parte şi de alta a râului se întinde mândra aşezare a satului Broşteni. De-aci încolo Bistriţa se îmblânzeşte. De trei ori şi-au ridicat Carpaţii falangele de stânci împotriva ei, de trei ori puternicele-i valuri au trecut biruitoare, în sunete de fanfară, peste prăbuşiturile uriaşelor zăgazuri. Falnică s-aşterne acum între bogatele-i maluri, împodobite de sate. De pretutindeni vin apele văilor să i se închine. Tot mai largă şi mai liniştită se lasă devale. Printre păduri tace, ca s-asculte cântecul privighetorilor. În luminişuri cheamă casele fruntaşilor la prund şi, noaptea pe lună, le spune poveşti.

Din jos de Cărpiniş, Bistriţa-şi taie calea dreaptă până-n livezile Mădeiului. Soarele răsare punând cununi de aur pe creştetele codrilor. În urma noastră, pe măgurile depărtate, se văd bungetele de brădet înnegrind zarea ca o arătură proaspătă. Privelişti fermecătoare, care nu se pot spune cu vorbe, se deschid de pretutindeni, şi fug, alunecă fantastic îndărătul nostru, şi altele vin, şi cele care vin ni se par şi mai fermecătoare. De pe plută, din goană, ochii noştri beau cu nesaţ frumuseţile acestea, care curg şi nu se mai sfârşesc, şi ne pare rău că nu le putem lua, să le ducem cu noi şi să le arătăm lumii, aşa cum le vedem acum, în lumina, în măreţia şi-n liniştea asta dumnezeiască, şi să spunem celor care nu le cunosc şi nu ne ştiu: „Iată ţara noastră!...” Atunci ar înţelege deodată — ca bătrânii de pe zidurile Troiei la vederea frumoasei Elena — de ce s-au dat atâtea lupte ş-atâta sânge s-a vărsat pentru „bucăţica asta de pământ”.

Pe o largă deschizătură în munţii din dreapta îşi aşterne Borca mândrele-i gospodării. Din fund aleargă pârăul, sărind peste înalte zăgazuri de stânci, s-aducă Bistriţii stăpâne prinosu-i de unde. În stânga se-ntinde Sabasa între două dealuri descoperite, o linie ferată cară buştenii din codru. Pe maluri sunt schele de plute, ş-un pod peste râu. Din vale de Fărcaşa, între Bâtca Frumosului şi Runcu Popeştilor, Bistriţa o rătează de fugă, aruncă pluta peste praguri, plesnind-o de apă, şi astfel, în jocuri şi cântece de valuri, intră în ţinutul Neamţului; leit în zale de oţel zoreşte Dreptul pe sub coastele Zahornii: zburlindu-şi coama-i de argint s-azvârle Calul peste scările Cernegurii, şi-i ies în cale la hotar. Se bat nahlapii de grinzi, în tact scârţâie cârma de la spate; ca o suveică alunecă pluta pe sub bolţi de mesteacăni. Pe malul drept, în vatra Călugărenilor, se-nalţă o namilă de stâncă — „Piatra Teiului”. Cic-a vrut dracu odată să iezească Bistriţa şi, rupând un hărtan din Ceahlău, l-a luat de-a fedeleşu şi s-a pogorât cu el în puterea nopţii, dar pe vale l-a prins cântarea cocoşilor ş-a zbughit-o Aghiuţă, lăsând stana-n bătătură, de s-au crucit oamenii când au văzut-o a doua zi. Cotim la dreapta pe sub podul de la Gura Largului, şi deodată ni se deschide înainte minunata privelişte a Ceahlăului. Singur şi

posomorât, trufaş stăpânitor peste-un popor de munţi, ce par pe lângă dânsul muşuroaie, înălţându-şi creştetu-n cer, scărmănând norii în raghila de stânci înfipte pe fruntea-i pleşuvă, mândrul uriaş farmecă râul cu puterea măreţiei lui şi-l face să-şi uite drumul şi dorul de câmpie. De pe la nămiezi până-n scăpătatul soarelui ne poartă Bistriţa tot pe lângă el — pleacă ea uneori, hotărâtă să nu se mai întoarcă, şi iar se răzgândeşte, şi vine mai aproape, aciură vrăjită pe sub poalele lui, rotindu-se-n loc, scuturându-şi platoşa-i strălucitoare, aci suspinând din adânc, aci privindu-l lung, strigându-l, dând freamăt pădurilor cu glasu-i de valuri. Într-un târziu îşi ia de seamă şi pleacă mânioasă, vorbeşte singură, se bate de maluri, urlând s-aruncă toată, cât îi de lată, peste înaltele praguri de la Bicaz şi de la Lunca Strâmbului. Nălucesc pe tăpşane căsuţele satelor, prin văi herăstraie, din întunecimi de codru răsar măreţe vechile mânăstiri: Pângăraţii, Bisericanii, castel fantastic pe vârful unei măguri, şi mai în vale, Bistriţa, după o perdea de plopi. Înainte, Bâtca Doamnei s-abate la stânga şi ne-arată oraşul — cel mai frumos oraş de munte al Moldovii — culcat între două străji înalte: Pietricica şi Cozla.

La asfinţitul soarelui suntem în Piatra. Pământul umblă cu noi. Ceahlăul, ridicându-şi falnic fruntea peste grinduri, ne priveşte încă din negurile depărtării.

VALEA PRUTULUI

Din cel din urmă arc al Carpaţilor, de sub poalele Călimanului, se lasă pe coasta despre răsărit a ţării, un lung şir de coline, care marg — ridicându-se şi culcându-se ca valurile unei mări — până la cătările Dunării. Pe la căpătâiul acestor dealuri, frumoasele şi roditoarele dealuri ale Moldovei — se îndoaie Prutul în şerpuiri mari, aşternut ca de pe întinsul unei stepe. Izvorât de departe, din Carpaţii Galiţiei, râul vine tulbure la hotarele noastre, sparge măgurile Mamorniţei şi-şi împinge apa-i gălbuie, lină, fără nici o încreţitură, în lunca largă, ce se desface de la Cotul Boianului de jos.

Tăcut, posomorât, mâncându-şi mereu malurile-i nisipoase, uneori părăsindu-le şi căutându-şi o albie nouă pe lăsăturile şesurilor, curgând, mai în toată lungimea lui, în câmp deschis, între maluri joase, rupte, pustii, arareori umbrite de câte-un zăvoiu de sălcii, de câte un petecuţ de dumbravă, — Prutul n-are nimic din frumuseţea râurilor ce înveselesc pământul ţării noastre. Întotdeauna apele mari — „drumuri care merg singure” — au atras aşezările oamenilor pe ţărmurile lor. Pe ele se înşiră toată strălucirea şi toată istoria lumii. Prutul e râul pe-ale cărui ţărmuri n-a înflorit nici un oraş şi, din câte scaldă pământul românesc, e singurul, pentru care blândele doine ale poporului n-au găsit nici o vorbă de bine. Îi tristă şi la vedere apa lui lată, molâie, veşnic întunecată, triste sunt şi amintirile pe care ni le deşteaptă, triste sunt şi văile pe care le străbate, şi puţinele aşezări ce-i caută-n cale, retrase mai toate pe dâlme, de frica revărsărilor. Pe-aici s-au răpezit pustiitoare puhoaiele de barbari asupra Europei, pe-aici au străbătut Hunii în câmpiile Panonei, spulberând vetrele din văile Carpaţilor, lăsând siliştile albite de oase, ca un potop năprasnic gonind din calea lor sfărmăturile noroadelor, şi împrăştiindu-le pe vârfurile cele mai înalte ale munţilor. De sute de ori au năvălit prin vadurile Prutului oardele Tătarilor flămânde de prăzi... În şuierul crivăţului ce culcă în valuri pădurea de papură crescută pe râu, grănicerul nostru ascultă noaptea zăngănit de arme şi vaiete de moarte. Ştie el bine, că dincolo e o bucată răşluită din trupul Moldovei, ştie că cei care trăiesc şi plâng acolo sunt fraţii lui, şi cu toate astea — privind uitit pe apa Prutului — îşi năbuşe dorul şi-un cântec amar şi plin de blesteme îi scapă de pe buze:

“Prutule, râu blestemat,
Face-te-ai adânc şi lat,
Mal cu mal nu se zărească,
Glas cu glas nu se lovească,
Ochi cu ochi nu se-ntâlnească.
Duşmanii ţării, de-or trece,

La cel mal să mi se-nece,
Iar tu-n valurile tale
Să-i tot duci, să-i duci la vale
Până-n Dunăre şi-n Mare...”

Lăsăm în urma noastră Herţa, unde s-a născut nemuritorul Asachi, Darabaii, Rădăuţii, târguşoare ridicate pe dealuri, de-a lungul râului, şi-ajungem pe înnoptate, în Ştefăneşti, cea mai veche şi mai de frunte aşezare de pe Prut, întemeiată de Ştefan cel Mare, ca să stea strajă oştilor ce se purtau mereu pe valea asta, între Dunăre şi Hotin. Orăşelul e aşternut pe poalele unui deal acoperit de vii şi de livezi. O măgură stâncoasă îşi împinge coastele-i vinete până în marginea râului, care mai în jos scapă din albie, prin stufişul de sălcii, şi presară bălţi şi viroage pe şesul întins şi neted al Başeului. De la Ştefăneşti drumul se-ndoaie peste frumoasele dealuri culcate între valea Jijiei şi valea Prutului. Păduri de stejar îmbracă tăpşanele, de jur împrejur se văd în depărtări, peste sclipitoarele oglinzi ale iazurilor, întinderi nemărginite de holde şi de fâneţe, legănate în ondulaţii dulci, largi, odihnitoare. La Tabăra Mânăstirii, în apropiere de Bivolari, rămăşiţele vechilor tăbii ale Eteriştilor ne amintesc cele din urmă zile de groază şi de durere, prin care-a fost să mai treacă mult încercata noastră ţară.

Ne lăsăm pe coama descoperită a unei coline. Din dreapta Jijia, îmbucând apele Meletinului, scaldă ogoarele ce se răzoresc pe luncă. În stânga Prutul şerpuieşte în desişuri de trestie şi de lozii. Către apus, în fund, se rotunjesc pe poalele cerului ramurile răşchirate ale dealului Catelina ce-şi ridică trunchiul din mijlocul vestitelor podgorii ale Cotnarilor. Străbatem târguşorul Sculeni, aşternut pe malul plecat al Prutului, în faţa Sculenilor din Basarabia, trecem pe sub zidurile castelului de la Stânca, aşezat în mijlocul unui parc întunecos pe creştetul unei măguri, şi pe la toacă sosim în Ungheni. Un pod de fier leagă cele două ţărmuri ale Prutului, şi cele două căi ferate: a României şi-a Rusiei. De aici luăm trenul — şi peste un ceas suntem în Iaşi. Frumosul oraş, care-a fost, timp de trei veacuri, capitala Moldovii, se-ntinde pe coastele revărsate spre miazăzi ale dealurilor „Copoul” şi „Şorogarii”. În spate, un arc de măguri acoperite de codru se înalţă din lunca Prutului şi-l apără de crivăţ. În faţă, peste valea Bahluiului ş-a Nicolinii, se ridică un alt şir de măguri, unele-mpodobite cu vii şi cu grădini, altele dezvălite, odihnind vederea pe pajiştea lor verde, întinsă, luminoasă. Pe costişele lor răsar vechile mânăstiri: Cetăţuia, Galata, Frumoasa, Bârnova, cu ruini de palate, sub zidurile cărora dorm atâtea amintiri de glorie şi de suferinţă din învăluitul şi mult zbuciumatul trecut al Iaşilor. Cuprins cu ochii de sus, de pe Răpedea, oraşul îţi înfăţişează una din cele mai frumoase privelişti. Biserici, case, străzi curg toate devale, nălbind, cu minunata lor cascadă, revărsarea celor două dealuri, din creştet până-n poale. Ce păcat că nu-i, în

locul Bahluiului, o apă mai mare!... Să treacă Bistriţa pe-aici, n-ar fi pe lume-o aşezare de oraş mai mândră şi mai fermecătoare. Încep umbrele să se lungească. Soarele-şi împrăştie cele din urmă raze pe turlele bisericilor. Mă cobor încet pe strada largă, liniştită, ce spintecă oraşul din zarea Copoului până în valea Socolii. Trec pe lângă grădina publică, aşternută-n stânga pe podişul măgurii, şi pe lângă măreţul palat al universităţii, de-o parte şi de alta, în mijlocul curţilor cu parcuri în fund, se-nalţă case mari, bătrâneşti, a căror vechime şi strămoşască simplitate îţi duc gândurile departe, în lumea care-a strălucit odinioară, la viaţa povestită prin cronici. Parcă te aştepţi să vezi ieşind, pe balcoanele-mbrăcate-n iederă, chipuri de voievozi cu barbă albă, domniţe palide, visătoare, în rochii lungi de matasă, şi logofeţi, şi vornici, cârmuitorii ţării de pe vremuri. În vale, lângă mitropolie, se ridică, reînnoită de curând, biserica sfinţilor Trei Ierarhi, durată de Vasile Lupu. Zidită toată-n piatră, cu zveltele-i turle, în minunata-i horbotă de sculpturi, aminteşte mândra podoabă a Curţii-de-Argeş.

Mă opresc în faţa statuii lui Ştefan cel Mare. Soarele-a asfinţit. Încep să se aprindă felinarele. Treptat, zgomotele oraşului se depărtează, se sting. În evlavia acestei linişti, falnicul voievod, călare, cu coroana pe cap şi sceptrul întins, cum trage frâul cu stânga ş-apasă picioru-n scară, desfăcându-şi pieptul de sub manta-i de bronz, pare că s-a oprit dinaintea palatului, în răstimpul a două bătălii, să cuvânteze sfetnicilor ţării. În ţinuta, pe chipul şi-n gestul lui e mândria gravă a domnului, care cumpăneşte-n mână-i soarta unui neam, şi seninătatea biruitorului, care-a stat în lupte mari ş-a răpus vrăjmaşi ce îngrozeau lumea cu vâlva puterii lor. Privirea lui arată dusă, adâncită departe, dincolo de hotarele Moldovii.

Din Iaşi ne lăsăm iar în valea Prutului. E o dimineaţă rece, umedă, fără soare şi fără cer. Drumul se încovoaie pe îmbinările colnicelor, ce iese, printre bălţile Jijiei, la satul Ţuţora, unde acum trei veacuri şi jumătate boierii Moldoveni, răsvrătiţi împotriva lui Ştefan al VII, domn crud şi asupritor, au năvălit într-o noapte asupra lui şi l-au ucis în cort. Pe atunci era aici pod stătător peste Prut, şi vad de oşti, şi cea mai deschisă trecătoare între Moldova de jos şi Basarabia. — Într-amurg sosim la Stănileşti, satul istoric, care a văzut sfărâmându-se în câteva ceasuri uriaşul plan al lui Petru cel Mare, visătorul unei împărăţii împânzite din pustietăţile Volgei până în fermecătoarele maluri ale Bosforului. Încă două zile de întinsoare pe lunca scrijălată de vigoare a Prutului, şi ieşim în larg, în faţa Brateşului, unul din cele mai mari şi mai frumoase lacuri ale României. Prutul face un ţăncuş adânc în pământul nostru, apoi se-ndoaie la stânga, înconjură lacul, şi se descarcă în Dunăre sub dumbrava de sălcii de lângă târguşorul Reni. Încet se desfac în ceaţă coşuri de fabrici, turnuri de biserici, catarguri de corăbii, — puternic şi strălucitor oraşul Galaţi răsare, se înalţă din valurile fluviului rege.

ŢARA. POPORUL

Dunărea, Marea, Carpaţii şi Prutul — iată cele patru hotare cari-ngrădesc pământul Ţării Româneşti. Am fost trăit, pe vremuri, în graniţi mai largi. S-au fost învârtit, pe vremuri, paloşele sclipitoare ale Voievozilor noştri şi peste Carpaţi şi peste Prut. Dar s-au vărsat încoace înecuri de potop, neamuri pe neamuri s-au împins — noroade, ce nu le mai încăpea lumea, au curs mereu peste noi şi-a trebuit — ca să putem trăi — să ne mai strângem ţara, şi de la miazănoapte şi de la răsărit.

Aduşi în Dacia de împăratul Traian, rămaşi aici, în urma celei mai vajnice lupte ce-au văzut timpurile vechi, am păstrat în sângele nostru vitejia acelor două popoare mari din care ne tragem, şi nu o dată, în zbuciumul atâtor veacuri, ne-am arătat urmaşii vrednici şi ai legionarilor biruitori, care au vânzolit lumea şi-au abătut codrii, ca să răzbată în cetatea lui Decebal, şi ai uriaşilor învinşi, care — ne mai putându-se apara — şi-au dat o moarte aşa de măreaţă şi de tragică în flăcările Sarmisegetuzei. De-atunci au trecut aproape două mii de ani. Multe războaie am avut şi multe nenorociri ne-au călcat în vremea asta. Vijelii cumplite-au trecut peste noi, la toate-am ţinut piept, şi nu ne-am dat, ş-aici am stat. Ca trestia ne-am îndoit sub vânt, dar nu ne-am rupt.

Şi-am rămas stăpâni pe moşioara noastră. Ştie numai bunul Dumnezeu cu cât sânge ne-am plătit noi pământul acesta, scump tuturor românilor, scump pentru frumuseţile şi bogăţiile lui, scump pentru faptele măreţe şi înălţătoare care s-au petrecut pe el.

Odihnească-n pace gloriosul Ştefan, că n-au fost spuse în deşert cuvintele mândre şi-nţelepte pe care ni le-a lăsat cu limbă de moarte: „Dacă duşmanul vostru ar cere legăminte ruşinoase de la voi, atunci mai bine muriţi prin sabia lui decât să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Domnul părinţilor voştri, însă, se va îndura de lăcrimile slugilor sale şi va ridica dintre voi pe cineva carele va aşeza iarăşi pe urmaşii voştri în voinicia şi puterea de mai înainte”.

Din straşina munţilor ce-nalţă marginea ţării de la Severin până la Dorohoi, râuri frumoase, dătătoare de viaţă, şi nenumărate pâraie se despletesc, în cărări de argint, peste-ntinsele şesuri ale Valahiei şi printre dealurile blânde ale Moldovii. Singură câmpia Ialomiţei s-aşterne tăcută, netedă, uscată — vast ostrov însetat, în mijlocul atâtor ape ce-mpodobesc pământul României. Doarme sub şuierul vânturilor deşertul larg, nemărginit al Bărăganului. De mii de ani visează râuri limpezi şi lacuri sclipitoare: în zilele senine de vară visu-i se răsfrânge-n undele aerului şi-ngână peste lanurile şi bălăriile uscate ale pustiului acele ape vrăjite, amăgitoare ale „mirajelor”, aşa de frumos numite de popor „apa morţilor”.

Călătorii străini care-au străbătut văile României pe drumuri

hrintuite, în căruţele de poştă de-acum patruzeci de ani, cu greu ar mai cunoaşte astăzi locurile pe unde-au umblat. Li s-ar părea că altă ţară s-a pus între Carpaţi şi Mare. Şi-ntr-adevăr, o ţară nouă s-a ridicat de-atunci în răsăritul Europii. Moşia lui Mircea ş-a lui Ştefan, libera şi mândra Românie de azi nemaicrescând în lături, a trebiut să creas-că-n sus, şi saltă zi cu zi — o saltă puterea tinereţii şi setea de lumină! Din hotar în hotar, în lung şi-n lat, o prind acum, ca-ntr-o reţea, şosele netede, pietruite, şi linii ferate, înşirând pe firele lor oraşele-nfloritoare şi sutele de fabrici ce scot la lumină bogăţiile ţării.

Astăzi, capitala noastră, care-a stat pitită prin munţi atâtea veacuri, sporeşte — sigură şi puternică — în mijlocul câmpiei dunărene, ridicând palat lângă palat, pe unde-şi păştea odinioară turmele legendarul Bucur. Şi largi îşi deschid acum porţile altarele luminii — treptat poporul se înviorează, se deşteaptă, la o viaţă de pace şi de muncă roditoare.

În faţa scundelor şi sărăcăcioaselor chilii, unde-acum optzeci de ani dascălul Lazăr punea în mâna copiilor cea dintâi carte românească, se-nalţă falnic palatul universităţii, iar pe locul acela sfânt s-au aşezat trei statui: Eliade, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazar — poetul, eroul şi apostolul.

Două mari bulevarde taie-n cruciş oraşul. Dâmboviţa se minunează de strălucirea şi mândreţa-n care se desfac malurile ei, ascunse până mai dăunăzi sub rădiuri de sălcii.

De-aici, din mijlocul capitalei zgomotoase, îmi întorn gândurile pe unde am umblat. Multe din locurile frumoase pe care le-am văzut îmi revin acum, învăluite în farmecul depărtării, şi parcă mă dojenesc, unele că n-am spus destul, altele că n-am spus nimic de ele. Multe vor fi iarăşi pe care nu le-am văzut încă. Dar ceea ce se ridică mai luminos şi mai sfânt în mijlocul amintirilor mele, podoaba cea mai aleasă şi mai mândră-ntre podoabele ţării, este poporul românesc. În sufletu-i larg, nespus de duios, lămurit în focul atâtor suferinţi, am găsit izvorul curat al frumoaselor lui cântece şi înţelesul istoric al trăiniciei şi stăruinţii noastre pe acest pământ. În marea lui putere de muncă, de luptă şi de răbdare, în mintea lui trează şi-n inima lui caldă am găsit sprijinul speranţelor noastre şi dezlegarea înaltei chemări a neamului nostru. Îl urmăresc cu gândul de-a lungul veacurilor, îl văd cu pieptul dezvălit în zloată şi-n bătălii, muncind ca să plătească dările ţării, luptând ca să-şi apere pământul, căzând şi ridicându-se iar, murind în şes şi renăscând în munţi, pururea tânăr, pururea mândru, cu toate nevoile ce-au dat să-l răpuie, şi mă-ntreb: ce popor a avut pe lume o soartă mai aprigă şi mai zbuciumată, ce neam de oameni a stat mai viteaz şi mai întreg în faţa atâtor dureri!

Unde-ar fi ajuns el astăzi dac-ar fi fost lăsat în pace!...

„O lacrimă-i tremură-n glas, şi graiul lui e un suspin”, zice Michelet vorbind de poporul român.

În adevăr, suferinţile acestea au pus o blândeţă divină pe figura ţăranului nostru. Inima lui e plină de milă pentru cei nenorociţi, şi limba

lui e dulce şi plină de mângâieri.

Câtă gingăşie e în cântecul cu care-şi adorm ţărancele copiii:

„Nani, nani, puişor”...

Şi cu ce vorbe sfâşietoare, adânci ca şi durerea din care-au izvorât, îşi petrec morţii la groapă:

“Dragile mamei sprincene,
Cum o să fiţi buruiene!
Dragii mamii ochişori,
Cum o să vă faceţi flori!...”

Într-o ţară aşa de frumoasă, c-un trecut aşa de glorios, în mijlocul unui popor atât de deştept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie, şi cum să nu-ţi ridici fruntea, ca falnicii strămoşi de odinioară, mândru că poţi spune: „Sunt român!”

PICTORUL N. I. GRIGORESCU

I. UN SOL AL NEAMULUI

„În zile ca acestea, când vechile credinţe, cu sau fără părerea noastră de rău, se dărăpănează, poate c-ar trebui să păstrăm un loc de cinste şi un adăpost respectat artei, cea din urmă dintre religiile omenirii.”

BERNARD PERETZ

Popoarele vorbesc rar. E un anume grad de căldură care lămureşte cugetarea lor şi-i dă glas. Şi atunci vorbesc tare — în auzul veacurilor. Ele îşi au, pentru aceasta, interpreţii şi împuterniciţii lor — crainicii gândului lor. Prin ei, marele suflet înfierbântat al mulţimii se dezvăleşte, în răstimpuri depărtate, cum se dezvăleşte jarul pământului prin gura vulcanilor. Aprins şi luminos întotdeauna, câteodată spăimântător.

Neamul nostru, din firea lui, vorbeşte puţin. Strămoşii noştri — oameni de război — erau tăcuţi. Apoi, şi fără asta, valurile grele prin care am trecut, atâtea veacuri de griji, de zbucium, de luptă pe viaţă şi pe moarte nu ne-au îngăduit reculegerea, concentrarea prisosului aceluia de puteri disponibile care ard parcă de nerăbdarea de a se descărca, de a se turna în formele trainice ale artei.

Mai ales pictura cere linişte şi siguranţă, îndestulare materială, zidiri spaţioase, cu ferestre largi — o viaţă înfloritoare şi liberă, primitoare de acea înaltă aristocraţie sufletească pe care arta ar putea-o numi aerul ei. Noi n-am avut nimic din toate acestea. Câte vijelii au trecut peste viaţa şi peste aşezările noastre ar fi risipit fără de urmă, cum au şi risipit atâtea, orice înfiripare de artă plastică ce-am fi putut şi noi porni. În multe din bisericile care ne-au mai rămas de pe vremuri se văd şi astăzi resturi de icoane arse, ziduri sparte de ghiulele, sfinţi cu ochii scoşi de suliţile turcilor. Căci mai ales împotriva acestor vrăjmaşi ai tuturor creştinilor am luptat noi aici, neajutaţi de nimeni, atâta amar de vreme. Câmp de război ne-a fost ţara, de la Mircea până la Mihai Viteazu. Pictorii noştri, artiştii noştri, toţi aleşii neamului nostru au pierit în bătăliile cu turcii. Deschideţi istoria, şi vedeţi ce era aici, la gurile Dunării, în veacul de aur al artei creştine!

Din aceeaşi rasă de oameni mari au fost desigur şi Ştefan al Moldovei, ca şi Leonardo da Vinci al Italiei. Şi în aceeaşi vreme au strălucit, fiecare aducându-şi partea lui de bine pe lume. Înaintea lui Dumnezeu, în adâncimile tainice ale destinelor omeneşti, cine ştie dacă nu e o legătură între paloşul de la Războieni şi penelul de la Florenţa!

Sufletul artist al poporului s-a destăinuit adesea, în şoaptă de grijă şi

de dor, pe minunatele cusături şi alesături ale ţărăncilor noastre, în măiestria cu care îşi ciopleau voinicii ghioaga de luptă, plugul de arat şi fluierul de doinit, în felul cum ştiau toţi la ţară să-şi împodobească portul, casa şi viaţa lor. Ai zice că pe fiecare lucrişor mijeşte geana de lumină a unui răsărit care întârzie. În ce vifor am trăit noi, e de mirare că mai avem şi ce-avem. Mă gândesc la cât sânge s-a vărsat pe bucăţica asta de pământ, şi, pentru prima oară, bag de semă că în limba noastră instrumentul de ţesut se cheamă *“război”*.

Cântece însă, cântece de vitejie şi de dor, avem cum nici un alt neam de pe pământ nu cred să mai fi avut vrodată. E aproape singura artă ce ne-a rămas întreagă din zilele acelea. Binecuvântată, mântuitoare doină, numai sufletul nostru te înţelege!

Sunt insule care răsar deodată din valuri, în urma unei uriaşe zguduiri telurice. Aşa am ieşit noi în vază, după marile zguduiri politice de la începutul veacului al nouăsprezecelea. Şi ca într-o tabără, când sună goarna deşteptării, un freamăt şi un zor de pregătire a fost viaţa noastră de la un capăt la altul al ţării. Din această proaspătă înviorare de puteri, aproape sălbatice în izbucnirea lor, din acest clocot de viaţă frenetică au răsărit eroii mântuirii noastre — oameni de-aceia unici, aproape divini, a căror apariţie în mijlocul unui popor înalţă stâlpi de lumină în istoria universală şi despre care cu drept cuvânt se zice că n-au înaintaşi, nici urmaşi. Un astfel de om a fost pictorul Grigorescu.

Înainte de venirea lui — în afară de acea veche, amestecată şi risipită pictură bisericească, la care nu se prea uitau cei care mergeau să se închine, pe care foarte puţini ştiau s-o preţuiască şi din care nimeni nu învăţa ce era de învăţat — nici o cărare, nici un semn luminos nu se arăta sufletului artist care ar fi vrut să afle încotro e adevărul. Atingerea cu Apusul aşternea doar o poleială, o îngânare de artă şi de cultură la suprafaţa vieţii noastre. Şi noi aveam nevoie de un glas care din adâncul *acestei* vieţi să se ridice şi despre *această* viaţă să ne vorbească. Un asemenea glas am avut în Grigorescu. Cum a vorbit el, în limba formelor şi a colorilor, despre ţara şi despre neamul lui, a fost mai mult decât îndeplinirea unei chemări de artist. Un apărător înflăcărat, un sol neadormit al geniului nostru, în faţa lumii care nu ne cunoştea şi în faţa veacurilor viitoare, iată ce-a fost omul acesta pentru noi. Ce-a fost pentru cealaltă lume, ce noutăţi a spus el artei universale şi *cum* le-a spus, şi întrucât le-a spus în chip deosebit de ceilalţi — aceasta se va lămuri deplin de către cei care, uitându-se îndărăt, la lucrurile timpului nostru, vor putea îmbrăţişa cu o privire mai senină, în orice caz mai pregătită, vederea largă pe care o deschide ochiului o anume depărtare.

II. VIAŢA PICTORULUI

Viaţa lui Grigorescu o povestesc operele lui. O viaţă simplă, tăcută, ordonată, puternică, închinată toată artei lui. În afară de artă nimic nu exista pentru el. Acolo şi-a pus adânca lui iubire de natură, de podoabele şi de tainele ei, minunate pretutindeni, dar mai ales în ţara şi în făptura neamului lui; acolo iubirea de *bine,* de *adevăr* şi de *frumos* — „treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită” a credinţii lui, a singurei lui religii.

O copilărie de sfânt. S-ar părea uneori că soarta, în înţelegere cu natura, de la început alege, înseamnă şi ia subt ocrotirea ei pe cei care au de spus vreo veste din cer pământului nostru.

Nicolai Grigorescu s-a născut în satul Pitaru din judeţul Dâmboviţa în ziua de 15 mai 1838, într-o casă fără noroc, plină de griji, unde sosirea acestui al şaselea copil de bună seamă că n-o fi fost vro bucurie. O nouă gură de hrănit — iată ce însemna pentru bieţii părinţi şi acest nou-venit, care putea foarte bine să nu mai vie! Văzute de aici, privite *post-factum,* lucrurile acelea toate au pentru noi ceva din îndeplinirea unei scripturi. Şi anii de secetă care au trecut pustiitori peste bucăţica de pământ în care oamenii aceia îşi puneau munca şi speranţele lor, din ce în ce mai ostenite, şi tristeţea acelei case fără noroc, şi spuza de copii mici, şi moartea neaşteptată a celui ce era sprijinul şi lumina atâtor vieţi, toate parcă au trebuit să fie şi să se întâmple aşa cum s-au întâmplat, pentru ca să avem, în felul cum l-am avut, pe marele nostru Grigorescu.

Gândul nostru se îndreaptă cu recunoştinţă spre fiinţa divină care a fost mama pictorului.

E toamnă pe sfârşite, o ploaie măruntă şi rece, un amurg trist, fără cer, din anul 1843. Într-o căruţă de ţară, încărcată ca de băjenie, o vedem slabă, istovită de plâns, cu şapte copilaşi palizi, zgribuliţi în juru-i, dintre care cel mai mare n-are încă doisprezece ani; după un drum de două zile, soseşte, cu chiu, cu vai, la Bucureşti. În urmă — din atâta viaţă irosită pe meleagurile acelea, unde neam de neamul ei n-avea să se mai întoarcă — nu mai rămânea decât un nume, crestat pe-o cruce de lemn, în cimitirul satului: „Ion Grigorescu”. Înainte... se făcea parcă şi mai pustiu, şi mai întuneric. Trăia în Bucureşti, în mahalaua Cărămidarilor, o mătuşă a ei, văduvă — femeie vrednică, bună, curată, ştiind să-şi ţie casa pahar şi zilele cinstite numai cu munca mâinilor ei. La portiţa acelei căsuţe albe cu vechi coperiş de şindrilă au poposit cele opt vieţi rămase fără nici un căpătâi.

— Tu eşti, Ruxando?

Şi două braţe se deschid, cu drag, să-i cuprindă pe toţi.

Ce încăpătoare sunt casele săracilor!

Copiii parcă s-au trezit acolo de când lumea. Cu veselia, cu strigătele, cu jocurile lor au pus numaidecât stăpânire pe casă, pe curte, pe

uliţă. Numai Nicu sta totdeauna retras. Gălăgia celorlalţi îl speria. Mişcările lor violente îl fâceau să se depărteze, înfricoşat ca de o primejdie. Era un copil tăcut, timid, străin pe pământ. El se uita la oameni şi la lucruri cu o privire întrebătoare, neliniştită, pururea minunată, ca şi cum atunci s-ar fi deschis pentru întâia oară marii lui ochi fulgerători. Poate că şi unde-l vedea aşa plăpând îl iubea mama lui mai mult decât pe ceilalţi. Într-o zi, când i-au adus mort pe unul din copii, călcat de o trăsură, şi cum faţa bietului copilaş, plină de praf şi de sânge, nu se mai cunoştea, cel dintâi strigăt al ei a fost: "Unde-i Nicu?... Cine ştie ce presimţire, ce tainică vedere în viitor striga astfel din întunericul acelei spaime, din adâncimile acelei dureri?

De-acolo, din căsuţa aceea primitoare a mătuşii Maria, porneau cele dintâi amintiri ale pictorului:

"Cu acul ne-a crescut biata mama. Şi o dată n-am auzit-o plângându-se ori blestemând, ori spunând vreo vorbă rea. S-a trudit, sărăcuţa de ea, s-a învăţat singură să citească şi să scrie, ca să ne poată învăţa şi pe noi puţină carte. Că ce şcoli erau pe vremea aia?... De dimineaţă până în noapte muncea şi ne îngrijea s-avem de toate. Surorile începeau să coasă şi ele. Un frate mai mare intrase ucenic la un unchi al mamei, zugrav de biserici... Se vede că era în neamul nostru, că mult îmi mai plăceau şi mie icoanele când eram mic. Pentru mine, sfinţii erau vii: stam cu sfială înaintea lor, şi eram încredinţat că şi ei se uită la mine, mă aşteptam să-i aud vorbind, să-i văd mişcându-se, ridicând mâna să mă binecuvânteze. La zece ani am intrat şi eu la un iconar. Da' era un om sucit, Dumnezeu să-l ierte, şi rar auzeai o vorbă cumsecade din gura lui. Mă punea să mătur, să-i legăn copilul, şi când vroiam să mă uit şi eu cum zugrăveşte, mă lua la goană. Numai câteodată, când îi frecam colorile, se mai îmbuna şi mă lăsa pe lângă el — atunci eram în culmea fericirii; îmi vorbea blând, îmi arăta cum se fac sfinţii, îi sorbeam vorbele şi mă uitam la el ca la un dumnezeu. După doi ani m-am întors acasă, ş-am început să fac singur iconiţe. Era vară. Duminica mă duceam la obor. Îmi aşterneam hăinuţa jos, îmi întindeam marfa pe ea şi-mi aşteptam muşterii, ca orice negustor. Treceau femei sărace, oameni de la ţară, mă întrebau cine le-a zugrăvit, le spuneam că eu... şi cumpărau, bieţii oameni, ziceau că-s icoane cu noroc, de la copil nevinovat. Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintâi afacere a mea! Făcusem vreo zece sorcoveţi, şi când i-am pus mamei în mână, s-a uitat la bani, apoi la mine, şi m-a întrebat îngrijată de unde-s — că eu lucrasem pe ascuns icoanele. Când

i-am spus, m-a sărutat, a dat să zică ceva, şi s-a întors repede cu faţa spre fereastră, că-i venea să plângă. Aceea a fost, poate, cea mai fericită zi din viaţa mea. Eram mare — aduceam parale în casă, bucurie la ai mei, cu munca mâinilor mele... Cine mai era ca mine!"

Din umbra aceasta, din cuibuşorul acesta ascuns în fundul unei mahalale din marginea Bucureştilor s-a ridicat marele Grigorescu... Singur

s-a ridicat. Era un copil delicat, sfios, care se uita în juru-i cu ochii pururea proaspeţi ai nevinovăţiei, ai acelei naivităţi divine care a fost farmecul puterii lui şi care niciodată nu l-a părăsit. Şi aşa fraged şi puţintel cum era, ardea de neastâmpăr, de setea de a zbura, de a pleca în lume, de a lupta, de a ispiti necunoscutul, vraja şi primejdiile depărtărilor, tăcut şi încrezător în el, ca prâslea cel năzdrăvan din basme. Cine ştie dacă nu au într-adevăr presimţirea chemării lor pe lume copiii aceştia predestinaţi, în sufletul cărora, ca floarea în mugur, se pregăteşte să înflorească sufletul unui popor! Altfel, cum să înţelegi siguranţa cu care se duc năzdrăvanii aceştia drept la ţinta lor, cu toate şi peste toate greutăţile ce li se pun în cale?

Copil sărac, fără nici un sprijin, cu două clase primare, la vârsta de paisprezece ani Grigorescu îşi pune în gând să plece la Paris. Lucrează de zor la icoane, pe care acum le iscăleşte, într-un colţişor, cu litere ca de tipar: NICU. Începe să strângă ban cu ban din produsul micilor vânzări. Învaţă singur franţuzeşte. Îşi atrage, cu o icoană frumoasă, înalta luare-aminte a domnului. Se prezintă la un concurs al Eforiei Şcoalelor, pentru o bursă de pictură în străinătate: i se recunoaşte talentul; dar e respins, pentru că n-avea nu ştiu câte clase umanioare pe care le-a avut un altul... mai fericit. Rămâne, tăcut şi răbdător, la iconiţele lui. Se mângâie cu gândul că „toată piedica-i spre bine”, şi plin de încredere în biruinţa de la urmă a dreptăţii, munceşte, munceşte înainte, cu din ce în ce mai multă însufleţire. Face un tablou istoric mare, *Mihai scăpând stindardul*, pe care-l pune în fereastra unui zugrav, unde, văzându-l aga de pe atunci, beizadea Mitică (Ghica), şi minunându-se de frumuseţea lui, îl ia şi-l duce domnitorului Barbu Ştirbei, care-l cumpără cu o sută de galbeni.

Un şir de izbânzi: câteva icoane la Căldăruşani, între care *Izvorul tămăduirii*, ce împodobeşte aghesmatarul din curtea mânăstirii, pun pe „meşterul Nicu” printre cei mai căutaţi zugravi de biserici. Se lămurea uneori în contractele zugravilor: *“Iară chipurile de la catapeteasmă să fie de meşterul Nicu”*. Lucrează aproape doi ani la mânăstirea Zamfira din Prahova.

O duioasă amintire din vremea aceea:

“Eram de cincisprezece ani când meşterul care zugrăvea biserica de la Zamfira m-a luat cu el să-i fac sfinţii de la catapeasmă. Acolo am cunoscut o fetică tot aşa cam de vârsta mea. Foarte frumoasă. Avea nişte ochi mari albastri, şi-n toată figura o expresie dulce, de-o cuminţenie îngerească. Şi, nu ştiu cum, că ne-am pomenit prieteni. Seara, când isprăveam de lucru, ne-ntâlneam în grădina bisericii. Era vară, linişte, frumos ca în vis. Şi ne primblam alături, ţiindu-ne de mână, şi nu ne spuneam nimic. Da’ eram aşa de fericiţi, cum numai la vârsta aceea poţi fi. Când ne despărţeam, ne strângeam de mână, ne şopteam încetişor: “Noapte bună“, şi ne dam întâlnire pe a doua zi, tot la ceasul şi în locul acela... Ea era pentru mine tot ce făcuse Dumnezeu mai frumos pe lume. Şi nici nu mai puteam gândi altceva. Odată, plecase zugravul la târg, şi se

vede că se-ncurcase la vrun chef, c-a lipsit două zile. Ajunsese cu lucrul la turla cea mare din mijlocul bisericii, unde mai rămăsese de făcut un serafim în creştetul bolţii. Îmi isprăvesc eu ce-aveam de isprăvit şi mă urc pe şchele, mă cocoţez pe un scaun, ca s-ajung, şi cât oi fi lucrat eu acolo nu ştiu, da' când dau să mă depărtez puţin ca să văd ce făcusem, o dată aud, de la spatele meu, glasul jupânului: "Brabo, mă băiete, să trăieşti! E cel mai frumos înger pe care l-ai făcut tu. Leită Mariuca popii, da' parcă-i şi mai frumoasă aici." Fără să vreau, făcusem chipul de care tot sufletul meu era plin..."

Acolo cunoaşte Grigorescu pe călugărul Isaia, un bătrân foarte deştept, şi om purtat, care povestea frumos tot felul de minunăţii de prin ţările pe unde umblase. Bănuia oare povestitorul ce suflet îl asculta? Plănuiesc să plece amândoi la Paris. Şi încep să se pregătească. De astă dată se pare că nu mai e nici o piedică. Se duc mai întâi la M-rea Neamţului, locul de mătanie al călugărului Isaia. Acolo bătrânul se îmbolnăvi. Aşteptându-i vindecarea, meşterul Nicu zugrăvea icoane. Şi ce icoane făcea el acum!... Una din aceste minuni ajunge în mâinile stariţii de la mânăstirea Agapia, maica Tavefta Ursachi, „o femeie care ar fi guvernat o ţară", cum spunea pictorul. De mult căuta maica Ursachi un zugrav pentru biserica cea mare a mânăstirii. Locurile erau frumoase, călugărul Isaia nu se mai îndrepta, şi trei mii de galbeni erau pe atunci o avere. Tânărul zugrav îşi târgui din Iaşi ce-i trebuia, ridică şchelele şi s-apucă de lucru. Parisul era din nou amânat. Norocul Agapiei!

III. AGAPIA

Trei ani frumoşi în acest loc retras, al cărui nume înseamnă *iubire*. Toată întârzierea, toată vremea asta de aşteptare, petrecută în ruga cea mai curată a muncii, s-ar zice că e un *noviciat* — o pregătire a sufletului pentru a putea intra în tainele artei.

Pentru istoricul picturii noastre bisericeşti — când se va scrie odată această istorie — biserica Sfinţii Voievozi de la Agapia va fi ca un larg şi luminos limpeziş de câmp, după o îndelungată rătăcire prin codru. Un curent de aer sănătos străbate şi în arta noastră religioasă.

Sfinţii lui Grigorescu sunt vii, omeneşte vii, şi destul de sfinţi prin expresia de bunătate, de îndurare şi de evlavie pe care pictorul a ştiut să le-o dea, fără să-i desfigureze, fără să-i bizantinizeze prea mult, înţelegând instinctiv că un sentiment ceresc nu poate decât înfrumuseţa o figură omenească. De altfel, încă de pe atunci el nu lucra decât având înaintea lui un model viu, care să-i dea figura şi atitudinea cerută. Pentru sfântul Gheorghe de pe una din dverele altarului i-a pozat profesorul de la Iaşi, Miltiade Ţoni — un tip de frumuseţe; pentru Maica Domnului, cutare femeie din Filioara; băieţaşul unui dulgher — pentru copilul Isus; iar cutare măicuţă, uitată de vremi, slabă, cocoşată şi zbârcită ca un hrib, cată azi cu jale la sfânta Varvara, îşi vede tinereţea ei acolo, aidoma gura şi ochii ei de-acum cincizeci de ani, şi zice oftând: „Mare dar ş-aista, Doamne. Eu am să fiu oale şi ulcele, ş-aici... tot aşa am să stau”.

Cu ce drag îşi aducea el aminte de anii aceia de aprigă încordare la o muncă îndrăzneaţă, uriaşă pentru vârsta lui fragedă, dar nu şi pentru puterile lui, care în adevăr erau supraomeneşti!

“Toată noaptea visam numai îngeri şi scene religioase. Erau zile când tot ce făceam, tot ce făcusem mi se părea trist, fără viaţă, fără armonie, şi atunci îmi venea să las toate baltă şi să plec în lume. Intra o rază de soare, şi deodată se lumina şi biserica, şi sufletul meu.

Pe-atunci noi n-aveam nici un fel de orientare în artă. Era o carte veche, cu slove chirilice, care ne da reţete de la Muntele Athos pentru prepararea colorilor şi câteva lămuriri despre vârsta, îmbrăcămintea, viaţa şi însuşirile fiecărui sfânt. Atât. Încolo, făceam fiecare cum ne tăia capul. Şi-n meşteşugul ăsta al nostru, când stai şi migăleşti mult, mult la un lucru, de la o vreme nu mai ştii ce faci. Nu mai vezi. De aceea, uneori lăsam bidinelele, *ş-o luam razna peste munţi, cu puşca la spinare. Umblam aşa câte-o zi-ntreagă; şi când m-apucam a doua zi de lucru, parcă eram alt om.*

Într-o dimineaţă ne vine vestea că s-a ales Cuza domnitor în amândouă capitalele. Am lăsat tot, am pus şaua pe cal, şi fuga la târg. Atunci am văzut eu ce va să zică bucuria unui popor. Cântece, jocuri,

chiote în toate părţile. Îţi ieşeau oamenii în drum cu oala plină cu vin; care cum se întâlneau luau vorba de Cuza, de unire, se îmbrăţişau şi încingeau horă în mijlocul drumului. Şi era un ger de crăpau pietrele. Da' unde mai sta cineva în casă? Am văzut bătrânii care plângeau de bucurie. Vro săptămână n-am mai putut lucra. Trimiteam la târg de două ori pe zi după veşti. Plăteam câte trei şi câte patru sfanţi pe-o gazetă, şi ne strângeam toţi s-ascultăm noutăţi — "novitale", cum se zicea pe atunci. Nici nu era chip să ne gândim la altceva. Mi-aduc aminte că stam seara până târziu şi făceam desenuri alegorice despre Unirea Principatelor... Vremi de credinţă erau acelea! Era mai multă iubire între oameni, şi mai multă cinste."

Pictura de la Agapia — pictură murală în ulei — aminteşte, prin moliciunea liniei şi prin căldura coloritului, factura maiştrilor italieni ai Renaşterii, despre ale căror opere Grigorescu doar din auzite şi din palide reproduceri de va fi ştiut ceva la vremea aceea. Dar cu siguranţă că era înrudit cu ei. Da, între Grigorescu al nostru şi între Tiziano, Leonardo da Vinci sau Andrea del Sarto erau legături de suflet, care sunt mai puternice decât cele de sânge. Prin sentimentul *adevărului*, care trebuie să fie acelaşi în toate timpurile şi la toate popoarele, prin farmecul spontaneităţii, prin revelaţia pe care o dă împărtăşirea directă cu natura, prin credinţa adâncă, aproape mistică, în puterea *darului* ce vine mai de departe şi merge mai departe decât hotarele unei biete vieţi omeneşti, prin acestea şi prin multe alte neştiute legături, Grigorescu era frate cu uriaşii aceia fără de asemănare din veacul de aur al artei creştine.

Cum intri în biserică, e în dreapta un sfânt Vlasie, în picioare, aşteptând parcă un cuvânt, un semn, o minune de la Dumnezeu, gânditor, senin gânditor, în atitudinea lui cuvioasă de schivnic, pe care nici o bucurie lumească nu-l mai ispiteşte şi nici o suferinţă nu-l mai tulbură. E atâta viaţă cucernică în figura şi în toată fiinţa acestui bătrân, de-o uimitoare putere de adevăr, de armonie şi de unitate în cele mai mici amănunte, încât, dacă n-ai şti, dacă nu ţi-ar spune pisania bisericii de cine şi când e zugrăvit, greu ţi-ar veni să crezi că e opera unui tânăr de douăzeci de ani, care nu făcuse nici o şcoală, care

n-a văzut un muzeu, care în afară de vechea carte a zugravilor, nici un fel de dumerire n-a avut de la nimeni. Şi în toată pictura acelei biserici se vede aceeaşi deplină înţelegere a lucrului, aceeaşi hotărâtă personalitate în factură. Partea omenească a sfinţilor i-au dat-o ţăranii din sat — adevărate documente de figuri ale neamului nostru — iar partea divină i-a dat-o sufletul lui. Întocmai ca maiştrii cei vechi a muncit el acolo, în biserica aceea, închinându-se fiecărei clipe, puind o rugăciune în fiecare urmă de pensulă — şoapta de foc a neliniştii, a frigurilor, a tuturor îndoielilor ş-a tuturor speranţelor tinereţii lui, neştiutoare de ce-i pe lume.

O călugăriţă i-a pozat pentru mucenica Varvara. Recunoscător, pictorul i-a făcut o icoană: În mijlocul unei lumini de foc — un fel de

vânăt-auriu, care ar fi coloarea eternităţii — stă Maica Domnului în nori, cu mâna dreaptă pe glob, cu stânga ţiind în braţe pe pruncul Isus, care, sprijinindu-şi cotul pe glob, ridică mânuţa dreaptă în semn de binecuvântare; şi ea, şi copilul privesc în infinit; deoparte şi de alta doi serafimi, în adorare, cu braţele încrucişate pe piept; de jur împrejur, o ghirlandă de heruvimi, blonde capete întraripate, ce se pierd, cu cât se ridică mai sus, în zările înălţimii; jos, în margine, câteva pete albastre ne spun că ceea ce vedem acolo e cu adevărat „în împărăţia cerului”. Dar ce studiate sunt toate în cele mai migăloase amănunte, figuri, mâini, stofe... şi ce sărbătoare de colori, ce roşu-vioriu în bogata draperie care, după ce încadrează ca o maramă chipul duios al Preacuratei, se revarsă în falduri largi peste tunica de un albastru de smalţ, întinzându-se luminos pe genunchiul stâng şi căzând întunecat în cute adunate la picioare. Dar verdele-sclipitor de pe tunica serafimului din dreapta! Dar albastrul-stins de pe haina serafimului din stânga!... Şi reflexul tuturor acestor colori, cald jucând, ca bătaia unei flăcări pe cămeşuţa încreţită la gât a pruncului divin... Un prodigios cântec de colori. Ce pot vorbele să spuie despre frumuseţea unui cântec?

După trei ani, Agapia, în sărbătoare, îşi sfinţea podoaba, de care cu drept cuvânt se poate mândri. Din câte biserici avem în ţară, nici una nu închide o aşa de aleasă comoară artistică, atâta bogăţie de viaţă cerească, exprimată aşa de frumos, aşa de curat şi cu atâta putere... „Parcă nu mai e de mână omenească!” Aşa se minunau maicile clătinând din cap. Acolo rămâne un muzeu şi o şcoală de pictură bisericească. Lucrarea de la Agapia, sfârşită în anul 1861, încheie prima perioadă din uriaşa activitate artistică a lui Grigorescu — primul capitol din istoria vieţii lui, care ar putea fi intitulat: “*Meşterul Nicu*”. Un sfânt şi el — intrase în artă pe poarta cea sfântă.

IV. LA BARBIZON

Ş-acum toate gândurile lui, ca scăpate din lanţuri, se îndreaptă spre Paris. E liber, e aproape bogat — Kogălniceanu îl cunoscuse la Agapia, rămăsese şi el uimit de darul acestui tânăr zugrav şi-i înscrisese o bursă în bugetul Moldovei — nimic nu-l mai poate opri. Vine în Bucureşti, lasă familiei o bună parte din bani. Îşi regulează toate cu acel spirit de ordine care a fost una din puterile de căpetenie ale fecundei lui vieţi, şi — în sfârşit! — pleacă. Fără tovarăş — bătrânul Isaia, simţind că i s-apropie ceasul, se retrăsese la Sfântul Munte — pleacă din Galaţi cu vaporul pe Dunăre. E o dulce dimineaţă de toamnă. Satele de pe mal, cu smeritele lor bordeie acoperite cu stuf, cumpenele de fântână, şirurile de care pe drumurile cenuşii, turmele de pe şesuri, pădurile rumenite, toate mândrele privelişti ale ţării lui parcă-l strigă din urmă, parcă spun duios ochilor lui însetaţi de lumină şi încărcaţi de visuri: „Ochilor, ochilor, să nu ne uitaţi”... Nu, nu, n-au să vă uite!

Parisul. Ce era oraşul acesta pentru tinerii noştri de pe-atunci! Pentru Grigorescu, Parisul e o şcoală. Aici se poate învăţa. Aici vechii dascăli spun taine mari celui chemat să le audă şi să se pătrundă de puterea lor. Pânzele de la Luxemburg, minunile de la Luvru, atelierele pictorilor, astea-s Parisul lui. Toate celelalte ademeniri ale fermecătorului oraş îi rămân necunoscute. Şi e de douăzeci şi trei de ani. Lu-crează câteva luni în atelierul lui *Cornu*. Un concurs la Bele-arte; se prezintă şi el între cei mulţi chemaţi. Subiectul — cu ce haz ne scanda pictorul acest juvaier al academismului în floare pe vremea aceea! — „O luptă antică între doi păstori, la stânga, în primul plan, un stejar bătrân, la dreapta, o apă curgătoare, în fund, munţii”... Reuşeşte printre cei zece care, după opt zile, trebuiau să treacă, în loji separate, proba hotărâtoare — *“Le concours de l’arbre”*. Pleacă să facă studii de copaci la Fontainebleau; şi vasta pădure seculară îl prinde şi-l ţine în lumea ei de mistere... trei ani. Aici sufletul tânărului zugrav de icoane primeşte marele botez al artei, aici, în mijlocul pădurii sfinte, care a fost şcoala şi templul celor dintâi peizagişti şi celor mai glorioşi pictori ai Franţei. Pe vremea aceea de curată şi profundă adorare a Frumosului, se vedeau închinătorii artei pornind de mânecate, din satul Barbizon, cu sarcina la spinare, răznindu-se, fiecare pe cărăruia lui, pe subt uriaşele bolţi de umbră, spre locul lui de întâlnire cu natura, în căutarea clipei eterne. Şi drumeţii aceia simpli, în bluză albastră de lucrător, se numeau: Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, Courbet... Seara numai se întâlneau la o pipă şi la un pahar de bere, îşi aveau colţul lor, masa lor ştiută, acolo schimbau impresii, discutau arta, aruncând uneori în tunete de glas, cu gesturi largi, gânduri proaspete, repezi, aprinse — adevărate revelaţii — scăpărări de acelea ce nu se găsesc

prin cărţi. Tânărul cu ochii scânteietori, necunoscutul ce se aşeza cu respect, aproape cu teamă, într-un colţişor, la măsuţa cea mai dosită, era Grigorescu. După admiraţia cu care se uita la înţelepţii aceia, după evlavia cu care asculta fiecare vorbă, lesne s-ar fi putut vedea în străinul acela tăcut, pururea dus pe gânduri, cel mai harnic, cel mai însetat de a învăţa ucenic al lor.

Iată care a fost şcoala, şi iată cine au fost — fără ştirea lor — cei mai buni dascăli de la care şi-a învăţat Grigorescu secretele artei lui. Ziua îi vorbea natura, seara îi vorbeau tălmacii ei. Şi în sufletul lui pururea în friguri, noaptea, dospeau vedenii şi vorbe, şi tot alte înţelesuri, şi tot alte puteri izvorau în el, împinse din adâncimile necunoscute ale unei vieţi ce parcă nu mai era a lui, ce de bună seamă că nu era *numai* a lui.

În zori, cel care pornea înaintea tuturor la lucru era Grigorescu. De multe ori pleca pentru mai multe zile. „Afurisit stăpân, cum îl încarcă pe bietul băiat!” îl căina într-o zi un pădurar bătrân, uitându-se cu milă după el, cum ducea în spate o sarcină prea mare pe seama unui trupşor micuţ şi delicat ca al lui.

O mână de om era, însă vrednic şi inimos, lucru mare, şi iute la treabă, şi toate le făcea cu acel farmec al puterii ascunse care dă precizia şi eleganţa mişcării.

Trei ani — ce repede trec zilele când munceşti! — trei ani n-a mai ştiut nimic din ce se petrece pe lume. Ca un pusnic a trăit acolo, ş-a lucrat, a luptat cu toată aprinderea, cu toată frenezia, cu toată setea de a birui a celor douăzeci şi trei de ani. Au tăcut în el şi dragostea de ai lui, şi dorul de ţară, şi toate celelalte griji de viaţa lui, de sănătatea lui, de ce viitor îl aşteaptă, toate au stat adormite, subt încordarea, sub frigurile acelor zile de muncă pasionată. Frigurile erau în sângele lui! De pe atunci trebuie să fie copia aceea puternică după tabloul de la Luvru al lui Prud’hon: *La justice et la vengeance divines poursuivant le crime*, pe care Grigorescu a trimis-o pinacotecei noastre, şi care, pusă alături cu originalul, ar putea, cu foarte bună dreptate, să ridice întrebarea: „Unde-i mai multă emoţiune?”

Dar vremea trece, şi melancolia străinătăţii, a depărtării începe să aştearnă ca un fel de umbră de amurg pe lucrurile care-l înconjoară.

De trei ani nu mai auzise o vorbă românească.

În vara anului 1864 vine în ţară şi — dintr-un sentiment de datorie, căci fusese bursierul statului — se pune la dispoziţia Ministerului de Culte. Ministrul îi spune:

— N-avem nevoie de d-ta.

— Atunci?

— Atunci, nimic. Să-ţi vezi de treabă.

Şi şi-a văzut de treabă. Şi-a luat pe pânză câte o fărâmă de suflet, de pământ şi de cer, podoabe din podoabele patriei care n-avea încă un locşor pentru el, şi s-a întors iar la şcoala şi la maiştrii lui de la Barbizon.

Natura-i frumoasă pretutindeni. O lume nouă la fiecare pas. Şi

Grigorescu se simţea din ce în ce mai atras, mai *învăluit* în misterul acestor frumuseţi. Era un suflet în ele. Dincolo de forma, de coloarea şi de structura lor era un suflet. Îl presimţise el, aşa vag de tot, în unele zile de hoinăreală pe muncelele Agapiei. Acum însă îl *simţea*. Îl simţea cu nelinişte, aproape cu frică. Da, era acolo, în tăcerea pământului, în norul ce luneca încet pe albastrul cerului, îndărătul frunzei care tremură, în vibrarea aerului, sub scoarţa copacilor şi sub muşchiul stâncilor, pretutindeni şoptind lucruri adânci şi neînţelese, de pretutindeni chemându-l, privindu-l mereu, mereu vorbindu-i prin semne, prin jocul petelor de umbră şi de lumină, ca o fiinţă de departe, din alte văzduhuri. Şi el se lupta să priceapă. O luptă straşnică era viaţa lui. Fiecare dimineaţă îi aducea o speranţă nouă, şi fiecare seară o nouă disperare. Veşnic nemulţumit de lucrul lui, răzând de câte zece ori o pânză, plecând şi întorcându-se de câte zece ori în acelaşi colţişor de natură, care mereu tot altceva-i spunea din marele mister, şi el mereu întrebând, simţind că, dincolo de liniile şi de colorile care se văd, mai e ceva care nu se vede, şi care totuşi trebuie să se vadă. *Trebuie*. Că aceasta şi este chemarea unui artist pe lume — să te facă să vezi în *vecii vecilor* ceea ce natura nu arată decât *o dată*, la fulgerarea unei clipe, o singură dată, în toată necuprinsa şi spăimântătoarea veşnicie a vremii.

Multe lucruri bune, prinse din fugă, trebuie să fi şters Grigorescu, pentru că *lui*, dintr-un punct sau altul de vedere, nu-i mai plăceau. Dar din câte a păstrat, ce de minuni, de care, odată ş-odată, se va vorbi cu acea definitivă admiraţie universală pe care operele *eterne* au toată răbdarea s-o aştepte!

Ochi visători, frumoşi ochi nevinovaţi, care au plâns fără să ştie de ce, sufletele sfioase, neînţelese, care se ascund îndărătul feţei cum se ascund unele gânduri îndărătul cuvintelor.

Curate dimineţi de vară, în a căror limpede lumină toate par gătite ca de sărbătoare.

Robuşti jitari, aspri la căutătură, care, înainte de a porni în ţarină, îşi cercetează arma, ce n-are altă menire decât doar aceea de a spune şi ea o vorbă... inofensivă, atunci când glasul gros şi mustăţile lor fioroase nu vor fi de ajuns pentru a vârî groaza în delicvenţi;

Interioruri de pădure, cu încremenirea aceea ca de vrajă, cu aerul acela de sfinţenie al singurătăţii grandioase şi al lucrurilor eterne, cu răcoarea umedă a stâncilor acoperite de muşchi şi cu nu ştiu ce amestec de basme, de duhuri ascunse, de tăcere care aşteaptă ceva;

Apusuri de soare, cu întunecări de codru în fund, sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului, cu tăpşane ce se revarsă în umbră de sub poalele codrului, cu păstori ce şi-aduc oile la strungă şi cu pregătirea aceea de odihnă, cu învăluirea aceea dulce, în taina înserării, a tuturor formelor, ce parcă-s de abur şi se topesc;

Fagi bătrâni, uriaşi, cu pete ca de păcură pe trunchiul vânăt-închis,

ce se înalţă dintre stânci drept şi puternic, despletindu-se în sus într-o pădure de ramuri;

Şi văi larg deschise, luminoase, vesele, ce parcă te îmbie să te tăvăleşti pe pajiştea moale, stropită cu flori, încălzită de soare;

Şi pale albe de nori pe ceruri albastre, şi dealuri fumurii, departe, în adâncimea zărilor;

Şi crânguri ruginite de toamnă, cu frunze spulberate de vânt;

Frumuseţi proaspete, nemaivăzute parcă, minuni de forme şi de colori, cu nu ştiu ce delicateţă de vis în frăgezimea şi armonia lor, şi totuşi foarte adevărate, una câte una s-au dezvelit ca din neguri sub puterea privirii creatoare; şi, astfel pregătite pentru taina vieţii de veci, trecând prin sufletul mare şi curat al artistului, mari şi curate au înviat pe pânzele lui...

Dar Grigorescu, nici vorbă, nu-i mulţumit. Cum să fii mulţumit când vezi cum îţi scapă printre degete, şi se pierde, pentru toţi şi pentru totdeauna, cea mai bună parte din comoara pe care *tu* ai descoperit-o!... O vezi — e la dispoziţia ta — şi n-o poţi lua...

Caută încă, mereu caută, pururea neliniştit, sorbind puteri nouă din înseşi izvoarele nemulţumirii lui. Prietenii, admiratorii lui de-abia îi pot smulge câteva bucăţi pentru o expoziţie a tinerilor pictori de la Fontainebleau, în toamna anului 1866. Împăratul Napoleon III, vizitând expoziţia, cumpără din lucrările lui Grigorescu o creangă de măr înflorit şi un studiu (un cap de femeie). A doua zi toate bucăţile lui erau vândute. Lumea se-ntreba: Cine-i?... Cel care a aflat mai târziu noutatea asta, şi cel care a uitat-o mai curând a fost Grigorescu.

În vara anului 1867 iar îl încinge dorul de ţară.

— De ce nu rămâi la noi?... Ascultă, rămâi la noi. Ai să fii înţeles aici, şi iubit, şi sărbătorit de toţi...

El clătina din cap, visător:

— De-aţi şti voi ce frumoasă-i ţara mea!...

V. ÎN ŢARĂ

Îşi ia o parte din lucruri, lasă restul în seama unui prieten, şi pleacă. Ciudat, ce schimbată-i pare lumea de când n-a mai ieşit din pădurea lui!

Vine prin Galiţia. Ce nerăbdător trebuie să fie de a-şi revedea ţara lui, de care nu-l mai desparte acum decât o zi de drum! Şi iată că mulţimea de note interesante ce-l împresoară de pretutindeni, pitorescul acelei părăgini de lume, în faţa căreia ochii lui neliniştiţi se aprind ca de farmecul unei descoperiri, îl fac să-şi întrerupă călătoria pentru câteva zile. Se opreşte la Lemberg. Îl opresc străzile vechi, tăcute, triste, ca orice început de moarte, hanurile mari adormite sub greu coperiş de olane, şi mai cu seamă evreii aceia aşa de caracteristici din biata Galiţie, de la izvorul evreilor noştri, unde s-a păstrat, în toată primitiva habotnicie a neamului, adevăratul tip al rasei. De aici sunt primele lui studii de evrei: telali, cârciumari, zarafi, belferi — fiecare, în mişcarea şi cu expresia lui particulară înfăţişându-ţi portretul general al rasei, care te priveşte, din umbra vremilor biblice, prin ochii aceia întredeschişi, atenţi, sclipitori, ochi ce nu dorm — îndărătul cărora simţi sufletul îngrijat, încordat, al neamului îmbătrânit, pururea în luptă cu tinereţea celorlalte neamuri. Cu ce căutătură strabătătoare, profund serioasă, se uită el la pictor! Dar şi pictorul, cu ce intuiţie şi cu câtă putere de sinteză vede şi recheamă toată străvechea seminţie a lui Israel în privirea unui biet vânzător de mere murate de pe uliţele Lembergului! Multe se vor discuta până să-şi ia locul lor printre lucrurile pe care obişnuim să le numim eterne. Ceea ce se va aşeza însă fără nici o discuţie alături de tot ce mâna omenească a creat mai viu şi mai profund adevărat pe lume va fi „Ovreiul lui Grigorescu”. În toată istoria artei de a exprima vieaţa prin linii şi prin colori nu cunosc un alt pictor care să fi văzut mai adânc, în figura unui evreu, caracterul tipic al rasei şi să-l fi înfăţişat mai puternic „sub specie aeterni”. În străinătate, e cunoscut mai mult „Ovreiul cu gâsca”, expus pentru întâia oară în Salonul picturii franceze din primăvara anului 1880, şi apoi în expoziţia pe care a făcut-o Grigorescu mai târziu (1887) la Paris, în *Boulevard des Italiens*, şi despre care presa de atunci vorbeşte ca de un adevărat eveniment în lumea artistică. Nici vorbă că e o bucată extraordinar de puternică acest „cetăţean român în perspectivă”, cum îl numeşte pictorul, care pentru a-şi însufleţi modelul, pentru a-i aprinde în ochi scânteia semitică, îi povestea mereu anecdote palpitante despre ameţitorul joc al milioanelor în ţara dolarilor. Un tip urât de evreu, de o urâţenie brutală, respingătoare, cu părul şi barba nepieptănate, cu gura mare, jimbată, cu nasul boboşat şi cu acei ochi bolnavi ai rasei, ochi mici, spălăciţi, fără gene, cu pleoapele roşii, umflate; în mâna stângă ţine o hârtie, cererea de împământenire, pe care se vede scris: „Domnule Preşedinte, Domnilor Deputaţi... cu dreapta strânge lacom

o gâscă — ploconul ”gheşeftului” — şi nu ştiu ce expresie de rapacitate cu cele cinci degete răşchirat îngropate în puful alb şi moale de pe pieptul gâştei, care sufere — te-aştepţi parcă s-o vezi sărind deodată jos, scuturându-şi aripele şi strigând de bucurie c-a scăpat. Figura evreului e însufleţită de-o lumină dinlăuntru — lumina inspiraţiei... fulgerarea unui gând care vine mai departe şi bate mai departe decât fărâma lui de vieaţă — verigă şi ea din lanţul cel mare şi sfânt. Toţi evreii, de la telalul din Hârlău până la Rotschild, sunt acolo.

E o pictură viguroasă, de o straşnică vervă, — şi fără îndoială că-şi merită celebritatea de care se bucură. Dar cu cât e mai sintetic văzut, şi în acelaşi timp mai adânc şi mai nobil tratat, acel tip de evreu din Moldova care e la Pinacotecă, — „Ovreiul cu caftan”, — şi mai ales celălalt evreu, din Pinacotecă, intitulat „Un habotnic din Galiţia” care de mare nevoie, şi numai biruit de pofta banului, trebuie să se fi înduplecat să pozeze pictorului!... Atâta ură stăpânită e în ochii aceia încruntaţi, cătând chiorâş la golul care-l fixează, şi atâta grijă în toată figura aceea hotărâtă, concentrată, de o înfiorătoare seriozitate dramatică — ai zice o luptă crâncenă, interminabilă: între două rase care se urăsc de moarte, adânc exprimată în misterioasa privire a unui portret.

Într-o dimineaţă, pe când pictorul schiţa zorit învălmăşagul târgului săptămânal din marginea Lembergului, unul din evreii ce se înghesuiau în spatele lui să vadă ce face, alergă repede la poliţie şi spuse c-a venit un spion, care ia planul oraşului...

A doua zi, Grigorescu deschidea ochii pe mândrele dealuri ale Moldovei.

Acum vede el ce rai dumnezeiesc e ţara lui! Străbate valea Siretului, oprindu-se mereu, privind în toate părţile cu uimire, cu lacrimi de iubire în ochi, căci toate-i surâd, toate-l cunosc şi toate-l cheamă duios — ape şi dealuri, păduri şi şesuri, oameni şi lucruri — toate-l strigă pe nume. O adâncă, fecundă prietenie se lămureşte între sufletul lui şi natura ţării lui.

Se poate zice că de pe atunci începe Grigorescu să hotărnicească pământul şi cerul patriei lui. Da, *şi* cerul.

Un deosebit farmec şi nu ştiu ce notă de bătrânească cinste şi cuviinţă găseşte el în satele Moldovei, în tăcutele sate ale Moldovei, cu bordeie smerite, cu ţărani blânzi care păşesc uşor şi vorbesc încet, cu strâmbe coşere de nuiele, cu vechea bisericuţă de pe deal şi cu toată pacea sfântă care învăluie cuibuleţele acelea de viaţă cuminte, plină de îndurare şi de evlavie. Îl urmăreşte şi aci, mai ales prin târguri, acelaşi evreu, de care credea că l-a despărţit hotarul Galiţiei. Şi mereu se opreşte să fixeze cu creionul pe-o foaie de carnet o nouă privire caracteristică a micului ochi şiret întredeschis, pe care din ce în ce îl cunoaşte mai bine. Drumul lui e o preţioasă recoltă de studii. Note şi schiţe prinse din fugă, din fuga vieţii lui pururea grăbite: ratişe la drum, chervane, vite la adăpat, bâlciuri, ţigani cu şatra, o cumpănă de fântână într-un fund de zare, un călăreţ pe coama unui

deal, o geană de lumină în spatele unui huceag, şi-n toate, din ce în ce mai lămurit, simte aerul, lumina, sufletul ţării lui.

Acum e pregătit. Taine pe care de-abia le bănuia, una din alta încep să i se deschidă. La Bucureşti se înfăţişează iar Ministerului de Culte şi cere un loc de profesor la Şcoala de bele-arte.

Multe se schimbase-n ţară în aceşti trei ani din urmă: domnitor nou, legi şi aşezări nouă, miniştri noi, numai răspunsul fu pentru Grigorescu acelaşi: „Nu-i nici un loc vacant".

„Dacă nu-i, nu trebuie." Îşi ia pânze şi colori şi pleacă în ţară. Căldăruşanii, Târgoviştea, Câmpulung şi Rucărul sunt cele patru popasuri mai însemnate ale acestei rodnice campanii. La Căldăruşani îşi revede *Izvorul tămăduirii,* care împodobeşte tavanul aghesmatarului de lângă biserică — o icoană din copilărie. Şi, ca şi cum ar fi vrut să-şi arate sieşi cât drum a făcut de-atunci, în după prânzul unei zile senine de pe la sfârşitul lui iuliu, îşi pregăteşte paleta şi, până să scapete soarele spre asfinţit, veşniceşte pe pânză scara de la arhondaric: jos, curtea mânăstirii, cu ierbuliţa ei uscată, de un verde-prăfuit; dintr-o margine mijeşte, ca o şuviţă de fum, trâmba cărării. În mijloc, acoperind tot largul tabloului, se desface, în linii de o măreaţă simplitate, intrarea arhondaricului; în stânga, din capătul cărării, se ridică, pe lângă zidul alb, o scară dreaptă de lemn, care dă într-un larg pridvor deschis şi scos mai afară din masivul clădirii, deasupra strămoşescului gârlici de pivniţă, care în vechea noastră arhitectură era o notă aşa de frumoasă şi de caracteristică sub ceardacul primitor al casei; un călugăr se urcă-ncet pe scară; sus, pe pazia pridvorului, răzemat cu spatele de stâlp, un alt călugăr tânăr stă şi citeşte într-o carte mare, pe care-o ţine deschisă pe genunchi. În păretele din fund, înecat în umbră, se văd printre stâlpii ceardacului uşile arhondaricului; o lumină caldă, din ce în ce mai potolită, se înalţă din spatele clădirii, nu vedem soarele, dar îl simţim că e acolo, arzând ca un foc mare în dosul mânăstirii, îl simţim în aerul dogorit, în rumenirea coperişului înfierbântat şi a coşului din stânga, pe care bat pieziş razele soarelui, cu un tremur de flacără. Umbra creşte. De prin bolţile tăcute, din fundul cerdacului, de pe sub străşini parcă vezi cum izvorăsc undele-nserării şi se împrăştie în pale cenuşii pe albul păreţilor. Din ce în ce mai întunecat se desenează pe adâncul luminos al cerului acoperişul mânăstirii, care de la stânga spre dreapta coboară frumos într-o gamă de linii ritmice. Deasupra, aer care vibrează, nemărginire fără coloare, o dumnezeiască împăcare între umbra care se cerne de sus şi lumina ce, tot mai slabă, se înalţă de jos. Şi toată clădirea parcă se pregăteşte de somn, învăluită, ca-n farmecul unei poveşti, în acel suflet misterios al lucrurilor, pe care nici unul din marii constructori cu pensula nu l-a înţeles mai bine ca Grigorescu.

O pictură sobră, liniştită, puternică, plină de religie, pătrunsă de atmosfera sfântă în care a văzut lumina. Jos, în stânga, lângă iscălitură, pictorul a însemnat şi data: 1867. Ceea ce nu făcea de obicei.

Un ochi nou se deschidea în lumea formelor de aci înainte.

Din acelaşi timp şi de aceeaşi viguroasă factură sunt: *Bărăţia de la Câmpu-Lung,* cu zarva şi clocoteala unei zile de târg; *Vatra de la Rucăr,* cu o linişte de biserică înlăuntrul sărăcăcioasei căsuţe de ţară, unde nevasta, aşteptându-şi omul de la muncă, stă lângă vatră şi-şi adoarme copilul; *Ciobanul,* cu sarica dacică până în pământ, ce-i dă nu ştiu ce aer de uriaş al munţilor... Şi tot de pe atunci e şi acel interior de şatră, învăluit într-o lumină tainică, făcută din umbră, ca în tablourile lui Rembrandt: în fund, sub cortul afumat, bătrânul zice din scripcă un cântec de jale; înaintea lui, o ţigancă tânără, culcată cu faţa în jos, cu spinarea goală, arsă de soarele zilelor de secere, cu tălpile picioarelor albe de praful drumului fără sfârşit al pribegiei; în stânga, danciul în pielea goală, cu braţele înlănţuite peste genunchii ridicaţi până în dreptul bărbiei; el, foarte atent, asculta cu gândul de a învăţa; ea tânjeşte de dor: fără să-i vedem faţa, simţim că ascultă şi visează. E ceva antic în atitudinea ei nostalgică, în felul cum îşi ţine faţa îngropată în moliciunea braţului, în pânza aceea albă — un alb din draperiile vechilor tablouri flamande — aruncată frumos peste şoldurile ei mari şi puternice. În toate e un sentiment de melancolie care te cucereşte — parcă şi borfele lor, aşa de cald şi de armonios colorate, iau parte la cântecul bătrânului.

Din acelaşi an, din aceeaşi vară chiar, e *Bătrâna de la Chailly.* Cu totul alt subiect, altă ţară, altă lumină. Şi cum se vede că e acelaşi fel de a înţelege sufletul formelor, şi acelaşi fel de a-l exprima! E o zi caldă, într-o grădină; rufe albe întinse pe frânghie la soare, jos o balie rezemată de zid; pe prispa de pământ de lângă scară stă o bătrânică legată la cap turceşte, stă frumos la soare, şi coase, cârpeşte; cum îşi ţine ochii plecaţi pe lucru, înclinarea capului adună sub bărbie aceleaşi piei zbârcite ca şi la bătrânul din cort. Aceeaşi expresie de melancolie pe faţă, acelaşi suspin după cele duse pentru totdeauna; aceeaşi bătrâneţe gândind aceleaşi gânduri, aceeaşi mână uscată încordând, pe ac sau pe arcuş, aceleaşi degete ciolănoase. În umbră, sau în soare — acelaşi asfinţit sufletesc.

Neastâmpărat şi neobosit, prins ca într-un vârtej ameţitor în mulţimea de frumuseţi ispititoare ce-l strigau de pretutindeni, pururi cu sufletul la pândă, ca un vânător pătimaş, pururi în comunicare cu natura, care din ce în ce i se arătă mai prietenă, absorbit la fiecare pas de lucrul lui, de tainele artei lui, Grigorescu nici n-a ştiut cum a trecut vremea. Toată vara, şi toamna până târziu — căci sunt nespus de frumoase toamnele noastre — i s-a părut o primblare într-un câmp de flori. Şi-a făcut un buchet mare din cele mai alese flori ale ţării lui şi, luându-l cu el, s-a întors iar în Franţa.

„Nu m-am mai dus la Barbizon, îmi povestea odată pictorul, c-o umbră de melancolie. Începuse să-mi fie dragă una din fetele lui Millet şi — cine ştie? — poate că... nici eu nu i-aş fi fost indiferent dacă mai rămâneam pe-acolo. Dar mă gândeam că ea e fata unui artist mare, că eu

n-am încă nici un rost pe lume, că nu se ştie dacă-l voi avea vreodată, şi-mi ziceam c-ar fi o faptă de om necinstit s-o fac şi pe ea să îndure nevoile şi păcatele mele. M-am vindecat muncind. Ea n-a ştiut niciodată c-am iubit-o, şi nimeni n-a bănuit ce-a fost în inima mea.”

De data asta se aşeză la Marlotte, aproape de Barbizon. Peisaje, boi şi viţei, flori, portrete, muncitori şi ciobani... femei nevoiaşe ce de-abia păşesc sub sarcina de iarbă, pe care-o aşteaptă flămânde lighioanele de-acasă, atâtea şi-atâtea subiecte din lumea celor simpli şi buni trec în fugă pe pânzele lui — zic *trec*, pentru că foarte rar e mulţumit de ceea ce face. Sunt pânze care ar putea să povestească amintiri pline de interes despre feluritele tablouri ce au lunecat pe ele. Aceeaşi nelinişte, aceeaşi căutare pasionată a celui mai mare înţeles în cel mai mic semn, aceeaşi muncă de dimineaţă până seara. Când se aşternea pe lucru, nu mai ştia de nimic. Nici osteneală, nici foame, nici frig — era cu totul absorbit de marea taină pe care i-o şoptea natura. În una din aceste zile de adâncă uitare în rugăciunea muncii n-a băgat de seamă că vremea se răcoreşte — era o zi umedă de toamnă — l-a pătruns răceala, şi când s-a sculat de la lucru, a simţit că-l ţine un junghi în spate. Dar ce vrea să ştie tinereţea şi arta, mai ales — o tinereţe şi ea — de astfel de lucruri?...

VI. PRIMA EXPOZIŢIE

De pretutindeni se întunecă a vijelie. Sufletele se încarcă de griji — încep pregătirile războiului de la 1870. În Franţa, pe pământul ei generos şi ospitalier, nu mai e loc decât sub steag. E frumos, e nobil, e o glorie să moară cineva sub steagul Franţei. Dar Grigorescu prea e artist şi prea e român. Viaţa lui nu-i a lui, şi nici n-o trăieşte pentru el.

Se întoarce în ţară. Osteneala drumului şi o nouă răceală îl silesc de data asta să asculte sfatul doctorului şi să stea câteva zile în pat. Aceste câteva zile se fac vreo trei săptămâni, ceea ce pentru Grigorescu e un chin aproape intolerabil. Se frământă ca un leu în cuşcă, dar n-are încotro. Trebuie să se supuie. Mai mult decât boala, mai mult decât groaza de doctor şi de doctorii, îl face să sufere apăsarea timpului pierdut. Ce bucurie de copil când se vede liberat!

Dăm aci prima pagină dintr-o scrisoare — ilustrată în goana condeiului, cum obişnuia să trimeată prietenilor acest pasionat gânditor prin forme şi hotărât vrăjmaş al slovelor — scrisoare prin care îşi arată părerea de bine c-a scăpat de doctorii...

Acum e om de treizeci de ani — în plină dezvoltare a talentului, în plină putere. E stăpân pe arta lui. Dar arta lui e o cheltuitoare: călătorii, atelier, modele, colori... şi pictorul n-are nimic din ceea ce se cheamă „simţul practic” al vieţii. E nevoit să-şi puie pânzele în rame şi să facă o expoziţie — „să deschidă prăvălie”, cum zicea el cu înfiorare, scuturându-se ca de o băutură amară. Într-o sală din Calea Victoriei, colţ cu Ştirbei-Vodă, bucureştenii au văzut în anul 1873 cea dintăi expoziţie a lui Grigorescu. Un public pregătit pentru înţelegerea imediată a lucrurilor acestora în toată adâncimea lor, un public în adevăr cunoscător şi iubitor de artă nu era, cum nu e nici azi la noi, şi cum nici în capitalele Apusului nu e întotdeauna. Dar s-au găsit câţiva „amatori” — fericiţi amatori! Şi unii simţind, alţii presimţind adevărul şi viaţa, viaţa aceea pururea nouă a operei de artă, au cumpărat. Erau flori, flori de răsură şi de inişor, mănunchiuri de flori de câmp în ulcele de lut; erau luminişuri de pădure, fagi şi mesteceni, case, biserici şi tipuri din împrejurimile Parisului; erau ciobani din Moldova şi ţărănci de la Rucăr; erau vaste limpezişuri de câmp, târle de oi, vite la păşune, pluguri pe brazdă, bordeie şi livezi sub poale de dealuri; erau ceruri minunate, strălucitoare dimineţi de primăvară şi dulci amurguri de toamnă... şi toate trăiau, în toate era suflet, aer, lumină şi o tinereţe care te înveselea şi-ţi făcea dragă viaţa — ceva curat şi proaspăt în fiecare strop de coloare.

Pentru istoria picturii noastre şi pentru lămurirea multor amănunte privitoare la rosturile şi la sufletul acelei vremi nu va fi de puţin interes, odată ş-odată, să se ştie ce subiecte înfăţişau tablourile lui Grigorescu din

prima lui expoziţie, cu ce preţ se vindeau, şi cine au fost cei dintăi cumpărători ai lui. Reproducem aci o pagină din catalogul acelei expoziţii:

EXPOZIŢIA GRIGORESCU
(1873)

Car cu boi (întoarcerea acasă)
Spălătorese pe marginea Senei
Natură moartă
Cireşe
Zaraf, evreu spaniol
Un ştrengar
O sorginte (schiţă alegorică)
Ţigani pe drum
Ţărancă franceză
Un bragagiu
Natură moartă (raţe)
O bălăioară
Savoiarzi
În marginea unui bâlciu
Un cioban din Moldova
Peisagiu din marginea Senei
Cap (studiu)
Apunerea soarelui la Barbizon
Un bujor de copiliţă (din
Marioara Florioara)
Nimfă
Cioban francez
Ţiţa la Dâmbovicioara
Un bătrân cerşetor
Mesteacăni la Barbizon
Un cântător din fluier
Copilă (studiu)
Fată la Rucăr
Casă la Valea Moşneagului
Ţigancă
O moară (apus de soare)
Dimineaţă

Nimic zgomotos, nimic aspru în opera lui Grigorescu. Nici o violenţă, nici un strigăt. Toate vorbesc încet, limpede, prieteneşte, cu o căldură şi cu o graţie fermecătoare. În peisajele lui nu bate vântul. Rar o adiere leagănă câte-o frunzuliţă scuturată de toamnă, sau de-abia mişcă, pe albastrul cerului, albi, strălucitori nori de argint. Şi ce aer de sărbătoare au

toate pânzele lui Grigorescu, aşa de curate, aşa de armonioase! Visezi, gândeşti în faţa lor. Cele mai mici lucruri îţi şoptesc vorbe de o adâncă putere de evocare. În florile lui e frăgezimea şi respirarea umedă a vieţii, ele surâd cu strălucirea lor de-o clipă şi cu ceva din privirea ochilor omeneşti, te-aştepţi să se scuture, te-aştepţi să le vezi ofilite, moarte peste câteva minute — atâta gingăşie, atâta proaspătă lumină tremură în fiecare petală. Te gândeşti, admirându-le: ce curat trebuie să fie sufletul artistului, pentru ca, trecând prin el, spre a intra în eternitate, florile acestea de-o clipă să nu-şi fi pierdut nimic din farmecul vremelniciei lor!

De pe acum începe Grigorescu să studieze cu dragoste, cu pasionată luare-aminte boul, acest tovarăş de muncă şi de îndurare al ţăranului, boul, despre care spunea şi la bătrâneţe că încă nu-l cunoaşte destul; încep de pe acum să coboare pe luncă, în praful drumului de vară, pitoreştile şiruri de care, foarte rar încărcate, vechile care, ce merg parcă şi ele, ca toate ale noastre, în ritmul doinei strămoşeşti. Se pregăteşte pentru marele peisaj al ţării.

Sforţarea, brutalitatea, scârşnirile durerii şi ale răutăţii fac linii aspre, urâte, distrug orice armonie, şi artistul trebuie să fie preocupat nu numai de tăria, ci şi de calitatea impresiei pe care o produce cu opera lui.

În linişte e nobleţea şi trăinicia lucrurilor pământeşti. În linişte — partea divină a puterii, graţia formelor, taina cea de la fund a vieţii, şi cea mai greu de aflat. Sufletul delicat, bun şi duios până la suferinţă al lui Grigorescu nu putea servi în altarul Frumosului decât aşa cum a servit până în ceasul din urmă: încredinţând artei numai lamura vieţii. N-a „înfrumuseţat” natura. Se poate gândi un artist la o asemenea absurditate? Dar şi-a ales întotdeauna ceea ce-i era drag, ceea ce *cânta* poruncitor inimii lui. Era un omagiu pe care îl aducea lucrului aceluia puindu-l pe pânză — un fel al lui de a-şi exprima admiraţia şi recunoştinţa acelei clipe de fericire, de cucernică închinare în faţa Frumosului. Niciodată nu s-a preocupat de gustul publicului. Niciodată nu s-a gândit că *rugăciunea* aceea a lui poate fi expusă în vitrină, discutată şi vândută.

Păstoriţele lui, cu mişcări de o eleganţă antică, şi ciobanii, şi plugarii lui au, în blândeţea privirii, în zâmbetul gânditor, în toată înfăţişarea lor nu ştiu ce aer de cuviinţă şi de omenie, în jurul figurii lor, nu ştiu ce aureolă de sfinţenie, care îţi spune că oamenii aceia au fost priviţi nu numai cu înţelegere adâncă, dar cu multă iubire şi cu mult respect.

Nimeni n-a scris în colori mai armonioase pagini mai limpezi, mai calde şi mai profund adevărate despre ţara lui.

Un rapsod al pământului nostru a fost Grigorescu. Al pământului şi al neamului nostru. Un poet mare, adânc şi adevărat ca însăşi natura care i-a fost model, prieten şi povăţuitor, un poet care-a adus un cântec nou pe lume, şi l-a cântat cu glas proaspăt, cald, inspirat — glasul sincerităţii care nu se ascultă şi care nu se ştie ascultată. Prin aceasta mai ales, prin acest farmec irezistibil al sincerităţii, lucrurile lui Grigorescu au plăcut, de la

început, chiar şi acelor care nu prea ştiau ce să vadă în ele.

Din vreo trei sute şi mai bine de bucăţi, s-au vândut aproape jumătate. Acum pictorul are, la dispoziţia artei lui, peste treizeci de mii de lei. O avere. Aripi, deci.

VII. ÎN LARG...

Marii artişti ai lumii alcătuiesc între ei ca un fel de familie a lor, nobilă, mândră, solidară, îngrădită în aristocraţia caracterelor ei de rasă aparte. Membrii ei se cunosc, se înţeleg, îşi vorbesc unii altora, în limba lor, peste oricâta întindere de timp şi de pământ i-ar despărţi: cei dinainte povăţuind, destăinuind; cei din urmă admirând, întrebând... Unul din membrii acestei familii, şi nu dintre cei mai puţin însemnaţi, e Grigorescu. Lucrul acesta se va vedea lămurit şi se va recunoaşte pretutindeni odată ş-odată, când personalitatea lui, înfăţişată prin cele mai puternice pânze, adunate la un loc, va fi descoperită marelui public din Apus. Având note de asemănare cu cele mai alese dintre glorioasele lui rude, întruneşte, în vasta lui operă, toate marile însuşiri ale rasei, de la naivitatea lui Perugini şi frăgezimea lui Botticelli, până la adâncimea de vedere şi concentrarea de viaţă a lui Leonardo da Vinci, de la naturaleţea robustă, gravă a lui Millet, până la eleganţa, adesea feminină, a lui Corot — din tot ce-i sănătate, lumină şi farmec în artă s-a împărtăşit opera lui, aşa de variată! Avea în el, rămâind pururea el, toate însuşirile de căpetenie ale maiştrilor, de la observaţia liniştită şi factura cinstit migăloasă a olandejilor, până la verva largă, fulgerătoare, pururea izvorâtă din sentimentul just al adevărului şi din profunda iubire de natură a marilor peisagişti francezi, în mijlocul şi sub binecuvântarea cărora se poate zice că a deschis ochii în artă, şi care au însemnat în istoria picturii universale o epocă a lor, cu numele de „Şcoala de la Fontainebleau”.

De aceştia, de opera lor dătătoare de îndemnuri şi de pu- teri proaspete i se făcuse dor lui Grigorescu, şi, cum îşi închide expoziţia, zboară iar în străinătate. Prefaceri mari şi de necrezut se petrecuse în Apus în aceşti din urmă trei ani. Le ştia el pictorul, cât se poate şti de departe, căci urmărise, cu inima dureros îngrijată, ca de soarta propriei lui ţări, îngrozitoarele peripeţii ale războiului de la 1870. Dezolarea era mult mai adâncă de cum şi-o închipuia. În Franţa nu-şi mai găseşte lumea lui. Nu mai sunt pictori la Fontainebleau. Arta e în doliu. La Barbizon, ca nişte lei bătrâni ce de-abia mai clipesc din ochi, apun, în umbra care învăluie gloria Franţei, cei din urmă *preoţi* — păstrători sfintelor taine ale artei lor. Cu viaţa lor se stinge o religie. Un amestec de jale şi de revoltă e în sufletul curat al acestui *credincios*. La Paris, foştii lui camarazi au ajuns pictorii saloanelor mondene, ei fabrică lucruri de „şic”, pentru vânzare, tablouri de modă şi portrete pentru americani. „Boemii” de ieri, care umblau în bluză de uvrier şi munceau cu pasiune de dimineaţă până seara, acum sunt bogaţi, au ateliere în „Parc Monceaux”, echipaje, lachei în livrea, zile de „recepţie”... Nu, nu, simplul, sălbatecul Grigorescu nu-şi mai cunoaşte în sclivisiţii aceştia pe bunii lui tovarăşi de visuri cinstite, de străduinţi şi de

glume din pădurea Fontainebleau.

Pleacă în Italia. Acolo îşi înseninează sufletul la marea, curata, cucernica artă a Renaşterii. Se închină lui Giotto şi lui Botticelli. Admiră pe Leonardo da Vinci şi pe Michel-Angelo. Înţelege de ce-s aşa de mândri, în ţara aceea a soarelui şi a iubirii, până şi *farnienţii* care, solemni în zdrenţele lor pline de pitoresc, au priviri şi atitudini de regi. La Neapoli tremură de frig. Pompei îl umple de melancolie. Pleacă la Atena, în calea primăverii întârziate. Vede Partenonul, impunător şi trist, arta divină, opera zeilor, batjocorită de furia distrugătoare a două religii, şi, ca şi cum din însuşi sufletul lui s-ar fi rupt ceva — un sprijin, o credinţă scumpă —, simte, pentru întâia oară, urâtul, deşertul, minciuna şi zădărnicia vieţii omeneşti.

La Constantinopol, pictura în stradă nefiind îngăduită, îşi petrece zilele mai mult în Bazar, căutând, în fărmăturile vechilor podoabe, sufletul trecutului, adânca iubire de frumos şi nobila distincţie a gustului, pe care parcă l-au dus cu ei în mormânt oamenii de odinioară. Un vas persan, o pereche de sandali încrustaţi cu sidef, un petec de stofă brodată cu fir, strălucitoare, de un albastru de cer, o armă sculptată, un covor pe care vremea a topit colorile ca într-un tablou... în fiecare zi cumpără câte ceva. Singura pasiune care l-ar fi ruinat, oricât de bogat ar fi fost!

Şi iar la drum. Simte nevoia de a se aşterne pe lucru undeva, departe, în linişte, într-o atmosferă de cinste şi de bunătate, unde sufletul oamenilor, aspectul lucrurilor, lumina, cerul — toate să-i fie prieteni. A umblat, a căutat şi-a găsit. A găsit în Bretania, orăşelul Vitré, vechi, tăcut, cu casele lui înalte ce parcă dorm în lumina cenuşie a uliţilor strâmbe şi înguste; fără fabrici, fără căzărmi, fără bogăţii de exploatat, retras din calea brutalei sălbătăcii moderne, care se cheamă civilizaţie, acest mic Nürenberg al Franţei a fost singurul colţişor de lume în care sufletul delicat al lui Grigorescu n-a avut nici-o clipă de nemulţumire. Şi cu ce drag a lucrat acolo!

Zile senine, sfinte şi cu adevărat neuitate, zile de visuri fecunde şi de binecuvântată muncă... Ele au adus o notă de o strălucitoare noutate şi, desigur, una din cele mai puternice pagini în opera lui Grigorescu.

Într-o lumină potolită, sub un cer de un albastru-închis, vezi adâncindu-se străzi liniştite între vechi zidiri medievale, înalte, dese, cu balcoane grele, cu repezi coperişuri de ţiglă, ale căror linii ritmice îţi dau nu ştiu ce impresie de game, de triluri; rar câte un trecător, câte o bătrână în uşa unei prăvălii, ori vreo căruţă de gunoi trasă de marele cal normand îţi arată că oraşul acela e locuit; uneori, din fund, dintr-un zid întunecat, o ferestruie se uită trist în gol ca un ochi posomorât din alte vremi. Câte o privire de la soare luminează un colţişor de perete, aprinde un zâmbet de tinereţe pe figura unei bătrâne ce coase în uşă, înfierbântă o muche de coperiş, pune un fulger pe brâul unui coş, sau îmbracă în aur şi pietre scumpe o copiliţă cu boneţică albă şi pieptărăş verzui, ce coboară

gânditoare cu ulciorul la fântână. Şi toate lucrurile de-acolo, aşa de nobile în simplitatea lor, scăldate în lumina aceea locală de un cenuşiu catifelat, cu scânteieri de argint, au între ele un vădit aer de familie. Se cunoaşte numaidecât că sunt din aceeaşi localitate şi că au fost văzute cu ochiul aceleiaşi dispoziţii sufleteşti. În toate e o poezie liniştită, cinstită, intimă, o dulce bătrâneţe ce parcă şopteşte basme în acea atmosferă de melancolie a lucrurilor de demult.

Târziu, încoace, la o expoziţie din sala Ateneului, erau grupate pe un singur carton mare vreo zece bucăţi din a doua călătorie pe care a făcut-o în Bretania pe la 1881: o biserică, un colţ de stradă, o fetică pe drum împletind la ciorap, o poartă, un cerşitor... În catalog erau puse la un loc: *“Vitré... lei 14.000”*. Stam cu catalogul în mână şi mă uitam în fund, pe-o ulicioară de acelea întunecoase, cum cobora încet un cal înhămat la o căruţă... Pictorul vine spre mine zâmbind:

— Probabil te întrebi de ce le-am pus aşa scumpe?... Nu le vând. Îmi amintesc zile destul de frumoase lucrişoarele astea. Şi ce oameni de treabă erau acolo!...

VIII. ÎN RĂZBOI

Grigorescu era, de felul lui, foarte friguros. Orice alte neajunsuri şi suferinţi găseau în el o mare putere de rezistenţă. De frig, însă, şi de indiscreţia oamenilor, toată viaţa lui a avut groază.

Apropierea iernii, ploile, cumplitele vânturi ale Britaniei îl hotărăsc să plece. Îşi închirie un atelier la Paris. Avea adunate, din atâtea călătorii, o mulţime de lucruri de artă: mobile vechi din Normandia, goblenuri, stofe orientale, covoare, arme, vase, şi, cu darul lui de a însufleţi lucrurile prin felul cum ştie să le grupeze, să le armonizeze între ele, îşi făcu un interior artistic, de pace şi de vis, unde toate vorbeau încet, cu glas din alte vremi. Acolo îl găsi chemarea lui Ion Brătianu la 1877.

Poetul liniştii, bunătăţii şi blândeţii, poetul luminii şi al cerului albastru e chemat să cânte întunericul şi viforul morţii, să găsească pe paleta lui colori pentru cea mai îngrozitoare privelişte pe care o poate înfăţişa sălbătăcia nedomolită încă a neamului omenesc. Şi n-a fost pictor pe lume care să le fi găsit mai bine ca el. Pare că toată viaţa lui nu făcuse decât asta. În rând cu soldaţii, înfruntând moartea, a privit de aproape toate atrocităţile războiului, a înţeles cine sunt adevăraţii eroi, şi lor le-a închinat toată iubirea şi toată admiraţia sufletului lui; pe ei, pe opincarii aceia uscaţi şi vânjoşi, care se azvârleau cu frenezie în braţele morţii, pe ei, mai ales, i-a nemurit în puternica lui operă — cea mai mişcătoare epopee a vitejiei neamului nostru. Da. Erau fraţii lui aceia. Şi cum îi semănau! Fraţi buni, puindu-şi ca şi el, tot sufletul în ceea ce făceau, muncind din greu, luptând din greu, jertfindu-se, fără nici un gând de răsplată, simţind în tot ceasul, asupra destinului lor, o poruncă ce vine mai de departe şi porunceşte mai straşnic decât cea pe care le-o strigă împrejurările. În faţa îngrozitoarei tragedii a războiului, un pictor nou se deştepta în Grigorescu.

Sunt douăzeci de ani de când — pogorât din lumea sfinţilor — omul acesta culege din aspectele vieţii pământeşti numai ce i se pare lui că se apropie mai mult de cele sfinte. Seninătate, vis luminos, şoaptă discretă, mişcare liniştită — partea de zâmbet, de iubire şi de bunătate a vieţii — tot ce se poate exprima printr-o desăvârşită armonie de colori şi printr-o caldă euritmie de linii — acestea sunt notele fundamental caracteristice din mai toate tablourile lui Grigorescu de până acum.

Dealurile lui sunt lin trăgănate, munţii din fund de-abia se zăresc tăindu-şi, în linii frumos ondulate şi din ce în ce mai şterse, coamele fumurii pe cerul albastru, cu nori de argint, copacii lui sunt de obicei mesteceni zvelţi, cu tulpina albă, cu rămurelele fine, îndoite în jos şi frunzuliţa uşoară ca lumina; boii lui trag încet, fără să se opintească în jug — arare- ori carele sunt încărcate — şi oamenii merg încet pe lângă boi, fără să-i silească; ciobanul sprinten şi voinic, ce stă răzemat în bâtă cu

privirea pierdută în adâncul zării, e visător, cum visătoare e şi păstoriţa care toarce pe tăpşan, în marginea pădurii; în atitudinea şi pe figura lor e linişte şi graţie, şi un aer de străveche nobleţe, ca şi cum ar zice: „Noi suntem solii trecutului, noi suntem lamura neamului acestuia”.

Largul zărilor, depărtările străbătute încet, privirea îngrijat îndreptată spre cer, munca pământului, cu fatalitatea ei misterioasă, au dat sufletului românesc o mare putere de resemnare şi nu ştiu ce mişcare potolită şi ritmică în felul lui de a se exprima.

Toţi oamenii lui Grigorescu, tăcuţii, gânditorii lui oameni de la ţară, sunt răsăriţi ca şi arborii lui, din calmul aceleiaşi naturi măreţe şi nepăsătoare. Ei nu gândesc cine ştie ce. Totuşi, pe buzele lor o taină mare pare că aşteaptă dezlegarea cuvântului. Şi acum, tăcuţii aceştia, uitaţii şi neştiuţii aceştia aveau să spună, în faţa morţii şi-n auzul întregii lumi, cine sunt, de unde vin...

Grigorescu a trecut cu ei Dunărea. A trăit cu ei ostenelele, suferinţele şi primejdiile războiului. A pândit cu ei în şanţuri, sub şuierul gloanţelor, s-a amestecat cu ei în iuruşul de la Griviţa; la Smârdan, la Opanez, la Plevna a văzut ce lucru de nimic e viaţa unui om în război şi ce fiară a fost dormind sub înfăţişarea aceea blândă a frumosului păstor ce făcea podoaba peisajelor lui.

El era acolo în ceasurile acele de scârşnire, un glas al istoriei, un trimis care avea să vadă într-o clipită, şi pentru toţi, ceea ce nu se poate vedea decât o singură dată, în toată întunecata nemărginire a timpului, să vadă profund, „cu ochi pe care moartea nu-i închide”, şi să spună veacurilor viitoare ce-a văzut.

În tablourile lui „din campanie” nu-s mişcări de manevre, nici grupări convenţionale de modele care pozează. Nimic aranjat, nimic teatral. Sincer, ca însuşi faptul pe care-l priveşte, el te face să vezi, ca la lumina unui fulger, în grozăvenia unei clipe, toată zguduitoarea tragedie a războiului; dar aşa de straşnic îţi luminează clipa aceea, şi aşa din adânc îţi răscoleşte sufletul cu ceea ce-ţi arată, că ai dintr-o dată întreaga privelişte a celor ce au fost şi a celor ce au să fie.

Toată priveliştea luptei, în toiul ei... cine a putut-o vedea vreodată? Cine şi-o poate măcar închipui? O panoramă de mişcări? Vai, au făcut destui pictori bătălii de acestea reci, încremenite, compuse în atelier, spre glorificarea cutărui „mare general”. Privindu-le, te gândeşti liniştit la... talentul pictorului. Ostaşii lui Grigorescu se bat, ucid şi mor în câmpul cel mai adevărat şi mai serios al vitejiei şi al morţii. Bunătatea şi mila acestui suflet de artist au strigat de groază şi de durere în fiecare trăsătură de creion. Ceva din inima lui rănită se simte în fiecare lovitură de pensulă.

Am înaintea mea o bătălie în valea Rahovei, văzută dintr-o margine şi foarte de aproape. E chiar începutul ciocnirii. Gornistul turc a căzut străpuns de baioneta celui dintâi ostaş român, care doar un pas a mai făcut şi-a căzut şi el, împuşcat, cu faţa-n jos, cu inima pe armă, peste el cade pe

spate ucigaşul lui, cu mâinile încleştate pe puşcă, turcul mătăhălos, în pieptul căruia dorobanţul nostru şi-a înfipt din goană baioneta pâ-nă-n gardă; acum se văd şi ceilalţi dorobanţi cum vin din urmă grămadă, ca aduşi de o vijelie; moartea fulgeră din mii de puşti îndreptate asupra lor, ci ei înaintează neînfricoşaţi, orbiţi de setea biruinţei; în fund se ridică tot mai înteţit zarva mulţimii învălmăşite; acolo e toiul bătăliei, oarba frământare a pieirii. Nu cunosc în pictură povestire mai zguduitoare despre grozăviile războiului. Găsesc în această schiţă o mult mai puternică şi mai adevărată înfăţişare a ferocităţii omeneşti decât în marele tablou de la primărie, intitulat *Atacul de la Smârdan*, asupra căruia unul din cei mai autorizaţi critici de artă ai Apusului îşi rosteşte astfel părerea: *"Privindu-l,* zice d-l W. Ritter, *rămâi uimit de nespusa simplitate a compoziţiei, dar mai ales de pasiunea ce respiră din toată această pânză; e războiul văzut cu ochii soldaţilor, nu cu al şefilor. Trebuie să ştii, însă, că impresia asta aşa de puternică ce ţi-o dă tabloul e datorită pasiunii de care-a fost stăpânit pictorul în momentul execuţiei: niciodată un pictor de război n-a fost aşa de adânc răscolit în sufletul lui. Nici Meissonier, nici Detaille, nici de Neuville n-au presimţit că bătălia, văzută printr-un singur episod, ar putea da o astfel de sinteză. Nici lui Menzel, nici lui Werner nu le-a dat în gând să-şi sacrifice demnitatea de diplomaţi şi de înalţi slujbaşi ai statului, ca să înţeleagă răcnetul sălbatec al soldatului* în vârtejul luptei. *Aci cu adevărat vezi furia în artă, şi e zugrăvită de cineva care, pe când lucra, îşi plătea foarte scump clipele acelea. Dar ceea ce e mai de mirat e că această uriaşă pânză, în care personajele sunt înfăţişate în mărime naturală, îţi face impresia că a fost pictată, cu iuţeala fulgerului, pe câmpul de război. Nimeni nu-şi închipuie că există în Bucureşti o astfel de operă. Îi îndemn pe toţi care trec prin capitala României să nu părăsească oraşul fără a se duce la primărie, pentru a-şi umplea sufletul de măiestria şi de puterea de vrajă a acestei uimitoare picturi."*

Am văzut o replică a tabloului acestuia în colecţia doctorului N. Kalinderu, o adevărată minune. Tabloul ca suprafaţă e mult mai mic — mult mai mare însă ca adâncime şi ca mişcare. Nu atât de fioros, pe cât de sfâşietor. Te uiţi c-un sentiment de admiraţie şi de mândrie la ostaşii aceia, învăluiţi ca în flăcările unui foc uriaş... Cum se duc, şi cum simţi că se duc la moarte! Ce-ar fi zis d-l Ritter dac-ar fi văzut pânza aceasta!

Numai când ştii ce pasiune de muncă neadormită a stăpânit întreaga viaţă a lui Grigorescu, începi să înţelegi verva, căldura, tresărirea de sentiment a fiecărei linii, cum şi miraculoasa repeziciune şi siguranţa de factură care au slujit aşa de admirabil sufletul fără de astâmpăr al acestui mare observator.

Dar *Spionul!* Ce vifor de mişcare, şi ce expresie de supremă încordare! Iată, călăraşul nostru a ajuns pe spion din fugă, a ridicat sabia cu atâta îndârjire, cu atâta vajnică mânie că parc-o şi auzim vâjiind în aer, şi capul turcului, plecat cu frică sub lovitura morţii, degeaba se mai fereşte

— îl şi vedem despicat; poate că în aceeaşi clipă se vor rostogoli amândoi, căci turcul a scos revolverul ş-a tras, un alt călăraş soseşte şi el în goana calului — o tragedie zărită la lumina unui fulger; totul e fioros: cerul de plumb, apusul de sânge, scăpărarea de lumină în fund, goana nebună a cailor cu ochii aprinşi, cu urechile ciulite, şi coama zburlită, şi coada fuior; gestul hotărât, scrâşnitor al călăraşului ce dă straşnica lovitură, mişcarea tălhărească a spionului, care în clipa din urmă scoate revolverul şi trage — toate parcă sunt alese şi puse acolo ca să te îngrozească. Şi dac-a fost vrodată artist pe lume care să se gândească mai puţin la efecte, la ce vei simţi tu şi la ce ai putea spune în faţa operei lui, acela, fără umbră de îndoială, a fost Grigorescu.

Toate tablourile lui din campanie sunt făcute cu viforul marilor emoţiuni pe cari le dă războiul. Simţi că aşa a trebuit să fie. Simţi că toată această înfiorătoare privelişte a măcelului omenesc a trecut prin ochii lui înspăimântaţi, a zguduit adânc sufletul lui de artist şi, ca tăria unui trăsnet, s-a descărcat, prin mâna lui, pe pânză, aproape fără ştirea lui.

Lucruri trăite. Îţi zici numaidecât, privindu-le: „Iată ceva care nu e din închipuire, nici din auzite; ceva care n-a putut să fie decât aşa.” Le-a văzut cu groază, şi cu nespusă milă. În avântul dorobanţilor „la baionetă”, din acea neuitată *Vale a sângelui*... este istoria nu a unui moment de vitejie în sorbul unui asalt, ci a întregii vieţi de luptă, de crâncenă îndârjire în apărarea dreptului de a trăi al neamului românesc. Noi vedem acolo pe ostaşul veacurilor, călit în focul tuturor bătăliilor, de la Negru-vodă şi de la Dragoş până la Domnitorul Carol, şi până în adâncul vremilor viitoare — aceeaşi strajă neadormită, acelaşi viteaz nenfricoşat, care se duce hotărât la moarte, fără altă părere de rău decât aceea, poate, că, la o cumpănă aşa de mare, n-are decât o singură viaţă de dat. Totul e posomorât în aceste tablouri: lumina, cerul, aerul — forma şi coloarea lucrurilor te înfioară. Nu, nu e o tragedie de teatru. Sunt luptători înfierbântaţi care se azvârl ca fiarele unii asupra altora, şi morţii aceia, încremeniţi cu mâinile pe arme sunt morţi în adevăr.

Câtă umanitate în acel jalnic *Convoi de prizonieri*! E ger, e viscol — o zi cumplită de iarnă într-un pustiu fără cer — sute de nenorociţi, de toate vârstele, învinşii de la Plevna, bolnavi, pierduţi, înfofoliţi în cele din urmă trenţe ciuruite de gloanţe, cu ochii în pământ, păşesc încet prin zăpadă, sub paza călăraşilor de pe mărgini; cade, din când în când, câte unul, toropit de oboseală, de frig, de somn, şi unde a căzut, acolo a rămas; corbii flămânzi din stolul ce se ţine de convoi, s-abat glonţ asupra-i şi-l încep de viu...

„Dac-aş avea eu tabloul acesta, spunea într-o zi unul din admiratorii pictorului, l-aş dărui oraşului Haga, pentru sala de şedinţe a Congresului păcii. Ce sunt toate discursurile meşteşugite ale marilor diplomaţi ai lumii pe lângă ceea ce spune aşa de simplu şi aşa de adânc mişcător bucăţica asta de pânză!”

Grigorescu, însă, nu s-a gândit niciodată la „cuvântarea unui tablou”. O impresie a lui, o tresărire a inimii lui în faţa adevărului pitoresc — aceasta şi numai aceasta a pus în opera lui. Ce va spune ea lumii nu-l preocupă. Toate pânzele lui din război de la vajnicul iuruş din *Valea sângelui,* până la defilarea prizonierilor turci din Plevna închinată sunt expresia celei mai curate sincerităţi ce-a împodobit vrodată sufletul unui artist. I se umpleau ochii de lacrimi de câte ori ne povestea atacul de la Griviţa, unde ostaşii noştri au biruit, ca-n vremea de demult, numai cu nepăsarea lor de moarte: că nu mai era luptă, ci jertfă — o jertfă măreaţă, pe care cu biruinţă măreaţă a răsplătit-o Dumnezeu.

„Cum s-aruncau înaintea morţii! Acolo s-a dovedit ce popor avem noi. Am văzut ofiţeri străini plângând de înduioşare şi de admiraţie...”

Cu toate astea, nu vitejia armatei noastre, ci grozăvia războiului e mai cu putere înfăţişată în tablourile lui. Adevăruri care sunt aceleaşi în orice timp şi sub orice meridian s-au lămurit de sine din sufletul lui în clipele acelea de neuitat, în care tragicul vieţii şi al morţii e natural să fie mai profund mişcător decât elementul epic al luptei.

“*Monocromia maestrului nostru*, zice Delavrancea, *îţi reprezintă exact atmosfera plumburie a războiului. El vede masa, iar nu detaliile; soldaţii, iar nu ofiţerii; şi năprasnica pornire a maselor nu are timp să caute o poză academică pentru vreun erou de atelier.*”

IX. ÎN PACE

A fost războiul acesta botezul de foc al artistului. Între el şi ţară, între sufletul lui şi sufletul eroului aceluia tăcut, care ştie să lupte şi să se jertfească aşa de frumos, simte că de-aci-nainte s-au aşezat legături de-acelea pe care moartea nu le mai desface.

Se-ntoarce trist din câmpiile Bulgariei, de unde mulţi din ostaşii noştri nu s-au mai întors. Pe florile ce se aruncă din balcoane şi de la ferestre în calea biruitorilor, el vede pete de sânge. Timp de cinci-şase ani, urmărit ca de-un vis fioros, aşterne pe pânză o parte din schiţele războiului, celelalte rămân uitate pentru totdeauna în cartoanele pictorului, a cărui operă de-aci încolo s-ar putea intitula *Gloria păcii.*

Iarna, cât ţine vremea urâtă şi rece, stă la Paris, unde-şi păstrează încă atelierul, până în primăvara anului 1887, când se aşază în Bucureşti. Primăria capitalei îi cumpără cel mai mare tablou din război, *Atacul de la Smârdan,* cu zece mii de lei şi un loc la Şosea, pe care mai târziu pictorul îl vinde prinţului Grigore Sturdza pentru suma de o sută de mii de lei, ceea ce-i dă un început de siguranţă în viaţă, în orice caz, putinţa de a lucra fără teama zilei de mâine.

În Bucureşti mult dacă stă o lună pe an. Cea mai mare parte din timp călătoreşte prin ţară; câţiva ani de-a rândul îşi petrece lunile de vacanţă în Muşcel; toamna, se-ntoarce acasă cu rodul muncii lui de fiecare zi: străzi şi biserici din Câmpulung, tipuri de ţărani şi cârciume din Rucăr, peisaje, ciobani cu turme, stâne şi bordeie de pe valea Dâmbovicioarei.

Îşi caută de obicei un adăpost singuratec la câte un biet român nevoiaş, îşi face singur un pat din câteva scânduri ş-un braţ de fân, şi toată ziua e afară, la lucru. Se opresc uneori ţărani să vadă ce face — se uită lung, nu desluşesc nimic...

— Ce face ala acolo?

— Măzgăleşte-o blană...

Şi trec înainte, râzând. Iar pictorul, râzând şi el, se uită-n urma lor, cu ochi plini de iubire.

Fuge de oameni. Dar nu pentru că-i sunt urâţi, ci pentru că lumea, cu zgomotul ei, îl împiedică de la lucru, şi el n-are vreme de pierdut.

Multă vreme, în ciobanul blând şi visător al plaiurilor vede încă pe dorobanţul fioros din câmpiile Bulgariei, şi mari pete de sânge în roşul frumoaselor apusuri. Are nevoie parcă să-şi spele sufletul de urâtele vedenii ale războiului, e încă fum şi întuneric pe paleta lui, şi, ca să uite, ca să-şi însenineze sufletul, ca să se regăsească, munceşte fără preget, se roagă muncind de dimineaţa până seara, în lumina, în măreţia, în pacea creatoare a naturii.

Singur, liber, puternic. Puternic prin sinceritatea lui, prin lipsa lui de

şcoală, în toate înţelesurile în care se poate lua cuvântul acesta, prin simţul instinctiv al măsurii, al proporţiei şi al ritmului, şi mai ales prin darul extraordinar de a cuprinde numaidecât lumina, mişcarea şi sufletul formelor vrednice de binecuvântarea artei. Acum e în culmea puterii. Multe frumuseţi s-aştern, ca de sine, în toată vremea asta, pe pânzele lui: corturi ţigăneşti, cu focul de vreascuri pe lângă care stau pribegii tolăniţi a vis, cu stâlpul de fum ce se înalţă în liniştea serii, cu ţigăncuşa zveltă ce vine de la fântână cu doniţa plină în dreapta, cu braţul stâng întins, ca să se cumpănească — proiectând pe cer o siluetă de-o eleganţă antică; apusuri de soare, cu acea pulbere fină din aer, cu acel abur albastru din fund — ca o respirare a codrilor — sufletul depărtărilor şi al înălţimilor, pe care-aşa de bine l-a înţeles şi aşa de puternic ni l-a arătat Grigorescu!

Şi păstoriţa aceea frumoasă şi mândră ca o domniţă, ce păşeşte încet pe urma turmei şi toarce; aşa de simplu-mbrăcată: o fotă neagră peste cămaşa lungă până-n glezne, mijlocul strâns bine-n bete, o broboadă albă pe cap, ş-atât... Şi ce frumos îi stă! Desigur, e surioara ei cea mai mică, ţărăncuţa aceea în miniatură, aşa de drăgălaşă, ce merge şi ea, chipurile, cu turma, şi, neavând ce face cu mâinile, şi le ţine-n sus, cu degetele-ncopcite la ceafă; e primăvară; mieluşeii cearcă dulceaţa celor dintăi fire de iarbă; o juncă şi trei viţeluşi, cu ochii mari speriaţi şi cu botişorul umed, răsar din cârdul de oi, din care una a rămas puţin mai în urmă, de dragul mieluţului fraged, care suge; pe luncă e o lumină de vis, în fund se vede albind pânza unei ape; peste toată această sărbătoare a tinereţii, păstoriţa, înaltă, mlădioasă, cu privirea dusă, are ceva simbolic în atitudinea ei: ridicând braţul drept pentru a întinde şi a răsuci firul pe fus, cu mâna, cu ochii, cu făptura ei întreagă pare că binecuvântează. E atâta frăgezime în tabloul acesta, de o strânsă unitate organică, atâta mişcare ş-atâta adevăr, încât ai, privindu-l mai mult, impresia că eşti afară, la câmp: simţi aerul de-afară; te surprind unele detalii pe care le descoperi deodată şi care parc-atunci, subt ochii tăi, se urzesc: pata de umbră pe care-o aruncă junca pe cele două cârlane din faţa ei nu era acolo când te-ai uitat întâi... Întreg tabloul e un cântec, un imn măreţ al primejdiei; ca de departe îţi răsună-n gând fraze din *Pastorala* lui Beethoven. Tot ce vezi acolo e luminos, proaspăt, vibrant — o apoteoză a nevinovăţiei şi a graţiei într-un peisaj divin.

Dar acel interior ţărănesc, în care vechea noastră vatră are o însemnătate de altar! Dinaintea focului, femeia mestecă mămăliga, sprijinindu-şi ceaunul cu piciorul; mânecile cămăşii, suflecate până aproape de umăr, dezvălesc braţe puternice de gospodină tânără, harnică şi curată; în stânga ei — doi copilaşi, pe care nu-i vedem bine la faţă din cauza fumului şi a aburului; în dreapta — o fetiţă mai mărişoară stă în capul oaselor, lângă ea — pisica, amândouă cu spatele spre noi, se uită ţintă la mămăligă, pe care-o aşteaptă mesiţa goală, rotundă, din mijlocul casei; pe prichici — o ulcică, o strachină ş-o lingură de lemn; uşa e deschisă, lumina năvăleşte puternic de-afară; o găină ş-o răţuşcă au venit

până-n prag, atrase de mirosul mămăligii; în stânga, încăperea se întunecă, pe laviţă de-abia se desluşesc două ulcioare de lut la capătul despre uşă şi sacul cu făină în dreptul unei ferestrui; lângă masă — un scăuieş; ceva mai în umbră — cofa cu apă. Asta-i toată averea casei. Copiii au ceva îngeresc în figură şi în atitudine şi ceva solemn în cuminţenia lor. Ei parcă asistă la o taină mare. Ca vedere adâncă în viaţa intimă a poporului nostru, cred că acesta-i cel mai frumos tablou al lui Grigorescu. E făcut cu religie, cu nu ştiu ce fior istoric în faţa acestei pregătiri de cină, care te face să te gândeşti la lucruri depărtate, sfinte, pline de mari înţelesuri. Femeia însăşi parcă se roagă, mestecând mămăliga; şi ceilalţi ascultă, aşteptând-o. Ceilalţi — adică cei trei copilaşi, pisica şi sfioasele paseri din prag, pe care aburul mămăligii le face îndrăzneţe. Toţi ochii, toate sufletele sunt aţintite cu luare-aminte la actul acela mare, misterios, dătător de viaţă. Femeia, cu mâinile încleştate pe melesteu, se uită în ceaun şi mestecă voiniceşte. E o ţărancă brună, foarte frumoasă, de-o frumuseţe serioasă, gravă chiar. Lumina de-afară îi cade în plin pe spate, pe broboada albă şi pe braţul drept. Para focului îi rumeneşte faţa. Între aceste două lumini, şi ea şi fetiţa au ceva dumnezeiesc în înfăţişarea lor. E liniştea aşteptării. Fără să vrem, ne uităm mereu în cadrul de lumină al uşii. În curând trebuie să sosească de la muncă *el*: „omul”. Aspru, tăcut, ostenit, are să ridice cofa de sub laviţă şi, ducând-o la gură c-o mişcare largă, omerică, are „să-i tragă o duşcă bună”, să-şi stâmpere întâi setea; apoi, făcându-şi cruce, are să s-aşeze la mesiţa aceea scundă, pe care, lângă strămoşeasca mămăligă, va fi o strachină cu puţină saramură pe fund, unde vor întinge cu toţii... Îl aşteptăm. Şi dacă l-am vedea, prin cine ştie ce minune, apărând deodată în tablou, poate nu ne-am mira aşa mult — tabloul însuşi fiind o minune.

Uneori, Grigorescu, în aceste călătorii de studiu prin ţară, e întovărăşit de cei doi buni şi vechi prieteni ai lui: doctorul D. Grecescu, botanistul, şi doctorul Alfred Bernath-Lendway, himistul — amândoi oameni aleşi sub toate raporturile, muncitori pasionaţi, ca şi el, în căutarea adevărului. Impresiile şi glumele lor de pe-atunci, ilustrate adesea de Grigorescu, ar putea face, şi poate că vor face într-o zi, obiectul unei opere de umor sănătos, din care multe se vor învăţa cu privire la starea şi obiceiurile ţării de-acum treizeci de ani. Într-o călătorie pe care-o făceau în judeţul Brăila, unde doctorul Bernath avea să analizeze apele minerale de la Lacul-Sărat, o mică neînţelegere cu cerberii de la barieră, cari au luat bagajul doctorului himist drept mărfuri de contrabandă, e ilustrată c-o admirabilă caricatură, în care omul de ştiinţă e înfăţişat în atitudinea lui ceremonioasă în faţa autorităţii

c-o vervă demnă de Gavarni. Altă dată, pe când botanistul tăineşte cu natura prin florile ei, pictorul îi prinde mişcările cu o iuţeală de artist japonez. Interesante sunt scrisorile pe care le scrie din străinătate celor doi prieteni acest neîmpăcat vrăjmaş al slovelor latine, care “n-au nici un pitoresc şi nici o expresie”, zicea el. Asupra sărbătorilor, mai ales, îl apucă

dorul. Se simte singur, se gândeşte la ei şi le scrie. Doctorului Grecescu, pentru că-şi rade mustăţile ca popii catolici, îi zise *popă,* şi, într-o scrisoare de la Paris, îi aminteşte cu duioşie serile de visuri, de glume şi de cântece — doctorul cânta din flaut — dulci seri de vară, petrecute în Moldova, în judeţele Bacău şi Neamţ... „*Şi* mai dulci suvenire!”

Dorul de modelele din ţară!

În altă scrisoare, aducându-şi aminte că doctorul Grecescu îi spunea odată că-i place mult dovleacul, îl face visând un dovleac mare, mare, ş-a doua zi... realizându-şi visul. I se plâng prietenii că uneori au de furcă până să-i descâlcească slova: în răspunsul lui, îi face pe amândoi la o masă, stând cu picioarele-n apă rece şi chinuindu-se să-i citească scrisoarea.

În toate glumele şi caricaturile acestui artist se vede acelaşi suflet delicat, acelaşi zâmbet afabil, de care e luminată întreaga lui operă. În campanie, având nevoie pentru tabloul *Defilarea prizonierilor* de o schiţă-portret a unui ofiţer din statul-major, şi cum acesta îşi pusese decoraţiile şi marea ţinută pentru a-i poza, pictorul, sedus de umorul unei asemenea solemnităţi, prinde din fuga creionului, pe lângă ceea ce-i trebuia lui, şi o caricatură admirabilă, de-o extraordinară asemănare — o notă veselă aşa de rară în zilele acelea de durere şi de groază!

În aprinderea unei discuţii îţi caracteriza un lucru, o mişcare, o figură din câteva trăsături de condei. Odată, în tren, vorbind de încăpăţânarea atavică a bulgarilor, şi vrând să arate cum anume linii din figura omenească răspund în mod statornic unor anume sentimente de rasă, continuându-şi vorba, se scoală nervos şi, pe geamul aburit al vagonului, face cu degetul, din câteva linii, un tip de bulgar, aspru, posomorât, de o putere de expresie fulgerătoare.

Emoţiunile lui se descărcau numaidecât în forme scrise. Observaţia, exerciţiul îndelungat stabilise la el un acord perfect între ochi, suflet şi mână, încât acestea funcţionau deodată, ajutându-se, completându-se aproape instinctiv. Îl doare o măsea? El îşi exprimă suferinţa printr-un desen: portretul lui, făcut repede, aşa cum i-l arăta oglinda în clipa aceea — încruntat, legat pe sub fălci, cu scufa-n cap — un suspin de durere, pe care-l trimete dentistului, ca să-l înduioşeze...

Un suspin de durere. Foarte rar l-au bănuit pânzele lui. Destule dureri sunt în viaţă. Arta trebuie să ne facă să le uităm. Îi arătam într-o zi, primblându-ne prin pădurile Agapiei, un măr bătrân: o încâlcitură fantastică de rădăcini groase, ieşite din pământ, încolăcite ca nişte şerpi monstruoşi, un trunchi scorborosit şi noduros, crengi sucite, îndreptate mai mult spre pământ decât spre cer, întinse în larg, multe uscate, negre, ţepoase. Aruncă o privire: „U, prea e tragic!” Şi se depărtă iute, scuturându-se ca de o vedenie fioroasă. Umblam de câteva ceasuri în căutarea unui fag frumos.

O singură dată a primit un ulm uscat în mijlocul unui divin peisaj de toamnă — *De la Posada.* Era acolo, şi n-avea ce-i face. Lung, strâmb,

negru, ţâşneşte ca un izvor de păcură din coama ruginită a primului deal şi spintecă pânza de jos până sus. O notă gravă de trombon în dulcea, melancolica simfonie a toamnei.

“*Îmi spun unii că poetizez. Nu ştiu bine ce-i asta. Dar bănuiesc ce trebuie să fie în gândul lor: că m-aş încerca să fac mai frumos decât natura. Hm! or fi şi neghiobi care cred că pot retuşa opera lui Dumnezeu, dar aceia numai artişti nu sunt. Eu aleg, nu corectez. Fac ce-mi place mie, ce corespunde sufletului meu. Că nici n-aş putea să fac altceva. Numai în război am fost silit să ies din hotarele firii mele. Dar acolo aveam o chemare mai presus de viaţa şi de arta mea. Eram ”*în război„. *O, sunt atâtea lucruri frumoase în natură! Unde ne putem noi urca, nu până la ele, că aceasta nu e dat omului, dar... până mai pe-aproape măcar? Oricât ne-am strădui, întotdeauna rămânem departe, subt adevăr. Foarte departe... Dar cel puţin, unde nu mai ştim ce să spunem şi cum să spunem, să tăcem* — să nu minţim!...”

Aşa gândea acest mare poet al adevărului.

X. LA PARIS

Om cumpătat, cuminte, lipsit de orice deşertăciune, şi, în viaţa lui, de o simplitate de sfânt, Grigorescu n-a ţinut nici la bani, nici la glorie. Cu dragostea lui de muncă, închinată artei, şi numai artei, cu strălucirea şi fecunditatea geniului lui, ar fi putut avea tot ce-ar fi vrut. Dar lui îi trebuia aşa de puţin din bunurile pentru care se frământă lumea! Altele îl neliniştesc pe el. Lucruri pe care oamenii nu i le puteau da. De câte ori nu spunea, oftând, acum în urmă: „De ce n-am găsit eu pe cineva să mă ia în întreprindere?... Să îngrijească el de tot ce-mi trebuie, să facă el expoziţii, să vadă el de socoteli, de cifre, de tot — eu să nu ştiu nimic; să am linişte şi *putinţa de a lucra.* Să fii sănătos, şi să munceşti cu drag... Toate celelalte sunt nimicuri!”

Când era la Paris, expunea la Salon câte-o bucată, două; şi aceasta mai mult ca să-şi aibă dreptul de intrare. Întotdeauna lucrările lui erau remarcate. Criticul de la *Figaro* îl compara cu Watteau; Stop, de la *Journal Amusant*, în seria lui de caricaturi, după cele mai importante pânze din Salonul anului 1880, nu uită *Ovreiul cu gâsca*, de care, de altmintrilea, toată presa vorbeşte cu elogii.

Dar omul, care e absorbit de-un ideal, nici nu vrea să ştie de ce se vorbeşte în jurul lui. E ca şi cum n-ar trăi pe pământ. Ocări sau laude, îi sunt deopotrivă de indiferente.

Ş-apoi, nu vedea el ce înseamnă grăbita, zgomotoasa, capricioasa judecată a presei?

Opinia presei? N-a râs publicul Parisului nouă ani de zile de pictura lui Puvis de Chavannes, ca şi de-a lui Courbet? Nu strigau aproape toţi criticii de artă că Puvis de Chavannes, cel puţin, e un nebun liniştit, inofensiv, pe când Courbet e un nebun furios?... Dar Troyon, Rousseau, Diaz, Millet, Corot n-au rămas necunoscuţi până aproape de sfârşitul carierei lor? În fiecare an juriul Saloanelor, compus din mediocrităţile oficiale şi invidioase ale timpului, îi refuza fără discuţie. La toate popoarele, oamenii cinstiţi, care-aduc un cuvânt nou pe pământ, străbat anevoie. Sunt atâţia care au interes să nu se facă lumină! Minciuna, însă, asta are bun, că nu trăieşte mult...

Grigorescu le ştia toate acestea, şi le privea de sus, cu liniştea omului care-şi cunoaşte drumul.

În iarna anului 1886, prin luna lui decembrie, fiind la Paris, primeşte înştiinţare de la Casa unde-şi avea banii că „depozitul” lui s-a isprăvit. Niciodată nu-i trecuse prin gând că depozitul acela, din care lua mereu, s-ar putea isprăvi. Un vechi prieten şi admirator îl sfătuieşte să fac-o expoziţie. Peste-o lună, o parte din pânzele ce-i împodobeau atelierul sunt încadrate şi expuse în sala „Martinet”, pe Boulevard des Italiens.

Pentru cunoscătorii de artă din Paris a fost o revelaţie. De multă vreme nu se mai văzuse atâta sinceritate, atâta „bun-simţ” în alegerea subiectelor ş-atâta nobleţă şi simplitate în tratarea lor. Francezii nu-şi credeau ochilor. Vechea lor artă fără „artifiţii”, buna lor pictură, curată, cinstită, personală nu se dusese din lume. Era acolo, palpitând de-o tinereţe nouă, pe pânzele unui necunoscut — unui om blând, mărunţel şi discret, al cărui trup s-ar părea că e mai mult pentru a purta în lume ochii aceia straşnici, fulgerători, care despică şi ard cu privirea, ochi prin care simţeai că te priveşte un suflet profund gânditor şi foarte serios.

Toate ziarele importante, toţi criticii de artă ai Franţei nu au decât cuvinte de surpriză şi de admiraţie pentru acest „nou pictor”.

“Ceea ce te uimeşte în diversele lui studii, scrie, în *l’Evénement* din 27 februar 1887, Arsène Alexandre, unul din cei mai autorizaţi critici, *este varietatea lor: de la cea mai înaltă delicateţă, până la cea mai hotărâtă vigoare. Sunt bucăţi în plin soare, care au parcă tremurul imperceptibil al undelor de aer, şi sunt altele posomorâte, aproape brutale, şi, atât unele, cât şi altele, într-o notă justă, vrednică de admirat.” Erau şi unele aprecieri pe alături cu drumul. Aşa, de exemplu, mai toţi vorbind de “Ovreiul cu gâsca” spuneau că e un admirabil tip de ţăran român lucrat cu o mână de maestru.*

Un lucru, însă, asupra căruia toate criticile sunt de acord, e deplina *sinceritate* a pictorului şi puternica lui originalitate.

Expoziţia începea acum s-atragă din ce în ce mai mulţi cumpărători, când — spre nedumerirea tuturora — Grigorescu „închide prăvălia”, îşi împachetează toate tablourile şi pleacă în ţară. Vânduse exact pentru suma ce-i trebuia ca să-şi plătească ce avea de plătit la Paris şi drumul până la Bucureşti.

Un om ciudat, vor fi zis francezii. Vine gloria să-l încununeze, şi el îi întoarce spatele şi pleacă...

Un om întreg şi serios, cinstit cu el, cu lumea, cu credinţele lui. Un cucernic. La Grigorescu iubirea de ţară şi de neam era un sentiment profund, inalterabil, real ca însăşi viaţa, care numai prin aceasta avea un preţ. Ce era arta lui, decât un mod de a-şi exprima acest sentiment? Ce erau tablourile lui, decât închinarea de fiecare zi, rugăciunile unui suflet credincios? Şi când, în cele câteva zile cât a ţinut expoziţia din Boulevard des Italiens, vedea plecând câte-un tablou, despărţirea aceasta, pentru totdeauna, de lucrurile lui, care nu erau numai ale lui, îi făcea o impresie de jale şi de nelegiuire. Cu fiecare peisaj pe care-l vindea, i se părea că-şi înstrăinează o bucăţică din ţara lui. Iată de ce — în toiul târgului, cum se zice — şi-a luat *iconiţele* lui ş-a plecat.

O, în adevăr un om ciudat pictorul acesta, care suferea când i se cumpărau tablourile şi se supăra pe cei cari-l lăudau! Am înaintea ochilor o scrisoare a criticului de artă William Ritter, unul din marii admiratori ai pictorului, şi văd cu ce îndurerată putere îşi apără acest profund cunoscător

al operei lui Grigorescu dreptul de a o admira şi lăuda, chiar şi fără voia autorului.

“Enfin, comme je suis libre *de dire bien fort mes admirations où je veux,* je continuerai à le faire. *Vous peignez, j’ai le droit de dire que ce que vous faites est beau.”* („În sfârşit, *liber* fiind de a-mi striga tare, şi oriunde vreau, admiraţia mea, *nu voi înceta de a o face.* Dumneata pictezi, eu am dreptul de a spune că ceea ce faci e frumos.”)

Într-un cerc de prieteni se deplângea odată nepăsarea publicului nostru pentru artă, şi ca exemplu se aducea faptul că ţara nu ştie încă să-şi preţuiască pe Grigorescu al ei. Cu o duioşie de părinte care-şi apără copilul, se ridică şi protestă împotriva acestor nedrepte învinuiri ce se aduc ţării: “*Ne-am deprins ca la noi să vedem numai rele, şi peste hotar să ni se pară toate bune şi frumoase. Iluzia depărtării. Câte greutăţi întâmpină şi pe acolo un artist cinstit şi mândru, cum trebuie să fie un adevărat artist!*

Am fost de faţă când Millet oferea măcelarului unsprezece tablouri pentru achitarea unei datorii de vro mie de lei, şi n-a vrut măcelarul să le primească; zicea că el nu cumpără vite cu tablouri; şi întâmplarea a făcut să mă găsesc la Barbizon, la câţiva ani după aceea, când s-au vândut lucrurile lui Millet, după moartea lui. Ş-am văzut atunci pe măcelar plângând şi bătându-se cu pumnii în cap, că toată lumea îl credea nebun; şi era în adevăr nebun de necaz şi de desperare că n-a ştiut a preţui, când i s-au oferit, bucăţelele acelea de pânză vopsită, care se plăteau acum, subt ochii lui speriaţi, cu zeci de mii de lei”...

Şi încheie cu obişnuitul lui oftat din adânc, ce parcă venea de departe, de foarte departe:

„— *E, dragii mei, avem o ţară de aur, da’ nu ştim* să ne-o preţuim...”

XI. 1887

În palatul Eforiei de pe bulevard, în ziua de 11 mai 1887, se deschide a doua expoziţie „Grigorescu”. *Se deschide* nu înseamnă nimic altceva decât că, în ziua aceea, pictorul a venit mai de dimineaţă, a scos o cheie din buzunar, a descuiat uşa de la stradă şi a intrar în tăcutul colţişor de rai pregătit de el cu grijă, cu gust, cu sentimentul că lucrurile nu stau cu indiferenţă unele lângă altele, ci au şi ele simpatiile şi antipatiile lor, sunt vesele sau triste, vorbesc sau tac, după locul şi lumina în care le-ai pus. Nimic n-a putut să învingă în omul acesta dintr-o bucată oroarea de solemnitate, de gălăgie şi de părăzi. Şi, de câte ori a fost rugat să îngăduie câte ceva din asemenea deşărtăciuni zgomotoase în jurul persoanei operelor sau numelui lui, a răspuns cu o indignare care a curmat orice discuţie.

Pentru două motive se grăbise să vie în ziua aceea mai de dimineaţă: întâi, ca să poată avea în linişte vederea generală a expoziţiei, şi al doilea, să-şi asigure... în contra cumpărătorilor câteva tablouri care-i erau scumpe, scumpe ca o fiinţă vie, şi pe care niciodată şi cu nici un preţ n-a vrut să le vândă.

Expoziţia aceasta e cea mai bogată din câte a făcut Grigorescu. Bucăţi mai multe au fost alte dăţi, dar o mai strălucitoare varietate de subiecte şi o mai adâncă înţelegere a frumosului în toate misterele şi ipostazele lui, o viaţă mai proaspătă şi mai puternic prinsă în tot ce are ea mai fermecător niciodată nu s-a mai văzut la noi, şi arareori se va fi văzut şi-n vro altă ţară.

De toate, sunt 222 de bucăţi. Cu preţul cel mare, de 8000 de lei, e vestitul „Cetăţean român în perspectivă”, „Ovreiul cu gâsca”, pe care-l cumpără d-l G. Cantacuzino. Sunt şi „stu-dii din Vitré” cu preţul acesta, dar... jos, în colţul din dreapta al tabloului, e un pătrăţel de carton pe care citim *vândut*. Cine-i pasionatul acesta — şi aşa de mare cunoscător — care a pus mâna pe atâtea minuni? Căci iată încă un bileţel, cu acelaşi *vândut*, la bătranica asta, curată, vrednică şi foarte simpatică ce şade-n pragul uşii cu faţa în lumină şi împleteşte la ciorap. Unde-or fi gândurile ei!... De-afară, din grădiniţa plină de soare, năvăleşte pe uşa deschisă un torent de lumină, ce parc-a rupt şi flori şi frunze pe unde-a trecut şi le-aduce în odaie. Trebuie să fie tot aşa, o zi tare frumoasă, de pe la începutul lui mai, şi cam pe la ceasurile nouă dimineaţa; în casă e strâns tot, dichisit, fiecare lucrişor pus la locul lui; vechile farfurii înşirate pe bufet, ca podoabă. Şi ele ţin minte de demult, şi povestesc lucruri duioase din trecut, căci acolo, în păstrătoarea Bretanie, fiecare casă, cât de săracă, pare a fi bisericuţa unei amintiri. Atâta pace în tabloul acesta, şi ce atmosferă de cinste şi de cuviinţă în toate! Şi în tăcerea aceea sfântă se simte nu ştiu ce misterioasă

armonie şi concordanţă între sufletul bretoniei şi lucrurile curate care o înconjoară, între lumina tinereţii de afară şi umbra în care dorm atâtea amintiri de la bătrâni...

Dincoace, iar un *vândut: Pe marginea Oceanului.* O zi albă de vară, un cer lăptos, făcut mai mult dintr-o spumă de nori, pe care nici un vânt nu vine s-o risipească; jos, în primul plan, pe un scaun de lemn stă, îmbătată de aer, de lumină, de spaţiu, o femeie tânără, blondă, a cărei drăgălaşă figură de copil, rotundă, rumenă, de o fragezime de floare, are o dulce expresie de vis, de dor, de extaz. A dat să citească, dar... cine mai poate citi în splendoarea asta. Cu mâinile în poală, pe cartea închisă, a rămas pe gânduri. Se uită în zare, departe — în infinit. În fund, oceanul doarme; o ceaţă uşoară, un fel de lumină ostenită pluteşte deasupra vastului neteziş al apei verzui; lume împestriţată se primblă încolo pe plajă — de-abia se zăreşte. Căci tabloul este *ea*. Ea, cu lunga ei rochie cenuşie, cu talia strâns înfăşurată într-un fel de şal scămoşat de un albastru-vioriu, cu pălăria uşurică de coloarea fragei pârguite: o umbreluţă sinilie cu volan alb e răzemată de scaun, şi alături, pe-un scaun mai mic de pânză, aruncat, un şălişor de mătase albastru-deschis, aşa de moale, aşa de uşor, că parcă-i mai mult aer decât stofă, şi totul scăldat în lumina aceea de ocean, mai bine zis în oceanul acela de lumină, ce pare că pentru ea vibreaz-acolo, pentru frumosul ei profil.

Alt *vândut: O floricică:* adevărat o floricică. E o fetiţă de vre-o doi ani cu o mică boneţică albă pe cap, toată îmbrăcată în alb, şi şade aşa cuminte în iarbă, întocmai cum a pus-o mama, cu mânuţele în poală, cu ochii în jos, cuminte ca un îngeraş — un strop de viaţă cerească, picat acolo, în pajiştea de la Brolle, pe marginea Senei, delicat şi strălucitor ca o lacrimă de rouă subt o rază de soare. Cum a putut mâna omenească să facă o asemenea drăgălăşenie? Căpceanul ei, obrăjorii ei, picioruşele ei cu ce-s făcute? Că nu mai e culoare, şi nu mai e chip zugrăvit, ci fragezime şi gingăşie de copilaş divin, care gungureşte acolo între flori, şi probabil că florile îi răspund. E soare. Aerul tremură scânteietor. În fund, foarte departe, la îngânarea pământului cu cerul, o dunguliţă albastră — ai zice că Dumnezeu a dat perdeaua la o parte, ca să vadă şi el cum îi şade unei flori când ia chip omenesc...

Şi alte multe bucăţi alese, *vândute* din prima dimineaţă: *Un studiu de fag, O stradă la mahala, O nimfă dormind, Un peisaj de toamnă, O ramură de măr înflorită...* Aţi înţeles desigur că fericitul cumpărător e însuşi autorul...

Pentru Grigorescu, o expoziţie era un şir de suferinţi, din care ieşea ostenit, zdrobit, bolnav pentru multă vreme. Îl durea timpul pierdut, umilinţa şi sila de a sta nemişcat, „ca la tarabă", cum zicea el, aşteptând muşterii; îl ofensa indiscreţia celor care încercau să tocmească, dând, prin aceasta, în adevăr, un caracter de marfă unui lucru care pentru el era sfânt, deoarece înfăţişa tot ce-a pus Dumnezeu mai bun şi mai curat în sufletul

lui; îi făcea rău atingerea cu lumea, în felul acesta, mai ales, care i se părea cel mai înjositor pentru un artist. Iată de ce, cum vedea că s-a încropit cu ce să-şi acopere pentru doi-trei ani nevoile *artei* lui, căci pentru el, pentru *omul* din el, foarte puţin îi trebuia, închidea şi pleca.

Din cele 222 de bucăţi, se vând, în mai puţin de trei săptămâni, aproape jumătate, îşi numără banii — treizeci de mii de lei... Şi-i primăvară, codrul dă în frunză. Posada-l cheamă cu freamăt de izvoare — ce mai aşteaptă?

Pentru el banul n-a însemnat niciodată altceva decât posibilitatea de a lucra în linişte. În suma asta de treizeci de mii de lei el vede o nesfârşită întindere de *timp liber* înaintea lui, materie primă a creaţiunii. Vremea — aur în care dorm atâtea juvaieruri... Şi-i fericit. O, nespusul, divinul farmec al operei necreate încă!

XII. POSADA

Toate minunile se pot explica. Pentru aceasta, însă, ele n-au să înceteze de a fi minuni. Uimitoarea fecunditate a lui Grigorescu se explică prin marea lui putere de izolare. E de necrezut cât face în viaţa unui artist puterea aceasta. Şi rari oameni au avut o asemenea putere în măsura în care-a avut-o Grigorescu. El ar fi trăit ani întregi fără să vadă un chip omenesc, fără să simtă nevoia de a schimba o vorbă cu cineva. Iată de ce singuraticul acesta, aşa de căutat de toţi, aşa de iubit pentru minunatele şi fermecătoarele lui însuşiri sufleteşti, a avut în viaţa lui, adică a lăsat să s-apropie de el, foarte puţini prieteni şi numai dintre oameni de aceia care şi ei aveau ce face cu vremea lor. Vechea „trinitate" — Grigorescu, Bernath, Grecescu („tatăl, fiul şi Duhul sfânt") — s-a închegat ş-a trăit din acest adânc sentiment despre însemnătatea vieţii şi despre o *misiune serioasă* a omului pe pământ.

În călătoriile lui prin ţară, prin ţara aceasta plină de atâtea frumuseţi ascunse, tăinuite, ca şi sufletul poporului nostru, Grigorescu descoperea adevărate raiuri dumnezeieşti, din mijlocul cărora nu se mai îndura să plece. Luminişuri de codru, ce parc-aşteaptă oaspeţi din basme; şi plaiuri însorite, şi lunci, şi ape vrăjitoare, şi arbori prieteni, ce parc-atunci se deşteaptă ca să-l primească pe el, să stea de vorbă şi de poveşti cu acest mare tălmaci al lor. *Mare*, prin iubirea lui de natură, dusă până la evlavie.

Una din aceste descoperiri a fost Posada. Pe Valea Prahovei, între Comarnic şi Sinaia, deasupra „Orăţiilor", e un cătun de munte — vreo douăzeci de căsuţe presărate, ici şi colo, pe prispe verzi de pajişte, adăpostite de codru. Acolo se aşază pictorul în vara anului 1887, în casa unui ţăran fruntaş, care mereu se întreabă şi nu se dumereşte cum poate un boier de la oraş să trăiască atâta vreme singur, în sălbătăcia aceea de loc. Vro patru-cinci ani de-a rândul acolo-şi are el atelierul lui de vară. Se scoală dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, îşi face obişnuita lui baie în Prahova, ori sub căderea puternică a unui izvor de munte, vine îndărăt acasă de-şi ia lucrurile de pictură şi pacheţelul cu dejunul, pregătit de cu seară — două ouă fierte, niţică brânză, o felioară de pâine — ş-o porneşte pe dealuri. De obicei îşi are locul lui ştiut de mai înainte: preluca lui, tăpşanul lui, cu mesteceni care-l cunosc de mult, cu izvoare care-i povestesc, din adânc de vremi, pe când lucrează. Înainte de a începe, umblă câtva timp neliniştit în preajma subiectului, îl priveşte lung, ba de ici, ba de colo, închizând dintr-un ochi, fluieră printre dinţi, ridicând braţul în raza privirii, ca să-şi taie bucata de cer a peisajului; şi când simte că i s-a lămurit bine în suflet ce are de făcut, îşi pregăteşte toate, cu îndemânarea şi iuţeala mişcărilor instinctive, şi s-aşază la lucru. Mâna lui mică, nervoasă, umblă frenetic prin vraful de pensule până-şi alege ce-i trebuie, paleta-i

gata, câteva linii mari fac loc peisajului pe pânză, şi opera misterioasă a creării începe. Treptat, cu fiecare lovitură de pensulă, cu fiecare pată de coloare, pânza se umple de aer, de lumină, de înţeles, dealuri, copaci răsar încet din negurile nefiinţei, din ce în ce mai lămurit, parcă toate erau acolo de mai înainte, şi pensula nu face decât să scuture de pe ele stratul de pulbere sub care stăteau ascunse. Între natură şi pânză e un curent de lumină care se ţese, o palpitare de suflet, ceva proaspăt, viu şi misterios, care parcă de sine se limpezeşte, se desface din formele pieritoare, pentru a îmbrăca haina nemuririi. E viaţă din marea viaţă a naturii, care umple sufletul sincer al artistului, şi se descarcă prin mâna lui inspirată.

Un ceas, două, trei au trecut pe nesimţite, cum trec ceasurile peste copacii care cresc. Pictorul se ridică, se depărtează puţin şi, înclinându-şi capul pe umărul drept, se uită, compară — uneori e mulţumit, de cele mai multe ori, nu. S-aşază deoparte, la umbră, dezleagă şerveţelul cu merinde şi, după ce mănâncă, adună frumuşel hârtiuţele şi cojile de ou, le-nvăleşte într-o gazetă şi le pune subt o tufă, să nu se vadă, că-i păcat; un loc aşa de frumos e sfânt... e o biserică. După dejun, la lucru. Acelaşi peisaj, văzut din altă parte, în orice caz, în altă lumină, deci alt peisaj. În artă nici nu există decât... *alt* peisaj. Plouă-ntr-o zi? Va face vatra lui moş Ifrim, ori vrun copil al lui, gâştele ce bălăcesc dinaintea casei, ori viţeluşul de sub şopron. Foarte dragă i-a fost o casă veche românească de acolo din şosea, „cârciuma de la Orăţii”, cum îi ziceau cărăuşii. Aşezată pe un dâmb înaintându-şi pridvorul spre drum, îşi taie pe cer liniile simple, de o nespusă eleganţă ale coperişului de şindrilă înnegrită de ploi; casa e văzută dintr-o coastă; în păretele despre noi se deschide o ferestruie — un ochi ce priveşte în calea trecătorilor; în bătătură sunt care, boi dejugaţi, trăsuri — ca la un loc ca acela; un pridvor, drumeţi care cinstesc; pe păretele din faţă bate o rază de soare — un zâmbet. Deasupra, un cer de vară, nori albi, uşori, se mişcă încet ca pale de fum, în albasrtul înălţimilor. Şi-i cald, fierbe văzduhul, şi parcă toate aţipesc o clipă, şi iar se deşteaptă...

Cine ştie ce amintiri din copilărie mai încălzeau, împreună cu soarele, căsuţa aceea simplă, pe când artistul o învăluia cu privirea-i creatoare! Ceva mai tainic, şi mai de departe trebuie să fi trecut prin pensula care-a pus-o pe pânză; altfel, n-am rămânea aşa pe gânduri înaintea ei.

XIII. Ciobanii lui Grigorescu

“...Tu, Mioara mea,
Să te-nduri de ea
Şi să-i spui curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai...”

(Din *Mioriţa*)

Nu un capitol, ci un volum întreg ar fi de scris cu titlul acesta. În vasta operă a pictorului — ca şi în trecutul neamului nostru — păstorul ocupă un loc foarte important. *El* şi l-a cucerit. În vechile poezii ale poporului nostru, pătrunse de o adâncă melancolie, în *Mioriţa*, mai limpede şi mai mişcător decât în toate celelalte, ni se înfăţişează tipul păstorului român, văzut la lumina unei drame, învăluit în nu ştiu ce atmosferă de bunătate, de duioşie şi de înaltă linişte în faţa morţii, că aproape îl confundăm cu făt-frumosul basmelor noastre.

Fermecător de frumos acest

“Mândru ciobănel
Tras ca prin inel;
Feţişoara lui,
Spuma laptelui.
Mustăcioara lui
Spicul grâului.
Perişorul lui,
Pana corbului.
Ochişorii lui,
Mura câmpului...”

Aşa l-a văzut şi Grigorescu. L-a văzut cu ochi de istoric, şi l-a scris pe pânzele lui cu dragoste de frate.

Toate felurile de muncă îşi au pitorescul lor. Un om care munceşte e întotdeauna interesant. Mişcări frumoase fac şi plugarii ce-şi încordează braţele pe coarnele plugului, şi plutaşii, în luptă cu iuţeala apelor, şi semănătorii, şi cosaşii, cu gesturi largi, ritmice, dar nimeni nu pune atâta nobleţă în atitudine, în mers, în privire, ca şi în vorbă, nimeni nu are atâta poezie în făptura şi în viaţa lui ca păstorul.

Lumina şi aerul tare al înălţimilor, dormitul afară, urcuşurile repezi, sărituri peste ape şi lupte cu jivinele sălbatice, atâtea ş-atâtea particulare condiţii de trai l-au păstrat sănătos şi curat, ager la minte, sprinten şi mlădios la mişcări. Depărtarea de sat, de lume, de-ai lui i-a pus în ochi o dulce melancolie, iubire şi cântec în suflet. Inima lui va fi şoptit stelelor, într-o noapte de vară, fără să-l fi auzit vreodată, cuvântul *dor*, cuvântul de foc, pe care nici o limbă nu-l poate traduce.

Şi ce frumoşi ciobani pasc turmele lui Grigorescu! Şi mândri. Parcă-s regi, monarhi ai munţilor, aşa umblă, aşa stau, aşa privesc peste plaiurile lor. Nu sunt ei coborâtori din cnezi? N-au purtat gluga şi opinca lor cei dintâi voievozi ai Carpaţilor? Îndărătul vremilor, la capătul celei mai nobile viţe ro-mâneşti, e un păstor. El singur a rămas neschimbat în curgerea atâtor veacuri — aceeaşi doină, acelaşi grai, acelaşi port, de la urzirea neamului nostru.

Priviţi-l ce frumos, ce liniştit şade rezemat în ghioaga lui, adesea artistic cioplită — sceptrul şi arma lui strămoşească. Pare că de când e muntele stăpâneşte şi vegheaz-acolo. În picioare, în atitudinea lui obişnuită, de o firească eleganţă, cu palma stângă pe măciuca ghioagei, cu braţul drept adus ca un arc, sprijinit pe mâna stângă, se uită-n adâncul zărilor, cu ochi care mai mult gândesc decât văd; lângă el, câinele lui cel mai iubit stă, parcă, în aşteptarea unui cuvânt, a unei porunci. E tăcere, nu se aude decât ronţăitul oilor care pasc mai prin apropiere şi, din când în când — cling, clang — tilinca sutaşelor . Nici un nor pe cer, nici o adiere de vânt. Peisajul e curat, proaspăt, scăldat în lumina de sărbătoare a înălţimilor. În fund se zăresc, lin ondulate, albăstrii, coamele munţilor. Copacii au stat din freamăt, apele şoptesc a vis... Adevărate, văzute aieve de atâtea ori întocmai aşa, şi, cu toate astea, nu ştiu ce te face să-ţi închipui că lucrurile acelea sunt în afară de timp, ţiind parcă mai mult de cer decât de pământ.

Mai toţi ciobanii lui Grigorescu sunt tineri. Culcaţi pe brânci, sau stând într-o rână, în pajiştea moale a plaiurilor, urcând sau coborând pe-o coastă de munte, cu aceeaşi expresie de blândeţe şi de dor, privesc înaintea lor, în adâncul depărtărilor. Unii sunt băieţani de cincisprezece-şaisprezece ani — un chip de heruvim subt o căciulă mare cât o căldare — foarte serioşi, gravi chiar în mersul lor bătrânesc, în căutarea şi în ţinuta lor „de oameni ai trebii”, pe cuvântul şi-n vrednicia cărora se poate bizui cineva cu toată nădejdea. Un astfel de “paj al munţilor — poate cel mai frumos ca figură şi ca mişcare — am văzut în colecţia M. S. Reginei. E prins în mers. Coboară devale, cu ghioaga la spate, opinca strânsă bine pe picior, iţari de aba, un mintean peste cămaşa scurtă-n poale, desfăcută la piept, cu gluga după gât şi mijlocul încins c-un chimir de piele, în care-şi ţine cuţitul, fluierul şi scăpărătorile. Soarele-l bate dintr-un peş, stropindu-l cu pete de argint pe căciulă, pe mintean, pe glugă — îndărăt, mai în fund, pe povârnişul coastei, se văd, ca printr-o ceaţă, oile păscând. Ciobănaşul,

turma, costişa, munţii din fund, cerul albastru — toate parcă sunt vedenia unei vrăji. Parc-a suflat şi le-a făcut. Şi-n aceeaşi colecţie alături de acest copil al primăverii, e unul din rarii, poate unicul cioban bătrân pe care l-a făcut seninul pictor al tinereţii. Foarte bătrân şi foarte trudit. Ai zice un drumeţ care vine de departe — e rupt de osteneală, şi s-a aşezat pe-o prispă de pământ să mai răsufle. Stă gânditor, cu sumanul pe umeri, cu căciula pe ochi, cu braţele moi pe genunchi, şi asupra lui, ca o povară materială, apasă greu noianul vremii trăite.

Ani de-a rândul Grigorescu umbla vara prin munţi, cu săptămânile, observând mişcările, obiceiurile, felul de a sta şi de a privi al ciobanului, studiindu-l cu dragoste, pururi în căutarea frumuseţei tipice, caracterului fundamental al neamului; ceasuri întregi sta de vorbă cu ei; şi ce mult îi plăcea liniştea cu care adesea oamenii aceia simpli spuneau lucruri foarte adânci! Pe Ciungi, în munţii Agapiei, dejunam pe iarbă, în apropierea unei stâne. Vine-un cioban tânăr de ne-aduce o botă cu apă rece de la izvor şi s-aşază mai la o parte. Pictorul îl pofteşte să guste şi el din mâncarea noastră.

— Mulţămim de bunătate, zice, dar noi postim.

Era postul Sântămăriei.

— Şi ce mâncaţi? întreabă pictorul, ca să-l mai îndemne la vorbă.

— D-apoi... mai o fiertură de fasole, mai un borş cu buruiene, un castravete murat, ori o ceapă — că nu mai ştie omu săracu ce-a mai mânca, doar a muri mai degrabă.

Uneori ciobanul cu turma e de-abia indicat în fundul peisajului. Alteori vasta privelişte a naturii nu-i decât lumina, decorul în care ni se înfăţişează acest prinţ al înălţimilor. *Ciobănaşul de pe valea Prabovei,* care coboară cu sumăieşul pe umeri şi cu ghioaga la spate, întovărăşit de câinele lui de credinţă, alcătuieşte el tot înţelesul tabloului. Îl vedeţi ce frumos e la chip şi ce mândru păşeşte... munţii pe care-i lăsă-n urmă, mesteacănul subţirel ce se înalţă ca o coloană de fum din marginea cărării, aerul, lumina, cerul... toate parcă sunt acolo numai pentru el.

De cele mai multe ori, însă, e atâta concordanţă între păstor şi peisajul în care-i pus, un aşa întreg desăvârşit alcătuieşte omul cu locul, cu aerul, cu bucăţica aceea de cer, încât nici n-ai putea spune prin ce te farmecă mai mult tabloul acela; o viaţă — *una singură* în tot ce vezi acolo, şi care nu poate fi decât aşa cum o vezi acolo. *Pe Vârful-cu-Dor* se urcă-ncet, în urma turmei, un cioban căruia nu-i vedem faţa; după mers, cum ţine zăbunul pe umăr şi după toată făptura lui greoaie, înţelegem că e om trecut de cincizeci de ani; a ostenit, dar nu mai are mult de suit: capătul turmei a şi ajuns în vârf; la stânga, peste tarniţa muntelui, ochiul scapătă-n fund, în largul priveliştii, unde se văd în curmeziş alte trei rânduri de munţi; coasta celui dintâi e întunecată de brădet, din cealaltă vale se ridică albăstrie ceaţa dimineţii, al doilea munte e încă în umbră; iar cel de-al treilea, din fund de tot, rumenit în bătaia soarelui, parcă arde, pe toată

creasta înaltă şi stearpă dogoresc stâncile, ca nişte bulgări mari de jaratec. Sus, în limpezişul cerului, un norişor alb, sângerat de soare la o margine, se mistuie văzând cu ochii; simţi aerul dimineţii, aerul proaspăt şi răcoros al înălţimilor, lumina creşte... ţi se pare ciudat că vezi pe cioban tot acolo. Şi, cu toate astea, nu ţi-l poţi închipui aiurea. Munţii aceia *pentru el* sunt, şi soarele *pentru el* răsare.

XIV. ŞOAPTA ADEVĂRULUI...

Pentru cine a cunoscut pe Grigorescu mai de aproape, marea lui operă, variată, amestecată ca florile pe câmp, şi tot ca ele de strălucitoare, se înfăţişează ca un lucru foarte firesc. Aşa trebuia să fie. În opera lui se oglindeşte viaţa lui. Toată viaţa lui. O viaţă mai simplă, mai curată, mai cucernic închinată artei şi mai frumos trăită în prietenie cu natura nu se poate concepe. Dacă vorbele n-ar avea nevoie de explicaţii, din două vorbe ne-am înţelege asupra personalităţii lui Grigorescu: *sincer* şi *simplu*, şi la o adică din una singură: *sincer*. O, putem să-l scriem cu litere cât de mari, cuvântul acesta are nevoie de multe desluşiri. Ce artist nu e sincer? Corot, cu acel văl de lumină din alte lumi peste peisajul lui foarte frumos şi mai totdeauna acelaşi, Millet, cu ţăranul lui ca turnat în bronz, greoi, posomorât, pe care-l simţi şi când

nu-l vezi în peisajele acelea aşa de adevărate, îl simţi acolo trist, tăcut, întunecat de nevoi — o ură care aşteaptă — n-au fost amândoi deopotrivă de sinceri? Trăind în acelaşi timp, şi în acelaşi mediu, şi în acelaşi cult pentru adevăr, şi, cu toatea astea, câtă deosebire în felul lor de a înţelege arta! Poeţi şi unul şi altul. Corot — elegant, afabil, căutând să dea artei lui numai partea de bunătate şi de zâmbet, de cântec şi de dragoste, care şi acelea sunt destul de adevărate. Nu sunt în viaţă, de unde nu le poţi alunga aşa de uşor, destule lucruri urâte şi triste? De ce să mai întuneci şi arta cu ele? Pe Millet însă *acestea* îl atrag mai cu deosebire, în acestea găseşte el adevărata poezie — cea serioasă, cea profundă.

“*Tu stai,* scrie Millet unui prieten, *la umbra unui copac, simţind toată mulţumirea, toată liniştea de care se poate bucura un om; şi vezi coborând pe-o cărăruie un biet om c-o sarcină-n spate. Felul neaşteptat şi pururea izbitor cum îţi apare omul acesta te duce numaidecât cu gândul la trista condiţie a vieţii: oboseala*...

În ţarină vezi oameni săpând, desfundând. Vezi câte unul, din când în când îndreptându-se de şale, cum se zice, şi stergându-şi fruntea cu dosul mâinii... Tu pâinea-ţi vei mânca-o întru sudoarea frunţii!”

Un *rob* ostenit, plecat cu un fel de fatală resemnare, ca subt un blestem, sub povara unei munci lipsite de orice fel de bucurie — iată ţăranul lui Millet.

Câtă depărtare de la acest robust cântăreţ al muncii — soră cu durerea — până la visătorul Corot, poetul vaporoaselor dimineţi de primăvară, cu „nimfe arcadiene”, pe care zicea că nu el le-a zugrăvit, ci „îngeraşul” lui...

Alături de ei, *între* ei, şi fără să aibă vreo asemănare de paletă cu unul sau cu altul, stă poetul ţăranului şi peisajului român. Tot aşa de sincer ca şi Millet, care a fost cel mai sincer dintre pictorii Franţei. Dar el în

muncă vede sănătatea, cinstea, puterea şi farmecul vieţii. Orice om care munceşte e nobil pentru Grigorescu, şi numai prin aceasta e nobil. Osteneala e o pauză în mijlocul unei rugăciuni.

Vierul în repaos al lui Millet este, pur şi simplu, un degenerat, care-ţi inspiră şi milă, şi groază, şi dezgust. A făcut şi Grigorescu odată un ţăran aşa. Dar l-a făcut beat, căzut pe-o laviţă, înfăţişând toropeala unui popor — copil, într-o cârciumă unde stăpânul, ovreiul acela mititel care şade la tarabă, înfăţişează tipul cuceritorului. Dar el singur spunea mai târziu că n-a putut isprăvi tabloul acesta, pentru că „pleda o cauză”, — şi pictura, de câte ori vrea să facă literatură, pierde din spontaneitatea ei.

“Şi doar am văzut în Moldova cârciuma şi toată scena aceea de neuitat, ne povestea odată pictorul: Ovreiul, un tip foarte şiret, sta în fund, la tarabă, pitit în colţul cel mai întunecat, ca să vadă şi să nu fie văzut; pe laviţă, lângă taraba cu sticle pline de otrăvuri, şedea toropit un ţăran beat. Toate curgeau de pe el — cămaşa, sumanul rupt, braţele; mâinile lui moi deschideau, c-o mişcare somnoroasă, punga de piele, în fundul căreia se uita cu ochii îndobitociţi ai omului care şi-a băut minţile... Era vară; în uşă, ovreica grasă şi trei copii pe lângă ea, — cel mai mic, rotund şi umblând de-a-mbuşilea, o pornea... parcă să cucerească mai departe. Multă vreme m-a urmărit, ca un vis urât, apăsător, vedenia aceea. Dar, de pus pe pânză, aşa cum o am în minte, niciodată n-am izbutit, şi nici nu mă mai încerc s-o fac. Ar fi trebuit poate

s-o fac atunci, pe loc. Şi... pe negândite”

Pe negândite. Un tezaur de învăţături în vorba asta!

Aşa e făcut *Bâlciul de la Bacău.* O panză mare, pe care e aruncat dintr-o dată, în icoane puternice, un mare înţeles istoric al vieţii neamului românesc din Moldova, o pagină sfâşietoare, scrisă de un profet.

Este iarmarocul anual al Bacăului. Pe câmpia din marginea oraşului, în atmosfera încărcată de praf a unei zile de vară, se vede în fund mulţimea clocotitoare, al cărei freamăt ne aduce aminte *de o altă învălmăşeală,* tot aşa, subt un cer greu ca acesta, sunt ispitit să zic: *de un alt război...*

Avem în faţă trei grupe distincte: în dreapta, o fetică — fata femeii care stă în picioare în preajma ei, c-o juncă de vânzare — şade jos, cu vro zece păsări, găini şi raţe pe care le targuieşte, cântărindu-le-n mână, un ovrei; la capătul din stânga al tabloului e un băieţaş cu câteva oi — un pui de cioban, care se uită în mulţime, doar o vedea pe alde taică-so, că tocmai acum se opri lângă marfa lor o căruţă c-un cal, un muşteriu — un ovrei; la mijloc — sâmburele tabloului — un ţăran biruit de nevoi îşi vinde văcuţa cu viţel — viţeluşul e mic, născut de-o zi, adus în braţe pân-aici — unul din cei trei ovrei, căci acolo lucrează trei, aşa-l descântă şi-l ameţeşte cu vorba pe ţăran, încât el, săracu, stă aşa, tehui de cap, are un aer de hipnotizat; desigur, nevasta-i şopteşte de la spate: dintr-atâta să nu mai lese; apoi singură — cum stă gânditoare cu mâna la gură — pare a-şi zice: „Dă, ştiu şi eu ce să mai facem?” Uitându-te la ea, îţi vin lăcrimi în ochi.

În fund e zarvă mare. O lume clocoteşte-acolo. Şi totuşi, câtă armonie! Ce sentiment proaspăt, susţinut de la început pân' la sfârşit! Nimic nu joacă, nimic nu te supără. Nici o pată de coloare care să nu fie organic legată de viaţa tabloului. Nimic nu lipseşte, nimic nu-i de prisos. Şi nimeni nu pozează. Toţi şi toate sunt de acolo, aşa cum sunt în fiecare an la o zi ca aceea. Şi tabloul îţi arată just cât poţi lua în cuprinsul unei priviri. Cu cât te uiţi, cu atât se adânceşte; oameni, vite se desluşesc treptat, şi viaţa, hreamătul, băteliştea atâtor nevoi şi patimi, cu harmalaia aceea de ovrei ce umblă forfota după afaceri — toate parcă vin spre tine, mai aproape, din ce în ce mai aproape. E o atmosferă îmbâcsită, apăsătoare, ceva greu se lasă din cer pe mişcarea aceea, pe sufletele de-acolo — neliniştite şi unele şi altele — târâte, ca-ntr-o luptă surdă, misterioasă, în vâltoarea târgului. Şi ce admirabilă unitate în atâta amestec de lume! Arareori ştiinţa, instinctul, mai bine zis, al grupării, al ordonării ritmice, al aşezării pe pânză a biruit greutăţi mai mari. Toate se coordonează în acelaşi aer, în aceeaşi lumină, în acelaşi moment, în palpitarea aceleiaşi vieţi, în toate circulă de la un capăt la altul al pânzei acelaşi suflet, unul singur — al mulţimii. Şi mereu ne uităm la femeia aceea amărâtă dindărătul omului cu vaca. Ah, cum ne înduioşează figura aceea sfântă, pe care de-abia o vedem — mai mult o simţim decât o vedem — şi, totuşi, ce bine o cunoaştem!

E o simfonie măreaţă şi zguduitoare pe pânza aceea. În largi acorduri triste, loviturile de pensulă au gemete de violoncel, uneori bubuituri de tobă şi strigăte de trâmbiţi. Grigorescu — psalmistul tăcerii. Cât a trebuit să-l doară ca să strige astfel! Un sentiment profund al măsurii, un instinct rar de ce trebuie spus tare, de ce trebuie numai şoptit, de ce e de subînţeles, iată secretul acestei armonii, în atâta amestec şi zbucium de lume. Secretul care face farmecul tuturor operelor lui.

S-ar putea scrie o carte despre acest tablou. Într-un lucru aşa de complex, artistul a ştiut să rămâie *simplu*. Deplin stăpân şi pe arta lui, şi pe *sufletul* lui. Negreşit că orice operă mare se face cu pasiune. Dar e o tărie de pasiune care te duce dincolo de adevăr. A şti, *a putea* să te opreşti exact unde trebuie, iată marea putere în artă, ca şi în viaţă. Puterea aceasta, care adesea ia înfăţişarea norocului, a avut-o pururea Grigorescu. El n-a fost împiedicat, în libera dezvoltare a facultăţilor lui fireşti, de tradiţii academice, ori de cine ştie ce alte preocupări străine artei, deci vrăjmaşe artei. Nu şi-a căutat originalitatea, care nu vine niciodată la cel care-o caută. S-a căutat pe el, când era de douăzeci şi trei de ani, în pădurea de la Fontainebleau, şi s-a găsit. S-a găsit acolo, cum s-ar fi găsit în orice altă parte a lumii. „Aici! aici!” îi şoptea dinlăuntrul inimii lui acela pe care-l căuta. Şi el a înţeles, şi nu s-a rătăcit.

Şoapta adevărului, simpla, sfânta adevărului şoaptă! Ce puţini o aud!... Şi *tu*, care-alergi toată viaţa pe căi ce nu sunt ale tale, şi tu ai putea s-o auzi, căci e în toate inimile, dar n-o auzi de zgomotul paşilor tăi.

XV. TAINA PUTERII

Grigorescu era făcut pentru a vedea înlăuntrul lucrurilor. Tăcut, pururea gânditor, neliniştit, având nu numai pasiunea de a observa, dar şi darul de a vedea, omul acesta era cu neputinţă să se mulţumească numai cu ce spun formele la suprafaţă. Toată adâncimea acestui suflet meditativ îşi cerea în afară proporţia de adâncime, în bătaia privirii, pe care o arunca asupra lucrurilor. El nu era un trecător grăbit în lumea aceasta, pe care a căutat s-o vadă, fără să fie văzut. Un *lucrător* grăbit — da. Grăbit să scuture cât mai multă viaţă şi cât mai mult înţeles din spăimântătoarea fugă a clipelor lui. Să vadă repede, şi repede să spuie ce-a văzut. Toată viaţa lui era *în ochi.* Acolo ardea flacăra sufletului lui. În ochi şi în mâini, care nu erau decât o continuare a ochilor. O imperioasă nevoie de a-şi exprima prin linii impresiile lui. El *cugeta* în linii. Acasă, pe drum, în primblările lui prin ţară, ca şi în călătoriile lui în străinătate, *îşi însemna* ce vedea, repede, cu iuţeala mişcărilor instinctive. Chiar şi când era bolnav şi nevoit să stea în pat, simţea în mână neastâmpărul, trebuinţa de a crea... Zăbovea o muscă la o picătură de sirop de pe mesiţa lui de marmură, în două minute *de poză,* musca era pe hârtie, aidoma gata să zboare. La Paris, fiind odată bolnav şi neputându-se mişca din otel vreo două săptămâni, toată vremea nu făcea decât să deseneze figurile fantastice pe care ochii lui aprinşi le vedeau în florile tapetului de pe păreţi. Îngrijitoarea, femeie deşteaptă, îi punea la căpătâi, regulat, în fiecare dimineaţă, foi de hârtie albă, în locul celor „mâzgălite”. Şi pictorul, în bunătatea lui, se făcea că nu bagă de seamă. Câte carnete cu desenuri preţioase n-a pierdut în viaţa lui! O zi, două, îi părea rău, pe urmă zicea: „Nu-i nimic: un lucru pe care l-ai făcut odată, nu-i pierdut; chiar dacă l-ai şters, nu-i pierdut, *a rămas ceva în mâna ta. Şi* asta-i de ajuns.” Vorbeai — el mai mult cu ochii te asculta. Îi simţeai privirea cum îţi umblă pe faţă, pe mâini, ca ceva viu, neliniştit, care *caută.* La masă, într-o bucăţică de pâine, într-o pată de cafea pe marginea ceştii, ne arăta profiluri, capete de expresie, pe cari le învia cu privirea lui.

Lumea el o vedea în tablouri. Picta cu ochii, cu gândul, când nu picta cu mâna.

Toate clipele de veghere le trăia în arta lui. De aci uşurinţa, libertatea, verva extraordinară a facturii lui. În arderea aceasta *neîntreruptă* a focului sacru e taina puterii unui artist. El n-a lăsat o clipă să se treacă focul pe care i l-a încredinţat Dumnezeu. Şi de aceea, tot ce-a vrut a făcut. Toate tainele i s-au deschis. Priviţi peisajele lui. Nu mai e pictură. E o fereastră deschisă larg în lumina de-afară. Copacii îşi tremură frunza-n aer, norii se mişcă încet, ca nişte corăbii fără vânt, pe marea lor albastră, de un albastru de vis, iarba, încropită de soare, abureşte, parcă te cheamă la

odihnă; te duci cu gândul acolo, *trăieşti acolo.* Tot înţelesul artei stă în vraja aceasta. Se uită unii de aproape, să-i vadă „meşteşugul”. Un muzicant care ar vrea să controleze pe ce note cântă privighetoarea! Dar Grigorescu n-are nici un meşteşug. Natura însăşi creează prin el. Natura a vrut să vadă cum sunt lucrurile ei în pictură: avea nevoie de un suflet curat şi sincer, *care să i le arate în adevărata lor lumină*, şi-a însărcinat cu aceasta pe Grigorescu. L-a ales pe el, pe copilul acesta bun, care spunea unui critic de artă ce-l tot întreba de tehnică, de procedeuri, de secrete: „Nici un secret, dragă domnule. Privesc lucrul *cu ochii mei*, şi caut să-l fac aşa cum îl văd.” Multe lucruri bune dau cărţile; sinceritate însă nu pot să-ţi dea, şi aceasta-i mai scumpă decât toate învăţăturile.

Ce anatomie a învăţat Grigorescu? Şi, cu toate astea, uitaţi-vă la boii lui. Sunt „modelaţi pe dinlăuntru”: îşi au sub piele muşchii şi oasele la locul lor, făcute bine, bine legate, fiecare mişcare o vezi şi pe dedesubt, îşi dezvoltă jocul ei fascicular, încordarea şi discordarea nervilor, cu întinderea şi slăbirea legăturilor corespunzătoare.

Bineînţeles că pictorul îşi are, în linii largi, cultura artei lui, pe care singur şi-a limpezit-o, încetul cu încetul. Dar el vede şi înţelege o mulţime de lucruri, pe care nu le ştiu spune cărţile, pe care numai ani şi ani de adâncă observaţie şi de răbdătoare muncă te-ajută să le dezgropi şi să le tragi la lumină din propriul tău suflet. Am auzit spuindu-se despre alţi pictori şi despre tablourile lor vorbe de-acestea: „S-a ocupat prea mult de formă ş-a neglijat coloarea”; sau: „Cutare tablou e frumos colorat, ce păcat că desenul, ori construcţia, ori aşezarea pe pânză lasă de dorit!” La Grigorescu, linie, coloare, viaţă, aer, mişcare, toate acestea fac una. Sunt una — cum de altfel trebuie să fie la orice artist adevărat. Aceeaşi pensulă, cu aceeaşi atingere, aşază, construieşte, desenează şi colorează — într-un cuvânt, pune lucrul în picioare şi-i dă viaţă, just, *câtă-i trebuie*. Cum? Aceasta nu se explică, şi nu se-nvaţă. Putem învăţa cum se fac florile artificiale, dar o floare naturală... ascunde un mare secret. Grigorescu nu caută să explice. El transpune petele din bucăţica de natură la care se uită pe bucăţica lui de pânză aşa cum le vede, fără să-şi spuie: „Natura are acolo un om, o turmă de oi, un copac mai în fund; ea nu-mi arată din toate astea decât linii vagi, forme nehotărâte şi pete de colori, eu am să completez, am să spun tare ce-mi şopteşte ea încet”.

Nu. Chemarea lui nefiind alta decât de a exprima *curat* o impresie curată, simplă, ritmică, aşa cum o dă clipa de lumină cu care niciodată nu se va mai întâlni, de *aceasta* e preocupat, şi de nimic altăceva. Celelalte vin de la sine, fără să le cauţi. Fiecare lucrişor, o floare, o piatră, un petecuţ de stofă îşi are viaţa lui. Uită-te bine la el, şi dacă eşti sincer, din două lovituri de pensulă îl vei lua cu viaţă cu tot; iar dacă nu ai această pregătire de suflet, poţi avea toate celelalte pregătiri pe care le dă şcoala, şi poţi migăli săptămâni întregi, nu-i vei lua decât umbra. O pensulă încărcată de coloare în mâna cea mai savantă şi mai iscusită de pe lume — dacă nu s-a

coborât puţin suflet în vârful ei — nu-i decât o pensulă încărcată de coloare. În peisajele lui Grigorescu, în acelea mai ales care nu au decât cer şi pământ, e o viaţă misterioasă, care nu ştii de unde vine. Dar o simţi că te învăluie, o simţi în vibrarea aerului, în armonia liniştită a colorilor, aşa de curate, aşa de proaspete, încât toate la un loc îţi dau o singură impresie — de lumină. Artistul însuşi a trebuit să fie mişcat de farmecul acelei tăceri măreţe, şi fiorul acela, tresărirea aceea de suflet a trecut pe pânză cu fiecare pată de coloare. El nu caută să te mişte, de aceea te mişcă. Şi cum te face să gândeşti, cu cele mai mici lucruri... c-o şoaptă, c-o reticenţă! La el nu-i nevoie ca viaţa *să lucreze*, sau să vorbească tare pentru ca să spună ceva inimii tale. O ţărăncuţă e foarte expresivă stând pe gânduri, cu mâinile uitate în poală, cu ochii lungiţi a drum, a dor... Privirea noastră culege de pe buzele ei vorbele pe care-ar vrea să le spună, şi n-are cui, vorbe care, trecând prin sufletul pictorului, s-au strecurat în vârful pensulei, fără ştirea lui, şi s-au amestecat în coloarea din care i-a făcut gura.

Toate lucrurile omului acestuia au o viaţă discretă, profundă, pe care n-o înţelegi, n-o simţi la început, dar care palpită acolo, şi, cine ştie când, sub ce rază de lumină, de afară, sau din sufletul tău, te va face odată să tresari şi să zici: „Ciudat, asta *acum* parc-o văd întâi”... Şi de câte ori ai s-o mai vezi *întâi*! Că aceasta e taina, acesta e darul cel mare al vieţii — de a fi pururea nouă.

XVI. EXPOZIŢIA DIN 1891

Ani de-a rândul nimeni nu mai ştia de Grigorescu. Umbla prin ţară, prin străinătate — „cu cortul”, cum zicea acest mare admirator al ţiganilor — venea câte o zi, două prin Bucureşti, unde avea un atelier în strada Batiştei, îşi lua pânze şi colori, poposea câteva zile la Câmpina, că ş-acolo avea un cuibuleţ, într-o casă veche cu ogradă largă, unde fusese pe vremuri hanul cărăuşilor în drumul Braşovului, şi iar dispărea. Ce se petrecea în viaţa politică a ţării, cine erau miniştri, ce partid era la putere, habar n-avea. Pentru el, un motiv nou de peisaj devenea un eveniment — un mesteacăn frumos era un prieten iubit, de care i se făcea dor din când în când şi se ducea să-l mai vadă. Toate lucrurile care trecuseră prin sufletul lui îi erau dragi, altfel nici nu le-ar fi pictat. Erau însă unele pentru care avea nu numai dragoste, dar şi un sentiment de recunoştinţă, o deosebită duioşie care se şi vede în felul cum le-a luminat pe pânzele lui. Acestea alcătuiau familia singurătăţii lui.

Uneori săptămâni întregi se primbla pe plaiuri, prin păduri, pe lunci; umbla pe jos foarte mult şi totdeauna repede; se oprea din când în când, se uita lung la câte o potecuţă ce s-adân- cea într-un desiş de crâng, la câte un mesteacăn sfios, alb, delicat, răzleţit de ceilalţi copaci, se uita la dealurile din fund, se uita la cer, sta puţin pe gânduri, şi, fluierând încetişor o doină, pleca-nainte. Adesea suspina. Avea un suspin al lui — suspinul adânc, misterios al tăcerilor îndelungate. Mai sta de vorbă cu băietanul care-i ducea „sculele”. Iar când îşi găsea-n sfârşit peisajul care se potrivea cu sufletul lui din momentul acela, repede-şi făcea paleta şi trei-patru ceasuri nu mai ştia nimic — doar suflarea i s-auzea printre dinţi şuierând ca o vijelie depărtată.

Luni întregi ar fi stat să lucreze în faţa unui peisaj frumos. În fiecare zi, îl vedea nou, subt alt cer, scăldat în altă lumină. El însuşi, sufletul lui, nu era altul în fiecare zi?...

Dar iată că tablourile îi umplu iar atelierul. Îmbelşugata recoltă de minuni cere o expoziţie. Calvarul unei expoziţii. În toată vremea pregătirilor, pictorul e în friguri. Îşi aduce de la Paris modele de rame, a căror executare imperfectă este izvorul celor dintâi nemulţumiri. Vine apoi chestiunea sălii. De astă dată însă — şi de aici înainte — Ateneul Român, construcţie nouă, dă picturii o sală anume pentru expoziţii. Aşezarea fiecărui tablou în lumina şi în *mediul* care-i convine cere o muncă de mai multe zile în care pictorul e în picioare de dimineaţa până seara, măsurând, făcând şi desfăcând „panouri”, căutând, cu multă grijă, locul fiecărei note în simfonia aceea de colori. Tablourile sunt strâns grupate. Că face impresie urâtă, zice, să le vezi presărate-aşa... „ca dinţii babei”. Apoi începe alcătuirea catalogului: găsirea titlului şi fixarea preţului fiecărui

tablou. Ah, preţuri, cifre... Grigorescu, şi cifre! Se opreşte la fiecare bucată, se uită lung la ea, cu privirea încărcată de amintiri, ezită, — secretarul expoziţiei, cu creionul în mână, aşteaptă hotărârea...

— Asta?... *Bătrâna la vatră*... pune-o 300. Numărul 23... *Ciobănaş cu turmă mică*... 600; *Spălătorese la Granville*... 600; *Primăvara*... 1.800; *Colţ de stradă la Roma*... 250; *Car cu fân după ploaie*... 400; *Potecă între flori*... 1.500. Ăsta ? De... ştiu eu?... Mai spune şi dumneata... Să-i zicem *Fetică pe gânduri*... pune-o 400...

Dar ce sărbătoare când se deschide publicului bogăţia asta de frumuseţi! Vii de-afară în toiul iernii, îţi scuturi la uşă picioarele de zăpadă şi intri în cea mai fermecătoare lume ce se poate visa. La început ai o foarte limpede impresie de primăvară. Şi parcă şi-n sufletul tău se face deodată primăvară. Totul e curat, proaspăt, luminos. Dintre meri înfloriţi, o căsuţă de ţară surâde amintirilor tale de demult; pe o frunte de deal, umedă încă de roua dimineţii, patru boi moldoveneşti trag din răsputeri — în urma lor fumegă brazda reavănă, din adânc răsturnată, grasă şi neagră ca păcura. Cine-i fetica ce-a stat din tors şi se uită aşa ţintă la tine, c-un zâmbet drăgălaş în ochi, parcă te-ar cunoaşte? Parc-ar vrea să-ţi vorbească, şi ţie ţi-e cunoscută figura aceasta dulce şi luminoasă ca o zi de Paşti în cadrul copilăriei. La ce s-o fi gândind ciobănaşul culcat pe brânci în pajiştea-nflorită de pe plaiul Câmpiniţii?... Atâtea ceruri, toată gama de ceruri frumoase luminează adâncile peisaje, încântătoarele peisaje ale ţării noastre, pe care aşa de bine ne învaţă să ne-o cunoaştem şi să ne-o iubim! E o adevărată binecuvântare cerul munţilor, colinelor şi vastelor noastre câmpii. Lumina aceasta a ţării româneşti o poartă în ochi, în suflet, în mişcări, în toată făptura lor ciobanii lui Grigorescu. Şi ostaşii lui, în zile de pace, sentinelele acele de pe malul Dunării, cu ceva din mândria străvechilor plăieşi în ţinuta lor nobilă, de o nespusă eleganţă bărbătească, şi zveltele lui bălăioare, zânele dumbrăvilor, păstoriţe totdeauna visătoare, ce-n firul pe care-l torc amestecă o îngânare de cântec şi taina unui dor, toate figurile lui româneşti au câte ceva din cerul patriei noastre.

Şi flori, atâtea flori. Ici, o ramură de cireş, cu frunzuliţa fragedă, cu floarea albă şi delicată ca fulgul de zăpadă, dincolo un buchet de trandafiri, mai în fund, lângă un studiu de nud, un braţ de flori de câmp, o ploaie de flori în calea atâtor frumuseţi eterne. Iar ca o sinteză a strălucirii acesteia de tinereţe şi de gingăşie, domnind parcă în mijlocul acestui triumf al luminii, stă visătoare pe-un prag de pământ o copiliţă de vro cincisprezece ani, un fermecător tip de ţărăncuţă; portu-i simplu — o catrinţă neagră încinsă cu bete peste cămaşa albă, lungă-n poale — îi desinează puţin trupşorul plinuţ de o graţie ce nu se poate spune-n cuvinte. E cu capul gol, părul frumos pieptănat, cu codiţele-mpletite strânse la ceafă, îi acopere tâmpla până-n sprinceană; o vedem de profil — un profil adorabil, de vestală romană; a rămas pe gânduri, cu mâinile-n poală, cu-o floricică-n mâna stângă; picioarele goale i se-ngroapă-n pajişte, doniţa şi ulciorul stau

lângă ea ş-aşteaptă: în raiul acela, de jur împrejur înconjurată de flori, şi-a uitat şi de casă, şi de izvor, şi de toate — e dusă într-o lume de basme. Tabloul poartă jos, în colţişorul din stânga, subt iscălitură, data *1881*, şi în catalog e pus la No. 26, cu titlul: *Primăvara*. Un simbol pe care târziu, după vro douăzeci de ani, l-am înţeles. În *Primăvara* aceea pictorul a eternizat pe fiinţa discretă şi duioasă care-a ştiut să-l ocrotească, să-i apere liniştea şi timpul lui preţios, să-l păstreze vesel, sănătos şi pururea tânăr, pentru înalta lui misiune de creator. Dar cum e „scrisă”! Cu ce mână inspirată! E atâta dragoste şi recunoştinţă în tabloul acela, că simţi parcă sufletul artistului şoptind cuvinte de mângâiere în fiecare floare, palpitând încă în fiecare urmă de pensulă. „Primăvara” aceea încântătoare a făcut ca viaţa pictorului să fie cu adevărat o primăvară până-n cel de pe urmă ceas. Dumnezeu i-a trimis-o; Dumnezeu, din marele lui peisaj, a luat o floare fragedă de răsură şi, dându-i trup şi grai omenesc, i-a trimis-o pe-o rază de soare — model artei, tovarăş vieţii.

XVII. LA CÂMPINA

După expoziţia din 1891, pictorul îşi construieşte un atelier la Câmpina — orăşel de munte între Ploieşti şi Sinaia — şi se aşază acolo *definitiv.* E linişte şi curat — pământul îşi ţine încă-nchise bogăţiile de petrol, sondele n-au început să-i strice peisajele, nici fumul gros al fabricilor să-i acopere cerul. Strada e retrasă. Un zaplaz înalt închide de jur împrejur acest cuibuşor de pace şi de muncă, unde nimic din marele zgomot al lumii nu străbate. Pictorul se simte-acum, pentru întâia oară, îngrădit în adăpostul lui sigur, în liniştea lui. Îşi mai păstrează, vro şapte-opt ani, şi locuinţa de la Bucureşti, unde vine din ce în ce mai rar. Vechea trinitate de-abia mai şopteşte amintirilor lui, ca din cine ştie ce depărtare. Câţiva admiratori, dintre literaţii timpului, scriu despre el, despre opera lui lucruri care-l ating. Ei scriu cu respect, cu evlavie. Închinarea lor îl înduioşează, ca tot ce vine din inimă. Pictorul îi învăluie în prietenia lui caldă, generoasă, plină de-o adâncă bunătate şi de o dragoste cu adevărat părintească. Simte parcă uneori nevoia de a vorbi prin cuvinte, pe care — de atâta îndelungă tăcere — le găseşte anevoie la început. Îl stânjinesc primele fraze... Dar pe urmă, când iese-n larg, ce interesant e în tot ce spune! Şi cum vorbeşte de arta lui!

“Fă ce simţi, şi atâta cât simţi — unde nu te mai mişcă, lasă paleta jos: lucrul tău, fiind numai sinceritate, va creşte şi se va desăvârşi în sufletul celorlalţi. Va trăi. Altfel, vrând să-l isprăveşti, îl omori.

Eram mărişor — oi fi avut vro opt-nouă ani — când m-au închis fraţii şi surorile în biserică, ş-au fugit, şi m-au lăsat singur, spuindu-mi c-au să sară sfinţii pe mine, să mă mănânce. Am căzut în genunchi plângând şi, pân-a venit mama, aşa am stat şi m-am rugat din toată inima. Multă vreme am privit ca o minune faptul că nu m-au mâncat. Mai târziu, când făceam icoane, zugrăveam sfinţii nu numai cu evlavie, dar şi c-un fel de recunoştinţă, că mi-au lăsat viaţa...

A murit acum vreo douăzeci de ani un pictor francez, Ricard. Nu era lipsit de talent; dar foarte ciudat om: îşi pusese-n gând să facă portrete ca Tizian. Avea, nu ştiu prin ce împrejurare, două pânze de Tizian. Le-a luat, s-a închis cu ele-n atelier, ş-a mocoşit în taină, ca un alhimist, să vadă cum sunt făcute: cum îi preparată pânza, cum îi pusă coloarea, din ce-i făcută căldura, viaţa aceea misterioasă a vechilor portrete. A lucrat luni întregi, a distrus opera naturală, vie a lui Tizian, ca să facă el una artificială. E cum ai tăia o privighetoare, ca să vezi cum cântă.

Am cunoscut un pictor care făcea natură moartă cu destulă... abilitate; mai ales obiectele de metal şi vasele de porţelan le făcea chiar bine. De la un timp, a lăsat lucrul lui, la care se pricepea, şi s-a încăpăţânat să facă flori. Şi făcea, nenorocitul, nişte flori groaznice. Flori de porţelan:

simţeai că dacă le-ai atinge, s-ar sparge.

Floarea trebuie să fie plăpândă, *nu* fragilă; *şi umedă, şi curată: moale, proaspăt colorată; să-şi păstreze pe pânză lumina şi seva ei. Şi asta nu se face numai cu vopsele din tub...*

— D-voastră n-aţi încercat niciodată să faceţi efecte de lună?

— Doamne, e aşa de greu să faci un lucru bunişor la lumina zilei, *ce să te mai încerci să zugrăveşti noaptea? Ca s-o vezi când? Tot ziua...*

Exact?... Ce-nsemnează asta-n artă? În sufletul tău *e taina care dă viaţă pânzei, nu în forma şi coloarea exactă a lucrurilor.* Acolo-*i aerul, acolo-i mişcarea care nu pozează, acolo-i palpitarea caldă a liniilor de-afară, prin care vorbeşte înţelesul dinlăuntrul. Nu vezi atâtea tablouri corecte, linse, reci, aşa de uscate şi de lustruite, că oamenii de-acolo parc-au fost nişte păpuşi de lemn, date bine la strung, îmbrăcate, aşezate frumos, dipă regulele ştiute, şi pe urmă,* tot după regulile ştiute, *zugrăvite?...*

Exactitatea strictă nu-i totdeauna adevărul. Despre un copac în care-mi desenezi frunza cu nervura ei, despre un peisaj în care-mi faci firul de iarbă, voi spune oricând că nu-i adevărat. *Ochiul nu-l vede-aşa.*

Ne uităm de departe la un cunoscut care vine-ncet spre noi. Ce vedem noi din forma şi din mişcarea lui? Câteva linii. În acele câteva linii e "caracterul". Să le ştii prinde pe acelea, şi să nu le pierzi apoi în mulţimea detaliilor... O, detaliile! Pe câţi nu-i amăgesc!... Cine zugrăveşte haina cu nasturii şi cu toate îndoiturile ei va avea o admirabilă firmă de croitor; nu un portret, şi, mai ales, nu un suflet.

Icoana cea mai credincioasă, dacă-i făcută cu răceală, dacă n-are aer, spaţiu şi ceva din vibrarea intimă a sufletului prin care a trecut, nu-i decât o fotografie colorată. Sinceritatea lucrează întocmai ca natura — fără compas şi fără cumpănă.

Ca să dai modelului tău mişcarea fundamental caracteristică, cea naturală, *singura frumoasă, gândeşte-te la ce face neamul lui de veacuri. În cadrul acelei îndeletniciri seculare vei găsi gestul adevărat,* cu suflet cu tot.

Numai într-o schiţă poţi rămânea sincer până la sfârşit. Într-un tablou migălit începi să te observi, şi din momentul acela e mai mult meşteşug *decât artă.*

Repetiţie-n artă? Vai de cel care, privind un lucru frumos, deci viu, căci toate lucrurile frumoase sunt vii, privindu-l numai o dată şi numai dintr-un punct de vedere, crede că l-a văzut destul! Nici o floare nu e „repetiţie". Nici o undă de lumină. De milioane de ani, de când trimite soarele raze pe pământul nostru, n-au venit două la fel.

Înainte de a începe un portret, uită-te bine... Sunt mâini care nu seamănă cu figura. N-ai să le faci. Dar când ochii nu sunt ai gurii!...

Pentru mine gura... priveşte *mai expresiv decât ochii.* Sentimentul *colorează, nu pensula. Poţi colora c-o bucăţică de cărbune, şi toate*

tuburile din lume nu-ţi dau albastrul unei flori de inişor dacă nu-l ai în suflet.

Lucrează mult; în fiecare zi. Şi şterge tot ce faci dacă nu simţi sufletul tău acolo: dar lucrează mult, ca să poţi lucra repede. Toate lucrurile de-afară trebuiesc făcute repede, smulse din zbor. Cu acelaşi peisaj scăldat în aceeaşi lumină şi privit cu aceeaşi dispoziţie sufletească, nu te întâlneşti decât o dată în viaţă. Iată de ce-i foarte important să poţi lucra repede. Simfonia aceea de linii, de tonuri, de umbră şi de lumină, înfrăţirea aceea a tuturor elementelor care fac, sub raza unei clipe fericite, ca un lucru să fie frumos, n-ai s-o mai găseşti. Peste un ceas alta-i faţa lumii, şi tu *eşti altul.*

Ai putea să numeri pe un tablou de câte ori s-a odihnit pictorul.

Sunt mâini care gândesc; mâini bune, iubitoare, cari parcă mângâie lucrurile pe care le ating, şi mâini răutăcioase care privesc lumea cu necaz. Am văzut mâini foarte triste la un actor care nu juca decât roluri comice... Mâinile *nu puteau minţi.*

Dacă ai pus într-un vers o tresărire a inimii tale, să ştii că, şi peste o mie de ani, cine-l va citi, va simţi în inima lui bătaia inimii tale. Dacă n-ai pus nimic, ce vrei să fie acolo? Aşa e şi c-un tablou.

Ochi e uşor de făcut. Privirea-i mai greu.

Orice lucru are o latură a lui mai expresivă, acolo-i taina vieţii lui. De obicei, n-o găsesc acei care o caută.

Cu aceeaşi pensulă, muiată în aceeaşi coloare, faci, dintr-o singură trăsătură, să zicem, o petală de floare. Floarea care ţi-a servit de model a putut fi naturală, ori de mătase, ori de porţelan, ori de hârtie... Această deosebire de materie trebuie să mi-o dai în petala pe care ai făcut-o. Cum?... Numai *cu sufletul.*

Courbet, trecând într-o seară pe dinaintea unei ferme, vede un viţeluş frumos şi roagă pe fermieră să-i dea voie să vie a doua zi să-l zugrăvească. Bucuria femeii. A doua zi dimineaţă, când vine pictorul, ea-l aşteaptă în poartă cu viţeluşul spălat, dichisit, cu pahglici împletite-n coadă. "Acesta nu-i viţelul meu", zice Courbet şi pleacă supărat.

Câţi nu-nţeleg frumosul, ca biata fermieră!...

În pictură, cel mai bun lucru e să nu revii. Cât ai putut prinde dintr-o dată, cu sufletul înfierbântat din ceasul acela, atâta-i al tău. *Dacă nu-ţi place, şterge şi-ncepe din nou. Bineînţeles că atunci când e o lucrare de atelier, se schimbă vorba. Dar acelea greu trăiesc. Până să le isprăveşti, fuge viaţa din ele. Toate-ţi fug. Fuge* expresia *lucrurilor, ca ş-a figurii omeneşti, fuge lumina şi, ceea ce e mai important, pentru că în adevăr e ireparabil, fuge frăgezimea sentimentului tău, privirea, dispoziţia,* sufletul *tău de-atunci, cu care n-ai să te mai întâlneşti niciodată. De câte ori nu mi s-a în-tâmplat, când n-aveam colorile la mine, să văd un colţ de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua zi exact la aceeaşi oră, să lucrez. Veneam, şi nu mai era nimic.* Erau *copacii,* era *valea, şi aceeaşi*

lumină era, *dar... nu mai eram* eu *cel de eri.”*

Întrebat de un pictor tânăr dacă în unele cazuri nu e mai bine să puie coloarea cu vârful cuţitului, îi răspunde:

“Pune-o, nenişorule, şi cu tocul cizmei, numai s-o pui pe cea care trebuie, şi s-o pui unde trebuie.”

Lecţii, în înţelesul obişnuit al cuvântului, n-a dat. Dar viaţa lui simplă, bunătatea, cinstea, singurătatea de sfânt în care a trăit, renunţarea la orice foloase personale, şi mândrul dispreţ pentru toate deşărtăciunile omeneşti, iubirea de ţară, munca neadormită şi adânca pasiune pentru bine, adevăr şi frumos nu sunt oare şi acestea, *acestea* mai ales, cea mai înaltă învăţătură pe care poate să ne-o dea un om, şi, din acest punct de vedere, nu rămâne Grigorescu un mare profesor al vremii lui ş-al celei viitoare?

Despre lucrurile lui niciodată nu vorbeşte. Despre viaţa lui — foarte rar. Povesteşte fermecător, în vorbe puţine, aproape fără gesturi, cu nu ştiu ce pasiune stăpânită, care-ţi dă impresia unei mari puteri ascunse. O mare dreptate, care vorbeşte-ncet. Numai când vorbeşte de frumuseţile ţării, de bunătatea şi de vrednicia poporului acestuia, despre care spune-ntotdeauna că „e cel mai cuminte popor de pe pământ”, glasul lui capătă o căldură ş-o sonoritate muzicală, gestul devine larg, hotărât, sugestiv, şi toată faţa i se luminează ca de taina unei inspiraţii.

Nu e un „mizantrop”, cum cred unii. E în firea aceasta tăcută, blândă, de o nobilă discreţie, un mare fond de simpatie ş-o adâncă nevoie de iubire. Pe oamenii buni, pe oamenii de treabă singur îi caută, se duce să-i cunoască, îi place să stea cu ei de vorbă... Şi ce mângâiere duioasă are-n vorbă, ce expresiv e în privire, în toate mişcările lui! Când se scutură de-o impresie urâtă şi rosteşte cuvântul *“groaznic!”*... simţi în tine fiorul repulsiunii lui. Iar când îţi vorbeşte de-un lucru gingaş, glasul i se topeşte ca-n farmecul unei dulci mângâieri, şi mâna lui dreaptă îşi uneşte frumos degetul cel mare cu cel de la mijloc într-o mişcare aşa de corespunzătoare sentimentului, că parcă în adevăr îţi arată lucrul de care-ţi vorbeşte.

Mâna lui sfântă!... Mâna aceea nervoasă, mică, delicată, care parcă binecuvânta lucrurile pe care le atingea... Ce minune a făcut mâna aceea!

XVIII. CHIPURI

Grigorescu a făcut puţine portrete, în înţelesul obişnuit al cuvântului. Lucrările de atelier, în genere faptul de a sta pironit în aer închis, pentru acest mare iubitor de spaţiu şi de libertate erau ca un început de robie. Când însă găsea o figură seducătoare, profund caracteristică, fie ca tip al unei rase, fie ca expresie *personală* a unui suflet, atunci îşi uita de farmecul peisajelor, şi toată puterea lui de adâncire, de ultravedere a lucrurilor se concentra cu pasiune asupra figurii omeneşti. În acest larg înţeles al cuvântului am putea spune c-avem de la el sute de portrete. Toţi evreii lui sunt portrete. *Ţiganca de la Ghergani*, acea superbă şi nepăsătoare Venere a celui mai pitoresc şi mai visător neam de pe pământ, nu e şi ea un admirabil portret? Ş-atâtea femei şi fete de la ţară, prin ai căror ochi galeşi priveşte sufletul adânc gânditor al neamului nostru, şi mândrii lui ciobani, şi bunii lui bătrâni, osteniţi de povara vremii, şi târgoveţele sprincenate, cu caţaveică albastră şi tulpan alb, ş-atâtea alte chipuri, pe care pictorul ni le-a fixat aşa de bine-n minte, că nu le mai putem uita, nu sunt decât portrete... anonime.

Grigoresu şi-a început arta lui zugrăvind chipuri omeneşti. Acesta e şi începutul picturii. Atât e de adevărat că arta omenirii îşi rezumă istoria în viaţa fiecărui ales al ei. În cei dintâi sfinţi de pe iconiţele pe care le vindea la obor nu se poate să nu se fi strecurat ceva din aerul familiei lui; cum, aproape instinctiv, a pus mai târziu, în serafimul de la Zamfira, chipul fetiţei care-l privea de pretutindeni cu marii ei ochi miraţi. Era firesc, dar, ca acest profund observator al jocului de linii şi de colori pe care-l fac formele în spaţiu să se simtă atras de misterul figurii omeneşti, de cea mai înaltă şi mai expresivă întrupare a vieţii. Din câte lucruri poate să facă mâna omului, nimic nu-i aşa de minunat ca un portret. Într-un bun portret e ceva din puterea lui Dumnezeu.

O fiinţă care e departe, o fiinţă care e dusă pentru totdeauna din lumea noastră, şi cu toate astea e aci, stă *vie* înain-tea noastră, se uită fix la noi, c-o privire plină de înţeles, cu ochii îndărătul cărora e un suflet care ne vede şi care vorbeşte sufletului nostru, nu e aceasta una din cele mai mari şi mai tulburătoare minuni ale puterii omeneşti? Un surâs de dincolo de moarte, o privire din eternitate aţintită asupra ta, o gură ce de veacuri stă să spună ceva, şi parcă dinadins tace, ca să vorbească ochii, de câte ori n-ai văzut prin muzee figuri de acestea, care multă vreme te urmăresc, de care ţi-e dor, care te fac să te gândeşti la ele, ca la fiinţe ce-au trecut în adevăr prin viaţa ta?

Aşa ne privesc portretele lui Grigorescu, adâncile lui portrete. Foarte variate ca factură, şi foarte semnificative ca sentiment, văzute înlăuntru, dincolo de ce spun trăsăturile modelului şi expresia momentului.

De obicei, un pictor, când observă şi adânceşte prea mult o figură, anevoie mai poate ieşi din atmosfera acelei figuri. Multă vreme păstrează în factură, fără să vrea şi fără să bage de seamă, nu ştiu ce accent caracteristic ce i-a rămas în suflet, în mână, cum rămâne uneori în jocul unui actor căldura şi timbrul rolului pe care l-a studiat el mai cu pasiune. Aproape toate figurile de femei ale lui Leonardo da Vinci au cam aceeaşi gură, inteligentă, fină, cu buzele întinse într-un surâs misterios, în care e multă graţie, amestecată cu puţină ironie, „surâsul doamnelor nobile” din Florenţa *Giocondei*. Figurile lui Grigorescu nu au nimic din atmosfera atelierului prin care-au trecut; fiecare îşi păstrează privirea ei, zâmbetul ei, aerul *ei* de familie. Fiecare... gândul ei şi-l gândeşte. Nici o osteneală, nici o întrerupere, nici o disonanţă. O deplină unitate de suflet, într-o desăvârşită concordanţă de linii.

L-au ispitit mai ales figurile gânditoare, discret gânditoare. Privirile încărcate de pasiune, expresiile alarmante, atitudinile obositoare, teatrale, îi displăceau pentru caracterul lor trecător, pentru lipsa lor de adâncime, de armonie şi de naturaleţă. Se fac mai uşor de obicei. Dar nu dau ceea ce se numeşte „un portret frumos”. Adecă un *chip viu*, nu al unei stări sufleteşti, ci al unui suflet. Cel care pozează nici nu se prea gândeşte la ceva hotărât în momentul acela, când tocmai ar trebui să aibă-n ochi lumina unei cugetări. Artistul are darul de a trage din adâncimile misterioase ale vieţii lumina aceasta şi a o răspândi pe toată figura, în toată fiinţa vizibilă a modelului. Şi nu lumina unui anume gând, ci sinteza, timbrul sufletesc, mai lămurit, *felul de a gândi* al unei fiinţe. Prin aceasta, mai mult decât prin trăsăturile ei, o figură se deosebeşte de celelalte. Chiar şi acolo unde Grigorescu are nevoie de-o figură mai mult decorativă decât expresivă, adânca lui iubire de adevăr şi pasiunea lui de a fixa viaţa formelor îl fac să privească dincolo de pitorescul liniilor. Ciobanii lui, rezemaţi în bâtă, sau tolăniţi pe brânci, în mijlocul peisajului, de sine stătător, sunt portrete.

Grigorescu e pictor de suflete omeneşti. Leonardo da Vinci spunea adesea că forma exterioară a unui om nu-i decât sufletul lui — vizibil; şi că tot secretul artei de a zugrăvi chipuri omeneşti stă în a da fiecărui suflet corpul lui. Nu e aceasta a crea viaţă? Cu adevărat „dar dumnezeiesc”. Se ştie că una din cele mai mari dificultăţi pentru un pictor este să dea modelului mişcarea *lui* naturală, pe care să şi-o poată păstra până la sfârşit. Să nu se vadă că modelul a pozat, căci oricât de liber ar poza cineva, gândul că-l priveşte eternitatea prin ochii artistului îl *dispersonalizează*, îi strică figura. Ce poate fi mai trecător decât unda imperceptibilă a cugetării? Unda aceasta Grigorescu o vede, o prinde ş-o fixează instinctiv, cu o putere şi cu o repeziciune de vrajă. Toate figurile lui îşi au mişcarea lor, obişnuită. Sunt „în caracter”. Nu se ştiu observate. Stau aşa pentru că niciodată n-au stat altfel. *Ţiganca de la Ghergani*... poţi să-i presupui o atitudine mai în armonie cu chipul, cu expresia, cu felul de a privi? În ochii visători, în gura întredeschisă ca de căldură, în şuviţele de păr ce-i

curg în neregulă de sub broboada albă, ce de-abia i se ţine pe cap, în cămaşa desfăcută la piept, şi-ncinsă peste mijloc cu latul brâu roşu al neamului, în haina de căpătat pe care-o poartă cu-atata mândrie şi care-i stă aşa de bine, în toate este ea, e sufletul ei întreg, nu al unei clipe, ci al unei vieţi, al unui şir de vieţi.

“E o expresie... mai mult de nepăsare, zice criticul de artă L. Bachelin, vorbind de ţiganca de la d-l P. Carp; *nimic nu pare a tulbura regularitatea placidă a trăsăturilor, nici suferinţie, nici bucurii, şi totuşi această figură te fascinează, te învăluie în farmecul ei. Enigmatică, liniştită şi mândră, ca sfinxul, a cărui frumuseţe orgolioasă o are, de altfel, ţiganca aceasta te captivă prin atracţiunea irezistibilă a misterului. Dar în zadar o priveşti — vălul de umbră care-i ascunde gândirea nu se va rupe; ea nu-ţi va spune taina ei, fie că n-o ştie nici dânsa, fie că nu are alta decât aceea a vieţii şi a rasei sale. Ca toate semenele ei, priveşte fără a vedea, întredeschide gura fără a surâde, visează fără a gândi...”*

Tot aşa de liniştit visătoare e şi acea tipică figură de „rudărească”, un cap egiptean sculptural, de o frumuseţe puternică, bărbătească, având ceva din privirea misterioasă a unei divinităţi budiste.

Dar *Pifferaro,* cântăreţul din surlă, robustul ciobănaş italian, care poartă cântecele munţilor lui pe străzile oraşelor, un copil frumos şi mândru, cu pălăria calabreză, a cărei streaşină lasă ca o perdea de umbră peste ochii lui boldiţi, mari, expresivi, ce parcă vor să strige vorbe pe care gura *nu vrea* să le rostească! Un chip de-o uimitoare putere de sugestie, pe-un fund întunecat, o figură vie, atentă, văzută în adâncimea tainelor ei, modelată cu penelul muiat în umbră, nu în colori, într-o umbră magică, luminoasă, care joacă, palpită şi radiază.

Cu ce dragoste de părinte e făcut ostaşul tinerel, ce stă aşa de nobil, aşa de vitejeşte liniştit, drept şi zvelt, cu mâinile strijinite de armă... O, acesta nu e deloc visător! El e *“sentinelă pe malul Dunării”*, îşi păzeşte *Dunărea* lui, pe care-o ştia de când era mic, din jocurile copilăriei şi din cântecele bătrâneşti:

“Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere...”

şi toată mintea lui e aci. Frumoşii lui ochi negri nu cat-a dor, nici a drum. Sunt ochi de strajă, care se uită *ca să vadă.*

Locul cel mai lurg în aceasă bogată galerie de figuri îl ocupă, fără îndoială, ţăranca noastră. Ţăranca tânără, sănătoasă, puternică — româncă neaoşă în figura ei blândă, în ţinuta ei cuviincioasă, în căutătura ei cuminte, în mersul ei uşor şi elegant, fără umbră de cochetărie, în portul ţesut şi-mpodobit de ea, curat, simplu, cinstit, ca sufletul şi viaţa ei toată. Foarte rar a făcut bătrâne. Bătrâneţea, mai ales la femei, şterge adesea

caracterul etnic al figurii. Şi pentru acest adânc privitor al lucrurilor, o figură omenească e una din nenumăratele expresii ale unui *tip fundamental*, specific, inalterabil, efigia rasei, pe care trebuie s-o amintească după cum orice frunză aminteşte, în structura şi-n forma ei, copacul din care-a crescut. Toate figurile lui Grigorescu îşi au neamul lor, precum toate peisajele lui îşi au ţara lor — pământul, aerul şi *cerul* lor.

Portrete propriu-zis nu cunosc decât vreo treizeci în toată această operă de titan. Dar nu e unul în care să nu simţi aceeaşi caldă spontaneitate, aceeaşi strălucitoate elocvenţă, unită cu aceeaşi putere de adâncire, care-au dat atâta viaţă

ş-atâta farmec operei lui. Ca orice artist adevărat, Grigorescu nu face nimic fără entuziasm. În unul din tablourile campaniei de la 1877, ne înfaţişează pe Suveranul nostru călare, în acţiune de Comandant, pe câmpul de război. E dimineaţă, o dimineaţă tristă de toamnă, un cer posomorât deasupra unei coline uscate, aspre, sterile. M. S. Carol I, Domnitorul nostru şi Comandantul suprem al armatei creştine, călare pe-un mândru cal arăbesc e pe redută, urmărind cu luare aminte bătaia tunurilor noastre. Puţin mai îndărăt se văd cei doi aghiotanţi, un general român şi un general rus, în fund — artileria noastră în acţiune. În ţinuta nobilă de-o impunătoare simplitate a Suveranului ostaş, în adânca seriozitate a privirii lui, încărcată de griji, se vede încordarea unui suflet hotărât, făcut să poruncească, încrezător în el, în oastea lui, în biruinţa „cea dreaptă”. Gânditor, pătruns de toată grava răspundere a ceasului aceluia, tânărul Monarh al unui popor tânăr, şi povăţuitorul celor două oşti împotriva Turcilor, se uită drept înaintea lui, cu o privire scrutătoare, ca şi cum, în norul de fum al bătăliei, ar căuta să desluşească destinele neamului nostru. Aşa l-a văzut şi aşa l-a slăvit pictorul, în opera lui, pe „Voievodul Carol I”.

La câţiva ani după aceasta, Grigorescu, fiind invitat într-o zi la Palat, e primit de M. S. Regina în feerica ei cameră de lucru, a cărei fereastră mare se deschide în lumina răcoroasă a parcului.

Atmosfera de pace şi de reculegere a colţişorului aceluia de rai, la care mintea aleasă a unei regine-poete lucrase alături cu natura pentru a-l înfrumuseţa, impresionă aşa de puternic pe marele pictor încât el, care vedea toate podoabele lumii în pictură, îşi arată dorinţa de a face un tablou din acel altar al gândirii. Maiestatea Sa Regina primi bucuros să-i pozeze, şi astfel în lumea celor eterne intră o „vieaţă nouă”. Tabloul s-ar cădea să fie numit „Carmen Silva”. Căci e un farmec de pădure şi de cântec în acel interior de basme. Regina, tânără, într-o rochie lungă de mătase de un albastru aerian, stă absorbită la masa ei de lucru şi împodobeşte cu chipuri sfinte o carte bisericească. La spatele ei, în dreptul ferestrei, în torentul de lumină ce năvăleşte de-afară, se vede bustul de marmoră al micii prinţese care-a trecut ca un vis prin lumea noastră. O apariţie misterioasă, de-o mare putere de sugestie, — figura aceea de umbră, aşa de liniştită... Ai zice

un geniu protector, o vedenie cerească, acolo în tăcerea aceea sfântă, în care se simt alături cele două suflete, în apoteoza aceea de lumină, care învăluie laolaltă chipul mamei care zugrăveşte îngeri cu al copilului divin ce-i surâde din eternitate...

Câtă perspectivă în reticenţele lui Grigorescu! Un mare dar de a te face să-nţelegi o mulţime de lucruri pe care nu ţi le spune. „O femeie care coase.” Sunt poate douăzeci de tablouri cu acest subiect. Şi-n fiecare, cu totul altă semnificare. Ici, e cusutul trecerii de vreme, distracţia mâinilor care n-au ce face; dincoace, e brodatul migălos, asupra căruia se pleacă ochi atenţi, şi gând ce împunge şi el cu acul. Una, stând la fereastră visătoare, coase fără nod la aţă. Iar colo, în fundul patului, lângă plapoma strânsă, în lumina potolită a unei odăiţi de la mahala, e femeia nevoiaşă, care coase pentru pâinea cea de toate zilele. E singură, nu vezi nimic în juru-i care să-ţi spună c-ar mai avea şi alte guri de hrănit. Şi, cu toate astea, din figura şi din atitudinea ei, din nu ştiu ce aer de grijă duioasă ce-i învăluie chipul şi mâinile, mai ales mâinile, simţi că are copii la şcoală, şi *pentru ei coase*. În nici unul din tablourile cu femei cosând nu e sentimentul acesta de pace sfântă, de religie a familiei, ş-a muncii care dă pâine. Vădit că pictorul, pe când făcea tabloul acesta, se gândea la copilăria lui, la mama lui.

Toţi oamenii lui Grigorescu — o bogată colonie — au aer în jurul lor şi stau pe pământ. Stau bine, respirând liber, apăsând locul de subt ei just cu greutatea volumului lor.

Şi ochii lor *privesc* în adevăr. Sunt unele figuri fără ochi, schiţate din fugă, se străvăd ca printr-un văl de ceaţă — cu toate astea, *privesc*. S-ar părea că acest mare dătător de viaţă, în momentul când hotărăşte pe pânză, cu cele dintâi trăsături de pensulă, locul pe care trebuie să-l ocupe un corp, depune acolo un suflet — în urmă, nu face decât să-i construiască organele de acţiune, de atingere materială cu lumea. Şi uneori, ca şi cum s-ar teme să nu-l acopere prea tare, să nu-l înăbuşe, îi dă numai o schiţă de întrupare, uşoară, aproape aeriană, dar în care pune toate legile vieţii. Toată logica vieţii.

XIX. ADEVĂRUL AŞTEAPTĂ...

Artistul poate fi nedreptăţit. El poate trece nebăgat în seamă printre noi, ceea ce adesea e un bine pentru seninătatea şi adâncimea gândului lui. Lucrul lui însă nu poate fi nedreptăţit. Îl vor nesocoti, pentru că nu-l vor înţelege, o generaţie, două, trei. Paguba lor.

Pentru opera de artă *este* o dreptate. Şi e o mare fericire poate s-o aştepte. Adevăratul artist, care trăieşte mai mult *în opera lui* decât în propria-i viaţă, află uneori o nespusă mulţumire în însuşi faptul că nu e cunoscut. El are încredere în lucrul lui cinstit, făcut cu toată dragostea şi din toată inima. Acolo-i *puterea* lui. Suveranitatea lui, care n-are nevoie de proclamările noastre. Puterea cea de eşenţă divină, pururea fecundă. Cât de târziu să-i vie recunoaşterea, ea aşteaptă cu liniştea celor eterne. Se vor deschide ei odată ochii care văd, şi când se vor deschide, vor găsi-o acolo vie, tot aşa de întreagă şi de strălucitoare ca şi în ziua cea dintâi. Adevărul aşteaptă. Numai minciuna e grăbită.

Gânduri de acestea trebuie să fi trecut de multe ori prin tăcuta singurătate a lui Grigorescu.

N-a fost înţeles. Nici un sprijin şi nici un îndemn nu i-au venit din lumea de afară. Mai bine, poate. A crescut în mijlocul naturii ca un copac frumos, ce singur îşi trage tăria din sucurile pământului şi din razele soarelui, neavând nevoie, pentru a-şi dezvolta ramurile, nici de foarfeca, nici de stropitoarea grădinarului.

Un om foarte serios, care-a privit cuminte viaţa, în adâncul ei, în tot ce are ea mai serios şi mai adevărat. Nu decoraţiile, nu măririle care se dau prin decret regal, nu triumfurile zgo-motoase şi solemnităţile deşerte ale ei l-ar fi ispitit vrodată pe omul acesta cu adevărat mare. *Prin el* mare. Sfios ca un copil şi mândru ca un suveran, cum şi era în lumea lui, s-a simţit jignit, aproape ofensat, când un ministru, dintr-un sentiment de sinceră admiraţie, într-un cerc de prieteni, i-a prins la piept unul din semnele de distincţie ale ţării noastre. Nu se împăca simplitatea acestui suflet profund serios cu nici un fel de manifestare gălăgioasă, cu nici un fel de publicitate. I se părea aceasta un lucru teatral, nedemn de-un om cu adevărat sincer.

Negreşit că i-ar fi plăcut ca darul pe care ni-l aducea să fie primit cu drag. Să-l înţelegem toţi: *Pentru noi,* mai mult decât pentru darul lui, i-ar fi plăcut aceasta. Dar niciodată nu s-a plâns. Cei tari nu se plâng. Însărcinat cu facerea proiectelor pentru primii noştri bani de hârtie, el a pus pe izvoadele acelea, cu o neasemănată măiestrie, podoabele şi sufletul ţării lui. Belşugul pământului nostru, industria casnică, frumuseţea şi vrednicia ţăranului român — toată sfânta poezie a muncii, tot ce-a iubit el mai mult în ţara aceasta binecuvântată de Dumnezeu, a simbolizat, cu norocoasă inspiraţie, pe modelele acelea de fiduciare, care-ar fi fost poate cele mai

frumoase bilete de bancă dun lume. Cu ce drag le lucra-se, şi cu ce gând românesc! Şi toate-au fost respinse. Îl va fi durut desigur faptul că ce-a pus el acolo nu e înţeles de-ai lui. Dar întotdeauna s-a gândit că lucrurile bune trăiesc mai mult decât cel care le-a făcut, şi e o dulce mângâiere să ştii că pământul, care se va închide peste tine, nu va acoperi şi dreptatea ta.

În ceasurile de amărăciune îşi aducea aminte de greutăţile prin care au trecut atâţia artişti mari în ţările civilizate ale Apusului, ţări bogate, pregătite sub toate raporturile pentru a-şi putea cunoaşte şi cinsti pe aleşii lor. Franţa, generoasa Franţă, cu atâtea veacuri de lumină înaintea noastră, ce greu şi-a cunoscut adesea pe oamenii ei mari! Pe cei *tăcuţi*. Daubigny, pictând capace de cutii şi pendule, puind gologan cu gologan în puşculiţa lui „pentru Italia”, agonisind în câţiva ani de muncă suma de 1.400 de lei, o avere, din care trăieşte unsprezece luni în Italia visurilor lui. Şi câţi din strălucita falangă de la 1830 nu-şi vindeau, la începutul carierei lor, cu câte *cinci lei* un tablou, care mai târziu avea să fie preţuit cu zeci de mii de lei. Diaz, la vârsta de patruzeci de ani aproape, îşi punea tablourile în expoziţie cu preţuri foarte modeste:

Trunchi de stejar 72 de lei
Apus de soare 65 „ ”
Mesteacăn — studiu 75 „ ”

Cam atâta îl costau ramele, pânza şi colorile! La 34 de ani marele Millet făcea unei moaşe o frumoasă firmă pentru... 30 (treizeci) de lei, care veneau foarte la timp. Iar Courbet, la 1850, când şi-a expus vestita lui *Înmormântare la Ornans,* cari azi e la Louvre, n-a fost huiduit de critica acelei vremi? *“Un şarlatan ordinar, un hemesit de reclamă, un brutal ignorant”*... iată cum era primit unul din pictorii cei mai cinstiţi în cea mai luminată capitală din lume!

Cum era să se plângă bunul, duiosul Grigorescu de ţara lui? Nu-i dăduse ea cele mai frumoase modele ce se pot visa? N-avea el tot ce-i trebuie *ca să poată lucra?* Căci, la urma urmei, *aceasta* era marea, arzătoarea nevoie a vieţii lui. N-a dorit nimic pentru el şi n-a cerut nimic, decât să fie lăsat în pace. De-aceea a şi trăit departe de lume. Ar fi vrut să nu-l ştie nimeni că există. Şi cele mai penibile ceasuri, cele mai *îngrozitoare* întâmplări pentru el erau acelea care-l sileau să vie în atingere cu vreuna din autorităţile publice. Lucrurile acestea luau, în sufletul lui delicat, proporţiile unui dezastru. Citat o dată ca expert, într-un proces de despăgubire pentr-un tablou care arsese, Grigorescu e cuprins de o aşa nelinişte şi de o aşa revoltă, că, nemaiputând lucra, se hotărăşte să-şi strângă tot şi să plece din ţară, să se expatrieze. Un prieten aleargă şi, fără multă greutate, îl scapă de acest „coşmar”. Pictorul, fericit, îl îmbrăţişează, îi mulţumeşte şi, mişcat până la lacrimi, îl roagă să primească, în schimbul liniştii pe care i-a redat-o, un mic semn de recunoştinţă...

Şi unul din tablourile acelea sfinte, de care niciodată şi cu nici un preţ nu vroia să se despartă, e numaidecât luat din perete, împachetat şi

dăruit, cum numai Grigorescu ştia să dăruiască. *“Să nu zici nimic, că mă supăr. Ca să mă vezi mai des, pune* Floricica *asta în colecţia d-tale — are să mi se facă dor de ea, ş-ai să te pomeneşti mereu cu mine. Şi să ştii că şi ei are să-i pară bine că-i acolo”...* Era mica fetiţă cu boneţică albă, „prietena florilor”. În ce cuvinte îşi învălea darurile omul acela de o divină bunătate!

Grigorescu şi-a primit inspiraţiile lui direct de la natură. Nevoia aceasta de a-şi avea modelul *înaintea* ochilor izvora din marea lui iubire de adevăr, din adânca lui sinceritate. Numai în copilărie, când închipuirea îşi azvârle vulcanic afară plăzmuirile ei înfierbântate, mai tari şi mai plastice uneori decât însăşi realitatea, în anii aceia de vis şi de foc a făcut şi el tablouri *din gând.* Păcat că nu mai avem cea dintâi lucrare personală a copilăriei lui, *Mihai scăpând stindardul.* Era o pânză mărişoară, de o vervă şi de o îndrăzneală uimitoare, spun cei care au văzut-o. Ne-a fost distrusă în incendiul Pinacotecei. Dar am văzut odată într-un colţişor din atelierul pictorului, jos, lângă sobă, o mică schiţă c-un Mihai viforos, una cu calul, într-o mişcare fulgerătoare, strângând c-o mână steagul ţării, cu cealaltă spintecându-şi drum prin gloata clocotitoare a ungurilor, am zărit-o cu fiorul tainic al lucrărilor pe care nu le mai poţi uita. Ce vedenie straşnică, din flăcări şi din vijelie, au aprins versurile lui Bolintineanu în sufletul micului zugrav de icoane!... Suflet aprig, de copil năzdrăvan — geniu ce-şi rupe scutecele de pe el.

Tablouri de acestea i-ar fi cerut vremea lui. Înfăţişarea luptelor cumplite şi biruinţelor aşa de greu câştigate ale neamului acestuia, trecutul, cu grijile, cu jertfele, cu primejdiile şi cu mântuitorii pe care ni i-a trimis Dumnezeu în ceasul pieirii, acestea erau atunci în inima şi-n glasul tuturor. *“Marele strigăt al timpului”,* cum zice Carlyle. Îl aude el, Grigorescu, pretutindeni afară, şi-n inima lui mereu. Cum să nu-l audă? Mai ales pe el chemându-l. Atâtea adevăruri cereau artei lui veşmânt nepieritor! Îl chemau cu glas tare. Şi el s-a dus la cele care-l chemau cu tăcerea lor. Doar a atins tabloul istoric, luând vălmăşagul luptei din închipuire, împrumutând lui Mihai Viteazul calul lui sfântu Gheorghe, ş-a înţeles numaidecât că nu-i acolo drumul lui. Marea lui sinceritate l-a împiedicat de a spune c-a văzut ceea ce n-a văzut. Marea lui sinceritate l-a coborât din cerul heruvimilor întraripaţi pe pământul îndurării şi al speranţelor noastre. Multe sunt de spus şi de arătat în lumea aceasta plină de ascunsuri şi de alcătuiri mincinoase, dar cea dintâi şi cea mai de căpetenie datorie a unui om cinstit e să ne spună adevărul inimii lui. Pe acesta ni-l datoreşte, şi numai acesta va da căldură, şi adâncime, şi trăinicie operei lui. Nu sunt atâtea pânze mari care înfăţişează bătălii, părăzi, încoronări de împăraţi, evenimente memorabile din viaţa popoarelor? Pictori iscusiţi au muncit ani întregi ca să dea viaţă. Şi n-au izbutit. Pensula lor n-a pus pe pânză decât coloare. A pus-o după toate regulele artei. Nimic de zis. Foarte corecte forme, dar... de ceară. Cu cât e mai viu şi mai adevărat un copăcel care-şi

leagănă crenguţele subt o geană de cer decât toate oştile vitejilor de plumb, încremeniţi în atitudini moarte, pe caii lor tot de plumb! Ah, un pic de sinceritate pe un petecuţ de pânză!...

Ce devreme a înţeles Grigorescu taina aceasta a vieţii în opera de artă! *A simţit-o.* Şi de-ar fi văzut că lucrurile lui nu plac nimărui, şi nu sunt pricepute de nimeni, cum nici n-au fost atâta timp, el tot asta ar fi făcut. Porunca vremii?... Omul acesta n-a cunoscut decât porunca inimii lui. Numai gândul că *trebuie* să facă un lucru îl înstrăinează de lucrul acela, pe care, altfel, l-ar fi făcut cu drag. Câte care cu boi şi câte şatre de ţigani nu făcuse Grigorescu până la 1880! Dar iată că primeşte să facă pentru M. S. Regele Carol I două tablouri mari: un car cu boi ş-o laie de ţigani. Şi douăzeci de ani colindă ţara, ca să-şi găsească modelele visate pentru aceste două opere *de comandă.* Una, *Înspre bâlci,* de-abia în anul 1900, a trecut din „baraca” de la Câmpina în palatul regal, cealaltă, o caravană de ţigani ce trec învălmăşiţi într-un nor de praf, lătraţi de câinii satului, în care n-au găsit adăpost, a rămas în atelier — lucrare „neisprăvită”, cum obişnuiesc să zică cei ce n-au înţeles niciodată puterea de viaţă, sufletul pururea proaspăt din opera lui Grigorescu.

A spune despre un tablou al acestui pictor că nu-i isprăvit e a spune despre o privire că nu-i isprăvită. Căci o privire emoţionată în inima lucrurilor, o privire încărcată de cea mai curată armonie, deci de cea mai intensă viaţă pe care o pot sorbi ochii dintr-o dată, rupând-o din goana unei clipe pentru a o încredinţa eternităţii, iată ce-i un tablou de Grigorescu. Un dar divin de a exprima simplu, concis, fulgerător ceea ce într-adevăr e caracteristic şi vrednic de reţinut din pieritoarele privelişti ale vieţii. Toate le înnobilează acest nobil prieten al naturii cu arta lui sănătoasă, elocventă, fără retorică, şi robustă, fără brutalitate. Dacă te-ai uitat bine la lucrurile lui, care, de ce le priveşti, de ce-s mai frumoase — semnul operei adevărate — dacă ţi-ai umplut sufletul de ele, târziu, când eşti în mijlocul naturii şi vezi aievea podoabele ei, zici: „Parcă-i un Grigorescu”.

El a creat o lume tipică. A lui ş-a tuturora. Aceasta-i puterea Artei; şi secretul ei *acesta* e. Toate curg. Ea le opreşte cu privirea, alege lamura lor ş-o toarnă-n tipare eterne. Un adaos la opera vie şi pururea nouă a lui Dumnezeu.

XX. PRINTRE DEALURI ŞI MUŞCELE

Cu darul lui de a prinde numaidecât linia cea expresivă, de a *simţi* şi a *da* fulgerător caracterul formelor, poezia şi nobleţea fiecărui lucru, Grigorescu a făcut ce-a vrut, ce *i-a plăcut* în arta lui. De toate-a făcut, cu acelaşi sentiment de sinceritate şi cu aceeaşi strălucitoare vervă. Flori, copaci, animale, oameni, case, interioruri, natură moartă, munca roditoare a păcii şi grozăviile distrugătoare ale războiului, tot ce l-a mişcat, tot ce-a răsunat mai tare în inima lui s-a prefăcut în operă de artă. Toată viaţa lui, ca printr-o pâlnie, s-a descărcat prin vârful pensulei. Dar ceea ce-a deschis câmp mai larg marii lui puteri de a crea, iubirii lui de lumină şi de armonie a fost — cum era şi natural să fie — peisajul.

Peisajul propriu-zis a intrat în pictură foarte târziu. Cei vechi n-au înţeles măreţia tăcutelor privelişti ale naturii decât ca un decor, ca o vastă scenă de teatru pentru reprezentarea vieţii omeneşti. Arbori încremeniţi, înfipţi cu mâna pe un teren mort, fără aer şi fără orizont, subt un cer siniliu, greu, tare, fără adâncime, acesta-i peisajul pe care-l vezi mereu prin muzee, în tablourile istorice, religioase, mitologice, şi uneori ca fond decorativ îndărătul unui portret, cum e în *Gioconda* lui Leonardo da Vinci.

De-abia în veacul al XVII-lea, cu pictorii Olandei, cu Ruysdaël şi cu Hobbema, peisajul îşi capătă viaţa şi însemnătatea lui în artă, şi multă vreme întârzie pe drum până să străbată în Anglia, cu Bonington şi Constable, pe la începutul veacului al XIX-lea. Cum a fost primit? Un anunţ stăruitor, publicat în gazetele Londrei pe vremea aceea, poftea astfel lumea la expoziţia celui mai sincer pictor al Angliei: „Galeria de peisaje pictate de Constable *se poate vedea gratis în toate zilele”*. Şi nimeni nu venea. Ce-avea să vad-acolo? Iarbă şi copaci? Dar asta se poate vedea oricând în Hyde-Park... *“Or crede ce-or vrea de arta mea* — zicea pictorul, cu amărăciune — *ceea ce ştiu e că-i în adevăr a mea.”* În Franţa, Rousseau desfundă drumul şi, deodată, ca la un semn aşteptat de veacuri, porţile artei se deschid largi înaintea adevărului pe care-l aduc în triumf cei mai mari peisagişti ai Franţei şi ai lumii — *“Falanga de la 1830”*.

De la aceştia a învăţat Grigorescu limba. Căci, de spus, avea el ce spune. În atelierul lor — care era vasta pădure de la Fontainebleau — a pus pe pânză cei dintăi arbori şi cea dintăi brazdă de pământ adevărat. Acolo a înţeles el că în artă nu-i nimic fără însemnătate, că de obicei caracterul esenţial al unui lucru se ascunde subt un amănunt pe care adesea ochiul unui copil îl descopere mai degrabă decât privirea iscusită ce pândeşte şi *caută*, cu preocuparea efectului. Acolo s-a dumerit. Puterile care palpitau în el nerăbdătoare s-au desfăcut deodată, ca mugurii primăverii după o ploaie blagoslovită.

Ce-ar fi fost Grigorescu fără „Şcoala de la Fontainebleau”? Desigur,

tot un pictor mare. Şcoala dă o direcţie, arată un drum, şi pe cei fără aripi îi învaţă *să meargă*. Cei tari *zboară*. Zboară, în orice caz. Şcoala, când e bună, cum a fost cea de la Fontainebleau, îi ajută să zboare drept la ţintă.

Grigorescu era chemat să facă peisaje. Să-şi cânte ţara lui în colori. Iubire de singurătate şi de orizonturi largi, un simţ instinctiv al pitorescului, o vedere fericită, repede, profundă, însoţită de o năzdrăvană putere de a fixa pe pânză, tot aşa de repede şi de clar, senzaţia vizuală a lucrurilor — un suflet curat şi simplu, ca şi natura în mijlocul căreia îi plăcea aşa de mult să trăiască, adâncit în evlavia adevărului care purifică şi înalţă, toată această viaţă sonoră era pregătită, ca o liră acordată, pentru cântecul pământului din care s-a ridicat, din care *numai* spre îndeplinirea acestei chemări s-a ridicat.

Când s-a întors întâi de la Barbizon, a rămas uimit de frumuseţea, de lumina de sărbătoare a ţării lui. Era ceva aşa de proaspăt în aer, în cerul albastru şi în toate mândrele privelişti ce i se desfăşurau înaintea ochilor, că inima lui de credincios a tresărit ca de-o poruncă misterioasă. Drumul lui de aci încolo era lămurit. În cetatea munţilor — păstorul cu turma; în limpezişul câmpului — carul cu boi. Aceste două note, aşa de profund legate cu trecutul cel mai depărtat al neamului românesc, răsar mai în vază din prodigioasa varietate de subiecte cari constituiesc opera lui Grigorescu. „Arca” lui.

Boii lui Grigorescu. Are să se vorbească odată, în istoria picturii, de boii aceştia. În ce lumină i-a văzut! Cu ce răbdare i-a studiat şi cu câtă dragoste i-a pus pe pânzele lui! Avea, într-o vară, la Câmpina, un bou frumos moldovenesc, îi zicea „Ghiocel”, şi, blând, se deprinsese că venea singur dimineaţa *la pozat*, în mijlocul curţii, unde-l apărau de muşte doi băieţi, ca pe împăratul din poveşti; şi sta aşa frumos, parcă ştia ce taină mare se petrece-n ceasul acela. Seara, când pictorul se primbla gânditor, cu mâinile la spate, de la un capăt la altul al curţii, Ghiocel se ţinea după el, cu o atingătoare prietenie pentru omul acela bun şi tăcut.

În primăvara anului 1895, în Sala de pictură de la Ateneu — triumful peisajului românesc. Niciodată ochiul n-a prins într-o privire atâta întindere de pământ. E ţara *noastră*, cu lanurile ei îmbelşugate, cu nemărginitele-i şesuri de curând cosite, cu praful drumurilor ei în urma şirului de care, cu oamenii blânzi şi boii şi mai blânzi ai muncii şi ai îndurării seculare, cu cerurile noastre de vis, cu aburii dimineţilor de vară, cu limpedea lumină a zilelor de toamnă, care parcă spală formele naturii — şi pretutindeni ceva indefinit, ca o mângâiere divină ce lunecă pe lucruri, printre frunzele copacilor şi pe pajiştea câmpiilor, ceva mişcător şi viu ce tremură dincoace şi dincolo de formele văzute — sufletul pământului, palpitarea marii vieţi a lumii.

Cu ce face omul acesta farmecul depărtărilor? Şi aerul, şi frăgezimea liniilor, şi toată această înfăţişare proaspătă a lucrurilor, lumea aceasta primăvăratică pe care *el* ne-o dezvăluie pentru-ntâia oară? Atâta

poezie, ş-atâta adevăr în opera lui!

Este oare, cum se crede îndeobşte, un secret al poeziei şi altul al adevărului? Eu cred că se împreună undeva în aceeaşi rază luminoasă, cum se întâlnesc pe aceeaşi tulpină ramurile unui copac. Du-te mai în adâncul visului tău, poete: în fund, în fund de tot, vei da de cămara tăinuită înlăuntrul căreia e veşnică lumină — acolo-i adevărul. De-acolo-i poezia din tablourile lui Grigorescu.

“Carele, mulţimea, înălţimile, pădurile, zice Delavrancea, *se duc sau se apropie nu numai prin formele lor crescânde, ci mai ales prin intensitatea şi stingerea cromatică a tonurilor, de la vigoarea din primele planuri şi până la visul aerian din fundul transparent, adeseori misterios, ca o poartă a infinitului. Şi cum în lume nu e nimic care să nu fie şi banal şi poetic, adevărat şi în banalitate, adevărat şi în partea poetică, era firesc ca cel mai nobil artist al României să privească realitatea în frumuseţea şi farmecul ei, în acea lumină care pune în relief caracterele esenţiale şi în acea mişcare care o însufleţeşte de cea mai intensă poezie.*

Şi ne-a făcut să înţelegem ceea ce noi vedeam numai, înălţând cerul, depărtând munţii, adâncind văile, eterizând zarea, uşurând formele în fluiditatea atmosferei, ritmând mişcările, simfonizând colorile.

El a definit sufletul poporului şi a glorificat natura patriei.”

Peste doi ani, în 1897, pe iarnă, o nouă expoziţie, şi mai bogată. Întâlnim, fireşte, multe din vechile noastre cunoştinţe. Mai întâi sunt cele de care pictorul n-a vrut niciodată să se despartă. Apoi cele care încă nu şi-au găsit cumpărătorul.

Fiecare din expoziţiile lui îşi are, pentru numărul 1 al catalogului, un tablou mare. În expoziţia trecută a fost *Munca la câmp* — un tablou decorativ pentru Banca Naţională: subt un cer de iulie, pe un şes întins, reavăn încă de roua dimineţii, răsare, ca o zână a florilor, ţăranca tânără, voinică, zveltă, rumăna Rodică, ce vine de la fântână cu doniţa plină pe umăr, îndărătul ei, în fund, se văd brazdele de iarbă cosită de curând, femei la adunat, bărbaţi la rostul stogurilor, boi la tânjeli, toată mişcarea, toată larga privelişte a celei mai frumoase dintre muncile câmpului — strânsul, căratul şi clăditul fânului. Poezia muncii.

De data asta, e tot un peisaj în tabloul cel mare al expoziţiei, *Printre dealuri şi muşcele.* Un car cu fân coboară pe luncă. Soarele e trecut de amiază. Omul e tolănit cu faţa-n jos, deasupra, pe fân. Boii păşesc domol, clipind din ochi, fluturând din urechi, de răul muştelor. Spinările lor ciolănoase mişcă pete de argint în bătaia soarelui. Jos, pe pământ, sub picioarele lor şi sub roţile carului, umbra se ţese şi se distramă. În fund, coama trăgănată a muşcelelor mijeşte în adâncimea zărilor. Pe cer s-adună fuioare de nori, ce izvorăsc de pretutindeni. În văzduh e o pace dulce, care-ndeamnă la somn.

Aproape în toate pânzele lui Grigorescu e liniştea aceasta odihnitoare. Boii lui merg în voie. Rar îi înjugă la greu; ş-atunci, ca să nu-i

petească, nu-i pune niciodată să tragă la deal. În *Căratul lemnelor*, în *Cărăuşii cu sare*, boii se proptesc în jug, oprind în coarne, strânşi de la şolduri ca de-o greutate ce dă peste ei. Numai în *Arătura de primăvară* îi îngenunche aproape, pe brazdă; acolo, şi în acel straşnic *Drum din greu*, ce aminteşte, în opintirea boilor şi în strigătul cărăuşului, *Carele cu provizii* din războiul de la 1877. E tot aşa, un cer de plumb ş-o vreme de ploaie, şi boii lunecă pe pământul clisos, şi spinările lor întinse par otgoane ce stau să se rupă. Şi tot aşa, un sentiment de nelinişte, o înfiorare în aer, apăsarea unei griji, ce nu ştii de unde vine.

În această expoziţie Grigorescu parcă-nadins ar fi vrut să dea boului însemnătatea istorică pe care o are în viaţa noastră de plugari. Din 236 de pânze, 63 sunt închinate boului. La deal cu deşert, la vale cu-ncărcat, *Spre Telega*, sau *Pe valea Doftanei*, *Spre bâlci*, sau *În luminiş de pădure*, în *Căratul porumbului*, sau în *Plug pe coastă* e acelaşi muncitor supus, acelaşi bun tovarăş la greu, în a cărui putere ascultătoare graiul poporului nostru găseşte adesea icoane şi asemănări de un duios pitoresc: „Bou căzut pe brazdă”... despre un om care a dat vieţii, cu bunătate şi cu iubire, *toate* puterile lui; sau „Limba boului e lungă, da’ nu poate vorbi”’ despre tăcerea îndurării.

Hărnicie robustă şi liniştită, muncă răbdătoare, fără un sfârşit hotărât, fără tânguire şi fără gând de răsplată, munca privită ca *funcţiune* a vieţii, şi ca *frumuseţe* a vieţii, iată ce înfăţişează, cu o extraordinară tărie de adevăr, boul lui Grigorescu.

S-ar zice că omul, în mijlocul creaţiunii, în vastul ei amestec de forme şi de simboluri, se caută pururea pe el. Îşi caută întregirea fiinţei lui. Artiştii mari, în inima şi subt ochiul cărora toate se măresc, şi se lămuresc, au darul de a se găsi numaidecât, de a-şi descoperi firea lor adevărată, patria lor sufletească în formele originale, *naturale* ale vieţii. De aceea se şi simt ei aşa de străini în lumea celorlalte forme. Lui Grigorescu i-a vorbit boul prin blândeţea privirii, prin încordarea tăcută şi fără preget a tuturor puterilor lui la o muncă ce n-aşteaptă nici o răsplată, cum i-a vorbit mesteacănul prin delicateţea făpturii, prin dragostea lui de lumină, prin eleganţa tulpinii, aşa de albă şi de curată, cu rămurele fine ce-şi tremură frunza la cea mai lină adiere de vânt, cum i-au vorbit apusurile de soare prin misterul umbrei şi adânca lor melancolie, primăvara prin frăgezimea florilor, şi toamna prin măreaţa simfonie a colorilor ei. Cu siguranţă că e ceva din viaţa lui, din simplitatea firii lui, din amintirile copilăriei lui, până şi în casa pe care-o vedem adesea în tablourile lui, în căsuţa aceea de ţară cu pridvor deschis în faţă, tăcută, aproape ascunsă sub straşina ei lată, cu nu ştiu ce aer bătrânesc în ferestruiele ei mici, visătoare, dulci ochi osteniţi de gânduri. A făcut ş-o casă mare boierească din bunele vremi de demult — pustie însă, fără uşi, fără ferestre, cu balcoanele rupte şi coperişul spart, cu bălării crescute printre lespezile de piatră de la scară — palatul bufniţelor, trista ruină din marginea oraşului Piatra-Neamţ. Şi ce frumos

cer albastru, aşa de senin, deasupra acelei dărăpănături! A făcut-o cu inima plină de jale. El vedea în paragina aceea sfârşitul unei lumi. Şi, fără să-şi dea seamă, în pitorescul unei ruini, pe care-o înălţa la valoarea unui simbol, îşi exprima propria lui melancolie.

Expoziţia se închide, c-o vânzare de 58 de bucăţi, aşa că aproape trei sferturi din tablouri se-ntorc în atelier. În presa noastră se vorbeşte foarte puţin despre mişcarea artistică la noi, şi mai puţin despre pictură. Expoziţiile lui Grigorescu în tăcere se deschid, în tăcere se închid. Critici de artă nu avem încă. Rar, câte un admirator mai entuziast simte nevoia de a-şi spune-n gura mare impresiile lui. Şi acesta, dacă e prieten cu pictorul, e foarte stânjenit în libertatea lui de a spune tot binele pe care-l crede. Nu din obişnuita „falsă modestie” — asemenea oameni nu au nimic fals în ei — mai degrabă din mândrie, şi desigur din convingerea ce şi-a făcut-o despre deşărtăciunea vorbelor, sufletul lui delicat se simte jignit de tăria unei laude ca de-o brutalitate. Pe prietenii care, totuşi, îşi strigau uneori, aproape fără voie, admiraţia lor, îi dojeneşte cu bunătate şi-i roagă să creadă că, *în adevăr,* nu-i face plăcere să se vorbească de el — în nici un fel.

“Lăsaţi, dragii mei, după ce-oi muri, ’eţi spune ce-ţi vrea...”

XXI. POEZIA VIEŢII

...Îmi revin mereu aceste două cuvinte, pe care de bună seamă că mi le-a şoptit cândva opera lui Grigorescu. Poezia vieţii.

Vădit că fiecare lucru îşi are tainicul lui strop de poezie, cântecul lui. Să-l simţi, e un mare dar; să ne faci şi pe noi să-l simţim, asta e ceva din puterea lui Dumnezeu. A lămuri un zâmbet din frumuseţea lumii acesteia şi a-i da expresie veşnică, a desface din haosul vremii clipa prin care se poate privi în eternitate, nu e a spori cu aceasta lumina, farmecul, puterile vieţii omeneşti?

Funcţiunea *aceasta* o îndeplinesc artiştii pe pământ. Ş-atât creează, cât ştiu să aleagă şi pot să despartă... Vechii sculptori, care spuneau aşa de frumos că ei nu fac decât să dea la o parte marmura de prisos pentru a-şi libera opera vie ce palpită înlăuntrul blocului! Aşa a făcut Grigorescu. Din marele lumii amestec — *“rudis indigestaque moles”* — şi-a limpezit *partea lui.* Adevărurile i-au vorbit prin poezia lor. Şi numai lamura aceasta a pus-o în opera lui. Restul — marmură pe care dalta sculptorului o dă la o parte.

Un om cult, în înţelesul propriu al cuvântului, nu era. Dar ştia tot ce-i trebuie unui om ca să fie întreg şi puternic. Despre Dumnezeu, despre rostul vieţii pe pământ, despre începutul şi sfârşitul acestei lumi îşi avea dezlegările lui, simple, dătătoare de linişte, mai mult şoptite de natură bunului-simţ decât culese de prin cărţi. Citea puţin, ca să nu-şi strice ochii. Îi plăcea foarte mult *Don Quijotte* al lui Cervantes şi *Fabulele* lui La Fontaine, iar din literatura noastră, scrierile lui Creangă şi, mai ales, poeziile populare, din care ştia multe pe dinafară. Simplitatea şi naturaleţea. Aceasta era şi *poezia* lui. O simplitate caldă, ritmică, foarte expresivă, ce se dezvăleşte până şi-n titlurile tablourilor lui: *Pe gânduri, La umbră, Spre Vârful-cu-dor, O dimineaţă de vară, A ploaie, În luncă, Floare-ntre flori, Fără de grijă, Bălăioară, La soare, Ciobănaş cu turmă mică...*

Nota dominantă în opera acestui mare artist e *liniştea.* Oamenii, câmpiile, mările, cerurile lui te impresionează prin poezia liniştii lor. Tăcere şi adâncime. Nu *adâncime* de prăpastie, ci de orizont, de vastă lumină. Precum *tăcerea* nu e a morţii, ci a vieţii, a misterului din viaţă.

E în muzeul „Simu” un *Apus de soare la Barbizon* în faţa căruia pare că şi gândurile se tem să nu facă zgomot cu mişcarea lor. Atâta linişte, atâta sfântă linişte e acolo. Din marginea unei dumbrăvi se lasă o vâlcea uşor trăgănată. O femeie c-o fetiţă mică, ce de-abia umblă-n picioare, îşi paşte cele câteva oi pe pragul tăpşanului înecat în umbră. Un drumeag se prelinge pe costişa uscată. În dreapta, copaci mari, de sub frunzişul cărora întunericul izvorăşte, se-ntinde văzând cu ochii; în stânga se înalţă, drept

pe coamă, un copăcel firav ce-şi despleteşte-n zare crenguţele aproape desfrunzite. În fund, pe cerul sur, tremură dogoreala de jaratic a soarelui ce nu se mai vede. Treptat, vălul nopţii se dişterne, învălind formele ca pentru o pregătire de somn, de vis. Tăcerea creşte. Pământul, aerul, faptul înserării, cu răcoarea aceea de pădure şi toate formele acelea moi, topite-n umbră, dau sufletului nostru o dulce înfiorare nedesluşită. Amintiri vagi, răsunete depărtate, un amestec de vrajă, de dor, de melancolie — ceva care ne duce cu gândul la frumoasele apusuri de soare ale copilăriei noastre. Cu siguranţă e un sentiment pe care l-a avut pictorul în ceasul acela, şi care, fără voia şi fără ştirea lui, s-a amestecat în colorile de pe paletă. Dar ceea ce dă o putere extraordinară de adevăr acestui tablou, care va rămânea unul din cele mai frumoase apusuri de soare ce s-au făcut în pictură, este unitatea de impresie păstrată până-n adâncul celor mai mici amănunte, impresie descărcată cu linişte în toată întregimea ei. S-ar părea că toate-au stat pe loc, în cer şi pe pământ, pentru a nu tulbura, cu clintirea lor, marele mister al creării — împlinirea operei desăvârşite.

Aceeaşi impresie de pace ne-o dă, bunăoară, şi *Întoarcerea-n amurg*. Dar aci simţi că toate fugeau, şi pictorul s-a grăbit ca să le prindă... Un apus de secetă. Deasupra, un cer de opal, de o caldă limpezime, rumenit foarte puţin, în fund, la orizont. Un drum se-ndoaie pe după coastă. E sfârşitul unei zile de vară. Un car cu boi se mişcă-ncet spre asfinţit, satul trebuie să fie aproape, aci, la capul dealului. În car e nevasta şi copiii — omul vine din urmă cu scurteica pe băţ, ducând-o alene pe umăr, puţin mai înainte, două femei se grăbesc s-ajungă mai iute acasă; în umbra care se varsă de pretutindeni, toate se farmă; boi, car, oameni se depărtează, se şterg, nu se mai zăresc decât bucăţi din formele lor, bulgări de felurite colori jucând în aer şi, totuşi, câtă viaţă, câtă mişcare în vraja acelui amurg, în lupta aceea tăcută a umbrei cu lumina, în care ce nu desluşeşti cu ochii vezi cu sufletul! Acelaşi ceas de taină, acelaşi farmec odihnitor în amândouă tablourile: pictorul a spus şi aci ca şi acolo tot ce-a văzut, tot ce-a simţit el în momentele acelea — nimic mai mult la Barbizon, nimic mai puţin la Doftana.

Un *“impresionist”* atunci?...

Da. Însă nu din aceia care-şi *caută* impresia, nici din aceia care-şi fac tot felul de socoteli cum s-o transmită altora. Diverse meşteşuguri, combinaţii ştiinţifice şi mijloace ingenioase de a împărtăşi lumii gândirea ta *emoţionată*, partea de foc a sufletului tău? Aceasta-i artificialitate, nu artă. Şi impresioniştii care cred că au nevoie de *confetti*, de mozaicul acelor picăţele multicolore pentru a ne spune că aşa percep ei vibraţia undelor de lumină vorbesc în pictură „esperanto”, nu limba vie a inimii lor. Grigorescu îşi nota impresia în colori, ca pentru aducerea lui aminte. Un mijloc de a-şi retrăi o parte din clipele cari trec şi nu se mai întorc.

A simţit într-o dimineaţă de vară suflarea mării, puternică, proaspătă şi răcoritoare, mângâierea ei sănătoasă, misterul ei tulburător, măreţia

acelei vaste întinderi de apă şi de lumină, le-a simţit adânc, zguduitor din cale-afară, mai zguduitor decât oricând? Inima lui i-a poruncit să *însemne* simţirea aceasta pe pânză. I-a dictat, şi el a scris. Cât i-a spus ea, atât a scris. Nici un cuvânt mai mult, nici o silabă mai puţin. Şi cum nu te gândeşti la adusătura condeiului, la legătura şi la forma literelor când scrii, tot aşa nu se gândea pictorul la prepararea albastrului pe paletă sau la felul de a pune pensula pe pânză.

În palatul unui mare om de stat e un tablou mic de Grigorescu — o căsuţă de ţară, un biet bordei sărăcăcios. Sub straşina de stuf, în peretele de nuiele muruite, ce se văd, pe unde-a căzut lutul, ca nişte coaste de om bolnav, clipeşte o ferestruie de o tristeţe sfâşietoare; uşa-i deschisă — lumina însă parcă nu vrea să intre. E o zi uscată de vară; în bătătură nu se vede nici vită, nici pasere, nici câine. Gardul e dărăpănat. O femeie c-un copil în braţe stă la drum şi priveşte-n gol. Ea înfăţişează acolo un popor, vei zice tu. Şi bordeiul, a, bordeiul acela smerit, în casa unui prim-ministru, e un suspin al ţării — un păs, o jalbă... Nimic din toate acestea n-a trecut prin mintea lui Grigorescu. Crede tu, privitorule, ce vrei. Opera lui a răsărit cum răsar toate lucrurile vii ale naturii: în virtutea aceloraşi legi, şi cu aceeaşi lipsă de preocupare de ce impresie va face, de ce soartă va avea pe lume.

Courbet, *da,* a făcut literatură cu arta lui. Millet, de asemenea, şi încă foarte puternică literatură a făcut în tablourile lui: aproape scârşnind îşi construia uneori ţăranii acest mare sculptor cu pensule.

Grigorescu n-a căutat să dezlege probleme, nici să propovăduiască. La urma urmei, el n-a căutat nimic. Din mulţimea lui de impresii, din fecundele puteri ale vieţii lui s-a lămurit de sine o parte mai curată, mai luminoasă, mai *poezie*. Aceasta, şi numai aceasta a devenit pictură.

În *Făr'de grijă* e o fetiţă de vro paisprezece ani, graţios culcată pe un cearşaf alb, în atmosfera moleşitoare a unei zile de vară. Visează, cu ochii deschişi. O panglicuţă albastră îi încinge părul blond-auriu deasupra frunţii — aceasta-i toată îmbrăcămintea ei. Stă aşa nepăsătoare, fără să ştie că-i frumoasă, fără să cugete că-i dezvălită. Faţa ei vine în umbră. Lumina, bătând dinspre căpătâi, îi mângâie părul, braţele, trupul, de la umeri până la genunchi. Mâinile, ridicate deasupra sânului, se joacă drăgălaş c-o floare; ochii, gândurile ei toate sunt la floare, ar putea în momentul acela să intre cineva — ea habar n-ar avea. Cu adevărat „făr' de grijă". Dar cât farmec în trupuşorul acesta alb, de o adorabilă nevinovăţie, cu ceva îngeresc în goliciunea-i sfânt neştiutoare! Ş-o graţie de linii, o frăgezime de colorit şi de carnaţie cum rar, foarte rar au putut trece din natură în artă fără să-şi piardă căldura, palpitarea vieţii. De ce nu ne gândim la nimic pământesc privind formele acestea dezvălite, aşa de frumoase şi aşa de *adevărate*? Pentru că nici pictorul nu s-a gândit la nimic. A privit-o cum ar fi privit o floare. Aşa a pictat-o, aşa o vedem. Sufletul lui sfânt a *învălit-o*. Şi candoarea aceasta divină e admirabil exprimată pe chipul fetiţei, în

privirea ei dusă, în surâsul ca prin vis al gurii, ce parcă vorbeşte cu floarea.

Extraordinar cum toate „chipurile” lui te fac să te gandeşti la sufletul fiinţelor cari i-au pozat. Ai totdeauna impresia că te afli înaintea unei fiinţe aievea. O simţi *vie*. Îi simţi pe pânză gândurile ei din clipele acelea. E o viaţă acolo, care priveşte, care spune ceva cu privirea ei, şi cu cât ne uităm mai mult la gura aceea tăcută, la ochii aceia gânditori, cu atât ne simţim mai atraşi, mai aproape de misterul unui suflet. Pictorul a luat numai ce i-a spus inima lui să ia. Un model nu-l interesează decât numai prin câtă armonie *susţinută* şi expresivă îi aduce. Restul nu-i adevărat, *nu există*. În unul dintre puţinele lui portrete — un portret făcut la Paris pe la 1880 — e o fetică de vro şaptesprezece ani ce parcă s-a oprit din mers şi-ntoarce faţa spre noi, cu o ciudată expresie de necaz care se stăpâneşte, de mustrare care vrea să fie liniştită, de susceptibilitate mândră, care nu vrea să vorbească. Părul ei castaniu e pieptănat în sus, încolăcit pe cap şi-ncins c-o panglică neagră; pe fruntea largă, puţin boltită, pe ochii adânc serioşi, aproape supăraţi, şi-n jurul gurii fragede, ce parcă se ţine să nu spuie o vorbă ce-i flutură pe buze, pale de umbră s-adună şi se-mprăştie, ca un stol de gânduri nehotărâte. De la jumătatea gâtului în jos, câteva largi ştersături de pensulă muiată într-un albastru-pământiu, făcut din toate culorile închise ce se aflau pe paletă, îi schiţează uşor boiul pân-aproape de talie. Atât. Pictorul a spus tot ce-a avut de spus. Şi cum te urmăreşte expresia acestei figuri ce se desface albă, gravă, misterioasă din adâncul acela de întuneric! Un întuneric înfierbântat cu reflexe de foc ce nu ştii de unde vin, umple mai totdeauna fondul portretelor lui Grigorescu. Poate că de aceea ne şi privesc aşa de straniu şi de tulburător ochii portretelor lui.

Cu aceeaşi putere concentreză caracterul intim, partea de poezie a fiecărui lucru ce trece prin sufletul lui. Un borcan cu pensule devine operă de artă prin simplitatea cu care-i exprimat în forma văzută înţelesul adânc al lucrului, ceea ce constituie logica existenţei lui, *viaţa* lui, valoarea lui tipică. Un peisaj de Grigorescu n-are nevoie să fie „animat” pentru ca să ne facă să gândim. Nici măcar de obişnuitele-i podoabe n-are nevoie. Pământ şi cer — pământ negru, pustiu, neted, fără copac, fără fir de iarbă, fără urmă de pas omenesc pe el — şi, cu toate astea, cât pitoresc, cât suflet în deşertul acela, în trecerea aceea, în aerul acela, greu parcă de-atâta singurătate! Câtă adâncime privirii şi gândurilor noastre!...

A rămas în atelierul pictorului *Un interior turcesc* — un tablou mare, de o întreită însemnătate în istoria artei noastre: întâi, pentru că acolo avem aproape întregul tezaur de lucruri orientale adunate de Grigorescu în timp de jumătate de veac; al doilea, pentru că, în felul cum sunt aşezate podoabele acelea, vorbeşte gustul ales şi simţul de armonie al artistului; al treilea, pentru că în acest tablou, mai mult decât în oricare altul, pictorul a pus o desăvârşită factură de migală, pacientă, fină, împinsă până la cele mai mici amănunte, şi, cu toate acestea, caldă, vibrantă, dând un suflet special fiecărui lucru: covor, narghelea , sandale, scrin şi mesiţe

turceşti cu încrustaţii de sidef, stofe, arme şi vase de metal, şi în acelaşi timp legându-le pe toate într-un suflet general, făcând ca o singură fiinţă, organică, armonioasă, din tot acest bazar de vechituri disperecheate.

Dacă n-ai şti ce om serios şi sincer a fost Grigorescu în toate ale lui, ai fi ispitit, în faţa unei asemenea virtuozităţi de factură, să crezi că el a vrut, cu aceasta, să răspundă cârtirilor profane care găseau veşnic un mare păcat artistului în faptul că nu pot număra frunzele din arborii piesajelor lui.

N-a răstălmăcit; nici n-a poetizat, cum cred unii. Un mare limpezitor al frumosului, un nobil artist, care-a ştiut să aleagă poezia vieţii — puţina, sfânta poezie, aşa de împrăştiată, amestecată cu foarte multă şi urâtă proză, şi, lămurind-o, să ne-o înfăţişeze prin cele mai simple şi mai cinstite mijloace, aşa cum a văzut-o, aşa cum a simţit-o el, iată ce-a fost Grigorescu.

XXII. ÎN AMURG

„O viaţă e o profesie de credinţă, cu propagandă tăcută, irezistibilă şi fecundă.”

MARIUS VACHON

... „Iar dacă vrei să cunoşti România în tot ce are ea mai pitoresc şi mai specific al ei, caută numaidecât să vezi o colecţie de tablouri de pictorul Grigorescu.” Sfatul acesta îl da un francez care ne cunoştea ţara unui compatriot care-şi aduna desluşiri pentru o călătorie de două săptămâni prin meleagurile noastre. Nici nu se putea da un sfat mai bun unui turist grăbit să vadă, să afle cât mai mult în cât mai puţin timp. Nu ştiu dacă mai e pe lume vro ţară al cărei pitoresc să se oglindească aşa de limpede şi de puternic în opera unui artist, ceea ce pot spune e că Grigorescu, înfăţişând cum a înfăţişat, pe pânzele lui, podoabele şi sufletul patriei noastre, a făcut, cu aceasta, neamului nostru unul din acele preţioase daruri care iau loc între puterile active ale unei naţiuni. O putere vie, puterea fecundă, din ce în ce mai fecundă.

O mare iubire care-a creat viaţă. Aceasta şi este funcţiunea iubirii pe lume.

Şi cum să nu fie vii toate lucrurile omului acestuia! Nimic n-a tulburat opera lui. Nici reguli învăţate, nici căutări de efecte, nici grija succesului, nici sete de glorie, nimic. N-a fost, şi niciodată nu s-a simţit altceva decât un smerit confident al naturii. Un suflet curat şi bun, uimit în faţa frumuseţilor acestei lumi, plin de recunoştinţă că i s-a îngăduit şi lui să le vadă, bucurându-se ca un copil de strălucirile de-afară şi descărcându-şi prisosul fericirii lui în pictură, cum cântă privighetoarea sub farmecul unei dimineţi de primăvară.

Închid ochii şi-l văd. Îl văd în ceasul acesta într-un peisaj măreţ, în pustietăţile Carpaţilor, la Cheia tătarului. Scund, puţintel la trup, ca şi la vorbă, sprinten la mişcări, o faţă rotundă, deschisă, senin gânditoare, luminată dinlăuntru, fruntea largă, ochii negri, adânc străbătători — toată flacăra vieţii lui era acolo — nasul drept, mustaţa albă, retezată deasupra gurii mici, fine, inteligente — o figură frumoasă de bătrân energic, exprimând bunătate şi hotărâre. Un om sincer, şi foarte serios, ascunzând o nobilă fire ostăşească subt o gingăşie de copil. Îl văd oprindu-se deodată din mers; înaintea lui, un mesteacăn tânăr se înalţă zvelt, luminos, desfăcându-şi în sus rămurişul subţire, cu frunzuliţa rară şi delicată, ce tremură-n aer ca o ploaie de bănuţi.

„Drăguţu de el!...”

În cuvintele acestea, rostite c-un glas ce parcă vine din adâncuri depărtate, în mângâierea asta părintească, adusă unui copăcel, e întreg sufletul lui Grigorescu.

Se uită, îl fixează c-o privire din ce în ce mai atentă, deodată o lumină de fulger i se aprinde-n ochi, toată figura i se înviorează, o taină mare, ceva dumnezeiesc parcă se pregăteşte în el, în aer — e tresărirea operei care cere întruparea vieţii.

Aşa îl văd pe Grigorescu, în templul naturii, *oficiind*. Foarte rar mi-l înfăţişez în atelier, stând pe scaun, picior peste picior, cu mâinile-amândouă pe genunchi, vorbind încet, potolit, cu fraze simple, calde, expresive, ca şi tablourile lui.

Bătrâneţea s-apropie de el cu respect. Un amurg frumos, ce împrăştie o lumină albă pe capul şi pe paleta lui, lăsându-i toată fragezimea de sentiment, toată limpezimea de gândire şi toată vioiciunea de mişcări.

Lumina aceasta de iulie a pânzelor lui din urmă se vădeşte mai cu deosebire de la expoziţia din 1900. De aici încolo peisajele lui sunt din ce în ce mai decorative. Factura din ce în ce mai largă, mai uşoară, mai aeriană. Vremea pare că-l înalţă: îl apropie tot mai mult de soare, izvorul vieţii.

Pentru noi, românii, şi mai ales pentru cei care am crescut la ţară ş-am hoinărit veri întregi pe mândrele ţinuturi ale acestei lumini, tablourile lui Grigorescu sunt evocări puternice din propria noastră viaţă, — pagini duioase, atingătoare până la lacrimi, din povestea copilăriei noastre. Ochii copilăriei!... Unde mai vezi albastrul cerului de atunci, şi lanurile verzi legănându-se-n valuri sub mângâierea vântului, şi umbrele norilor lunecând pe dealuri, şi turmele presărate pe limpezişul plaiurilor, şi pădurile pline de basme şi de visuri, şi toată lumea aceea proaspătă, misterioasă şi strălucitoare, pe care-o sorbeau cu nesaţ ochii copilăriei tale! Unde mai sunt ochii aceia!... Anii trec, şi tu te-ntuneci. Toate se-ntunecă şi se ofilesc sub simţurile tale ostenite, uzate. Numai artiştii mari, artiştii *adevăraţi* au darul de a rămânea pururea tineri şi de a vedea lumea, lucrurile, priveliştile naturii cu aceeaşi frescheţe de impresii. Pentru ei vremea pare că stă pe loc. Inima lor curată tresare de noutatea fiecărei raze. Pururea uimiţi în faţa creaţiunii pururea nouă.

Era o zi fără cer, umedă şi posomorâtă, de pe la sfârşitul lui decembrie, când s-a deschis expoziţia din 1900, o zi de acelea apăsătoare, care te-ntristează şi te împiedică de a gândi. Când am intrat în sala „Grigorescu”, am avut impresia că mă aflu într-o livadă, într-o imensă livadă, în toiul unei zile de vară; ş-am rămas ţintuit lângă uşă, cu ochii duşi, pierduţi în adâncimea tabloului de pe peretele din faţă — *Înspre bâlci*. Am stat aşa mult, privind înaintea mea, aiurit — ca sub puterea unei vrăji. Ceea ce vedeam nu mai era o pânză întinsă-n ramă! Era o mare

fereastră, prin care-mi scăpa vederea-n larg, afară, departe, într-o câmpie vastă, uşor ondulată, scăldată toată-n lumină, în lumina aceea limpede, proaspătă, pe care-o aveam în ochi când eram copil şi pe care n-o mai văzusem de atunci decât în unele visuri frumoase. Şi era cald acolo, şi bine, cât toate păreau că plutesc în aer. Un lung şir de care veneau alene din fundul zării. Un călăreţ, la stânga, ţinea marginea drumului. Mai de lături, în urmă, o cârciumă la poalele unei coline, şi lume multă-n bătătură, năvală, ca-n zi de sărbătoare. Şi iată că toată zarva aceea clocotitoare se mişcă spre noi. Carul din primul plan vine din ce în ce mai aproape, creşte văzând cu ochii. Tot mai mare şi mai desluşit se arată gospodarul ce stă-ntr-o rână pe carâmb, cu ochii duşi în dunga drumului, cu pălăria mare dată pe ceafă şi cu ilicul desfăcut la piept... o, e aşa de cald! În stânga lui stau jos, cuminte, două fetiţe mai răsărite; în fund, nevasta, cu cel mai mic copil, prâslea casei. Şi boii de-abia păşesc lăsaţi în voia lor — iată-i aproape de tot, îşi întind spre noi boturile umede, nările aburesc, ochii lor mari şi blânzi clipesc de zăduf. E soarele amiază. În aer e linişte, ş-o dulce îmbiere la odihnă. Carele din urmă, drumeţii ce merg pe de lături, rumeneala pământului, verdele prăfuit al colinelor din fund, toate se străvăd ca printr-o pulbere de argint în lumina acestei senine zile de vară.

Expoziţia întreagă s-ar putea numi *Poezia unei zile de vară.* Şi *Ciobănaşul culcat pe brânci* în marginea pădurii, şi *Dimineaţa pe drumul mare*, cu acel şir de chervane cu largi coviltire de ţol, şi *Căratul fânului,* ca şi *Scoborâtul oilor,* ca şi *Femeia torcând pe câmp,* înfăţişează privelişti de-ale ţării noastre, subt arşiţa soarelui de iulie.

„Mai multă lumină!" Se pare că, în faţa eternităţii, aceasta-i lozinca tuturor marilor poeţi. Amurgul lui Grigorescu are ceva din strălucirea unei dimineţi frumoase. Ce fragede şi vesele sunt pânzele lui de la o vreme încoace! Poate mai puţin adânci, dar din ce în ce mai largi. Aer, aer şi spaţiu!... Iată ce strigă tot mai zorit, cu cele din urmă tablouri, acest pictor al aerului şi al depărtărilor.

Una din marele griji ale vieţii lui pământeşti a fost să-şi aibă la bătrâneţe, când nu va mai putea munci, un adăpost al lui. Să nu fie *povară* nimănui. Aceasta l-a şi făcut să-nceapă a pune câte ceva deoparte. Ce târziu şi-a putut îngrădi *liniştea aceasta*, care pentru firea lui discretă şi mândră era de o neînchipuită însemnătate! Dar, în sfârşit, şi-a cucerit-o.

Acum lucra şi mai grăbit, din ce în ce mai grăbit. Şi mereu ofta. Cine ştie ce drame tăcute se petrec în adâncul acestor suflete de foc... Fiecare pas te scoate tot mai în larg. Un gând *rostit* desfundă un izvor nou de gânduri care

"Toate cer intrare-n lume,
Cer veşmintele vorbirii"...

Şi ceasurile trec, şi-n jurul tău se face seară. Şi sunt atâtea de văzut, ah, atâtea de limpezit, şi, iată, începi să nu mai vezi tocmai când începeai să înţelegi!

De aci poate graba acestui „drumeţ întârziat”, care mereu se uită cu grijă la câtă cale e *înaintea lui.*

Izbânda îl ajunge din urmă. În anul 1904 e ultima lui expoziţie. În câteva zile se vând peste două sute de tablouri, nu-i mai rămân decât bucăţile „reţinute”.

„*De-acum,* zice pictorul, răsuflând ca de-o sarcină de care a scăpat, *închid prăvălia.”*

Îşi construieşte-o casă în marginea Câmpinei, la poalele Carpaţilor, în preajma peisajelor lui. Îşi aşază acolo, cu drag, toate lucrurile lui, tot ce-a agonisit el în atâta viaţă de muncă şi de căutare neadormită, şi lucrează mereu, lucrează cu neastâmpărul şi frenezia celor dintâi cuceriri. Un om fericit, s-ar zice. Ar trebui să fie. Căci a trăit frumos şi liber, în religia artei lui, ş-a ştiut cum să-şi întrebuinţeze şi vremea şi puterile pe care i le-a încredinţat Dumnezeu. Dar poate fi cineva cu adevărat fericit când ia aminte la câte-s de făcut pe lume, la câte însuşi cată să împlinească într-o viaţă aşa de scurtă şi de nesigură şi vede că-l apucă noaptea cu lucrul de-abia început?

E aproape de şaptezeci de ani. Şi visează ca-n tinereţe. Un vis al lui, de mult: să-şi facă un chervan mare, un fel de casă pe roate, şi să plece pentru multă vreme, cu doi prieteni buni, să străbată ţara de la un capăt la altul, cu popasuri lungi, pe valea Oltului, pe malul Dunării, pân’ la Galaţi, şi de-acolo-n sus, pe lunca Siretului, până-n Bucovina, şi-ndărăt, pe drumul munţilor... El să picteze, ei să scrie.

„La vară *negreşit* facem chervanul”, spunea foarte hotărât celor doi prieteni în iarna anului 1907. Dar ce iarnă cumplită a fost aceea, şi cum urlau de jalnic vânturile ei! Apoi primăvara aceea, şi mai cumplită, care-a însemnat cu foc şi cu sânge leatul 1907 în istoria neamului nostru. Cât trebuie să fi suferit Grigorescu în zilele acelea de vifor şi de groază, şi cum trebuie să fi răsunat vaietul ţării în marea lui inimă duioasă!

Se simte bolnav, şi mai ales foarte ostenit. Toată luna lui mai şi-o petrece în staţiunea balneară de la Govora. Întremarea vine-ncet. Artistul arde de nerăbdarea de a pleca. Doctorii îl povăţuiesc să nu mai lucreze. E ca şi cum i-ar spune să nu mai trăiască. Acum vede el ce scump lucru e sănătatea. Ah, şi sunt atâtea de făcut! Chervanul! Drumul pe lunca Siretului!... Se va izbândi oare vreodată visul acesta al tinereţii şi al bătrâneţii lui? Privelişti încântătoare, pe lângă care-a trecut repede, pururea cu gândul întoarcerii, acum îl cheamă tot mai adânc, tot mai fierbinte, cu dulcea chemare a depărtării! Sufletul lui e plin de tablouri. Muncit de vedenii. Simte nevoia de a se destăinui. În largi trăsături de pensulă îşi spune grăbit cel din urmă dor celei din urmă pânze...

Iată-i cum vin din adânc de zări, unii călări, alţii în car şi alţii pe jos,

cojanii de la câmp, în mers potolit, pe drumul plin de soare şi de praf al zilelor noastre de vară. E valea Siretului, răsfrântă din tăria amintirilor lui. Într-o lumină de apoteoză apar ţăranii lui, şi carele cu boi, şi cârciuma de sub coastă, şi cumpăna de la fântână, uşor proiectată pe albastrul cerului, şi dealurile din fund — jumătate vis, jumătate realitate. Şi-i cald, arde soarele-a ploaie...

În frigurile, în delirul acestei supreme evocări, nici n-a băgat de seamă cum viaţa lui, ca printr-o rană deschisă, curgea cu fiecare strop de lumină ce-i picura din suflet pe cea din urmă pânză. Un junghi, o rupere dureroasă din încheieturi, şi deodată, ca o perdea i s-a lăsat pe ochi. Ce departe i s-a părut patul în ziua aceea! Asta a fost luni, la 16 iulie. Sâmbătă a vrut să se scoale, dar nu-l mai ajutau picioarele. Era cald, avea stenahorie, pe la două ceasuri din zi, după o lungă tăcere, a strigat din toată inima: „Sfârşeşte-l odată, Dumnezeule!” A fost cea din urmă vorbă. *Sufletul* a strigat-o, nerăbdător de a pleca. Şi Dumnezeu l-a ascultat. Peste-un ceas totul era sfârşit.

Luni a fost îngroparea. Luni pe la toacă. A fost simplă, aşa cum a cerut-o el, simplă, discretă, liniştită, ca şi viaţa lui. El dormea frumos între flori, acoperit c-un văl alb, străveziu, în mijlocul atelierului. Avea o faţă senină, împăcată, pătrunsă parcă de taina lucrurilor eterne care-l înconjurau.

În fund, prin largul ferestrei deschise, se vedeau munţii suri. Era o lumină curată, un cer albastru, şi nori de aceia albi, uşori, puţin scămoşi, nori cum numai Dumnezeu şi El au făcut. Şi tot prin fereastra aceea venea, din ce în ce mai înteţit, un vaiet, o tânguire adâncă, de jale care nu poate vorbi: câinele pictorului, prietenul vechi şi credincios, tovarăşul ciobanilor din atâtea tablouri, cerea să-şi vadă stăpânul şi se smucea din lanţ, plângând rugător, cu glas aproape omenesc. Un bulgăraş de smirnă, fărâmat pe cărbuni, înalţă din căţuie un firişor albastru de mireasmă...

...Şi cum dormea aşa frumos, în prohodirea unui singur preot, doi ţărani, ca pe-un copil, l-au luat binişor pe mâini şi l-au culcat într-un sicriu de brad. De undeva, dintr-un colţ al atelierului, a izbucnit un plâns în hohot sfâşietor. Apoi s-a potolit. Lumea s-a dat la o parte, să facă loc celui ce pleca astfel dintre lucrişoarele lui scumpe, din atelierul în care cea din urmă pânză — aşa de simbolic neisprăvită — mirosea încă a ulei.

Pe crengi de stejar l-au aşezat într-un car cu patru boi. Flori de câmp, de cele care i-au fost lui mai dragi, flori sfinte i s-au presărat pe faţă şi pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi, închişi pentru totdeauna, pe mâinile lui, pe divinele lui mâini, încremenite pentru totdeauna.